

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

ЭР ЭШИМ МАКАЛ-ЛАКАПТАР

13-ТОМ

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр:

Абдылдажан Акматалиев, Малина Касымгелдиева,
Тойчубек кызы Жазгүл

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2016

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Э 98

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Р е д к е н е ш:

<i>Аәі асәәәää Ä.Ä.</i>	<i>İ öñäää Ñ.Æ.</i>
<i>Аәääçәää Ñ.</i>	<i>ÑääÜēīā Ö.</i>
<i>Æәәі әәіää Ä.Æ.</i>	<i>Öjēöīī äëäää Ē.Ö.</i>
<i>İ ääçÜēīā Ö.</i>	<i>Yðëääää Ä.Y.</i>

Р е ц е н з е н т г е р: – филология илимдеринин кандидаты
Н. Нарынбаева

Э 98   **Эр Эшим. Макал-лакаптар. 13-том.** / Баш сөзүн жазгандар М.Мукасов жана *М. Көлбаева*. Түз.: *А.Акматалиев, М. Касымгелдиева, Тойчубек кызы Жазгүл.*–Б.: «Принт-экспресс», 2016. – 504 б. («Эл адабияты» сериясы)

ISBN 978-9967-12-581-0

Бул китепке карапайым элди тышкы жана ички жоолордон коргоп келген эр жүрөк баатырлардын бири болгон Эр Эшимдин иштерин даназалаган элдик «Эр Эшим» поэмасы жана эл өзү жаратып, атадан балага, укумдан-тукумга таратып, жаш муундун акыл-эсин өстүрүүдө, көркөм-эстетикалык табитин калыптандырууда кенири колдонуп жүргөн эң бай маданий мурастарынын бири – макал-лакаптар жалпы алфавиттик тартипте жайгаштырылып киргизилди.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

Э 4702300200-16

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-12-581-0

© КР УИА, 2016
© «Принт-экспресс», 2016

«ЭР ЭШИМ» ПОЭМАСЫНДАГЫ ТАРИХ ЖАҢЫРЫГЫ

Элдин тарыхый тагдырында тыштан басып келген же ичтен чыккан душмандарга каршы жүргүзүлгөн согуштар, жалпы элдик мааниге ээ окуялар болуп өткөн кырдаалдарда гана эпикалык чыгармалар интенсивдүү өнүгөт. Кыргыз элинин тарыхында каракытайлардын (XI-XII кк.), монголдордун (XIII-XV кк.), Ойрот-Жунгар феодалдарынын (XV-XVIII кк.) жана Цин империясынын (XVIII к. экинчи жарымы – XIX к. башы) баскынчылык саясаттарына дуушар болушту. Мына ушундай тарыхый душмандарга каршы жүргүзүлгөн күрөш элдин аң-сезимине катуу таасир этип, алар туурасында элдик чыгармалардын жаралышын шарттап турган. Баскынчылар канчалык сүрдүү-айбаттуу, коркунучтуу болсо, элдин аларды жеңип чыгуу үчүн болгон аракети да ошончолук күч-кубаттуу болушу керек. Ошондуктан, эпикалык чыгармаларда күчтүү душмандардын мизин кайтаруу үчүн эпикалык образдарды реалдуулуктун чегинен өткөрө, алардан да күч-кубаттуу кылып идеализациялоо тенденциясы өкүм сүрүп келген. Мындай көрүнүш эл тарабынан кадыресе салттык түшүнүк катары кабыл алынып, эпикалык чыгармалардын көркөм табияты менен байланышкан. Эр Эшимдин калмактарга каршы жасаган баатырдык иштери да мына

ошондой эпикалык чыгармалардын таламдарына баш ийдирилип, эл-жерди коргогон баатырдын даңазалуу иштери баян этилет. Чыгарма кыргыз элинин өткөндөгү жай турмушун сүрөттөө менен башталат. Мындай ыкма «Манас» баш болгон эпикалык чыгармалардын көпчүлүгүндө пайдаланылат. Сюжеттик линияны түзгөн окуялар кадимки турмуштагыдай баяндалып, жай өнүгүп олтурат. Жумгалды жердеген Түгөл аттуу байдын малы жер-сууга батпай, ал «боору жазы» кенен жер издеп Талас, Ашмара, Мерке аймактарына чейин келет. Жергиликтүү элдер анын «жылкысын тийип» четинен союп жей баштаса да Түгөл «чым» этип койбой, «мейли, жерге батпаган малымдын эмнесин аяйын» – деп, кең пейилдүүлүк менен мамиле жасайт. Түгөл менен Эр Эшим жер, мал талашып чатакташпай, ынтымакта турушат. Күндөрдүн биринде Эр Эшим өзүнүн эрдигине, күчүнө ылайык «кууса куткарбас, качса жеткирбес» бир тулпары жок экендигин сынчысына айтып кейиш кылат. Түгөл байдын сансыз жылкысынын арасынан тулпар караштырыш үчүн Эр Эшим сынчысын ээрчитип жолго чыгат. Эр Эшимди Түгөл сый менен жакишы күтүп алат. Түгөл байдын байбичеси Кыздарбек менен сынчынын ортосундагы байлык, ынсап, ач көздүк туурасындагы чакан аңгеме да поэманын кызыктуулугун арттырып өзүнчө бир көркөм жүк көтөрүп турат. Эр Эшимдин сынчысы сан жылкынын ичинен даакысы жонунан түшпөгөн бир кула быштыны жолдо келе жатканда эле тандап койгон, кетээринде Түгөлдүн ошол быштысын Эр Эшим сурап алат. Түгөл ал бышты туулганда кулагы шала тилик экендигин жана ал төгүн мал эместигин тигилерге айтат. Көрсө, Түгөлдүн жылкыларынын арасынан бир кайкы бел кара бээни

марал өңдүү бир суур айгыр бөлүп кетип, жыл маалында баягы бээ кайра үйүрүнө кайтып келет. Ошол бээден Шарпкула туулат. Ал башка малга кошулбай, өзүнчө оттоп, булактын башынан барып суу ичет. Ушул сыяктуу белгилер ишаарат кылып, мунун буудан болушунан Түгөл бай да күмөн санабай сынчы менен макул болот. Жылкы жаныбарына өзгөчө маани берген кыргыздардын арасында атагы таш жарган сынчы адисттер, саяпкерлер чыгып, алар эл арасында зор кадыр-баркка ээ болушкан. Атактуу Толубай сынчыдан тартып эл арасында көптөгөн сынчылардын өнөрлөрү легенда, аңыз болуп айтылып келет. Ушул өнөр ээлеринин бир жалпылыгы байкалат. Алар сынаган буудан, аргымактардын алгачкы көрүнүштөрү көзгө комсоо, «жүдөгөн эшек кейпи» же даакысы жонунан түшпөй илкип баскан бир неме. Анан ал сынчынын колуна тийип, ал тарабынан кыябына келтире багылып, атайы таптоодон өткөндөн кийин гана «Туйлашып туу көтөрүп эрлер минчү» буудан болуп жайкактап чыга келишет. Бул – сынчылык өнөрдүн кадыр-баркын көтөрүп, олуя чалыш, баамчыл экендигин даңазалоодогу ийгиликтүү пайдаланылган салттык ык. Экинчиден мында, жөнөкөй, байкалбаган нерселерде да укмуштуудай таңкалаарлык купуя сырлардын боло тургандыгы жөнүндө элдик түшүнүктүн нускоосу жатат.

Ошентип, «Эр Эшим» поэмасынын окуясы акырындап өнүгүп, жоого минчү тулпар даярдалып, душманга бет алганда караан-бутак болуучу уруу башчылары менен дипломатиялык мамилелер түзүлө баштайт. Феодалдык доор үчүн мүнөздүү болгон ар кандай баскынчы душмандардын күтүүсүз чабуулунан болуп турган коркунуч узак убакыт бою элдин сезимин эзип, ар дайым согуштук даяр-

дыкта чыңалып туруусу – алардын жашоо тиричилигиндеги традициялык көрүнүш катарында орун алып келген. Элибиздин тагдырына туш келген мындай жүрөк опкоолжуткан кырдаал алардын улуттук аң-сезиминде толиранттуулуктун, жоокердик мүнөздүн жана өзгөчө баатырдык духтун калыптанышын шарттап, ал түгүл мажбурлап да турган. Бул туурасында В. В. Радлов: «Вследствие этих обстоятельств кара-кыргызы до настоящего времени и сохранили свойственный им воинственный дух» – деп эң туура белгилеген («Манас» героический эпос киргизского народа, 1968, 19-б.). Демек, элдин жоокердик духу өзүлөрүнүн баатырдык салттарын эпикалык көркөм формада жалпылаштырып чагылдырууга өбөлгө болгон.

Бирде биригип, бирде чачылып турган элибиздин борборлоштурулган мамлекеттик формадагы бирдиктүүлүгү бузулган учурларда узак мезгилдер бою башка душмандардын агрессивдүү чабуулдарына каршы жүргүзүлгөн күрөш өтө татаалдашкан. Мындай учурда бир уруу экинчи уруу менен биригип, жалпы күрөш ачууга умтулушкан. Мына ошондой уруулардын биригүү аракети «Эр Эшимдин» мисалынан ачык көрүнөт. Алсак, Ажаан аттуу калмактын каны каарланып, кыргыздарды тукум курут кылмакчы болуп Каркыра тараптан кол салат.

Ажаан деген жаяны,
Ачуусу өткүр чаяны.
Жыргап жаткан кыргызга
Жылыга тийди залалы.
Мына ошондо далай эл,
Туш-туш жакка тарады.

Кабарчыдан кеп угуп, Калмак келди – деп угуп,
кыргыздын уруу башчылары кеңеш курут. Кып-

чактардын Эр Эшими катагандардын кан Турсун менен кылыч мизин жалашып дос болот да, кыпчак элин кан Турсунга тапшырып, өзү жоо жарыгын шайланып, катаган, кыпчак элинен кол курап калмактарга каршы согушка аттанат.

*Жалындаган ойрондор,
Жалаң кылыч байланган,
Жаа тарткычтар шайланган,
Эр жүрөктөр, баатырлар
Эр Эшимге айланган.
Сары Өзөн Чүйдү чаңдатып,
Самсып өттү сайлардан.
Эки Кемин жер менен,
Калмак-Ашуу бел менен,
Тоо түгөнгөн жол менен,
Кызыл-Кыя, Сан-Таштан,
Бетегелүү Койташтан,
Үч-Каркыра, Кегенден,
Текес, Кыяс дегенден*

өтүшүп, кыргыз колу калмактар менен беттеше чыгышат. Чоң чабыш, кан төгүлгөн согуш бир топ күнгө созулуп, акыры Эр Эшимдин колу калмактарды жапырып кирет. Баталдык сценалар бул поэмада «Манастагыдан» кем сүрөттөлбөйт:

*Кудай бетин көрсөтпө,
Куйкаланып жер бети.
Куу качырган туйгундай,
Кулага минген келбети.
Эрдин эри качырса,
Ээрден учат желдети.
Ач кыйкырмк, куу сүрөөн,
Жердин жүзү тумандап,
Ат боорунан кан болуп,
Ажалдуулар бураңдап –*

катуу согуш жүрөт. Эр Эшим Шарпкула менен атырылып чыгып, калмак баатыры Ажаанды сайып өтөт. Жарадар болгон Ажаанды жан жөкөрлөрү жөлөп-таяп өз кошуунуна ала качышат. Дushman мизи майтарылып, алар Камбыл, Үч-Турпан шаарларына кире качышат. Бул жерде «Манастагы» «Чоң казаттагыдай» Түп Бээжинге чейин кубалап кирип барышпай, белгилүү географиялык чөлкөмдө согуш жүрүп, белгилүү шаарлардын аты аталып, окуя бир кыйла реалдуулукка жакындайт. Ал эми баатырлардын кармашы, баталдык сценаларда кадимки эпикалык салттуулук сакталган. Эр Эшимдин портрети да Манастан кем сүрөттөлбөйт:

*Карагай найза өңөрүп,
Кара сур өңү көгөрүп,
Ызырынып тиштенип,
Кызарып көзү тиктейип.
Кармаса колу темирдей,
Баса минген Кулага
Балтыры өзүз белиндей,
Тоо туруштук бергисиз
Толкуну көлдүн лебиндей.*

Башкы каарманга өзгөчө симпатия менен көңүл бөлүнүп, бардык иш анын эр жүрөк, баатырдык иштери менен байланыштырылат. Бул, «Жоону сайса эр сайды, аты калды Манаска» дегендей кыргыз эпикалык чыгармаларындагы салттык көрүнүш.

Эр Эшим жоокерлерин чогултуп маслакат кылат. Душмандарды аягына чейин талкалайлы деген бүтүмгө келишет да, өзү Ажаандын артынан түшүп кубалайт. Шарпкула менен жетип, Ажаанды өлтүрөт.

Поэма Улуу Ата Мекендик согуш жылдарындагы, «элдик баатырларды даңазалап, жоокерлердин патриоттук сезимин ойготкула» – деген өкмөттүк ураандын таасиринде, элдик сюжет кайрадан иштелип чыккандыгы көрүнүп турат. Муну чыгарманын текстинен да көрүүгө болот.

*Ушу быйыл душманды,
Ута турган чагыңар.
Уяларың талкалап
Буза турган чагыңар.
Улам бизди курчутуп,
Улуу Сталин шаңы бар, –*

деп, жаштарды патриоттуулукка чакырат. Эл арасында «Катагандын Кан Турсун, Кан Турсунду ант урсун», «Анын кылган ишине, Кантип чыдап жан турсун» – деген ылакап сөз айтылып калган. Ушул сөздүн төркүнү «Эр Эшим» поэмасында таржымалданат. Кылыч мизин жалашып достошкон Кан Турсун, Эр Эшим калмактар менен кармашып жүргөн чагында элге калыс кан болбой, кыпчактарды кордоп жиберген. Эр Эшимдин эки аялын тул кылып, кичүү аялын алып алат. Бул окуяны уккан Эр Эшимдин ачуусу келет. Жолдо келе жаткан аскерлерин утурлап тосуп алып амал ойлошот. Алар соодагер кейпин кийинишип, кербенчи катары түнөп кетүүнү суранышып Кан Турсунга кабар айттырышат. Дүнүйөгө кызыккан ал «кербенчилерге» чептин эшигин ачып берип, алданат. Ошентип, «Кан Турсунду ант уруп, как чокуга, «тарс» уруп Эр Эшим колдуу болуп өлөт. Адатта кыргыз эпосторунда негизги баатыр – каарман алыстагы жоого аттанып, ал жакта өлүп же жардар болуп кайтканда, эл-жериндеги ички душман-

дар баш көтөрүп акыйкатсыз бийлик жүргүзүшөт. Муну «Жаныш, Байыш», «Манас» эпосторунун мисалдары ачык далилдей алат. Акыры түбү ички душмандар жеңилип, өз энчилерин алышат да башкы оң каармандар элге бейкутчулук орнотуп жакшы заманда жашай баштайт. Мындай адилеттүүлүктүн жеңиши менен аяктаган эпикалык чыгармалардан элдик мүдөөнүн, идеалдын ишке ашкандыгын көрүүгө болот.

Эр Эшим «калмак доору» аталган мезгилде – XVI-XVII кылымдардын аралыгында реалдуу жашаган адам, казак каны, поэма боюнча, айрым кыргыз санжырачыларынын берген маалыматтары боюнча анын тегин кыргыз-кыпчактан да чыгарышат. Бул баатыр туурасында айтылган аңыз-уламыштар казактарга караганда кыргыздарда көбүрөөк сакталган. Орто Азия, Казакстан элдеринин оозеки поэтикалык чыгармалары генетикалык жагынан да, маданий байланыштын таасири астында да, ошондой эле коомдун тарыхый өнүгүшүнүн баскычтарынын окшоштугу менен да көптөгөн типологиялык жалпылыктарга ээ. Ушул туурасында Н. И. Кравцов: «Ар түрдүү элдердин фольклорун атайын изилдөөчүлөр гана эмес, ага кызыккандардын бардыгы ар кандай өлкөлөрдүн элдеринин оозеки поэтикалык чыгармаларында жалпы же окшош көрүнүштөр, сюжеттер, каармандар жана көркөм форманын окшоштуктары кездешээрин билишет», – деп белгилеген эле (Русское народное поэтическое творчество, 1971, 353-б.) Демек, «Эр Эшимди» тигил же бул элге таандыкташтырганда жогорудагы пикирди эске алып, өтө кылдаттык менен мамиле кылууну талап кылат.

XVI-XVIII кылымдарда Могол, калмак кандыктары үзгүлтүксүз чабуул жасашып, кыргыз, казак элдерине ыдык көрсөтүп турушкан. Мына ошондой тарыхый шарт көптөгөн баатырларды согуштук аренага алып чыккан. Мына ошондой баатырлардын бири – Эр Эшим.

Эр Эшимдин тушунда кыргыз, казактар ынтымакта болушуп, калмактарга каршы бирдиктүү согуш аракеттерин жүргүзүшкөн. Бул туурасында Ч. Валиханов XIX кылымдын ортосунда эле, Эшимкан кыргыз-казактын биримдигинин эстелиги катарында Көкүмгө арнап Ташкенге күмбөз тургузгандыгын, ал азыр да «Көкүмдүн көк күмбөзү» деп аталарын эскерет (Ч. Валиханов. 1 т. 374-б.).

Жыйынтыктай айтканда, «Эр Эшим» поэмасы эл башынан кечирген тарыхый тагдырларын көркөм чагылдырган баалуу мурас. Достуктун ыйык антын бузган адамдардын кейиштүү тагдыры ашкереленген, акыйкатчылыктын, эр жүрөктүүлүктүн салтанатын даңазалаган тарбиялык мааниси бар чыгарма.

Реалдуу жашап өткөн адамдар, географиялык ареалдагы жер-суу аттары, союздаш жана каршылашкан элдер туурасындагы маалыматтар поэманын тарыхыйлуулугун арттырып, аны «тарыхый поэма» – деп атоого мүмкүндүк берет.

Эми, сөзүбүздүн аягында «Эр Эшим» поэмасынын тексти боюнча токтоло кетүүгө туура келип олтурат. Себеби, бир эле текст эки башка инвентарь номер менен, биринде – Тоголок Молдого, экинчисинде Абдыкалык Чоробаевге таандык болуп жүрөт. Андыктан, түп нускаларды салыштырып, тактай турган маселе бар.

А. Чоробаевдин жазып тапшырган тексттинин түп нускасы Кол жазмалар фондусунда (инв. №

138) «кол китеп» түрүндө сакталып турат. Араб ариби менен жазылып, 1946-жылы К. Ж. фондусуна А. Чоробаев тарабынан тапшырылган, көлөмү – 187 бет. Түп нускасын биринчи бетинде азыркы арип менен: «1941-жылы июнь айында Соң-Көл жайлоосунда жазылды. Элдин оозеки айтуусунун негизинде. Жумгал району, Савнарком колхозундагы манасчы Багыш Сазановдон алынды. Мен ыр менен жазып чыктым» – деген эскерме жазуу бар. Буга кошумча: Араб арибинде жазылган ушул текстти Тоголок Молдонун кол жазмаларына (почеркине) салыштырсак (К.Кырбашев, О.Соороновдор менен бирдикте), бөлөкчө болуп чыкты. Буга караганда тексти А. Чоробаев жазган. Ал араб арибинде да жаза билген. Муну, 1976-жылы жарыкка чыккан «Тандалган чыгармалар» жыйнагынын 50-бетиндеги «Биз кантип окуганбыз» ырындагы «Дамбылданын ызгаарына чыдабай, Алты айдан соң качып кетип калгамын» – деген саптарынан баамдаса болот. Демек, түп нускалык фактыга, «эскерме жазуусуна», кол тамгасына (почеркине), ариб арибинде жаза билгендигине караганда «Эр Эшим» А. Чоробаевге таандык.

Эми, Тоголок Молдонун «Эр Эшими» туурасында сөз кылалы. КЖФда анын наамы менен дагы бир «Эр Эшим» сакталып турат (инв. № 1017). Көлөмү – 140 бет. Ушул текст Ж. Таштемиров түзгөн «Тоголок Молдо» (1970) жыйнагынын экинчи томдугунда «Эр Эшим, Түгөлдүн байлыгы» – деген тема менен жарык көрүп, анын «Эскерүүлөр» бөлүмүндө: «Эр Эшим эл арасында тарыхый адам катары айтылып, анын жасаган эрдиктери улама катары унутулбай келет. Тоголок Молдо 1936-жылы биринчи жолу кара сөз менен маанисин айтып берген. Кээ жеринде жорго сөз, ыр кездешет.

Кийин аны ырга айландырган» – деп жазылып турат. Ушул эле текст кийинчерээк С.Закиров түзгөн «Элдик поэмалар» жыйнагынан да жарык көргөн. Тексттер бири-бирине далма-дал келгендиктен, анын же мунун варианты дешке да мүмкүн эмес.

КЖФсуна Тоголок Молдого тийиштүү түп нуска 1942-жылы, 14-февралда тапшырылган. Ал эми А. Чоробаев 1946-жылы өзүнүн кол жазмасын өткөргөн. Ушул даталарга таянып, поэманы жеке Тоголок Молдого таандык кылууга болобу? Албетте жок. Себеби, беш кылымдан бери сакталган кол жазманы бүгүн өткөрсө, ал, ортодо өткөн мезгилди жокко чыгара албайт. Кеп – ким, качан жазганында. Демек, материал тапшырылган убакыт да бул маселени чечпейт. Тоголок Молдого тийиштүү болгон түп нусканын сырткы бетинде азыркы арип менен (теманын үстү жагында) «Тоголок Молдо, Абдыкалык» деген жазуу бар. «Титулдук» бетинде «Айтуучу – Тоголок Молдо, тартипке салган Абдыкалык», «Эр Эшим» темасынан кийин «Бул поэманы атамекендик улуу согушка байланыштуу шарты менен жаздык» – делип турат. Буга караганда айтуучу Тоголок Молдо, тартипке салган б. а. темаларга бөлүштүрүп, кагазга түшүргөн А.Чоробаев. Кол жазма да А. Чоробаевдин тапшырган нускасындагы азыркы арип менен жазылган биринчи беттеги «эскермесине» окшош, демек, материалды кагазга түшүргөн А. Чоробаев.

Жогорудагыдай кайчы келген фактыларды салмактап биз төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик:

Үч жүз жыл чамасында илгери болгон тарыхый окуянын сюжети эл тарабынан сакталып, кара сөз түрүндө, ыр аралаштыра айтылып келген. Чыгарманын негизги автору – эл. Эгерде эл эсине сак-

тап үч кылым бою муундан-муунга мурастан айтып келбесе, Тоголок Молдо да, А. Чоробаев да бул окуядан кабарсыз калышып, «Эр Эшимдей» поэма жаралмак эмес. Бул бир, экинчиден, поэманын текстинде элдик духтан баштап элдик эпостордун көркөм каражаттарына чейин кеңири пайдаланылгандыктан, анда улуттук колорит бекем сакталып, «сөөгү элдик» экендигинен кабар берип турат. Албетте, жаратуучулардын эмгегин да баалашыбыз керек. Алар болбогондо көптөгөн татынакай дастандарыбыз, поэмаларыбыз, жаралбай, сакталбай калмак. Тоголок Молдо да, А. Чоробаев да таланттуу жазгыч акындар. «Эр Эшимди» поэмага айландыруу иши экөөнүн тең колунан келээри эске алынып, жана инв. № 1017 дегу «жаздык» – деп көптүк түрдө айтылгандыгын биргелешип чогуу иштешкендиктеринин далили деп эсептеп, элдик мураска экинчи өмүр берген эки акынга, тең укуктагы жаратуучулар деп баа берүүгө туура келет. Себеби, «өжөр фактылар» бизди тияк-биякка кылтыңдаттырбай, ушул пикирди айттырууга мажбурлап турат.

МУРАТАЛЫ МУКАСОВ,
филология илимдеринин кандидаты

ЭР ЭШИМ

*(Тоголок Молдонун
вариантында)*

ТҮГӨЛДҮН БАЙЛЫГЫ

Илгери өткөн заманда,
Түгөл деген бай болгон.
Түрүлүп малы эсепсиз,
Төрт түлүгү шай болгон.
Күнгөйдөгү кашка суу
Жумгалга куйган сай болгон.
Жазы, күзү кыштоосу –
Сайды бойлоп бай конгон.
«Түгөл-Сай» деп аталып,
Белги калган элине.
Батпаптыр малы жаздаса,
Мандай-тескей жээгине.
Окторкой, Кызарт, Сандыкта
Уй менен төөсү жатчу экен.
Кокту сайын короолоп,
Койлору жайыт алчу экен.
Жер сереси Соң-Көлгө
Жылдырып жылкы салчу экен.
Айлана көчүп көлүнө,
Журт жаныртып барчу экен.
Жылдан-жылга дүркүрөп,
Төлүнө төлү кошулган.
Мал жайыты түгөнүп,
Оттогон чөбү тосулган.
Бир күнү Түгөл ойлонуп:
Ала шалбырт жаз менен,
Боору жазы, кең жерге

Көчөмүн деп наз менен.
Суусамырга бет алып,
Сүрдү малын жылдырып.
Кабактын кайың, талынан
Укуругун кыйдырып.
Учаң теңиз көп малын
Уландарга жыйдырып.
Үрүн-бараң таң менен
Үйдүн үстү сыйрылып,
Алмач өркөч төөлөрдү
Аркы-терки чөгөртүп,
Уук учтугун борумдап,
Казан кабын көмөртүп,
Жаны тууган уйлардын
Музоолорун өнөртүп.
Жаш кулунун телчитип,
Энелерин ээрчитип,
Суусамырды өрдөтүп,
Суу-сууга малын төлдөтүп,
Адам да жыргал, мал жыргал
Айран-кымыз көлдөтүп,
Торолгондо улагы,
Жылып көчү чубады.
Айдаганда көңүл жай,
Оюн салып кунаны.
Тай куйругун тепкилеп,
Таркабайт ойноп кумары.
Ангилер төрдү бербеген,
Айдаса асоо келбеген.
Алтымыш отоо жылкы бар,
Күлүгү күндө жем жеген.
Алардын баарын имерип,
Айгырын минсе тердеген.
Алтоо-жетөө күнүгө
Сууп турат кермеден.
Даакылуу кула бышты бар,

Алтымыш чапса желбеген.
Аны минсе жылкыны
Айдамга койбой имерген.
Сырын билбей кээ бирөө,
Качышат кармап минерден.
Түгөл бай аны жактырат,
Шарпкула деген ушу деп.
Сөөгү тунса бир кезде,
Эр жигиттин кушу деп.
Жайы-кышы куланын
Даакысы түшпөйт жонунан.
– Тулпар го? – деп баа берет
Туякта тура жогунан.
Жылкычылар элебейт,
Чапса желбес тогунан.
Суусамыр оттоп, жайын жеп,
Жылкысы жеңдей жал алды.
Картаны карыш казылуу,
Кулуну кучак сан алды.
Койлору чың семирп,
Эшик эндүү жон алды.
Уйлары онтоп туралбай,
Төөлөрү жардай ком алды.
Күзгө жуук болгондо,
Таласка барып түшүүгө,
Ниет кылды Түгөл бай
Ашмара, Мерки түзүнө.
– Кополуу жерге күздөтүп,
Жайсам, – деди, – баарысын
Аягы Талас, башы Чүй
Чыгыптыр чөбү алысын.
Мындай сонун жерлерге,
Ээн жаткан төрлөргө,
Сугарсам деп жылкыны
Суук башат көлдөргө.
Көчүп түштү Таласка,

Көз жеткис мейкин чөлдөргө.
Мал борумун карасан,
Жердин көркү дүнгүрөп.
Салаа-салаа жылга суу
Мөңгүдөн түшөт күнгүрөп.
Суусамырды оттогон,
Суу-сууга өрдөп токтогон,
Таналары бир бөлөк,
Тай букалар козголон,
Чоң букалар жер чапчып,
Буртага майын топтогон.
Тартынып буйла созбогон,
Тайлагы ээрчип боздогон.
Иңгени келип эшикке,
Жетеленип ноктодон.
Атандар оттоп шородо,
Койлору жаткан короодо.
Козулары ирик болуп,
Куйругу кучак келгендей.
Улагы эркеч сыяктуу
Ташка чыгат мергендей.
Тарсылдашып сүзүшсө,
Такымынан челгендей.
Башындагы мүйүзү
Найза аштап бергендей.
Малдын баары жайдары
Баш, аягы көп жерде.
Көркүнө чыгып талаанын
Көнүлүнө төп жерде.
Жата берсин Түгөл бай
Жайып малын откоруп.
Субайларын төрлөрдөн
Эч ким барбайт жоктошуп.
Эн-жайкын жатышты
Жылкычы, койчу, уйчулар.
Олуя-Ата, Таласта

Кыпчактын калың журту бар.
Элин тамам башкарган
Эр Эшимдей ханы бар.
Тоо туруштук бергисиз
Толкуну күчтүү шаңы бар.
Жортуулчусун жиберип,
Жол тостурат күнүндө.
Кайгуулга киши чыгарып,
Кароол коёт түнүндө.
Кайгуулчудан кеп угуп,
Калың мал келди деп угуп.
Ушакчыдан кеп угуп,
Душман келди деп угуп.
Эр Эшим катуу оолугуп,
Буйрук кылды элине.
– Жылкы тийип ал! – деди
Көргөн-билгендерине –
Жеримди, сууму боктогон,
Желеге кулун топтогон,
Кандай адам ал өзү
Кабарлашпай оттогон?
Четинен тийип алыңар,
Малына колду салыңар.
Душман болсо чалыңар,
Түп көтөрө чабыңар.
Ата-атанын уулунан
Бирден киши барыңар.
Азаматтар, жигиттер,
Айтканымды угуңар.
Кайдан келген эмесиң?
Жарабайт де мунуңар.
Жаагын жарып тамгалап,
Сакалдарын жулуңар.
Колго чочмор кармаңар,
Коркпой кирип байкаңар.
Колот толгон жылкынын

Субайынан айданар.
Кой деп келген жан болсо,
Колу-бутун байланар.
Уруксатсыз бу жерде
Учан-теңиз мал менен,
Эч болбосо уташып,
Эр Эшимдей хан менен.
Анан мында келүүчү,
Алманын кабат берүүчү.
Адамдын баары маакул деп,
Айтканына көнүүчү.
Аны кылбас бейбаштын
Айдап малын бөлүүчү. –
Деп ошентип кордуктап,
Жылкы тийип келгиле.
Канчалык эл болду экен,
Маани жайын билгиле. –
Деп Эр Эшим айтканда,
Эли карап турбады.
Буулугуп жүргөн жигиттер
Буйругун эки кылбады.
Чапкан бойдон жарышып,
Тизгин колдо карышып,
Тийме-тийме жылкыдан
Четинен бөлүп алышып.
Талаа менен чандатып,
Таластын ичин шаңдатып.
Каскак менен кубалап,
Капталга чаап койгулап,
Айыл сайын кур эмес,
Алып келип сойгулап.
Кемпир ашы өңдөнтүп,
Кемегесин ойгулап.
Келин-кызы чогулуп,
Келгендин баары тойгулап,
Жата берди бир топ күн

Эр Эшимдин доорунда.
Эртели-кеч жигиттер
Эки колу боорунда.
Тийип кеткен жылкынын
Суроо салып артынан.
Эч кимиси келген жок
Түгөл байдын калкынан.
Жылкычылар башта эле,
Айтса Түгөл мейли дейт, –
Кайгырбанар, балдарым,
Калганын багып жейли – дейт
Жок сурап хандын айлына,
Бастырып бириң барба дейт.
Элимди ууру туткан ким?
Башын жарып канда дейт.
Койчу, уйчу, жылкычы,
Кордук көрүп калба дейт.
Элдин ээси эр болот,
Амалы көп анда дейт.
Топук кылып Түгөл бай,
Кеткен малга кейибейт.
Канаат карын тойгузат,
Калганы болот деги дейт.
Арадан бир ай өткөн соң,
Эр Эшим туруп таң калды.
Жок сурап мага бир келбейт,
Кайта кетип калганбы?
Же болбосо көп малын
Дагы башка эл алганбы?
Кокустан душман кол салса,
Берели буга жардамды.
Ой обозгер жигиттер,
Жүргүлө байга баралы.
Ким экенин текшерип,
Абдан сөзгө каналы.
Билеселүү жан болсо,

Берген сыйын алалы.
Билимсиз душман а болсо,
Бириндетип чабалы.
Ченчи болсо калмактан,
Мойнуна зоолу салалы.
Укуругун сындырып,
Уугун отко жагалы.
Керегесин кыйратып,
Келин-кызын ыйлатып,
Төөлөрүн тизип матайлы.
Төрт түлүгүн жыйнатып,
Эгерде жакшы бай болсо,
Келели абдан сыйлашып.
Дос бололу ант менен,
Алтын-жездей чырмашып.
Деп аттанып жол менен,
Чекене чабуул кол менен.
Тандалмалуу баары бар,
Тасып калган кары бар.
Таңдайы таңшып сүйлөгөн
Талыкпаган чечен бар.
Кырк жигити кырк бөлөк,
Кыргыздан башка нечен бар.
Обозгер бар, баары бар,
Оюнга шыктуу дагы бар.
Найзакерден эри бар,
Баатырлары деги бар.
Ак бараң атып, маш болгон,
Адис мергендери бар.
Ашта-тойдо ырдаган
Адамдан шайыр ырчы бар.
Айбандын түрүн тааныган
Жанында аяр сынчы бар.
Анча-мынча эл менен,
Бастырып калды шарт этип.
Эңчегер бойлуу Эр Эшим,

Ителгидей барк этип.
Баруучу жери Түгөлдүн,
Айлына жакын калганда,
Көп жылкыны аралап,
Көрүп назар салганда.
Эр Эшим айтып сынчыдан:
– Тандагын деди жылкыдан!
Күлүгү болсо көрүп бер,
Бууданын байкап билип бер.
Тулпарын тандап белгилеп,
Көнүлүмө илип бер.
Дегенинде сынчысы,
Байкап назар салганда.
Баштан-аяк аралап,
Айылга жакын калганда.
Көзү түштү, байкады,
Даакылуу кула быштыга.
Желеден алыс кетпеген,
Такымдан алса теппеген.
Камчыланса баспаган,
Кармап минсе аксаган.
Даакы жүнү түшпөгөн,
Кум сирке басып биттеген.
Желедеги Куланы
Сынчысы тооруп тиктеген,
Эр Эшимдей бегине
Маани-жайын билдирди.
«Тулпар ушу экен» деп,
Көнүлүнө түйдүрдү.
Көп жылкынын ээси,
Марттык кылса, мал берер.
«Хан үйүмө келди» деп,
Кара куйрук нар берер.
Же болбосо жылкыдан,
Тандамалын апкелер.
Үйдөн куру чыкпа деп,

Мингизүүгө ат берер.
Андайын коюп Куланы,
Алсаңыз сизге чак келер.
Минсениз жолуң ачылып,
Алда таала бак берер. –
Дегенинде Эр Эшим,
Көңүлүндө кымылдап,
Барды байдын үйүнө,
Ичтен тынып жымылдап.
Эр Эшим салам берди эле,
Эшигине келди эле.
Аттарын алып уландар,
Аса байлап киргизди.
Төтөгөлүү чон үйгө,
Сейилдикке тигичүү,
Сегиз канат боз үйгө.
Орун алды келген эл,
Катарлашып эр жакка.
Көпчүлүгү байкайып,
Көз салышты төр жакка.
Көз имерип караса,
Кара кашка ныпчалар.
Катар-катар жыйылган.
Капка салган күмүшү
Капшытында үйүлгөн.
Кырмандагы буудайдын
Кызылындай үйүргөн.
Жүгөрүдөй шурулар
Жүк бурчунда төгүлгөн.
Кабаттап тизген бермети
Берекелүү көрүнгөн.
Бутагы сайын кур эмес,
Бакандарга илинген.
Машрөө, манат, макмалы,
Башайы менен барча бар.
Көпчүлүктүн көзүнө,

Көрүнбөгөн канча бар.
Буулум менен булгун бар,
Буулган канча куржун бар.
Жибектен эшкен аркан бар,
Урушка кийчүү калкан бар.
Шурудан кылган буйла бар,
Аруудан буюм кыйла бар.
Көргөндүн көзү талгандай,
Көрбөгөнгө жалгандай.
Телегейи тептегиз,
Бар сарамжал колунда.
Байбичеси байланган
Бапиктүү чачбак жонунда.
Желбегей ичик жамынган,
Желбирөөч сөйкө тагылган.
Түгөлбай өзү картайган,
Түлөк куштай багылган.
Тотудай күндө таранып,
Кунудан постек салынган
Байбичеси ылайык
Бактысына табылган.
Жайланышып олтуруп,
Жай сурады Эр Эшим.
Арва-парва сөз менен
Ал сурады Эр Эшим.
Баштан-аяк билгенин
Айтып абдан таанышты.
Эр Эшим менен Түгөлбай
Эзилип сөзгө канышты.
Кымыз ичип кызышып,
Чекеден тер сызышып,
Пейилдери түшүшүп,
Бир-бирине ысышып,
А дегенде эр Эшим,
Жылкы тийип алганын.
Козголбогон көп малга,

Суук колун салганын.
Душманбы же элби деп,
Туюк сыноо кылганын.
Жылкы издеп, жок сурап,
Барбаганын козгоду.
Элден анын жообун
Албаганын козгоду.
Анда Түгөл кеп айтат,
Таң калчу сөздү эми айтат:
– Ой эр Эшим ханым ай,
Ой-тоо да менин малым ай.
Кайсы бирин жоктоймун,
Кайгыртып азиз жанымды ай.
Жетишет го өмүргө
Калган-каткан дүнүйөм.
Карышкыр жесе канчасын,
Кай бирине күйүгөм.
Сурабай бирөө мал алса,
Каткырып, күлүп сүйүнөм.
Мейман келсе куштаймын,
Берекелүү үйүмдөн.
Бала-чака жеп турсун,
Байталдардан карматып.
Эриккенде жигиттер,
Эшик алдын кандатып.
Керек болсо алыңыз,
Өспүрүмдөн тандатып. –
Деп Түгөлбай айтканда,
Эр Эшим катуу уялды,
«Байга бекер кылышмын,
Бет карагыс зыянды».
Деп ичинде ойлонуп,
Эшик жакка чыгышты.
Ээн-жайкын басышып,
Бир-бирине шыбышты.
Күбүрөшүп сүйлөшүп,

Байлыгына көз салды.
Сынчы кирип үйүнө,
Байбичеге сөз салды:
– О... байбиче, байбиче,
Айтып көрбөй жооп айт.
Сөз сурайын деп кирдим,
Эркин тоодон келипсиз.
Эсеби көп мал менен,
Көчүпсүнөр жазында
Ала шалбырт кар менен.
Керме тоонун Сары Өзөн,
Келипсиңер шаң менен.
Эчен сонун төрлөргө,
Мал откозгон дан менен.
Эми сизден сурайын.
Жылкы канча, уй канча?
Кумурскадай жайылат,
Коюн канча, кул канча?
Кут үйүнөн куюлат,
Куржундагы пул канча?
Айры өркөчтөн төө канча?
Кызыл куйрук нар канча?
Кызыктырган адамды
Төрт түлүктүү мал канча?
Дегенинде байбиче,
Жооп берди сынчыга.
Хан алдында биргелеш,
Кадыр таап турчуга:
– Айланайын мейманым,
Кайсы бирин айтамын?
Айдап жүргөн бу малдын
Аз-көбүн шундан байкагын.
Башы базар турукта,
Аягы кептеш кудукта.
Туурасы Соң-Көл, Окторкой,
Жеримди байка унутпа.

Ошонун баары калың мал,
Сырымды сурап курутпа.
Байлыгы менен адамдын
Жетеби башы булутка.
Сырымды кантип айтайын?
Бет жуубаган жунукка.
Жумгал ата – Мекеним,
Айтпаймын сөздүн бекерин.
Эн калган көп малдын,
Эсебин билбейт экемин.
Тиги журттан көчөрдө,
Кара кашка торпоктон,
Бир күндө үч жүз биттетти,
Мурдуна тагып боркоктон.
Андан кийин алты кап,
Арчадан чүлүк буудурдум.
Мурдун көзөп, аласың,
Самындатып жуудурдум.
Ала торпок андан көп,
Алты кап чүлүк жетпеди.
Айдаганга баш бербей,
Айылдын үстүн тепседи.
Кызылынан кыйла бар,
Карасынан канча бар.
Сараласы сандан көп,
Ала бөйрөк андан көп.
Көгаласы мындан көп,
Күрөңдөрү кумдан көп.
Жылкынын жайын сурасаң,
Жебелеп баскан буудан көп,
Торусунан кара көп,
Карасынан ала көп,
Жээрдеси жана көп.
Көпчүлүгү кара көк,
Сарысынан кула көп,
Балдактуусу жуда көп.

Тууну жыккан күлүк көп,
Толуп жаткан мүлүк көп.
Короо-короо койлор бар,
Козусунан ирик көп.
Атанынан буура көп,
Буулуп жаткан чууда көп.
Буурасынан инген көп,
Булкулдатып минген көп.
Тубар малдан төлү көп,
Тирүүсүнөн өлүү көп.
Айланайын мейманым,
Кайсы бирин сурайсың!
Канчалык эсеп билалбайм,
Кандай айтсам ынайсың?
Балдарым бар, малым бар,
Байбиче болгон чагым бар. —
Деп ошентип басылды,
Кыздарбек аттуу байбиче.
Кайра суроо сурады,
Сынчы мейман аңгыча:
— Ушунчалык көп малга,
Тоёт бекен көзүңүз?
Төркүнүң ким, төзүң ким?
Не жаштасыз өзүңүз?
Дегенинде сынчыга,
Жооп берди Кыздарбек,
Адамгерлик белгиси,
Айткан сөзүң куштар деп:
— Айланайын мейманым,
Жашым элүү бирдемин,
Жайсыз үйгө кирбедим.
Жайылып жаткан көп малга.
Көз тойгонун билбедим.
Төркүнүм төмөн Саруулар,
Түрүлгөн малдын баары бар.
Адам көзү курусун,

Тойбойт экен дүйнөгө.
Кайра-кайра көп малды
Карагым келет күндө эле.
Жалганда жалгыз малы жок,
Жардылар жүрөт тим да эле.
Ошолор байдан топуктуу
Деп ойлоймун мен да эле.
Айланайын мейманым,
Адам көзү курусун,
Мендеби ач көз, кимдеби?
Ким билиптир мунусун.
Өз көзүмдү сынадым,
Тойгондун жайын сурадың.
Угуп тургун, мейманым,
Укмуштун жайын улайын.
Былтыркы жылы Түгөл бай,
Бастырыптыр эригип.
Ал аңгыча алдынан,
Жылкычылар кезигип,
Бир үйүр тоодак көргөнү
Түгөл байга сезилип.
Угары менен токтобой,
Көңүлү катуу берилип.
Атып келди бир тоодак,
Казы алган экен семирп.
Жүнүн жулуп, баканга
Шилисинен илгемин.
Учуп жүргөн канаттуу
Семирерин билбедим.
Чаткаяктан майлары
Таамп турду чыпылдап.
Тогуз карыш чараны
Алдына тоздум кыпылдап.
Ошо чарам үч толду
Бир тоодактын майына.
Анда көзүм бир тойгон,

Айттым Түгөл байыма.
Учан-теңиз көп малга
Тойбогон көз бир күнү.
Топуракка тоёр деп,
Тобо кылам күн-түнү.
Туулгандан бер жакка
Дөөлөт башка орноду.
Төрт түлүк мал биригип
Бир тоодакча болбоду.
Айланайын мейманым,
Менин сырым мына ушу,
Көргөн-билген укмушту
Айттым сизге чыны ушу. —
Дегенде угуп сынчысы,
Чери сөзгө жазылды.
«Атын буруп коём» — деп,
Ал өңдөнгөн асылды! —
Кыздарбек деп айтпаймын,
Түгөл байга түбөлүк,
Жарашып калган себептен,
Мен калысмын күбөлүк.
Атың Жараш болсун деп,
Тукумуң жүзгө толсун деп.
Чын сырыңды сен айттың,
Угундун учу узарар.
Жерге өсүп көбөйүп,
Уулун уруудан чыккан кыз алар.
Деп, батасын берди эле,
Эр Эшимдин сынчысы.
Дүнгүрөп жатат талаада,
Түгөл байдын жылкысы.
Ал байбиче балдарын:
«Жараштар» деп атаган.
Аңгемеси чечилет,
Арт жагында — катаган.
Не себептен болгону,

Таралат Түгөл атадан.
Эшиктеги меймандар
Үйгө кирип, наар ичип.
Казандатып эт салып,
Кымызын чардап дагы ичип.
Түштүгүнө тай жешип,
Казы керттип, май жешип.
Аттанарда аларга
Кээжимден кымкап кийгизип.
Тогуздап торко тон коюп,
Байлыгын Түгөл билгизип.
Эр Эшимге жылкыдан
Тандап күлүк мингизип.
– Узасын деп үйүмдөн,
Жылкычылар, чап – деди.
Баш-аягын аралап,
Күлүгүн ылгап тап деди.
Анда эр Эшим сүйлөдү,
Түгөл байга бурулуп.
Отургандын баарына
Айткан сөзү угулуп:
– Ой Түгөл бай, Түгөл бай,
Мен эр Эшим болгону.
Алты атамдан бер жакка
Баатыр атка конгону.
Бир арманым ичимде,
Тулпар атка жетпедим.
Түн уйкумду үч бөлүп,
Жүрөгүм туйлап дегдедим.
Алдыма минген кадиктүү,
Бир тулпардын жогунан,
Чын колду баштап бир жакка,
Чыкпадым Кыпчак тобунан.
Катылып жүргөн калмакты,
Кайра чаап албадым.
Кыргызды чилдей тараткан,

Кытайга бүлүк салбадым.
Эч болбосо береки,
Казакка чалгын чалбадым.
Бизден мурун өтүштүр,
Канча баатыр, кана хан.
Ошолордо бир-бирден,
Болгон экен ач буудан.
Мисалы тулпар Аккула,
Манас минсе чак кула.
Семетейдин Тайбуурул,
Таалайга бүткөн мал тура.
Ээсинин баркын көтөргөн,
Арбактуу жылкы ал тура.
Ошолордун атындай,
Мартабамды арттыра.
Алып учуп жүргөндөй,
Бар экен сизде Шарпкула.
Желенизден көргөмүн,
Көрүп көңүл бөлгөмүн.
Эби келсе бериниз,
Күчү болсун куланын.
Башы менен дегенге,
Бек уялып турамын.
Жанымдагы элдерге
Сарпай жаап сыйладың,
Жана да күлүк берем – деп,
Уялтып мени кыйнадың.
Жылкыңызга кол салган
Айып менде болучу.
Кайтып анын үстүнө
Алганда кантип онучу?
Ыраазымын, Түгөл бай,
Тандап берген атыңа.
Шарпкуланын күчүн бер,
Душманымдан сак болуп,
Өз боюма чак болуп,

Кытай келсе барайын,
Кызыл кыргын салайын.
Калмак келсе камынып,
Калкымды аман багайын.
Мойнуна тумар тагайын,
Жолборс үртүк жабайын.
Тушума байлап алайын,
Душман изин чалайын.
Туйгун жаткан элиме
Туюнтпай басып жоо келсе,
Туу көтөрүп жөнөйүн.
Тулпар жайын көрөйүн,
Душман канын төгөйүн.
Агыны катуу суу келсе,
Байлагандай бөгөйүн.
Жыргап жаткан элимдин,
Жыгылганын жөлөйүн.
Акыреттик сиз менен,
Аяш-адаш болоюн.
Ага-инидей сыйлашып,
Арка бериш коноюн. –
Дегенде жооп кайтарбай,
Бербеймин деп айта албай,
Шарпуланын маанисин,
Эр Эшимге туюнтуп,
«Кармап алып келгин» – деп,
Жылкычыга буюртуп,
Тулпарлыгын белгилеп,
Айтып турган жери ушу.
Угуп турган эр Эшим, –
Кыпчактардын беги ушу.

ТҮГӨЛ БАЙДЫН СӨЗҮ

Ой Эр Эшим береним,
Элди баккан кененим.
Мен Жумгалда турганда,
Бээ байлаган желенин,
Жанына барып бир күнү,
Жайылсын бээлер дегемин.
Нак ошондо мен сизге,
Көргөнүмдү айтып беремин.
Базар турук Чатында,
Марал өңдүү сур неме.
Күндүн көзү чачырап,
Чыккан кезде турду эле.
Жылкыларды аралап,
Бир бээни бөлүп кууду эле.
Карап турсам капталдап,
Айдап кетти туура эле.
Темгил-темгил чаары бар,
Келте куйрук эшек жал.
Төрт аягы балдактуу,
Мен көрбөгөн сонун мал.
Кайкы кара бээмди,
Кууган бойдон жоголду.
Издебедим артынан,
Ансайын ишим оңолду.
Ошо түнү карасам,
Ай төбөдөн тоголду.
Жылдыз жайнап жаркырап,
Кадыр түн үйгө оролду.
Ай туяктан бээ союп,
Ак сарбашыл кой союп
Ага-иниге түлөө деп,
Айыл-апага тай союп.
Түштө түтүн булаттым,
Түтүнгө түтүн улаттым.

Базар турук өөнүнө
Жылкымды айдап чубаттым.
Келерки жылы кышында,
Келди кайтып кара бээ.
Үйүрүнө кошулуп,
Нышап болду адам ээ.
Эрте токтоп калыптыр,
Тубарына чукулдап,
Чидерип басып турган соң,
Алдынан чыктым утурлап.
Атайын андып мен барып,
Карамалап жаткамын.
Тандын үрүл-бүрүлдө,
Шыйрагынан тарткамын.
Тунгагын жарып таштагам,
Турары менен шактаган.
Энесинин үстүнөн,
Каршы-терши аттаган.
Жаныбарым кулундун,
Жанына барсам качпаган.
Сур кула болчу ыраны,
Тилик түшкөн кулагы.
Көргөндөргө бир кызык,
«Куйругу жок кулун» деп.
Аң-таң калып жүрүүчү.
Алда кандай ырым деп,
Чыктага байлап чатылбай,
Башына нокто катылбай,
Жыл маалына бүт эмген,
Тайында да сүт эмген.
Кунанында кур болуп,
Үч жыл удаа үч эмген
Ушу быйыл бышты эле,
Ноктолоп аркан сүйрөттүм.
Жибектен чылбыр эштирдим,
Жылкычыга үйрөттүм.

Туулгандан бер жакка,
Үстүнөн даакы түшпөдү.
Куйругу өсүп чубалып,
Бакайына түшкөнү.
Араң эле чычаны
Төрт элиге толду бейм.
Карчыты кең жайылып,
Куйругу кучак болду бейм.
Биз Жумгалда турганда,
Жалгыз өзү кетчү эле.
Базар турук суусуна,
Көз ачканча жетчү эле.
Кайра келип, желеден
Нары-бери аттачу.
Үч жылдан бери байкаймын,
Жылкыдай жуушап жатпачу.
Жайы-кышы дебестен,
Бөлөк суудан татпачу.
Соң-Көлгө барса Шарпкула,
Жылкы менен жайылат.
Күндүз көрсө, түндө жок,
Туулган жерге кайрылат.
Көрүнбөйт деп издесе,
Желеден кайта табылат.
Анда-санда көргөн эл:
– Базар турук суусунан.
Таңга маал ичет – деп,
Айтышат жайы-кышынан.
Кармап минсе куланы,
Кашандыгы дагы бар.
Каршы-терши камчы уруп,
Таякты жейт жаныбар.
Суусамыр менен бу жерге,
Келгенден бери ойлосом.
Агын суунун башынан
Барып ичет болжосом.

Анткен менен семирбейт,
Аңгилерче элирбейт.
Желеден алыс кете албайт,
Качааган кууса жете албайт.
Кармап минип жылкыны,
Жыйнамакка камынса.
Аш бышымда топтолуп,
Ыраагы жакын табылса,
Таң калбас адам эркиби,
Караанын көргөн жерлерден.
Кайрылып жылкы чогулса,
Колот-колот төрлөрдөн.
Касиет бардай билемин,
Тулпар го деп жүрөмүн.
Эки жакка бастырып,
Эриккенде минемин.
Биздин Базар-Туруктан,
Суусу таза тунуктан.
Ичкен айгыр караса,
Тулпар чыгат уруктан. —
Дешчү эле мурунку
Өтүп кеткен карылар.
Мактады деп ойлобон,
Ар кимдин сүйгөн малы бар.
Баам кылып угунуз,
Ой эр Эшим бегим ай,
Кара бээни айдаган,
Кандай эме дедим ай.
Темгил чаар тайкы жал,
Тегерек туяк кайкы мал.
Тоо кайыбы көрүнөт,
Тотудай жүнү бөлүнөт.
Тобурчак сыны көрүнөт.
Томукка жалы төгүлөт.
Куланбы дейм кумдагы?
Куулганбы бул дагы?

Ойноп түшүп келгенби
Ой менен тоо, кырдагы?
Нак ошондон туулуп,
Тулпар болуп калганбы?
Туягында тура жок,
Кантип айтат жалганды?
Кааласаңыз алыңыз,
Кастарлап жакшы багыңыз.
Сөөгү тунган болжолдо,
Душмандын жолун чалыңыз.
Деп, Түгөл бай жылкыдан
Алдырып келди Куланы.
Эр Эшимдей баатырдын
Сөзүн эки кылабы?
Ээрин алып токутуп,
Жалын тарап сылады.
Ачылгансып кабагы,
Кайчыланып кулагы.
Аттанарда кыйшайып,
Бүгө берди тизесин.
Шап Эр Эшим аттанды,
Шаркылдатып кисесин.
Бастырганда чатынан
Суурула түшүп жорголоп.
Жалт-жулт этип каранып,
Жүрүшүн түрдүү пормолоп.
Кыялданып кылтылдап,
Кубулуп жүнү жылтылдап.
– Кош эми! – деп, Эр Эшим
Бастыра берип кеткенде.
Бай Түгөл менен турган эл,
Көнүлүн атка бурган эл.
Түштөндүрүп, сый берип,
Ызат-урмат кылган эл.
Жарданышып таң калып,
Байкап калды Түгөл бай:
– Ат ээсин тапкан экен – деп,

Дембе-дем сылап сакалын.
Жайкап калды Түгөл бай,
Жүрүшүнө кубанып.
Сөзү сөзгө уланып:
Жылкычылар токмоктоп,
Жыттыгып калган эмедей,
Алмак-салмак миничү,
Кешик жок эле кенедей.
Эми багың ачылды,
Эрдин аты атанып,
Суратпай бербей Куланы.
Менден өткөн каталык,
Жаныбарым Шарпкула,
Аркырасын арааның.
Суук душман көзүнө
Сүрдүү болсун карааның.
Эр канаты жаныбар,
Ак жолтой бол Эшимге.
Мал да болсоң бактуу бол,
Намызынды кетирбе. –
Деп, жөнөттү Түгөл бай,
Шарпкуланы мингизип.
Эр Эшимге бир катар
Манат чепкен кийгизип.
Эр Эшим барып үйүнө,
Эл эскирткен бийине.
Куланын жайын билдирип,
Арпа түктөп илдирип.
Аземдетип бактырып,
Алтын мамы кактырып.
Жолборс үртүк жаптырып,
Салтанатын арттырып.
Көбүк карга агытты,
Сынчынын сөзү боюнча,
Жанына үч ат коштурду,
Жайдары бол деп оюнча.
Жыл маалында бир атты

Сойду Эр Эшим согумга,
Кара кемик чучугу
Бар экен эки колунда.
Жыйырма төрт ай өткөндө,
Жана сойду бирөөнү,
Жиликтердин баш-башы
Агара элек сөөгү.
Отуз алты ай болгондо,
Үч жылга кур толгондо,
Калган бир атты соём деп,
Сынчысы айткан болжолго,
Толду эми деп сойгондо,
Кемиктин башын ойгондо.
Кенедей жерде кара жок,
Сөөгү тунуп агарып,
Кара эти жок май болуп.
Калгандыгы баары анык,
«Эми көөнүм тынды деп,
Шарпула сөөгү тунду» деп.
Колго байлап кайтаргып,
Куйругун кучак жайкалгып.
Жалын тарап бөлдүрүп,
Жакшы сылап көндүрүп.
Сууган сайын суналып,
Мамыда турат кыналып.
Сыны чыгып сыртына
Шаңына шаң уланып.
Даакы жүнү жоголуп,
Так секирип оңолуп.
Мамынын башын кемирип,
Кайтарган сайын семирип.
Жогор жагын көп тиктеп,
Жоо көргөндөй элирип.
Жети күнгө чөп жебей,
Жерди чапчып койгулайт.
Музду бузуп талкалап,
Буту менен ойгулайт.

Бактысына табылган,
Мандайдагы жылдызы,
Жата берсин Эшимдин
Жергелүү калың кыргызы.

**ЭМКИ СӨЗ СУУК ДУШМАН АЖААН
ДЕГЕН КАЛМАКТЫН КЫРГЫЗГА
КОЛ САЛЫШЫНАН БАШТАЛАТ**

Калмактардын Ажааны,
Калк куруткан дажалы.
Курачысын көп кылып,
Төлгөчүсүн төп кылып.
Балчыларын баш кылып,
Бал китебин ачтырып.
Сыйкырчысын жүрмөлөп
Ак чопкутун бүрмөлөп.
Азууларын кайрашып,
Кара курттай жайнашып,
Кечилдерин чогултуп,
Кесирлүүсүн тоорултуп.
Кыргыздарын кырам деп,
Кыяматтай кылам деп.
Жайчыларын жайлатып,
Жай ташын сууга байлатып.
Асманда булут бүркөлтүп,
Айланасын чүмкөлтүп.
Көнөктүн оозун алдырып,
Көктөн мөндүр жаадырып.
Тескери шамал шыбыргак,
Кара бороон дырылдап.
Учуруп кетчү эмедей,
Утур-тетир ырылдап.
Сегиз сай мөндүр куюлуп,
Уйгу-туйгу шырылдап.
Асмандагы канаттуу

Жерге түшүп чырылдап.
Кумдуу шагыл майда таш
Учуп жатат зырылдап.
Жерден жети таш алып,
Ого бетер ырымдап.
Кара сууга салдырып,
Кардан изди чалдырып,
Булактын көзүн муздатып,
Музда жүрсө сыздатып.
Бөксөгө туман курчатып,
Сел жүргүздү каптатып.
Арыбы көп аярлар,
Өздөрү көзгө көрүнбөй.
Кара калмак амалкөй,
Каптап келет бөлүнбөй.
Каркыранын башынан,
Буурул түндүн сазынан.
Жалпы калмак кол ашып,
Жол түшө элек жон ашып.
Жай саратан күнүндө,
Кыяматтай жут болуп,
Жердин жүзү көк кайкы
Кар аралаш муз болуп.
Жайкалган шибер көрүнбөй,
Жайдын күнү кыш болуп.
Көл башында көп кыргыз,
А дегенде туш болуп.
Калмактын кара дубасы,
Күндү жайлап окуган.
Кечилдердин амалын
Эр Эшим угуп чочуган.
Калың элди аралап,
Каптап келген жери ушу.
Калмак ханы, кол башы –
Канкор Ажаан эр ушу.
Көл башында кыргызды,
Талгардагы казакты,

Такыр чаап кыйратып,
Тартгырыптыр азапты.
Тандалмалуу жерди алып,
Тарпын койбой элди алып.
Ырыскы көктөн куюлган
Ысык-Көлдөй көлдү алып.
Тукум курут кылам деп,
Туудурбастан кырам деп.
Боюнда бар аялды
Жара тартып өлтүргөн.
Керээз айтпай арманда,
Коштошо албай төркүндөн,
Чабылгандар чачылган,
Асманга күлдү сапырган.
Кайчы, тулга, казанды
Каршы-терши талкалап.
Басып алган кыргыздын
Башын жарган балталап.
Ажаан деген жаяны,
Азуусу өткүр чаяны.
Жыргап жаткан кыргызга
Жылыга тийген залалы.
Мына ошондо далай эл
Туш-туш жакка тарады.
Кабарчыдан кеп угуп,
Калмак келди деп угуп.
Ак кагаздан кеп угуп,
Анжыян арка эл угуп.
Атпай элди кууруп,
Ажаан келди деп угуп.
Кыпчактардын эр Эшим,
Элине айтып кеңешин. –
Баатыр кыпчак кайда деп,
Баарыңар жер чайла – деп.
Эсебин алып эл жыйып,
Эшигине топтотуп.
Арбын кошун алууга,

Акыл-кеңеш токтотуп.
Элинен алды миң киши,
Калганы жок билгичи.
Ошон үчүн кат берип,
Доол байлап ат берип.
Катагандын ханына,
Кабар берди чакырып.
Эркин жаткан жыргашып,
Эли минтип чачылып.
Достошомун деп ойлоп,
Душман келип кыскандан.
Аскери колдо аз үчүн,
Айлын калмак бузгандан.
Кабыргалаш жатуучуу,
Катагандын элдери.
Калкы көчмөн, аралаш
Катарлаш эле жерлери.
Кыпчактын төмөн жагында,
Күркүрөөнүн сайында.
Катаганды башкарган.
Хан Турсун бар тагында.
Бир чекеси элинин,
Ташкендин кыйдам тушунда.
Бир чекеси Сайрандын,
Талас жаккы тышында.
Ортосу Түлкү-Башыда,
Орчуну турат ушунда.
Ойротко дайын катаган.
Отурат жайы-кышында.
Хан Турсунду чакырып,
Үлүш берди Эр Эшим.
Этке аралаш тарттырып,
Күрүч берди Эр Эшим.
Алтымыш жамбы куржундан
Күмүш берди Эр Эшим.
Достугу үчүн тогуздап,
Жорго берди Эр Эшим.

Ойротту чаап келгендей,
Олжо берди Эр Эшим.
Кунан чабыш, ат чабыш,
Моөрөйү көп эр сайыш.
Ар санатын арттырып,
Көк бөрүсүн тарттырып,
Хан Турсун менен дос болуп,
Эзилип көңүл кош болуп.
Кылычтын мизин жалашып,
Мынтык оозун өбүшүп.
Ант кылышып турганда,
Катаган, кыпчак көрүшүп.
Эр Эшим элин тапшырып,
Хан Турсундай досуна.
Акыретте күйбө деп,
Антташкан достун отуна.
Мен кетемин калмакка,
Намызымды алмакка.
Айлымды сага тапшырдым,
Сени койсом арбакка.
Дедим эле оюмда,
Талап кылып бармакка.
Ошон үчүн чакырдым
Кеңешимди салмакка.
Каарын төккөн катуу жоо,
Камап кирип келиптир.
Казак менен кыргыздын,
Канын суудай төгүптүр.
Намыс үчүн нар жакка,
Кетирели кубалап.
Бир четинен кыргызды,
Чапкан экен будалап.
Жерге туман салыптыр
Жай жайлатып дубалап,
Угуп карап турбаймын,
Урушка-уруш уланат,
Буга, досум, не дейсиң?

Билгенинди сүйлөгүн.
Айтарым ушу мен сага,
Калган элди бийлегин.
Журтум сенде аманат,
Кайтарган жоодон саламат.
Каары катуу калмакка,
Карышкырдай аралап.
Кара курттай кечилди,
Каптайын барып камалап.
Кайрылып андан келгиче,
Калбасын журтум талаалап.
Канаттууга кактырба,
Кас душманга чаптырба.
Катын, бала алсызды,
Кул-күң кылып саттырба.
Тумшуктууга чокутпа,
Тырмактууга тыттырба.
Түрү суук жоо келсе,
Түшүрбөгүн туткунга.
Уй түгүндөй көп калмак,
Уйпалайын мен барып.
Эсен-аман келгиче,
Эл башкарган сен калып.
Анда досу хан Турсун,
Эр Эшимге ант кылып:
— Ой жан досум, жан досум
Оюнда күмөн болбосун.
Ишинди кудай оңдосун.
Кожо-Асаным колдосун.
Жолунду Кошой жолдосун,
Бул сапарга барып кел.
Чек араны чалып кел,
Нары-бери аралап,
Намысыңды алып кел.
Ак карлуу тоону түптөп кел,
Ак жамбысын жүктөп кел.
Мөсүлүмө чыгарып,

Кыз-кыркынын тизип кел.
Кыйры бөлөк душмандын
Кымыздай канын ичип кел.
Элден убаа жебегин,
Балан-бакүң дебегин.
Алым-алман албаймын,
Андай чыгым салбаймын.
Чекесине чертпеймин,
Элине ыдык көрсөтсөм,
Кантип сага беттеймин?
Акыретке барганча,
Анты-шерттен кетпеймин.
Элиң менде аманат,
Жергесинде сактаймын.
Эсен-аман келгиче,
Берген тузуң актаймын. —
Катаганга иргелеш,
Катар конуп биргелеш.
Тура берет айылың,
Мейманчылап кез-кезде,
Барып турсун зайыбың.
Балдарыңа айтып кет,
Катташканын үзбөсүн.
Казан-аяк аралаш,
Болгондугун күчтөсүн.
Аман келсең уруштан,
Конушарбыз короолош.
Кышынкысы болгондо,
Бозо ичербиз жороолош.
Куда-сөөк болорбуз,
Курчалышып конорбуз.
Сен — катаган, мен — кыпчак,
Деген сөзүм жок болор.
Анты-шерттен мен жылсам,
Аксак сары ат козголор.
Калкыңа кара санаган
Канеткенде дос болор?

Арам бикир ойлогон,
Достун түбү жок болор.
Кайыр энди, Эр Эшим,
Жеңил барып, оор кел.
Эриш бузуп, жылкы алып,
Эсен-аман соо кел. –
Деп жөнөтгү кошунду,
Эр Эшимден көрдү эле.
Эл кылбаган озурду.
Бир-биринен эки дос,
Ажырашты коштошуп.
Айыл-апасы, аялдар,
Айланышып топтошуп.
Асман ачык күн болуп,
Ай жарыгы түн болуп.
Улуу кошун жүргөнү,
Урулуу журтка дүң болуп.
Алтын айчык кызыл туу
Алда канча шаң болуп.
Желпилдеген желектер,
Жердин жүзү чаң болуп.
Күндүз жүрүп, түн катып,
Күүгүм талаш үн катып.
Жалындаган оёндор,
Жан казандар байланган.
Жалаң кылыч колго алып,
Жаа тарткычтар шайланган.
Эр жүрөктөр, баатырлар
Эр Эшимге айланган.
Сары-Өзөн Чүйдү чаңдатып,
Самсып өттү сайлардан.
Эки-Кемин жер менен,
Калмак ашуу бел менен.
Тоо түгөнгөн чөл менен,
Толкуган ысык көл менен.
Кызыл-Кыя Заңташтан,
Бетегелүү Кой-Таштан.

Үч-Каркыра, Кегенден,
Текес-Кыяс дегенден,
Калмактардын колуна
Аралашкан жери ошо.
Ал жердеги көп кыргыз
Чабылып калган эл ошо.
Туу көтөргөн кош башы,
Тулпар минген шумдары.
Аламан-коюп, ат коюп,
Качырып найза сунганы.
Эр Эшим ураан чакырып,
«Эр Үрбүм!» – деп бакырып.
Эки жактан калың кол
Каптап калды качырып.
Кудай бетин көрсөтпө,
Куйкаланып жер бети.
Куу качырган туйгундай
Кулага минген келбети.
Эрдин эри качырса,
Жыгылды калмак желдети.
Ач кыйкырык, кур сүрөөн
Жердин жүзү тумандан.
Ат боорунан кан болуп,
Ажалдуулар бураңдап,
Колго түшкөн жайчысын
Санына чылбыр салганы.
Суу-суунун башын издетип,
Төрдөн чалгын чалганы.
Колго түшкөн калмактар,
Кордук көрсө тил билбейт.
Алдап-соолап сураса,
Айткан сөздү бир билбейт.
Ылаачын тийген каргадай
Калмактарды үркүтүп.
Каптап кууп баратат
Кайра нары дүргүтүп.
Жайчыларын жаткырып,

Боорун ташка бастырып.
Кечилдерин кармашып,
Бал китебин ачтырып.
«Баарын кылган ушу» деп,
Барактарын жанчтырып.
Бакылдатып сабатып,
Башын жарып канатып.
Орчундары кез болсо,
Орго салып каматып.
Арыптуу нечен аяры,
Колго түшүп кокуйлап.
Кордук көрүп байланып,
Курачылар кошо ыйлап.
Дубакөйдүн баарысын,
Кармап алып бычактап,
Каршы тилди далысын.
Күндүн көзүн алгандар,
Жай ташын сууга салгандар,
Унгусу болот найзалуу,
Уруудан чыккан балбандар,
Жер союлган калмактар,
Кара курттай лыкылдап,
Карама-каршы атышып.
Кайнагандай быкылдап,
Эки кошун бет болуп.
Эсеби жок көп болуп,
Мынтыкчандар атышып,
Жерге сулап жатышып,
Найзалуулар сайышып.
Ат үстүнөн майышып,
Чарайналар чака-чак.
Айбалталар така-так.
Кылычтуулар чабышып,
Кызыл канды агызып.
Кыйма-чийме кагышып,
Кый сүбөгө малышып,
Очогор, Гүлдүрмамайга

Оозунан окту урушуп,
Милтелерин түтөтүп,
Окчо кармап турушуп,
Түтүндөн киши көрүнбөй,
Ачкан көздү жумушуп.
Бет алдынан келгенин
Бирин-бири куушуп.
Нары карай качырып,
Найзаларын сунушуп.
Жаанын огу чыпылдап,
Кадалса каны тыпылдап.
Ат боорунан кызыл кан,
Агып жаткан андан көп.
Жарадар болуп кээ бирөө,
Талып жаткан андан көп.
Өжөр калмак өз ичин
Жарып жаткан андан көп.
Өзүн-өзү өрттөшүп,
Күйүп жаткан андан көп.
Өлүктөрүн чункурга,
Үйүп жаткан андан көп.
Калмактардын Ажааны
Теминаөрү карк алтын.
Төңөлүгү куймалуу,
Үзөңгүсү чылк алтын.
Тели шалкы бууданын
Теминип койсо жеткендей.
Анча-мынча жылкыны,
Тебелетип кеткендей.
Темир найза колунда,
Тепчий сайса тешкендей.
Жаалданып кыйкырса,
Жанынан адам кечкидей.
Ошо күндөн ушу күн,
Эр Эшим экөө бет келбей.
Аламан уруш үстүндө,
Бир-бирине кез келбей.

Дөө экенин билгизип,
Төбөгө кылыч кезгербей.
Түртүшүп найза сунушпай,
Ат үстүнөн урушпай.
Биринен-бири күч сынап,
Билектерин жулушпай.
Эр Эшим, Ажаан – эки дөө,
Мандай-тескей болгулап.
Эки жак элди беттетип,
Баатырлары кол курап.
Тулпарларын түйүлтүп,
Толорсукка койгулап.
Калмактардын Ажааны,
Кыйкырыгы таш жарат.
Патманатын чакырса,
Бакырыгы баш жарат.
Ат ойнотуп алыстан,
Алганы колдо барыскан.
Турбай туйлап тулпары,
Кол сыйрылып карышкан.
Коё берсе кокустан,
Анды-дөңдү ылгабай,
Ала качып кетчүдөй.
Артынан кууган кишини,
Аңтара салып тепчүдөй. –
Кайда бурут кайда? – деп
Карап турган кезинде.
Шарпуланы бир сынаш,
Эр Эшимдин эсинде.
Үртүгүн алып жайдактап,
Көкүлүн көккө түйдүрүп.
Куландан тууган куланын
Куйругун кайра шүйдүрүп.
Анжыяндын ак каңкы,
Шарпулага чак каңкы.
Кош басмайыл, кош олоң,
Бурма бугу чылбыры.

Алты айдан бери калмактын,
Болуп жаткан кыргыны.
Чылбырын белге курчанып,
Бөктөргөсүн бек танып.
Кол канжыга бокчолоп,
Кош бүлдүргөн төнөлүк.
Качыра турган өңдөнүп,
Карагай найза өңөрүп.
Кара сур өңү көгөрүп,
Ызырканып тиштенип.
Кызарып көзүн тиктенип,
Эңчегер бойлуу эр Эшим.
Бук болуп ичи зиттенип.
Бою турна тарамыш,
Кармаса колу темирдей.
Баса минген Кулага,
Балтыры өгүз белиндей.
Тоо туруштук бергисиз,
Толкуну көлдүн лебиндей.
Алгыр бүркүт кабактуу,
Жаткан иттей кашы бар.
Чүйлүсү жолборс моюндай,
Жан казандай башы бар.
Каргылуу найза кармаган,
Кадалган жери ырбаган.
Сок билектей чочмору,
Тийген жерин кандаган.
Ак канкыда илилүү,
Ай балтасы шыңгырап.
Шарпукулага аттанып,
Бастырып чыкты зыңгырап.
Тулпар кула мингени,
Туулга башка кийгени.
Чарайнасы чапталуу,
Сооту жынжыр илмелүү.
Муздай темир курчанып,
Мурунураак жер чалып.

Шарпкуланы жулкунтуп,
Ооздугун булкунтуп.
Такымына камчы уруп,
Тарсылдатып карс уруп.
Качырышкан жери ошо,
Унгулуу найза учу курч,
Учу болот кара курч.
Карагайга каптаган,
Каршы-терши тарамыш.
Камчыга – камчы үзүлбөй,
Качырышты түтүндөй.
Акырекке болжошуп,
Унгусунча орнотуп.
Жандын ээси жүрөктү,
Жара сайып өтөм деп.
Тели шалкы үстүнөн,
Тегеретип кетет деп.
Суук душман Ажаанды,
Сойбогонум бекер деп.
Өлчөлүү жерге болжосом,
Өлбөгөндө нетер деп.
Өпкөсүнөн тешер деп,
Сайганда найза мылк этти.
Азгана башы шылк этти,
Жыгыла турган өңдөнүп,
Оой түшүп жөндөнүп.
Кайра баштан толгонуп,
Аттан түшпөй ондонуп,
Эки жактан эки адам,
Жөлөмөлөп алды эми.
Камбылды көздөй бет алып,
Салгар жолго салды эми.
Ортого алып калмактар,
Касканактап калды эми.
Кайнатма кара дарысын,
Кырма кызыл абуусун,
Кырып-сүртүп жарага,

Айыктырды анысын.
Байкап калды чочунуп,
Эр Эшимдин сайышын.
Жаранын оозу карттанып,
Чып-чып сары суу болуп.
Каны катып айыгып,
Карыш жерге куу коюп.
Нары-бери таңуулап,
Лат-манаттап чуу коюп.
Качып калды калмактар,
Кайра нары дуу коюп.
Качкан жоонун артынан,
Сайып барат сабалап.
Калың калмак кечилди,
Карышкырдай аралап.
Кыйдамына келгенде,
Кырып кетип баратат.
Жолугуша келгенде,
Жоюп кетип баратат.
Ортосунан Эр Эшим
Оюп кетип баратат.
Колу коонуп неченди,
Союп кетип баратат.
Жаанын огу жамгырдай
Жаап кетип баратат.
Чочморлуулар чокуга
Чаап кетип баратат.
Кылыччандар кыймалап,
Кесип кетип баратат.
Иче-кардын имерип,
Эшип кетип баратат.
Кайрыларга айла жок,
Качып кетип баратат.
Капкасына кирүүгө
Шашып кетип баратат.
Чилдей тарап туш-тушка,
Уй түгүндөй көп калмак,

Уйпаланып бириндеп,
Учу-түбү бек калмак.
Турпан менен Камбылга.
Үйүлдү барып чеп кармап.
Таштамырчак калаасын
Талкалатып Эр Эшим.
Дарбазасын чактырып,
Балталатып Эр Эшим.
Баатырларын чогултуп,
Баарына айтып кеңешин.
Касташканым калмактын
Ажааны эле, журтум, ай.
Кана карап кылалы,
Мокобосун курчуң ай.
Ажаан колго тийбесе,
Эл алдым деп айтканым,
Баатырлыктын иши эмес
Мактанып үйгө кайтканым.
Баарың тегиз угунар,
Жашың менен улуунар,
Ажаан калмак капырдын
Шаарын тегиз бузунар.
Ажаан колго тийгиче,
Эми бир жыл турунар.
Бастырып жерин чайланар,
Курачысын байланар.
Төрөлөрүн карманар,
Каны колго тийбесе,
Кантип үйгө барабыз?
Ажаанынан өч алыш,
Түп көтөрө чабабыз.
Каныбызга кан алып,
Жаныбызга жан алып,
Анан үйгө кайталы.
Узун аяк-мал алып,
Казак, кыргыз чектеги
Калган экен таланып.

Бир кишиге миң киши,
Өлтүрөлү кун алып.
Куржундарга толтуруп,
Өлүүдөн нечен пул алып.
Күмүш кесе, бото кур,
Күнгө кошуп кул алып,
Анан үйгө кайталы,
Эрдикти элге айталы.
Шаарга кирди бекинип,
Ажаан деген шайтаны.
Аны кармап алалы,
Мойнуна күндө салалы.
Чапкыла журтум чапкыла,
Жабыла издеп тапкыла.
Казанын чагып талкалап,
Сапырып күлүн чачкыла.
Зыяндуусун жоготуп,
Дарга мойнун аскыла.
Сыйкырчысын муунтуп,
Сыйыртмак салып тарткыла.
Кара дуба билгенин,
Какшатып сөөгүн чаккыла.
Каржилигин сындырып,
Жерге кийре каккыла.
Өтүн жарып сыртынан,
Эстен кеткис кылгыла.
Санына чылбыр бургула,
Санат кылып ургула,
Сакалдарын жулгула.
Жалпы аламан киргиле,
Жаагын жара тилгиле.
Жайы-кышы тартынбай,
Жагалмайдай тийгиле.
Мени-мени дегендер,
Менин камым жегендер.
Жүрөгүнө курч байла,
Уруудан чыккан кемеңгер. —

Деп, Эр Эшим турганда,
Намыс жолун кууганда.
Кара шаар Камбылдан,
Кара жылга балгындан.
Калмактардын Ажааны,
Качып чыкты дажаалы.
Калың кыргыз тосмолоп,
Кармай албай калды эле.
Кашкар жакка бет алып,
Кара жолго салды эле.
Эр Эшим карап турабы?
Камчыланып куланы,
Качкан Ажаан артынан
Каакым болуп чурады.
Каршы алдынан келгенин
Каттап кетип баратат.
Карма-карма-карма деп,
Какшап кетип баратат.
Телишалкы союлгур,
Көрүнгөндө көрүнөт.
Көрүнбөсө түгөнгүр,
Көккө чаны бөлүнөт.
Шашкаландап эр Эшим,
Шарпкуланы теминет.
«Чу» деп койсо жаныбар,
Канаттуудай зуулдайт.
Кара көздөн жаш ыргып,
Этек-жеңи дуулдайт.
Кырда сурнай тарткансып,
Жал-куйругу чуулдайт.
Жар урунса алдынан,
Жаадай ыргып чуратат.
Жабык бою бийикти
Жапырылтып уратат.
Көрө-көрө жакындап,
Көккө чанды буратат.
Тоголотуп буттары,

Топудай таш кулатат.
Буртулдатып көбүктү,
Буттарына жабылтат.
Такымына куйругун
Тарсылдатып чабылтат.
Кемегедей жерлерди
Төрт туягы ойгулайт.
Калмактардын Ажааны
Каршы-терши койгулайт.
А да тулпар закымдайт,
Бу да тулпар такымдайт.
Кээде кызып, тер чачып,
Куйрук улаш жакындайт.
Анткен менен карматпай,
Далы ортосун кандатпайт.
Кашкар барды алдырбай,
Карагай найза салдырбай.
Турпан барды алдырбай,
Туурадан найза салдырбай.
Челек менен Чарымды
Улан-Батор, Талгарды.
Үч айланып карматпай,
Канат жасап алганбы?
Кайта тосуп кубалап,
Текес-Кыяс белине,
Тегеректеп курчаган,
Жолукту кыргыз элине.
Туш-тушунан тосмолоп.
Тосо кайдан козголот?
Элди жара качканда,
Эр канаты Шарпкула,
Ошондо кулак жапырыш.
Үстүндөгү Эр Эшим:
«Эр Үрбүм!» деп бакырып,
Эңкейип найза салды эле,
Кыр арканын тоому деп,
Кый сүбөгө малды эле.

Демжип дагы нетти эле,
Унгусунча жетти эле,
Тебетей сайган эмедей
Тегеретип кетти эле.
Кооно түшүп колдору,
Өпкөгө найза орноду.
Калмактардын Ажааны
Кандеке жатып сойлоду.
Кайра-кайра сайгылап,
Кара көзүн ойгону.
Карга-кузгун жесин деп,
Кабакка сүйрөп койгону.
Каны менен жинине
Карышкыр-түлкү жойлоду.
Айыгышып Эр Эшим,
Акырында койбоду.
Үч жылы толук урушуп,
Намысын алды ойдогу.

МИСАЛЫ

Мына шундай мисалы,
Сокку уралы душманга.
Акыр заман салалы,
Чек араны бузганга,
Эр Эшимдей кемеңгер
Толуп жатат элимде.
Эрдин эри тандалып,
Эркин өстү жеримде.
Эзелден кыргыз тукуму
Эр Эшимден таралган.
Эмки биздин баатырлар
Таалай үчүн жаралган.
Душманына кыргыздын
Кылыч мизи жаланган.
Өөрчүп-өсүп кызылдар,

Өч алгыла арамдан.
Элди коргоп душмандан,
Эр атакка конолу.
Эмки Гитлер-Ажаанды
Кармап алып соёлу.
Канын суудай агызып,
Кара көзүн оёлу.
Көптөн Ажаан кутулбайт,
Көбөмүн деп жутунбайт.
«Кабамын» деп, экинчи
Кайра бизге кутурбайт.
Кутурганды талкалап,
Көзү башын балталап.
Ок аталы, кырылсын,
Оозу-мурду кан жалап.
Эне-атасы арнаган –
Эшим эле өз аты.
Эрдиги артык болгон соң,
Эл атаган дос аты.
Эсен жүрсүн баатыр деп,
Эр Эшим болгон кош аты.
Ошол өндүү, жаштарым,
Эрдик атак алыңар.
Ушу быйыл душманды
Ута турган чагыңар.
Уяларын кыйратып,
Буза турган чагыңар.
Канат керип асманга,
Уча турган чагыңар
Уул-келин, кары-жаш,
Умтулгула баарыңар.
Экинчи дагы Эшимдин
Элинен кабар алыңар!

Эр Эшим Ажаанды алып, душманын жеңип
кайтканы жана кан Турсун досунун аңгемеси.

Көп калмакты олжолоп,
Айры төөдөн нар алды.

Калгандарын багынтып,
Узун аяк мал алды.
Куржун-куржун пул алды.
Күң менен канча кул алды.
Сулуудан тандап кыз алды,
Оймоктуудан уз алды.
Кайра тартып Эр Эшим,
Келе жатат жол менен.
Эриш бузуп жоо алган
Эчен баатыр кол менен.
Таң атардын – Буурул түн,
Үч Каркыра, Текеске,
Келип конду кошууну.
Көкөкулдун Бекетке
Эр Эшим элге кеп айтат,
«Эл сагындым» деп айтат:
– Ой, кошунум, угунар,
Баарың макул дегиле.
Үч жылдан бери жолдобуз,
Мен барайын жериме.
Сай кашкалар чогулуп,
Макулдукту беринер.
Силер аста-жай жүрүп,
Ат өргүтө келинер.
Мени менен биригип,
Жолдош болчу кимиңер.
Аты мыкты азамат,
Тандалгыла биринер.
Кимдер барат, ким калат?
Ылгап атты миниңер.
Эл аманын билейин,
Эрте Чүйгө кирейин.
Ушу бүгүн Таласка
Ура жүрүп барайын.
Күн батканча мен жетип,
Элден кабар алайын.
Мени менен бир жүрүп,

Арыбасын атыңар.
Атка ишенбей турганың,
Аскер менен жатыңар.
Таңдын эре-середе,
Кошко жүктү артыңар.
Кужулдашып кокустан,
Козголбосун багыңар.
Кол башчыга багынып,
Жол иретин бузбаңар.
Ыктуу жерге түнөшүп,
Жай баракат уктаңар –
Дегенинде козголуп,
Эки түгөй сур минген.
Аттарына ишенип,
Эшим менен бир жүргөн.
Эки кара буурулчан,
Экөө бирдей куудул чал.
Жана да бир жоргочон,
Жолдош болгон болжосом.
Артынан бир тору айгыр.
Минген жигит кошулду,
Чатырашып жүргөндө,
Чаң асманга созулду.
Шарпкулага Эр Эшим
Баса минип отурду.
Жаныбарым Шарпкула,
Такымга тери чачылып,
Шайбыр жүрүш салганда,
Жердин бети казылып.
Кемеге болуп оюлуп,
Кергенде колтук чоюлуп.
Кайчылашып кулагы,
Кыялданып кылт этип.
Бура тарта бергендей,
Буйтагансып булт этип.
Жорголой түшүп жебээлеп,
Эки жакка керээлеп.

Туяктан кумдар серпилип,
Жол боюна себелеп.
Алдына тура калганда,
Кетүүчүдөй тебелеп.
Жүрө-жүрө кызыган,
Турасы оттой ысыган.
Октос берип түйүлөт,
Оозунан көбүк үйүлөт.
Ыкчырылып ылдыйда,
Ылаачындай шүйүлөт.
Үстүндөгү Эр Эшим,
Өз алдынча сүйүнөт.
Кээде тиши арсылдайт,
Таманы жерге тарсылдайт.
Дүбүртүнөн бөлөк ат,
Тең жүрө албай салпылдайт.
Артындагы алты адам,
Карамалап келейтат.
Кылчайып артын Эр Эшим,
Жана карап келейтат.
Катар бирге жүрө албай,
А дегенде баягы,
Жорго минген азамат
Белде калган сыягы.
«Жоргонун-Бели» аталып,
Белги болгон туягы.
Андан бери келайтып,
Эки ак сур ат мингендер,
Калган экен талаада.
Ишенип бирге жүргөндөр,
«Эки-Аксуу» деп ан үчүн
Атаган өлгөн малы үчүн,
Андан кийин кош буурул,
Калып калган жерине.
«Эки-Кара-Буурул» деп,
Атап койгон элиме.
Тору айгырчан кишиси

Көлдүн күнгөй учуна
Келгенинде калыптыр.
Тозордун кыйдам тушуна,
«Тору-Айгыр» деп ат коюп,
Атаган экен илгери.
Эмгиче айтып сөз кылат,
Карылардын билгени.
Шарпкула менен жүрө албай,
Өлүптүр алты ат зоругуп.
Тулпарга кантип тең келет,
А турмак канаттуу өтпөйт корунуп,
Көкөкулдун Бекетте
Көлдө калган турбайбы?
Кошо жүрүп бир топ ат,
Жолдо калган турбайбы?
Буга окшогон тулпарга,
Кубангандан ырдайлы.
Жалганбы же чын бекен?
Кел, көпчүлүк, сындайлы.
Тулпар минген Эр Эшим,
Аларга карап турбады.
Аксы менен Таласка
Жетмейинче тынбады.
Боом ылдый Шарпкула,
Буулуккандай баратат.
Мойнунан жаңы тер чыгып,
Сууткандай баратат.
Сары-Өзөн Чүй талаада,
Самсыгандай баратат.
Каңтара тартып оозун,
Камчыланбай баратат.
Ашмаранын оюна,
Аккан суунун боюна,
Ооздугун чыгарып,
Агын суудан сугарып,
Чылбырын кармап откоруп,
Чырым уйку жок болуп,

Араң эле ал жерге
Аш бышымдай токтолуп.
Ура жүрүп олтуруп,
Ошо күнү бешимде
Таластын чаты жайыкка.
Намаздигер кечинде,
Барган экен Эр Эшим,
Турасы кызыган кезинде.
Суу боюнда боз секи,
Ага чыгып караса,
Айраң-азыр таң калды,
Айландырып санаса.
Как эткенден карга жок,
Карарып чыккан мал да жок.
Кук эткенден кузгун жок.
Же болбосо, асманда
Канаттуудан учкул жок.
Караанда эме көрүнбөйт,
Кай кеткени билинбейт.
Калкы кайда, мал кайда?
Караса көзгө илинбейт.
Кай кеткени белгисиз,
Калың кыпчак эли жок.
Серепчилеп көз салса,
Жакын жерде шеги жок.
Журту калган, ит улуп,
Жолбун иттер бүт улуп.
Аны көрүп Эр Эшим,
Айланып көөнү бузулуп.
«Кандай жорук болду? – деп,
Элим кайда конду?» – деп.
Акылы тарап бириндеп,
Боз секинин жонунда,
Сыр найзасын таянып,
Таластын тасма жолунда.
Не кыларын биле албай,
Андан нары жүрө албай.

Айланып башы тел болуп,
Көзүнүн жашы сел болуп.
Санадар болуп турганда,
Арт жагында бир аттын,
Дүбүртү чыгат шырпылдап.
Кылчайып аны караса,
Бир абышка шылкылдап.
Арман ырын айткансып.
Анда-санда кыңкылдап.
Келип салам берди эле,
Алик алып Эр Эшим,
Жол болсун деп турду эле.
Анда абышка мындай дейт:
– Кол аттанып калмакка,
Козголонду саларда.
Камындым эле мен дагы
Камбылдар чалгын чаларда.
Көп аскерге аралаш
Кошулдум эле аларга.
Караан тартып баргамын
Кайыптан олжо табарга.
Байкабаган окшойсуз,
Көпчүлүктүн ичинде,
Отоо башы мен элем.
Түгөл байга жылкычы,
Отуралбай үйүмдө,
Козголгон жүрөк курч ушу,
Минген атым кара бээ,
Шарпкуланын энеси.
Артыңыздан келейтам,
Ач буудандын деги өзү.
Дегенинде таң калып,
Кеп-кенешин бүтүрүп.
Эр Эшим менен абышка,
Эл табууга күтүнүп.
Ээн калып жерлери,
Эчак үркүп элдери

Кайыры чыгып бат эле,
Калмакты барып жеңгени.
Күн чыгышка бет алып,
Кайра тарткан жери ошо.
Канырыгы баш жарып,
Капа болгон кези ошо.
Мал сүрдөөнү кетиптир,
Күн чыгышты жүздөнүп,
Эч айласыз Эр Эшим,
Ээрдин кесе тиштенип.
Таластын башы Суусамыр,
Гөй-гөй ашып тоо менен.
Ат изине чөп салып,
Ак карлуу бийик зоо менен.
Айылдын дайынын табалбай,
Алтымыш катмар коо менен,
Ала-Бел өтмөк бел менен,
Алты гана тор менен
Суусамырдан өздөндөп,
Жумгал ата чөл менен.
Келсе Түгөл жеринде,
Жыргап жаткан убагы.
Сураса дайны билинбейт.
Кыпчактардан дүбаары.
Тамактанып, наар ичип,
Бир азга чыдап турабы?
Элдин ээси Эр Эшим,
Элин таппай тынабы?
Абышкасын ээрчитип,
Тыным албай түн жүрүп.
Төбөдөн үркөр оогондо,
Конушту токой бууганга.
Таң атканда абышка
Эр Эшимге көрсөтөт:
— Мына муну көрдүңбү?
Баарын чала мүлжүгөн,
Сөөктөр бар үйүлгөн.

Табалы барып күндүүдөн,
Тескейди көздөй кеткендир,
Баарыга кайгы жеткендир.
Элиң ачарчылыкта
Болгон окшойт чамасы. –
Дегенинде Эр Эшим
Бөлүндү нечен сакасы:
«Чын эле элим ток болсо,
Тазалайт эле сөөктү.
Такырайтып кетмекчи
Тал чыккан токой жээкти.
Мал сүрдөөнүн кубалап,
Тескей менен жүрөлү.
Буйгалап күндүз тим жатып,
Түндө айылга кирели.
Жакын жерден эл дайнын,
Жатып андып угарбыз.
Жакаалап көлдү бойлойлу,
Жатарда барып бугарбыз.
Кимдин эли болсо да,
Чалгын чалып турабыз.
Эгерде душман эл болсо,
Качырып найза сунарбыз.
Кан Турсун дос табылса,
Кайрылып салам кыларбыз.
Алда эмне болду экен?
Калган го журтум талаалап?
Кан Турсундай досума
Калтырдым эле аманат.
Досумду душман чалган го,
Тоздуруп бүтүн сайган го?
Катаганга катарлаш
Кыпчакты кошо алган го?
Биз Камбылда экенде,
Каптап калмак барган го?
Катаганга, кыпчакка
Каран түндү салган го?

Касаптап баарын айдаса,
Жеген эт чала калган го?
Ак калпактуу кыргызга
Ачарчылык жааган го?
Сары изине чөп салып,
Табалбасак арман го?» –
Деп аттанып тескейлеп,
Ылаколду бойлогон.
Тоону түптөн төш менен
Эл барбы деп ойлогон.
Күндүз кечке тим жатып,
Кечинде бугуп үн катып.
Караанын көрүп айылдын,
Карышкырча түн катып.
Жылдыз кармап толгондо,
Жатар мезгил болгондо.
Түндөсү кабар алмакка,
Айылга жакын бармакка.
Нээти кетип Эр Эшим,
Короого чабуул салмакка:
– Кимдин эли болсо да,
Тилин тартып көрөйүн.
Сен, абышкам, тура тур,
Мен айылга жөнөйүн.
Атайы душман бу болсо,
Атышып жатып өлөйүн.
Же аттын терин кайтарып,
Айдап жылкы бөлөйүн. –
Деп, баягы жолдошу
Абышканы андытып.
Тура бер деп колотко,
Санадар кылып каңгытып,
Жөнөп кетти Эр Эшим,
Куланын оозун баргытып,
Жабык бою бийиктен
Жайып оозун каргытып.

ЭР ЭШИМ АЙЫЛГА БАРДЫ

Айылга жакын барганда,
Байкады аңдып абайлап.
«Душманбы же элби?» – деп,
Туруп калды карайлап.
Ал аңгыча бир катын
Шаңкылдап короо кайтарат.
Айтуунда бир укмуш
Болгондугу байкалат.
Тыңшаганда бу сөздү
Көйкөлөйгө чамалаш,
Айтып жатат ал катын,
Арман ырын аралаш:
«А көйкөлөй, көйкөлөй,
Кайтардым хандын субайын,
Кайгылуу кылдың кудайым.
Капысынан келсечи,
Казатка кеткен жубайым.
Катагандын хан Турсун,
Хан Турсун, сени ант урсун!
Хан балдарын кул кылдың,
Кайгыга салып муң кылдың.
Кантип чыдап жан турсун?
Отун алган биздин кыз,
Отту жаккан биздин кыз.
Кой кайтарган биздин кыз,
Козу баккан биздин кыз.
Эңчегер бойлуу Эр Эшим
Эсен келсе калмактан.
Биздин кыздай болор бекен сиздин кыз?»
Деп, озондоп кыйкырат
Короодогу бир катын.
Мундууларга абалтан
Ким ыраак да, ким жакын?
Кызматында байкалат.
Эки достун ортосу,

Ээси жокто элине
Тийген окшойт жолтоосу.
Эр Эшим барып короого,
Катынды алды билектен.
Катын айтат: – Сен кимсин?
Карангыда жүдөткөн,
Кутулалбай турганда
Кул-күн болгон дүбөктөн,
Жылкычы кул, сенсинби
Укуругун сүйрөткөн?
Койсоңчу кандай эмесин?
Жылкычы болсон, малга бар,
Жолтоо кылбай сен мага,
Жортуулчу болсон, жолго бар.
«Касапчыга мал кайгы,
Кара эчкиге жан кайгы».
Уурубоз чыгып билинип,
Уят болуп калбайлы.
Кайгысы көп катынмын,
Түнүдө короо кайтарган.
Күндүз отун-суу алып,
Жүрөктү ханым майтарган.
Менин жаным кайгыда,
Санаасыз көпкөн ким элең?
Ар жакка турчу кантесин
Атчан мурдун жиреген?
Десе дагы болобу?
Акканкынын кашына
Коюп алып жөнөдү.
Көкбөрү тарткан эмедей
Кой дегенге көнөбү?
Алып келип катынды
Абышканын жанына.
Сыр сурады Эр Эшим,
Ар түрлүү көңүл чагыла.
– Көйкөлөйдү бүт айтпай,
Мундуу сөздү бек айттың.

Отун алган кыздарды
Кайра-кайра көп айттың.
Катаган ханы Турсунду,
Ант урсун деп неге айттың?
Арт жагында атымды,
Айтып ырдап мени айттың.
Бекбекейдин ордуна,
Эмине үчүн сен айттың?
Сырдашалы баарын айт,
Сыздаган жабыр алыңы айт.
Калктын башын кармаган,
Калмакпы, жокпу каныңды айт.
Жаакты жанып ырдайсың,
Жабыр көргөн жаныңды айт.
Караңгыда озондоп,
Кайтарып турган малыңды айт.
Катын да болсоң угамын,
Кандай түрлүү сырынды айт,
Калпты коюп жашырбай,
Калтырбастан чыныңды айт.
Дегенде катын сыр айтат,
Ичи толгон муң айтат:
– Мен жеримде экенде,
Кермаралдай керилген,
Келберсиген жан элем
Кеп айтардан эринген.
Эр Эшим эле ханыбыз,
Эсепсиз болчу малыбыз.
Эрден да жок, жерден жок,
Эндиреп турат алыбыз.
Күллү бала-чакабыз
Күң болуппуз баарыбыз.
Отун алып, мал багып,
Мусапыр болгон чагыбыз,
Кайыр сурап ар кимден,
Кетип барат шайыбыз.
Короо толгон корумдар –

Эр Эшимдин койлору.
Кара көздү кал басты,
Болор бекен ойдогу?
Талаа толгон көп жылкы –
Эр Эшимдин жылкысы.
Ээси жок кор болгон,
Эсил кыпчак – журт ушу.
Олуя-Ата, Таласты
Жердечү эле Эр Эшим.
Жалгыз досум жалганда
Сен дечү эле Эр Эшим.
Катагандын хан Турсун,
Анттуу досу болучу.
Түлкүбашы, Таласта
Аралаш эле конушу.
Ажаандын жолун тосом деп,
Эр Эшим кеткен жол ушу.
Элинин баарын аманат,
Хан Турсунга тапшырган.
Бөрүгө койду кайтартып,
Бөлүндүрүп чаптырган.
«Эр Эшим эми келбейт» деп,
Элин талап кан Турсун.
Уугун жагып күл кылган.
Уулун уй кайтартып кул кылган,
Кызын кызалактай күң кылган.
Катынын кара салып тул кылган,
Талаада тезек тердирип,
Тамандарын чор кылган.
Элинин баарын иштетип,
Бириндетип кор кылган.
Узун аяк мал койбой,
Тамам-такыр жыйнаган.
Жергеси менен кыпчакты
Желдеттер уруп кыйнаган.
Келин-кыздар ыйлаган,
Керегеси кыйраган.

Өлгөндөрү мындан көп,
Керээзин айтып кыйла адам.
Көргөн күнүм курусун,
Көзүмдүн жашы кол болду,
Күнүгө кейип жол карап,
Кайгырып башым тел болду.
Жергелүү кыпчак бузулуп,
Ээси жок, караан эл болду.
Ошон үчүн мен карып,
Түнүдө короо кайтарып.
Каламбы деп ырдадым,
Ичтен муңум таркалып.
Улуп-уншуп тургамын,
Угабы деп жалтанып.
Кирип жууым күнүгө,
Казанына кар салып.
Хан Турсундун катыны
Касаптап урат балта алып.
Өтөмбү жалган дүйнөдөн
Өмүрүмчө тапталып?
Аябай урат жулмалап,
Айдай бетке так салып.
Мусапыр болгон мен шордуу
Муңум жүргөн сакталып.
Озондогон үнүмдү,
Угуп келген окшойсун.
Ого бетер кордуктап,
Бугуп келген окшойсун.
Жылкычы деп байкасам,
Чын сырымды сурадың.
Мен ырдаган сөзүмдүн,
Баш-аягын уладың.
Аңтара карап байкаймын,
Алда ким деп турамын –
Деп бүшүркөп басылды,
Баштан өткөн кордугун,
Калтырбай бүтүн өткөрдү.

Хан Турсундун зордугун,
Анда Эр Эшим сурады:
– Кимдин жары болосуң?
Төркүн-төсүн кайда эле?
Жакын жерде бар беле?
Үстү-башың карасам,
Үйрүп салар киймин жок.
Жарды белең, бай белең?
Башында кандай жайда элен?
Эр Эшимдей баатырдын,
Катын-бала чакасы,
Кандай күндө турушат,
Жокпу кайгы-капасы? –
Деп сурады Эр Эшим,
Көнүлүн кыйла муң басып,
Анда катын муну айтат,
Ансайын катуу муңайтат:
– Эр Эшимдей баатырдын,
Үч катыны бар эле.
Ортончусу мен элем,
Кичүүсү сулуу жан эле.
Үчөөнү тең алам деп,
Өкүм кылган хан Турсун.
Дос туруп, душман болгонду,
Аксак сары ат ант урсун.
Тил алган эмес эжебиз,
Тийгенден көрө өлөм деп,
Мен да тийбей койгомун,
Тируүлөй кордук көрөм деп.
Экөөбүздү тең уруп,
Тикенекке жаткырган.
Камчылатып күнүгө,
Каршы-терши так кылган.
Чачымды кырккан кайчылап,
Такырайтып тайкылап.
Дагыңкысы дагы көп,
Уялам, кантип айтылат?

Балдарыбыз кулдукта,
Айласыз минтип турдук да.
Кыздарыбыз күн болуп,
Кыйноону тарткан шумдук да!
Кичи токол сулуусун,
Алып алган хан Турсун.
Энчисине бир кыйла,
Малымды алган хан Турсун.
Өрүшүмдү аралап,
Жылкымдан союп той берген.
Энчисине эки миң,
Иригимден бөлүп кой берген.
Ал көрөр көз койнунда,
Хан Турсун менен жаткан чак.
Тай-кунандай ойношуп,
Тамашага баткан чак.
Көчүп келип жеринен,
Көлдү бойлоп турган чак.
Күл багын бийик чеп кылып,
Айланасын бек кылып,
Алты кат коргон урган чак.
Алтымыш бакса бийиги,
Ичинде ойнойт кийиги.
Алганы менен хан Турсун
Атилес, булгун кийими.
Күндө союш жегени –
Эр Эшимдин ириги.
Көргөндө какшайт зыркырап,
Көкөйдөн кетпейт күйүгү,
Тамчыласа көз жашым,
Көрдүнбү деп тигини.
Таш ташытса алжаят
Таманымдын тилиги.
Көргөн күнүм курусун
Менден нени сурайсың?
Караңгыда сүйрөтүп,
Кандайлыктан сынайсың?

Кайдан келген адамсын,
Өз жайыңды айта көр.
Хан Турсунга көрүнбөй,
Ылдамыраак кайта көр.
Көрүп калса кокустан,
Жер чайлаган ченчи дээр.
Же болбосо Кашкардан,
Хандан келген элчи дээр.
Карматып алып желдетке;
«Кара башын кесчи!» – дээр.
Кадасына сайдырып,
Ээрдинен тешкилер.
Эшимдин эли болбо деп,
Эс оогончо тепкилер.
Ачуусун бизден чыгарып,
Албарс менен бет тилер.
Түн уурусун кылды деп,
Тилекке шакар септирер.
Таалайы жок шордууга,
Таң атпайт да, кеч кирер.
Айланайын жолоочу,
Тур аттанып жөнөгүн.
Туткунга башым чырмалды,
Кудай кылса көрөмүн.
Дегенинде Эр Эшим:
– Тааныйсыңбы мени? – дейт
Анда катын бүшүркөп:
– Таң атат го эми? – дейт.
Кокуй, төрөм, болбогун?
Козгоп улам торгодун.
Хан Эр Эшим, өзүңбү?
Кал баскан тура көзүмдү.
Аман-эсен көрдүмбү,
Карангыда жүзүңдү? –
Деп кайгырып кучактап,
Төгүлүп жашы бурчактап.
Аташкан жары Эшимди,

Аткарбастан кучактап,
Төрөсүн таанып төп болуп,
Арманы башта көп болуп.
Ичи жалын өрт болуп,
Эки көзү төрт болуп.
Акырын ыйлап бек солуп,
Амансыңбы, деп солуп.
Кайта-кайта мундарын,
Хан Турсундун кылганын,
Калтырбай айтып: «мындагың
Түрүүлүктө турушат,
Ажыратчуу кырдаалын.
Тим эле үйдө жатпастан,
Азапка башты чырмадың» –
Деп ошентип өпкөлөп,
Ээсин көргөн күчүктөй,
Эзилишип бир кыйла,
Буу чыгарып түтүктөй.
Болгон ишти сүйлөшүп,
Кайра басты короого.
Эр Эшим тез аттанды,
Эмки жолун тороого.

Эр Эшим абышкасын ээрчитип алып, кайта жээк-теп күнгөй менен өзүнүн келе жаткан аскеринин алдын утурлап, өрүктүнүн талаасында жолукту. Беш жүз төөгө эки миң колду (аскерди) жүктөтүп, үстүнө чатыр жаап чүмкөтүп алып, түн жарымында хан Турсундун тозордогу чебине киргени:

ЭР ЭШИМДИН АМАЛЫ

Жылдыз каркап толгондо,
Намаз куптан болгондо,
Эңчегер бойлуу Эр Эшим
Чеп оозуна келди эле.
Караңгыда кайтарган

Кароолго салам берди эле:
Ассаламу алейкум,
Сакчыларым арбанар?
Алыскы жолдон келатам,
Адаштырып салбанар.
Кербен башы мен болом,
Беш жүз төөнү башкарган.
Кирээ тартып баратам,
Кетте шаар Кашкардан.
Караңгыда жол таппай,
Кабылдым келип чебиңе.
Каадырлуу мейман экен деп,
Кабар бергин бегине.
Тышка жатсам кокустан,
Ууру келип калбасын.
Аруу буюм көп эле,
Аңдып жатып албасын.
Чептин оозун ачыңар,
Түшүрүп жүктү үйөмүн.
Алымын берип ханыңа,
Эртең эрте жүрөмүн.
Кабарлашып жооп бер,
Кароолдогу сакчылар,
Куру койбойм силерди.
Сөз депкирин тапчулар,
Дегенде сакчы түйүлдү,
Ханды көздөй жүгүрдү.
Салам айтып Турсунга,
Таазим кылып бүгүлдү.
Соодагер жайын айткан соң,
Хан Турсун абдан сүйүндү:
– Андай болсо киргизгин,
Түшүрүп жатсын жүктөрүн,
Ууру-төгүн болбосун,
Уктабай жакшы тиктегин.
Олжону кудай жеткирип,

Берген тура асмандан.
Кербен келсе үйүмө,
Кенен шаар жактардан,
Аруудан буюм аларбыз,
Башайы менен макмалдан.
Сөзүн сурап канарбыз,
Суук душман жактардан.
Турбагыла, басыңар,
Дарбазаны ачыңар! –
Деп жөнөттү сакчыны,
Дарбазачы башчыны.
Чептин оозун ачтырып,
Беш жүз төөнү киргизип,
Чатырларын тиктирип,
Сарамжалын билгизип,
Милтелерге от коюп,
Кыстармага илгизип,
Бар жарагын камдатып,
Турган кезде таң да атып.
Кулан өөгү болгондо,
Ураан тартып кыйкырып.
Кулак тунуп, үн чыгып,
Удаа-мудаа күн чыгып.
Чаң аралаш буу чыгып, –
Эр Эшим – деп, чуу чыгып.
Дарбазасын чапкылап,
Тарсылдатып аткылап.
Тополону тоз түшүп,
Түтүнү туман боз түшүп.
Тозордун ичи өрт болуп,
Топудай кызыл чок түшүп.
Бырын-чырын козголуп,
Капилеттен бастырып.
Катагандын хан Турсун
Алдатып чебин ачтырып.
Алты күнү урушуп,

Айбалтасын суурушуп,
Кыяматтай урушуп,
Кылыч кындан суурушуп.
Баш көтөрбөй багынтып,
Баласындай жалынтып.
Өз торуна чалынтып,
Албарстыдай жалынтып.
Ханын колго түшүрүп,
Камынтпай ишин бүтүрүп.
Колу-бутун байлатып,
Кордук менен айдатып.
Эс алдырбай тыным жок,
Эки көзүн жайнатып.
Улам жолун тозоттоп,
Уйга кошуп кошоктоп.
Туурдагы куштарын,
Туйгун менен шумкарын,
Жоо келгенде минүүчү,
Жорго, күлүк, тулпарын.
Келберсиген сулуудан,
Келин менен кыздарын.
Жайыттагы малдарын,
Жаңы өспүрүм балдарын.
Кайыры жок байларын,
Каргылуу күлүк тайганын,
Алдына салып шандатып,
Сары Өзөн Чүйдү чаңдатып.
Кыз көчүргөн эмедей,
Элин жыйып жамгарып.
Өчүн алып душмандан,
Элине кошуп малды алып.
Калкын толук көчүрүп,
Хан Турсун атын өчүрүп,
Калган экен армансыз,
Ант ургурду өлтүрүп.
Акыры келип конуштур
Аман-эсен Таласка.

Эртели-кеч колдо деп,
Дуба кылып Манаска.

Ошону менен Эр Эшим туулуп-өскөн жери Олуя-Ата, Таласка келип өзүнүн элин жана бардык кыргызды душмандан коргоп жата берди.

Эр Эшим деген атак кыргыз элине куучу болуп эсептелди.

Эр Эшимдин эркин жүрбөгөн жери калган жок. Мисал үчүн бадик оорусу менен ооруган кишилерге эм салып дарымчылар мындай деп Бадик айтат:

БАДИК

Көч-көч, бадик! Көч, бадик, көчүрөйүн,
Бадик болгон атыңды өчүрөйүн.

Кыйырчактын кызыл түлкү сен болуп,
Качсаң сыра,

Кабактын карала барчын мен болуп,
Койбойм сыра.

Канча жерден мант таптырып бассаң дагы,
Кармап алып каныңды ичип тойбойм
Сыра.

Эр Эшимдин жайлоосу – Эдил, Нура,
Эрегиштим сен менен койбойм Сыра.

Арал-арал, аралга көч,
Арал отун оттогон Маралга көч.

Кыйыр-кыйыр, кыйырга көч,
Кыйыр отун оттогон сыйырга көч.

Кытай менен калмак төрөсүнө,
Кырдуусунган отоголуу кыйынга көч.

Эр Эшимдин жайлоосу Эдил, Нура
Элим көчүп сайрандап конгон тура.
Найза кармап качырып саймак болду,
Мингени Түгөлбайдын тулпар кула.

Элиңе кет! Көч, бадик, турба мында,
Эрегиштим сен менен, койбойм Сыра.

Эдилден Эр Эшимдин көчү келет,
Көч алдына Эр Эшим өзү келет.
Өзү келип, сыртындан өтүндү алат,
Кордук көрбөй өзүңчө көчкүн тарап.
Көч-көч, бадик! Көч, бадик, көчүрөйүн,
Бадик болгон атыңды өчүрөйүн.

Жики, таруу сен болуп калың чөпкө,
Чачылсаң да койбоймун сени көпкө.
Жөжөлүү тоок мен болуп терип кирем,
Эр Эшимге кабар берип ээликтирем.
Сулуу десең Нойгуттун кызына көч,
Тунук десең беш көлдүн тузуна көч.

Эр Эшимдин жайлоосу – Эдил, Нура,
Элим көчүп сайрандап конгон тура.
Найза кармап качырып саймак болду,
Мингени Түгөлбайдын тулпар кула.
Элиңе кет! Көч, бадик, турба мында,
Эрегиштим сен менен, койбойм Сыра!..

Мына ушундай түрдө байыркы кыргыздар бир катар ооруларды да «Эр Эшим келет», деп Эр Эшимди куучу кылып, элдин ээси дешип эсептешкен.

Бу сөздү мисалдарга келтирип, үстүбүздөгү Ата Мекендик улуу согушка карата жаштардын көз алдына элестетип, эр Эшимдин баатырлыгын, намысын жана душмандан кай түрдө өч алгандыгынын негизинде тыянакталды.

**МАКАЛ-
ЛАКАПТАР**

Кыргыз эли канча кылымдарды басып, бүгүнкү күнгө чейин жашап турушунда калкыбыздын тарыхый тагдырын, салт-санаасын, үрп-адатын, кубанычы менен кайгысын, өнөрү менен ишенимин, ийгиликтери менен кемчиликтерин, тарбиясы менен таалимин көөдөнүнө катып, оозеки көркөм табылгаларын муундан-муунга мурастап келген. Элибиздин тарыхый тагдыры менен тамырлаш жашап, келечек муундарды тарбиялоого, адамдардын коомдогу жүрүм-турум абалдарын, инсандык наркнасилди, үй-бүлө жана анын коомдогу ордун белгилөөгө, баатырдык, наадандык, акылкөйлүк, кечиримдүүлүк, көтөрүмдүүлүк, эмгекчилдик, жалкоолук, достук, кастык ж.б. сапаттарды ашкерелөөгө же үндөөгө макал-ылакаптар фольклордук жанрлардын чоң бир түрү катары бүгүнкү күнгө чейин өз актуалдуулугун жоготпой келе жатат. Макал-ылакаптардын качан, кайсы кылымда жаралгандыгы тууралуу жыйынтыктуу пикирлер жок. Аны тактап, көрсөтүп берүү дагы өтө кыйынчылыкты туудурат. Бирок, ошондой болсо дагы айрым макал-ылакаптардын маанисине жараша жаралган мезгилин боолголоого болот. Мисалы, «Кулда кулак жок», «Кул жейм дейт куйрукту, кудай билет буйрукту» деген макал-ылакаптар кулчулук доордо жаралса, «Чубактын кунундай чубалган», «Казак кайың сааганда, кыргыз Гисар киргенде», «Ормондун опузасындай», «Шаршенче кайталабай» деген ылакаптардан тигил же бул тарыхый окуяларга байланыштуу жаралганын ошол учурга

байланыштуу тактоого болот. Ал эми Махмуд Кашгаринин «Түрк сөздөр жыйнагындагы» «Өзүң кылчу ишиңди башкаларга жүктөбө», «Ата-энеңдин ак сөзүн кулагыңдан учурба, Акыл тапсаң өзүңчө шылдыңга алып кутурба», «Таштак жерде от болбос, арсыз башта уят болбос», «Жалгыздыктан көрө, акмак болсо да эл жакшы, Чөлдө болгончо, кыйшык болсо да жер жакшы» ж.б. макалдар жыйнак жарык көргөн XI кылымдарга чейин жаралган макалдар дешке болот. Ошол эле учурда макалылакаптардагы кедейчилик, барчылык, дыйканчылык, малчылык, эл башкаруучулар ж.б. маанидеги макалдардан ошол учурдагы доордун картинасын ачык байкоого болот. Мисалы, «Жоктун жону катуу», «Байдын иши барман менен, кедейдин иши арман менен», «Касапчыга мал кайгы, кара эчкиге жан кайгы», «Эксең эгин-ичерсиң тегин», «Бир жакшы бар – журттун камын жейт, бир жакшы бар – журттун малын жейт» ж.б. Демек, макалылакаптардагы чагылдырылган адам жашоосунун түрдүү өзгөчөлүктөрүнөн, ар кыл социалдык, тарыхый, психологиялык абалдардан мезгилдин изин, тарыхтын тагын, айтылып жаткан мезгилдин абалын байкоо кыйын эмес.

Макалылакаптар формалык жактан кыска айтылып, уйкаштыкта түзүлөт. Маанилик жактан алганда анда бүтүндөй бир доордун, мезгилдин элегинен өтүп, адамдын турмуштук тажрыйбасынын, философиялык ой корутундуларынан алынган нускалуулук бар экенин көрөбүз. Ар бир айтылган ой өтө кыска келип, философиялуу чоң маанини туюндуруп турат.

Турмуштук чындыкты, өткөндөрдүн элесин, жашоонун нускасын, адамдардын жашоого, дүйнөгө болгон көз караштарын, ой-санаасын, тажрыйбасын, нравалык ченемдерин чагылдырып, уйкаштуу сөз тизмектеринен куралган жакындыктарына ка-

рабастан макал менен ылакапты айырмалоо кыйын эмес.

Макал буга чейинки окумуштуулардын эмгектеринде төмөнкүдөй берилет: 1) «Макал – деп, турмуштук тажрыйбаны жыйынтыктоонун негизинде акыл, насыят катарында айтылган кыска, элестүү, көркөм чулу сүйлөмдөрдү айтабыз» (Бектенов З., Байжиев Т. Кыргыз адабияты. – Б., 1993), 2) Макал – деп, коомдук турмуштун баардык жагын кучагына алуучу, адамдардын турмуштук тажрыйбаларынан алынган жана алардын дүйнөгө көз караштарын билдирип турган, тарбиялык мааниси терең курч сөздүү, рифма жана ритмге ээ болгон, ойду бүтүрө айткан кыска поэтикалык сүйлөмдөрдү айтабыз» (Закиров С. Кыргыз элинин макал-ылакаптары). – Ф., 1972); 3) «Адам турмушундагы, жашоо-тиричиликтеги айныксыз далилденген бардык натыйжалардын, көз караштардын, ой-пикирлердин корутундулардын тарбиялык мааниде, элестүү, төп, ары кыска, учкул тизмектелип накыл сөзгө айланып айтылышын – макал деп атайбыз» дейт. (Кыргыз адабиятынын тарыхы. 1 том /А.Акматалиевдин жалпы редакциясы астында. – 2 бас. – Б., 2004). Демек, кайсы гана аныктаманы албайлы макалдын мезгил сыноосунан, чоң тажрыйбанын элегинен өтүп, тарыхый чындыкты, ыргактуу, элестүү сүрөттөп, кандайдыр бир жыйынтык чыгарган, логикалуу, тарбиялык таасири күчтүү оозеки чыгармачылыктын бир түрү экени айтылат. Ал эми ылакап 1) «ылакап – деп, кандайдыр бир окуянын негизинде же адамдардын жүрүш-турушунун, мүнөзүнүн өзгөчөлүгүн жыйынтыктап, так, элестүү кылып берилген, өзүнчө чечилүүчү тарыхы бар, көбүнчө каймана мааниде айтылып, контекстке карата мааниси чечилүүчү, кыска, образдуу сүйлөмдөрдү айтабыз» (Закиров С. Кыргыз элинин макал-ылакаптары). – Ф., 1972), 2)

«адамдардын жүрүм-турум, кулк-мүнөзүндө кездешкен же турмушта арбын учураган күлкүлүү, келекелүү ошондой эле адаттан тыш көрүнүштөргө, болбосо учурдагы окуя, жагдайга карата айтылып калган элестүү тизмектер» (Кыргыз адабиятынын тарыхы. 1 том /А.Акматалиевдин жалпы редакциясы астында. – 2 бас. – Б., 2004). 3) «ылакап – деп кандайдыр бир окуянын негизинде же адамдардын жүрүш-турушунун, мүнөзүнүн өзгөчөлүгүн жыйынтыктап, так, элестүү кылып берилген, өзүнчө чечүүчү тарыхы бар, көбүнчө каймана мааниде айтылып, контекстке карата мааниси чечилүүчү кыска, образдуу сүйлөмдөрдү айтабыз». (Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки. – Ф., 1973) деп берилет. Жалпылап алганда, келип чыгышы, чечүүчү тарыхы, кимге багытталганы белгилүү болуп, адамдардын жүрүм-турумундагы, мүнөзүндөгү өзгөчөлүктөр көрсөтүлүп, таалим-нускага ээ болгон, элестүү, так айтылган тизмектер – ылакаптар экени белгиленет. Мисалы, «Жоону сайса ким сайды, аты калды Манаска», «Түштөн кийин маараган аксак койчо», «Тейитбекче мал аяп», «Шырдакбектин чебиндей», «Мааниси жок кудагый, чолоосу жок сөз сүйлөйт» ж.б.

Макал-ылакаптарда бир элдин тарыхы, үрп-адаты, нарк-нускасы, маданияты, ой-кыялдары, келечекке болгон үмүт-тилектери чагылдырылса да башка элдерде маанилеш айтылган түрлөрүн кезиктирүүгө болот. Мисалы, «Темир устанын чайыр кесе турган бычагы жок» (ветнам), «Желпингич саткыч колу менен желпинет» (кытай), «Боёкчунун шымы боёлбойт» (япон), «Карапачынын үйүндө бүтүн идиш жок» (афган), «Кайышчынын камчысы жок» (адыгей), «Устанын тогоосу жок» (кыргыз) ж.б. Бул адамдардын улутуна, динине, жаш өзгөчөлүгүнө карабай турмуштук талап,

тиричиликке болгон муктаждыктарында жалпылыктар, үндөштүктөр бар экендигинен кабар берет.

Кыргыз макал, ылакаптарынын тематикалык топтору өтө көп. Кыргыз фольклорун жыйноочулардын бири К.Мифтаков макал-ылакаптарды жаратылыш, жаныбар, тиричилик, кишилик, үй тиричилик ж.б. он беш топко бөлүштүрсө, Бүбүй Керимжанова 1964-жылы жарык көргөн эмгегинде адамдын өзү, акыл эси жөнүндө, үй-бүлө, сүйүү, достук, душмандык конок, турмуш, өмүр, дин, соода ж.б. сегиз топко бөлүштүрөт. Ушундай эле нукта макалдардын он маанилик топко, ылакаптарды өзүнчө бир топ кылып Ш.Усупбеков ажырымдаса, Ж.Төлөев да өз алдынча макал-ылакаптарды сегиз топко бөлүштүрөт. Демек, макал-ылакаптар турмуш-тиричиликтин баардык сфераларын камтып, өзгөчө көп колдонулганы менен башка фольклордук туундулардан өзгөчөлөнүп турат.

Макал-ылакаптар оозеки көркөм табылгалардын көбүнүн курамында жашап, чыгарманын маанилүү, образдуу болушуна, айтылган ойдун далилдүүлүгүнө, таасирдүүлүгүнө кызмат кылып, чечен сөз, жорго сөз, накыл кеп менен дайыма карымкатышта болот.

Макал-ылакаптарда таалим-тарбиялык ой күчтүү. Мисалы, «Абийирди жашыңдан сакта», «Айдай чырайыңды – иттей кыялың бузат», «Айтпа, айткандан кийин кайтпа», «Бузулмак оңой, түзөлмөк кыйын» деген макалдарда жаштарды абийирдүү болууга, сөзүнө турууга үндөп, жакшы болуу кыйын экенин эскертип, бул тууралуу жыйынтык корутундуларын билдирсе, ылакапта көбүнчө салыштыруу маанисинде айтылып, андай болбоого үндөйт. Мисалы, «Өлгөн аттын такасын издеп, алты ай жер казган байча», «Көп жойлоп капканга түшүп калган түлкүчө», «Сан жылкы-

луу Сарыбайча» ж.б. Ылакаптын мааниси көбүнчө контекстке жараша ачылып, ажарына чыгат. Кыска, жыйынтыктуу айтылган ой, корутунду жокко эсе. Демек, кыргыз макал-ылакаптары адамдын ой-кыялы жеткен бардык көрүнүш, мезгил, мерчемдерди тегиз камтып, ак менен караны, жакшы менен жаманды ажыратууга, жакшыга үндөп, жамандан алыс болууга үндөгөн күчтүү дидактикалык мааниге ээ фольклордук жанр.

Мээрим КӨЛБАЕВА,
филология илимдеринин доктору, доцент

А

Ааламга жол – айылдан башталат.

Ааламга чачылган насип орток.

Ааламдан да ашмак бар, адамдан да ашмак бар.

Ааламдын көркүн көз ачат, адамдын көркүн сөз ачат.

Аалым болсон, аалам сеники.

Аары бакса бал берет тургузуп койсо челекти.

Аары бар жерде бал бар.

Аары гүлдү да тандап сорот.

Аары гүл татканды сүйөт, ууру түн катканды сүйөт.

Аарынын балы таттуу, чакканы ачуу.

Аары уусу менен, адам сөзү менен.

Аары чакса ачууланба, айда-күндө бал жейсин.

Абада салкын көп болсо, алманын шагын катырат.

Абал башта денсоолук, аркасынан ак жоолук, андан кийин боз соолук.

Абалкы кебиң ырас болсо, кийинки кебиндин өтүмү жакшы.

Аба тазалыгы тамактан зарыл, айлана кооздугу башаттай зарыл.

Аба ырайын макта кечинде, уулунду макта мурт чыккан кезинде.

Абдан кытмыр – арамза, абдан кычкыл – ачуу.

Абийир – акчадан артык.

Абийир арың дагы, дарың дагы.

Абийир жабылат бөз менен, адамды байлайт сөз менен.

Абийир жаман иштен сактайт, жакшы ишке баштайт.

Абийир кирешеден кымбат.

Абийир тапса баласы, атасына бак конот.

Абийир үчүн ак жүр, алыш-беришке так жүр.

Абийирдин малайы, эрктин кожоюну бол.

Абийирдүү азап тартса, акмак кубанат.

Абийирдүү жигитке ажалдуу кийик жолугат.

Абийирдүүбү аялың – сулууң ошол.

Абийири жок арачы болот.

Абийириң төгүлгөн жерге акыл айтпа.

Абийириңди жашыңдан сакта.

Абийирсиз уул атасына асылат.

Абийирсизге арачы болсон, ар кайсы жериң томуйбайбы.

Абийирсизге бийлик бергенден корк, акылсызга кылыч бергенден корк.

Абыра-сабыра сөзгө орток, атанын сүйбөс уулу малга орток.

Ага баласы алкымга чыккан жоо, ини баласы ийинге чыккан жоо.

Ага ордун ини басат.

Ага өлсө ини бар, тону жерде калган жок.

Агадан акыл, иниден ызаат күт.

Ага-ини көп болсо, асабалуу жасоолдой.

Ага-ининин кадырын жалалуу болсон билээрсин, ата-эненин кадырын балалуу болсон билээрсин.

Агайын (ага-ини) таттуу болсо – ат көп, абысын таттуу болсо – аш көп.

Агайыңга карап бала өсөт, карагайга карап тал өсөт.

Агайынды жат көрүп, жакынды кайдан табасын.

Агайындын азары болсо да, безери болбойт.

Агайындын азганын өзү билбей жат билээр, капталдыктын батканын ээси билбей ат билээр.

Агайының менен араз болбо – эр башына эмне келип, эмне кетпейт.

Агайындын азары болсо да, безери болбойт.
Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп синди өсөт.
Аганда болсо карайсың, алаканыңды жалайсың.
Агар алтын, ак күмүш.

Агарган карда көп жүрсөң, көзүң бир күн ка-
рыгат, агайындан чет жүрсөң, көңүлүң бир күн та-
рыгат.

Агарган чач айып эмес.

Агарган чач боёлбойт.

Агасы бардын сакасы бар, үкөсү бардын чүкөсү
бар.

Агасы минген атты – иниси минет, атасы сал-
ган кушту – баласы салат.

Агасын агалай албаган, душманын сагалайт.

Ага-тууган кимде жок, сыйлашпаса жатча жок.

Агач катуусун курт жыгат.

Агым чогулуп сел болот, адам чогулуп эл бо-
лот.

Агын суу дайрага миң толгонуп кошулат.

Агын сууда арам жок.

Агын тапсаң аласың, караны тапсаң каласың.

Агынан тийсең бирөөгө, айланып тиет кезеги.

Адал адам – адамдын гана адамы эмес, аалам-
дын адамы.

Адал болсоң дос көбөйөт, арам болсоң кас кө-
бөйөт.

Адал достук алтындан кымбат.

Адал иш абийир таптырат, арам иш азабын тарт-
тырат.

Адал иш менен аракет кулду да даражага жет-
кирет.

Адал ишти айлыңдан аяба, арам ишти аялың-
дан ая.

Адал иштин арты бакыт.

Адал өлсө – бир казан эт, арам өлсө – ит менен
кушка жем (бир талпак).

Адал тапкан кара наның майдай жагат, арам тапкан казы-картаң жыландай чагат.

Адал эмгек – астында ат, үстүндө тон.

Адал эмгек нурлантат, арам эмгек кырдантат.

Адал эмгек элге жеткирет, арамдык элден кетирет.

Адал эмгек, ак ниет опо берет адамга.

Адалдын тамыры миң, арамдын тамыры бир.

Адалсынган молдонун үйүнөн алты камандын башы чыгыптыр.

Адам – окуу менен озот, өнөр менен өсөт.

Адам – эли менен, өрдөк – көлү менен (данктанат).

Адам (көзү) жок жерде кеп кылба.

Адам адам менен адам.

Адам адам үчүн табылгыс дары.

Адам адамга дос, жолдош, бир тууган.

Адам акылы менен адам, ансыз баса албас бир да кадам.

Адам аласы – ичинде, мал аласы – сыртында.

Адам аласынан сөз аласы жаман, эт чаласынан сөз чаласы жаман.

Адам алсызы – урушчаак.

Адам аракты жутат, кийин арак адамды жутат.

Адам атасы – нур, энеси – жер.

Адам ачтан өлбөйт, ардан өлөт.

Адам ашка тойсо да, башка (жашка) тойбойт.

Адам аягынан аксабайт, алкымынан аксайт.

Адам баласы жылкы мүнөз.

Адам баласы тетиксиз сандык, сыртынан сынчы жаңылат.

Адам барга чыдабайт, жокко чыдайт.

Адам баскан жол менен адам басат, бири билбегенди бири билип жазат.

Адам башы көпүрө болсо, адам аттабасын, хан башы көпүрө болсо, калкы аттабасын.

Адам болмок аста-аста, айбан болмок бир паста.
Адам болор кишинин адам менен иши бар, адам
болбос кишинин адам менен неси бар.

Адам болуу арзан, адамды билүү кыйын.

Адам болуу баарынан артык.

Адам бузулса, аалам бузулат.

Адам гүлдөн назик, темирден бекем.

Адам да көктөмдө арыктайт.

Адам данк үчүн от менен сууга кирет.

Адам даражасы абийири менен бийик.

Адам дүйнөдө бир жаралат.

Адам жакшылыкты жерден таап албайт, адам-
дан үйрөнөт.

Адам жаман эмес, анын кыялы жаман.

Адам жаманы – сопу, жыгач жаманы – соку.

Адам жашка тойбойт.

Адам жеринен сыпаа, табиятынан жатык.

Адам жок (көзү) жерде кеп кылба.

Адам жоктон бар кылат, болбосту толтурат, ту-
юктан жол табат.

Адам жолу – улук.

Адам жүрөгү менен күчтүү, жыгач тамыры ме-
нен күчтүү.

Адам жүрүшүнөн – кул болот, ат жүрүшүнөн –
пул болот.

Адам ит жандуу.

Адам иште чыңдалат, болот отто чыңдалат.

Адам кааласа таштан суу, такырдан гүл чыга-
рат.

Адам кайраты – албарс кылыч.

Адам канчалык адилет болсо, адилеттикти ошон-
чолук туура түшүнөт.

Адам карыган сайын бала.

Адам катасыз болбос, көл бакасыз болбос.

Адам келсе таң аткандай, акмак келсе күн бат-
кандай.

Адам көңүлүнөн азат, тилинен жазат.

Адам көптү көрбөй акыл кирбейт.

Адам көркү – чүпүрөк, жыгач көркү – жапырак.

Адам кулагынан жаңылат, тулпар туягынан жаңылат.

Адам кулактан семирет, айбан туяктан семирет.

Адам күндө жаңы тилек тилейт, жаман күндө ар кимди каргап-шилейт.

Адам күндү дайыма көргүсү келет.

Адам маңдайга жазылгандан өтө албайт.

Адам менен малдын айырмасы – акылда.

Адам ойго тойбойт, бөрү койго тойбойт.

Адам өзү ажалдуу болсо да, өлбөс нерселерди жасайт.

Адам өзү карыса да, көөдөнү карыбайт.

Адам өзүнөн кийинкилерди көрүп картаят.

Адам өзүнөн эмес, сөзүнөн байкалат.

Адам өзүнүн келечегине өзү көпүрө салат.

Адам өлбөсө – айыл башы, сарт өлбөсө – кербен башы.

Адам өлмөйүнчө ырыскы түгөнбөйт.

Адам өлөт, атак өлбөйт.

Адам өлсө данкы калат, ат өлсө – териси калат.

Адам өлсө сөзү калат, жакшы атагы унутулбайт.

Адам өчкө кудай өч.

Адам сатуу – арам иш.

Адам сөзгө (кепке) байланат, айбан чөпкө (жипке) байланат.

Адам сөзүнөн сынат, уй мүйүзүнөн сынат.

Адам сөзүнөн таанылбайт, ишинен таанылат.

Адам сүйлөшкөнчө, айбан кашынышканча.

Адам табияты дээринен ачкөз.

Адам таза, ыймандуу болуш керек.

Адам темирден катуу, таштан бек, гүлдөн назик.

Адам тилинен табат.

Адам тиричилигинин туткасы – түндүк, аалам тиричилигинин туткасы – күн.

Адам улуу тоо сыяктуу.

Адам чакыrsa барбайм деген, ашка чакыrsa калбайм дейт.

Адам ызаатка келет, айбан чөпкө келет.

Адам ынсаптуулугу менен береке табат.

Адам эмгеги менен данктуу.

Адам эмгек менен адам.

Адамга – ишарат, айбанга – келтек.

Адамга адам кымбат.

Адамга акыл тубаса бүтпөйт, эмгек менен заман жаратат.

Адамга атак кооптуу.

Адамга конгон касиет качпайт, бирок издеген киши таппайт.

Адамга көрбөгөндүн баары кызык.

Адамга кылган жакшылык жерде калбайт.

Адамга кылган жакшылык, айда тийген ай эмес, күндө тийген күн эмес.

Адамга мал табылышы оной, адамга адам табылышы кыйын.

Адамга өлүм ак. (Өңгө жалган – өлүм ак).

Адамга таандык мыкты дөөлөт – достук.

Адамга чычалак жарашпайт, атка жаталак жарашпайт.

Адамда эң ыйык нерсе – ишеним.

Адамдан айла (акыл) качып кутулбайт.

Адамдан улуу ат жок, нандан улуу аш жок.

Адамдарды жер көтөрсө, акылманды эл көтөрөт.

Адамды (же кишини, жигитти) сөзүнөн тааныйт.

Адамды адам кылып алга үрөгөн үмүт.

Адамды акылга бай кылган – эмгек, төрт түлүктү шай кылган эмгек.

Адамды акылынан, даракты жалбырагынан байка.

Адамды алыстан тааныш кыйын.

Адамды бийлик берип сында.

Адамды бузган – байлык менен бийлик.

Адамды каниет аздырбайт, кайгы аздырат.

Адамды кийминен тааныбайт, ишинен тааныйт.

Адамды кордобо, акмакты бордобо.

Адамды көзүнөн түшүнбөй, сөзүнөн түшүн, акмакты өзүнөн түшүнбөй элден түшүн.

Адамды сөз даңазалайт, сөз маскаралайт.

Адамды табагың менен эмес, кабагың менен кабыл ал.

Адамды тамак аксатат, атты туяк аксатат.

Адамды үмүт жашатат, кайгы какшатат.

Адамды чанып көнгөн киши жолдоштукка жарабайт.

Адамды шайтан азгырат, артык дөөлөт мас кылат, тумшугу таштай катаарда, тууган менен кас кылат.

Адамды шорго салган да, өлтүргөн да тил.

Адамды эки нерсе картайтпайт тез: бири – жакшы мүнөз, экинчиси – жакшы сөз.

Адамдык жакшы касиеттен ажыроо – чоң жоготуу.

Адамдын адам билет сымбатын, акмактар кайдан билсин, адамдын арзан менен кымбатын.

Адамдын адамгерчилиги ачуусу келгенде билинет.

Адамдын акысын жер жебейт.

Адамдын адамдыгы – адамгерчилик.

Адамдын адамдыгын аныктаган сапаты – анын үзүрлүү эмгеги.

Адамдын адеби анын алтынынан да кымбат.

Адамдын акылманы алысты көрөт.

Адамдын акысын жер жебейт.

Адамдын аласы жаман, айбандын куласы жаман.

Адамдын алсызы – ушакчы.

Адамдын ардуусу тырышчаак болот.

Адамдын арманы көп, жакшынын жардамы көп.

Адамдын башкы милдети – кайрымдуулук (же ыймандуулук).

Адамдын бир душманы – тили.

Адамдын бир сапаты – сабырдуулук.

Адамдын бири тентек, бири жөнтөк, бири эпчил, бири кекчил.

Адамдын бузукусу адам.

Адамдын данкын чыгарган да – тил, тарпын чыгарган да – тил.

Адамдын дүйнөгө өзү тойсо да, көзү тойбойт.

Адамдын жакшылыгын биле жүргүн, өзүн да жакшылыкты кыла билгин.

Адамдын жалангычы да адам.

Адамдын жаман-жакшысы туулгандан эмес, көргөн тарбиясынан.

Адамдын жылдыздуусун айбан да билет.

Адамдын ийгилиги эмес, акылына карап баа бер.

Адамдын иши – жемиштин мөмөсү.

Адамдын көңүлү гүл.

Адамдын ким экенин билгин келсе, кебин шашпай тыңшап көр.

Адамдын көзү өлгөндө (бир чымчым) топуракка тоёт.

Адамдын көңүлү – айнек идиш.

Адамдын көөнүн сөз ачат.

Адамдын көркү – адеп.

Адамдын көркү – адилеттүүлүктө, жигиттин көркү – адептүүлүктө.

Адамдын көркү – акыл, акыл көркү токтоолук.

Адамдын көркү – бөз, көңүлү – эки ооз сөз.

Адамдын көркү баш болот, кабактын көркү каш болот.

Адамдын көркү көздө, акылдын көркү сөздө.

Адамдын көркүн сөз ачат, ааламдын көркүн көз ачат.

Адамдын кыйноосу – санаа, өлүмү – оору.

Адамдын мөмөсү бала.

Адамдын мыктысы – жөнөкөй адам.

Адамдын ойлогону – миң, аткарганы бир.

Адамдын оозунда болсо – Алланын кулагында болот.

Адамдын өзү жетпеген жерге сөзү жетет.

Адамдын өзү картайса да, сөзү картайбайт.

Адамдын өзүн билгин келсе – сөзүн тыңда.

Адамдын өзүнө баа бербе, акылына баа бер.

Адамдын өлбөстүгү – элине калтырган эмгегинде.

Адамдын пейли оңолмоюнча, иши оңолбойт.

Адамдын пейли тойбой, карды тойбойт.

Адамдын сулуулугу сөзүнөн (тилинен) билинет.

Адамдын тизгини – акыл.

Адамдын түсүн айтпай, ишин айт.

Адамдын эмгегин жеп эки болбойсун, жакшыга жакындасаң дейди болбойсун.

Адамдын эмгектен улуу тиреги жок.

Адамзааданы жакшы сөз атынан түшүрөт.

Адамзат – бир сырдуу, миң кырдуу.

Адамзатты сөз бузат, тоо-ташты сел бузат.

Адамзаттын жакшысы азыраак сүйлөп, көп тындайт.

Адамзаттын өзүндө да ачыла элек сыр бар.

Адамзаттын уругу – ажырыктын тамыры.

Адам-тукуму болуш улуу.

Адамча туулуп, айбанча жашаба.

Адат – адат эмес, жөн – адат.

Адашкан казды топтошкон карга алат.

Адашкан койду бөрү жейт.

Адашкан күлүк жерди ойлойт, акылман жигит элди ойлойт.

Адашкандын айыбы жок – кайтып үйүрүн тапкан соң, ачылгандын айыбы жок – өзү билип жапкан соң.

Адашкандын алды жөн.

Адашкың келбесе – кара, жаңылгың келбесе – сура.

Адашпаймын деген дал түштө адашат.

Адашсаң атыңа ишен.

Адашсаң элиң менен (акылдуу менен) адаш.

Адеби жок жигит, жүгөнү жок атка окшош, адеби жок аял кабаанак итке окшош.

Адеби жоктун аты-жөнүн сураба.

Адеби жоктун уяты жок.

Адеп (адептүүлүк) – адамдын көркү.

Адеп барчылыкта калыптанат, жетпеген турмушта бузулат.

Адеп башы – тил.

Адепсиз бала – таманга жабышкан чыла.

Адепсизге акарат жарашат.

Адепсизден алыс кач.

Адепсизден да адептүүлүктү үйрөн.

Адептүү – алкыш алат, адепсиз – каргыш алат.

Адептүү абийир табат, адепсиз жабыр табат.

Адептүү бала ата-энесин мактатаар, адепсиз бала ата-энесин какшатаар.

Адептүү жигит азаптан алыс болот.

Адептүүлүк – адамдын көркү.

Адептүүлүк белгиси – ызаттап салам бергени, жакындыктын белгиси – жайынды сурап келгени.

Адил адам абройлуу.

Адил айтылбаган сын өксүйт.

Адил байкап, ак сүйлө.

Адил болсоң дос көбөйөт, арам болсоң кас көбөйөт.

Адилет атка мингизет, ачкөздүк көргө киргизет, каниет карын тойгузат, казына ичти оорутат.

Адилет жаралган мыйзам жакшы.

Адилеттик ордун табат, аккан суу жолун табат.

Адилеттүү мыйзамың болсо – көңүл ток, ансыз эркиндик жок.

Адилеттүү эрдин башына касиет конот.

Адыл (адил) киши эл баштаар.

Адырда калган анда өлөт, кылыч кылган мында өлөт, өрмөк соккон жан да өлөт.

Адырда малы болбосо, бетегелүү бел карып.

Адырында аркар жок, адамында дарман жок.

Аргымактын жакшысы азыраак оттоп, көп жуушайт.

Ажаан аялың болгуча, ажаан итиң болсун.

Ажаан ит таяктан коркот.

Ажаан катын үйдөгү өрт.

Ажал – аласа, жан – бересе.

Ажал – өлүм жетпесе, адам уулу жыгылбайт.

Ажал – өлүм кайда жок, ашыккан иште пайда жок.

Ажал айтып келбейт.

Ажал аландаганды алат, оору салаңдаганды алат.

Ажал жетип күн бүтсө, жан бүткөндүн баары өлөт, жашоо деген түгөнөт.

Ажал жолу – чилдин арышынан кыска.

Ажал жуучусу – оору.

Ажал келбесе, адам өлбөйт.

Ажал келсе, алтын тактан пайда жок.

Ажал келсе, темир сандык көп эмес.

Ажал менен азап каш-кабактын ортосунда.

Ажалдуу карга бүркүт менен ойнойт.

Ажалдуу карга торго түшөт.

Ажалдуу кийик адырга качат.

Ажалдуу киши ажыдаардын куйругун басат.

Ажалдуу төө жарда оттойт, ажалдуу чочко анда оттойт.

Ажалы жеткен өлүүчү, тирүүлөр күнүн көрүүчү.

Ажалым жетсе өлөөрмүн, азабым болсо көрөөрмүн.

Ажалың жетсе өлмөк бар, амириң айтса көнмөк бар.

Ажарлуу аял – адамдын периштеси, акылдуу аял – эркектин шериктеши.

Ажоосу жок эл – серкеси жок кой.

Ажы болмок – кырк жылда, пенде болмок – бир күндө.

Ажырагыз карындашына унутулгус сөз айтпа.

Ажырашаар дос (тамыр) ээрдин арткы кашын сурайт.

Аз ашка жасоол болбо.

Аз болсун, аз да болсо саз болсун.

Аз да болсо акылдын өзүндүкү болгону жакшы.

Аз да болсо, көптөй көр, арык болсо семиздей көр.

Аз жамандык да көп.

Аз кайгыны аш басат, көп кайгыны дос басат.

Аз көбөйөт, азган оңолот.

Аз сөз – саз сөз, көп сөз – чөп сөз.

Аз сүйлө, көп тында (аз сүйлөп, көп ук).

Аз сүйлөгөн адамдар асыл келет.

Аз сүйлөсөң да, саз (так) сүйлө.

Аз сүйлөсөң элиңе жагасың, көп сүйлөсөң бир балээге каласың.

Аз уктаган акылга бай болот.

Аза – арыбайт, каада – карыбайт, алтын – чирибейт.

Азабын артсан, үзүрүн көрөсүн.

Азабына жараша үзүрү бар.

Азапка башың калганда сыймыгың – качкан куш.

Азамат антка байланат, абийири жок калпка байланат.

Азамат бир сырдуу, миң кырдуу болот.

Азамат болсоң шандуу бол, «атың ким» деп су-расын.

Азамат болсоң эр жигит, ардактуу иштен ко-рунба.

Азамат көркү эмгекте.

Азамат эрге алтымыш өнөр аздык кылат.

Азаматка – эл арка.

Азаматты коогада, акмакты соодада сына.

Азаматтын азганы – көчкөндө жөө басканы.

Азаматтын азганын өзү билбей, жат билет.

Азаматтын ачуусу бар, кеги жок.

Азаматтын белгиси көбүрөөк ойлоп, аз сүйлөйт.

Азаматтын данкын чыгарган – эмгек, арамзанын жанын чыгарган – эрмек.

Азаматтын жакшысы азыраак сүйлөп көп тыншайт, аргымактын жакшысы азыраак оттоп, көп жуушайт.

Азаматтын жакшысы бирде мырза, бирде кул, аргымактын жакшысы чапса күлүк, сатса пул.

Азаматтын жакшысы жүк көтөргөн атандай.

Азаматтын жакшысы он бешке келсе – кичүүлүк жок, жүзгө келсе – карылык жок.

Азаматтын кадырын атасы эмес, эл билет.

Азансыз молдо болсо да, казансыз катын болбос.

Азап айтып келбейт.

Азап тартпай акыл кирбейт.

Азап чекпеген бактынын баркын билбейт.

Азапка чыдасаң жашоону үйрөнөсүң.

Азаптан коркпо, айыптан корк.

Азаптуу кишиге айла жок.

Азапты – тарткан билет, жүктү – арткан билет.

Азапты кайдан деп билип болобу.

Азаптын азабы – жумушу жоктук.

Азаттыгы жок элдин азабы көп.

Азбаймын деген адам дал түштө азат.

Азбаймын деген жигитти, караңгы түн азгырат.

Азбас адам, тозбос тон болбойт.

Азга – опаа, көпкө – жапаа.

Азга азанчы болгуча, көпкө казанчы бол.

Азга алкыш айтпаган көпкө көңүлү тойбойт.

Азга каниет кылбаган, көпкө ыраазы болбойт.

Азган айланып элине келет.

Азганды кууп, тозгонго жолукпа.
Азгырма адамдардан алыс болгун.
Аздап-аздап үйрөнсөн, чебер болосун.
Азды аяган көптөн куру калат.
Азды билбеген, көптү да билбейт.
Азды жок дебе, барды көп дебе.
Аздыктын кордугу жаман.
Аздын арманы күчтүү, көптүн дарманы күчтүү.
Аздын атасы бар, көптүн батасы бар.
Азоону чалма жоошутат, акмакты токмок ток-
тотот.

Азуулуу бөрүгө, момун кой тең эмес.
Азуулуу менен арбашпа, алдуу менен кармашпа.
Азуулууга бар заман, бечарага зар заман.
Азуулууну киши күчү менен эмес, эби менен
алат.

Азуусун айга жаныган ааламды өзүм билем дейт.
Азыктуу арыбайт, кам көргөн кемибейт.
Азынаган айгырдын үйрүн көр, менменсинген
жигиттин үйүн көр.

Азыркы анан табылбайт, өткөн күн кайра улан-
байт.

Азыркы көргөн анан жок, атаны кайран дүй-
нө бок.

Ак саманды чөптөй көр. Куник (көрксүз) да болсо
түзүк көр. Алыс (жат) да болсо, жакындай көр.

«Айдай келдики» алды менен өлөт, өрмөкчүнүкү
өзү өлөт.

«Айдап кел» менен «байлап кел» катуу кан-
дын буйругу.

Ай – Күн баарыга тең.

Ай – чыгышынан, адам – жүрүшүнөн билинет.

Ай айга багышат, күн күнгө багышат (кошулат).

Ай деген (же дээр) ажо жок, кой деген (же дээр)
кожо жок.

Ай десе – аркы жок, күн десе – көркү жок.

Ай жарыкта коён арык.

Ай жүр, аман жүр.

Ай караган – нурданат, казан караган көөлөнөт.

Ай караган ачкадан өлөт, күн караган күрөөрүн алат.

Ай караган текедей күткөн жаман акыйып.

Ай катаалы – айда жаайт, күн катаалы – күндө жаайт.

Ай короолосо аягыңды камда, күн короолосо күрөгүңдү камда.

Ай Күн менен жакшы, эр эл менен жакшы.

Ай менен Күн асмандын көркү.

Ай он бешинде кайда бараар дейсин?

Ай талаадан аткан ок ажалдууга тиет.

Ай тийген түндүн таңы бар, алмалуу бактын шагы бар.

Ай толгонун билбейт, жигит болгонун билбейт.

Ай түндө керек, акыл күндө керек.

Ай чырайлуу, бал сөздүү – акылман адам энеси.

Айаарга малы жоктун, айаарга жаны да жок.

Айбан ачуусу көзүнөн билинет, адам ачуусу сөзүнөн билинет,

Айбан таяк жеген жерин унутса да, тамак жеген жерин унутпайт.

Айбан чөпкө байланат, адам сөзгө байланат.

Айбан энкейсе, жер үрпөйөт.

Айбанга – келтек, адамга – ишарат.

Айбанга боор оорусан, боорго тебет.

Айбандан түнүлсөң түнүл – адамдан түнүлбө.

Айбанды өңүнөн тааны, адамды сөзүнөн тааны.

Айбандын аласы тышында, адамдын аласы ичинде.

Айбаты бар жигиттин атагы артында.

Айбашы думанадан үмүт кылат (же үмүт этет).

Айга жетпес ашыңды айылдаштан аяба.

Айга карап айдап сеп.

Айга кол сунба, момунга чоң сунба.

Айгакка – алты таяк.

Айгактын түбү – ууру.

Айгыр баатыр үйрүндө, ар ким баатыр үйүндө.

Айгыр болор кулундун – жаак эти чоң болот,
кочкор болор козунун маңдай жагы дөң болот.

Айгыр көпсө – бээни (кээде үйрүн) кажыйт, кан
көпсө – элин талайт.

Айгыр салсаң үндүүдөн сал, кочкор салсаң –
жүндүүдөн сал.

Айгыр учунса – ат болот, ат учунса – эт болот.

Айгырды кандай салсаң, ошондой минесиң.

Айгырдын жаманы ат качырат.

Айгыры ала болсо, кулуну кула болот.

Айгыры көп үйүрдүн кажышканы көп болот,
кулуну аз болот.

Айда айыл болбойт, Күндө коңшу болбойт.

Айда жеген ток болот, күндө жеген сук болот.

Айда туусам – айда жок, күндө туусам – күндө
жок.

Айдабай аштык чыкпайт, үйрөнбөй билим жук-
пайт.

Айдаган малы баалуу болсо, кербендин атагы
чыгат (же ажааты чыгат).

Айдаганы беш эчки (же козулуу кой), ышкыры-
гы таш жарат.

Айдагың келсе эгин, күздүн камын жазында
жегин, жаздын камын кышында жегин.

Айдай чырайды иттей кыял бузат.

Айдама терек тал болот, адамдын атын чыгар-
ган, айбан да болсо мал болот.

Айдарым жел сылап өтөт, керимсел жел сый-
рып өтөт.

Айдасаң кабат арпаны максымга жакшы тал-
каны, жутканга комсоо дебесең, кебеги менен тал-
каны.

Айды этек менен жаба албайсың, байлыкты бе-
кер жерден таба албайсың.

Ай жарыкта коён арык.

Айдын жанында булуттун баркы жок, байдын жанында жардынын баркы жок.

Айдын жарыгы менен карангысы удаалаш, өмүрдүн кайгысы менен кубанычы аралаш.

Айдын жарыгынан күндүн көлөкөсү жарык.

Айдын жарыгында жүргөнчө, күндүн көлөкөсүндө жүр.

Айдын жарымы жарык, жарымы – карангы.

Айдын теңи (же жарымы) жарык, теңи (же жарымы) карангы.

Айкалышып уктасан, ай жарыгы түн кызык.

Айкөл адамдын өзү, анык бакыттын көзү.

Айкөлдүгүң – адилдигиң, түркөйлүгүң – залимдигиң.

Айкөлдүк – ар сапаттын туу чокусу.

Айкындуулук бар жерде артык сөз жок.

Айла – алтоо, акыл – жетөө.

Айлакер душманын бүлдүрөт, досун күлдүрөт.

Айлакерге даба жок.

Айлалуу күйөө пайдалуу зайыпка үйлөнөт (кээде жолугат).

Айлаң арыстанды кармайт, күчүн чычканды качырат.

Айлаң кетсе – бөркүң менен акылдаш.

Айларды айландырган жылдарды да жылдырат.

Айласы кеткен «өлбө жаным, өлбө» дейт.

Айласы кеткен ары карап ыйлайт, бери карап күлөт.

Айласы кеткен жер тандабайт, жашы өткөн эр тандабайт.

Айласыз акимдин айланасында кошоматчылар көп болот, айлалуу акимдин айланасында акылдуулар топтолот.

Айласыз баатыр каманга чалдырат.

Айлаш катын – мундаш, жылдаш катын – сырдаш.

Айлың ала болсо, эки атың шала болот.

Айлыңа келген бөз арзан, оозуна келген сөз арзан.

Айлыңды караарсын – алаканыңды жалаарсың. Айлыңды коюп, алыңды бил, өзгөнү коюп, өзүңдү бил.

Айнып кеткен дос жаман (дос болбойт).

Айран ичкен алсырайт, кымыз ичкен кансырайт, эрке бала көч үстүндө нан сурайт.

Айран ичкен кутулуптур, челек жалаган тутулуптур.

Айран сураган челегин жашырбайт.

Айрандан эки эсе ичкен шумдук.

Айранды уюта албаган иритет, терини ашата албаган чиритет.

Айрылаар дос бербести сурайт.

Айрылган – азат, кошулган – озот.

Айрылышса – сагынышат, жолугушса – жабыгышат.

Айт да болор, айттын эртеси да болор.

Айт күнү аялдын өксүгүн айтпайт.

Айт күнү катын алба, жамгыр күнү ат чаппа.

«Айт» десе алдына түшкөн, «ойт» десе эбиңе көнөт.

Айта берсең арман көп.

Айтаар атка бир санат, учар кушка бир канат.

Айтаар сөздү айт, айтпас сөздөн кайт.

Айткан – айыптуу, айтпаган – кубаттуу.

Айткан акылдуу болсо, уккан уйкудан безет.

Айткан сөз – алышкан кол.

Айткан сөз – аткан ок.

Айткан сөзү аткан ок, адамда мындай болум жок.

Айткан ушакчы эмес, айтып келген ушакчы.

Айтканды ар ким билет, каш какканды зээндүү билет.

Айткандын оозу жаман, ыйлагандын көзү жаман.

Айтканыңдан кайтпа, алдыңдан жоо чыкса да,
кайра тартып качпа.

Айтпа, айткандан кийин кайтпа.

Айтпай келген конок, андып жүргөн уурудай
бозала кылат.

Айтпаса билбейт, ачпаса көрбөйт.

Айтса – жүрөккө, чапса – билекке.

Айтса болот насыят акылы бар адамга.

Айтсаң – тилиң күйөт, айтпасаң – дилиң (ичин)
күйөт.

Айтсаң кеп, айтпасаң дарт.

Айтыла элек сөз – сенин кулун, айтылып кет-
се – сен анын кулусун.

Айтылбай жүргөн сөз болор, айтылбай кеткен
кез болор.

Айтылбай ичте сыр калат.

Айтылбай калган сөз (же кек) жесир.

Айтылбай турган сөз эле, айтылып кетти өзү
эле,

Айтылган сөз – атылган ок, экөө бирдей кай-
рылбайт.

Айтылган сөз акыл болсо, уккан кулак маакул
болот.

Айтылчу жерде айтылбай калган, айтылбас жер-
де айтылып калган сөз жаман.

Айтып берээриң болбосо, ооз оорутуп нетесиң,
жасап берээриң болбосо, кол оорутуп нетесиң.

Айтып качкан жаман, атып жазган жаман.

Айтып коюп кылбаганы – кесирленгени, берип
коюп кайра алганы – эсиргени.

Айтып кылган иштин айыбы жок.

Айтышкан – доо, алышкан – жоо.

Айы оңунан тууганга ажайып кубаныч жолугат.

Айыбы чыккан жигиттин узун бою пас болот.

Айыбын жашырган алыс узабайт (акыры оңол-
бойт).

Айыгаар оорунун дарысы өзү табылат.

Айыл – Ата Журт күзгүсү.

Айыл атаандашса – береке кирет, андышса – чыгаша чыгат.

Айыл байыса – жер байыйт.

Айыл башы болгуча, суу башы бол.

Айыл жатканча отурсан, күн батканча тынбасын.

Айыл ити ала болсо да, бөрү көрсө чогулат.

Айыл итинин куйругу чагарак.

Айыл конбой сырдаш болбойт, коно жаткан кепке тойбойт.

Айыл конгун чеченге, кебин туюп чечерге.

Айыл өкмөтү – айылдын күзгүсү.

Айылдаштын аты чыкканча, аталаштын тайы чыксын.

Айылды алалык бузат, араны каралык бузат.

Айылчынын аягы ашта – тойдо тыйылат.

Айылчынын баласы «опаа» деп ыйлайт, уйкучунун баласы «жатаа» деп ыйлайт, соргоктун баласы «мама» деп ыйлайт.

Айылы аралаштын кою короолош.

Айылы бүтүн аман жүрөт.

Айылы жакын иттин куйругу узун.

Айылым – алтын бешигим.

Айылында өлүм жок болсо, атаң кана? Элинде өлүм жок болсо, энең кана?

Айылыңды караарсың – алаканыңды жалаарсың.

Айың кеп айылды иритет (бирдикти бузат).

Айыпсыз аякка тикенек кирбейт.

Айыпсыз киши болбойт.

Айыпты айдаган билер, кунду кууган билер.

Ак адам күйбөйт, сак адамдын залалы тийбейт.

Ак асманды жаман деп, көктү кайдан табасың?

Ак бар үйдө береке бар.

Ак барандын кундагын ата албасаң сунбагын.

Ак буудайда айып жок, аны кылган зайып жок.

Ак жеринен айдамак, адал жерден кармамак,
теңсиздик заман адаты.

Ак ийик десе жалт берген, ак талкан десе тап
берген.

Ак ийилет, бирок сынбайт.

Ак ит, кара ит – баары бир ит.

Ак иш үчүн ыйласа, азиз көздөн жаш чыгат.

Ак кажырга кузгун көөлүчү болсо, сагызган сайга
той жасайт.

Ак кары менен кыш көрктүү, өз теңи менен кыз
көрктүү.

Ак кишинин жообу шыр, жолу шыр.

Ак койдон аңкоо, боз койдон момун.

Ак көңүл адам – ишенчээк адам.

Ак көңүл адам куу болбойт.

Ак көңүл киши мурун айткандын тилине кирет.

Ак көңүлдөн арамдык чыкпайт.

Ак көңүлдүн аты арыбайт, аты арыса да өзү жа-
рыбайт.

Ак көңүлдүн аты арыбайт, тону тозбойт.

Ак көрпө жайылдын, аты элге дайын.

Ак менен кара согушат (кээде жарышат), акка
кудай болушат.

Ак ниет болсоң – жетерсиң муратка, арамдык
кылсаң – каларсың уятка.

Ак ниеттен чыккан сөз – адамды марытат, арам-
дардан чыккан сөз – адамды карытат.

Ак ниеттин жүргөнү күлкү, арамзанын жүргөнү
түлкү, таянганы мүлкү.

Ак ниеттүү адамга жамандык жабышпайт.

Ак ойлоп, адал иште.

Ак пейил – коом данакери, ынтымак – ырыс-
кешиги.

Ак пейилдүүлүк – адамдын артыкчылык белгиси.

Ак саманды жаман деп, чөптү кайдан табасың?

Ак сөз – акыл сөз.

Ак сөз арыбайт, ак жүргөн киши карыбайт.

Ак сөз жолго чыгарат, кара сөз баткакка жыгат.
Ак сүтүн берген эненин, балада акы зор болот.
Ак төөнүн карды жарылып жаткан убакыт.
Ак шоола чачпай таң болбойт.
Ак шумкар бердим таптап ал, ак учук бердим саптап ал.
Ак шумкарга ителги табы менен теңелет.
Ак Эдилдин өзү болбосок да булагыбыз, акылдуу баштын өзү болбосок да кулагыбыз.
Ак эмгек – алкыш, сыйга жеткирет.
Ак эмгек азаптан коргойт, карылык жолунду торгойт.
Ак эмгек майды чайнатат, жалкоолук шорду кайнатат.
Ак эмгектин наны таттуу, жалкоонун жаны таттуу.
Акак көркү – берметте, азамат көркү – эмгекте.
Аке (үкө) деген көңүлгө жакшы.
Акөңөрдү сыйлаганыңар үкөнөрдөн ызаат көрөсүңөр.
Акзооттун жакасы бар жеңи жок, чыны жакшынын ачуусу бар, кеги жок.
Аким бол, калкка жакын бол.
Аким болуш оңой, адам болуш кыйын.
Акка кара жок, карага чара жок.
Акка кара иштесе, өзү көрөт залалды.
Акка кыл сынбайт.
Аккан абышка да «апаке» дептир.
Аккан арыктан суу агат.
Аккан суу арык табат.
Аккан сууда арам жок.
Аккан суунун агымын бил, дүйнөдө жок кадырын бил.
Аккан суунун кадыры жок.
Аккуу жок жерде көл көркүсүз, аял жок жерде эр көркүсүз.
Аккуусу жок көл жетим, ыйманы жок эл жетим.

Акма кулактан айткандын баары түшүп калат.
Акмак – акылдууну, мас – соону сүйбөйт.
Акмак арыганын, көсөө карыганын билбейт.
Акмак бергенин билип, алганын билбейт.
Акмак да сүйлөгөнчө акылдуу көрүнөт.
Акмак достон, акылдуу душман артык.
Акмак менен тойго барганча, акылдуу менен
таш ташы.

Акмак өзүн эр ойлойт, ангек өзүн жер ойлойт.
Акмак өлөм деп коркутат, акылдуу таарынып
чочутат.

Акмак тойго барса, үйүмдөн да жакшы экен дейт.
Акмак эл мени билбейт деп наалыса, акылдуу
элди мен билбейм деп наалыйт.

Акмакка – келтек, акылдууга – ишарат.
Акмакка айткан кайран сөз.
Акмакка акыл айтсаң укпайт, пайда кылсаң
жукпайт.

Акмакка ар күн той.
Акмакка да акыл азуу чыгат.
Акмакка тенелсен, адамгерчиликтен айрыласың.
Акмактан акыл сураганча, сокурдан жол сура.
Акмакты акылдуу кылган – теңгеси, молдону
молдо кылган – келмеси.

Акмакты көрүп, акылдуулукка үйрөн.
Акмакты сыйласаң, абийириңди төгөт.
Акмактык – айыкпас дарт.
Акмактын ажалы – элден.
Акмактын айтканы келбей, тантыраганы келет.
Акмактын күлдүргөнүнөн, акылдуунун ыйлат-
каны артык.

Акмактын өмүрү – акылмандын бир күнүнө та-
тыбайт.

Аксабаса ат кадыры билинбейт, ата өлбөсө ак-
сакал кадыры билинбейт.

Ак-Сайга ээмди ээрчип келип, сөөк тиштебей
кеттим, – деп бир ит арман кылыптыр.

Аксак атка чаң үйүр, арык атка бала үйүр.
Аксак да асманды тепкиси келет.
Аксак иттен сокур ит соогат сураптыр.
Аксак кой түштөн кийин маарайт.
Аксакал адам улама, ар кимге айтат нусканы.
Аксактын аягына (же сабырына) кара, оорунун
тамырына кара.

Актын жоосу кара.

Актын иши оң болот, каранын иши кор болот.

Акча аябаган – көр соодагер, акча аяган – нак
соодагер.

Акча менен байлык – колдун кири.

Акча сүйлөп турган жерде, адилеттик ыйлап
турат.

Акча тапкан бай эмес, акыл тапкан бай.

Акча шаар жерине жарашат.

Акча эсепти сүйөт.

Акчадан айрылсаң – күйүнөөрсүң, ар-намыстан
айрылсаң – кантип басып жүрөсүң.

Акчалуу адам мөөр үстүндө, акчасыз адам көр
үстүндө.

Акчалууга – базар, акчасызга – мазар.

Акчалуунун колу ойнойт, акчасыздын көзү ой-
нойт.

Акчаң болсо туюктан жол табылат.

Акчасы болсо, акмак да төрө.

Акы төлөбөсөң молдо үйүнө да кирбейт.

Акыйкат – тынчтыктын кербени.

Акыйкат жеңет.

Акыйкат жол максатка жеткирет.

Акыйкат ийилет, бирок сынбайт.

Акыйкат күндөн жарык.

Акыйкат менен кыянатчылык эриш-аркак.

Акыйкат отко күйбөйт, сууга чөкпөйт.

Акыйкат сөз коом үчүн мүрөк суу.

Акыйкат сөзгө – арсыз жооп кайырат.

Акыйкаттын отун эч ким (акмак) өчүрө албайт.

Акыл – алтын, ой – күмүш.
Акыл – ардак, байлык – бакыт.
Акыл – башта, кубат – сөөктө, уят – көздө.
Акыл – баштан, асыл – таштан.
Акыл – деңизден терең, билим – тоодон бийик.
Акыл – жан дүйнө көркү.
Акыл – жаш уландан, күлүк – тай, кунандан.
Акыл – тирүүдө урмат, өлгөндө – данк.
Акыл – тозбогон тон, билим – түгөнбөгөн кенч.
Акыл адам күзгүсү.
Акыл азбайт, билим тозбойт.
Акыл азганда сөз качат.
Акыл айга жеткизет, өнөр көккө жеткизет.
Акыл апса-жин болот.
Акыл байлыгы – азбас (тозбос) байлык.
Акыл байлыгы – билим (илим), жан дүйнө байлыгы – маданият.
Акыл деген алтын таажы, ар бир башка жарашпайт.
Акыл жаш тандабайт, баш тандайт.
Акыл – жаш уландан, күлүк – тай, куландан.
Акыл жетет, ал жетпейт.
Акыл жетсе да, кол жетпейт.
Акыл кеп өмүргө эшик ачат.
Акыл кичинелик – чоңдукта эмес.
Акыл конбогон жигитке, бакыт да конбойт.
Акыл менен билим эр адамдын сөөлөтү.
Акыл оошот, ырыс жугушат.
Акыл сөзү кыска, адилет сөзү ачуу.
Акыл тоону бузат, баатыр жоону бузат.
Акыл учат, ырыс жугушат.
Акыл үч жолу кемийт: капалуу болгондо, уйкудан калганда, курсак ачканда.
Акыл үч жолу толот: шат болгондо, уктагандан кийин, курсак тойгондо.
Акыл чачты жейт, алтын башты жейт.
Акылга да азык керек.

Акылдан адашса жин болот.

Акылдан адашсаң эмгек менен дарылан.

Акылдан жакын дос барбы, ачуудан жаман кас барбы.

Акылдашарың болбосо, бөркүн (кээде кабырган) менен акылдаш.

Акылдуу адам аз сүйлөйт.

Акылдуу айткызбай билет, акшумкар каккызбай илет.

Акылдуу акылы менен жарат, акмак күчү менен жарат.

Акылдуу алтымыш жылдын алдын көрөт.

Акылдуу атын мактайт, акылсыз катынын мактайт.

Акылдуу байкап сүйлөйт, акылсыз чайкап сүйлөйт.

Акылдуу бала – элпек, акылсыз бала – тентек.

Акылдуу билим издейт, акылсыз кийим издейт.

Акылдуу бир жылдыгын ойлосо, акмак бир күндүгүн ойлойт.

Акылдуу бир сөздөн түшүнөт, акмакты түртмөйүнчө түшүнбөйт.

Акылдуу болсо алганың кулпундуруп жакшы бак, акылсыз болсо алганың көп узатпай эбин тап.

Акылдуу жигит айттырбай билет, акшумкар качырбай илет.

Акылдуу жөн билги болоор, асылкеч көңүлгө толоор.

Акылдуу жыйырма жашта – башмын дейт, акылсыз элүү жашта – жашмын дейт.

Акылдуу ишине ишенет, акмак түшүнө ишенет.

Акылдуу карыя – агып жаткан дарыя.

Акылдуу касыңдан коркпой, акмак досундан корк.

Акылдуу ката кетирсе (жаңылса) өзүн жемелейт, акылсыз (акмак) ката кетирсе (жаңылса) жолдошун жемелейт.

Акылдуу келсе таң аткандай, акмак келсе күн баткандай.

Акылдуу киши ылдам айтканды билет, акылы жок муштаганды да билбейт.

Акылдуу көөдөнүн көтөргөнчө, акылсыз муштумун көтөрөт.

Акылдуу мактанса ишти тындырат, акмак мактанса бутун сындырат.

Акылдуу менен арбашпа, алдуу менен кармашпа.

Акылдуу миң азаптан кутулат, акылсыз бир азапка тутулат.

Акылдуу ойлонот, ойносо утат, акмак ойлонбойт, ыйманын жутат.

Акылдуу отко карайт, акмак казанга карайт.

Акылдуу өз ишинен убай көрөт.

Акылдуу өргө, акмак көргө баштайт.

Акылдуу сөз чыкпаса – улуулуктан не пайда, жулунуп турса сумсайып – сулуулуктан не пайда!?

Акылдуу тоону томкорсо, акылсыз элди омкорот.

Акылдуу ууру өз айылын тонобойт.

Акылдуу чындык калптан кийин сүйлөөгө тийиш.

Акылдуу элге тартат, акмак тууганына тартат. (Эстүү – көпчүл, эселек – кекчил).

Акылдууга айткан сөз колго конгон кушка тең.

Акылдууга акыл айтсаң алкыш аласың, акылсызга акыл айтсаң шылдыңга каласың.

Акылдууга бир сөз, акмакка миң сөз.

Акылдуудан башчың болсо адашпайсың.

Акылдуулар сөз алышат, акылсыздар өч алышат.

Акылдуулардын кастыгы, акмактардын достугунан артык.

Акылдууну мактаса – ишти тындырат, акмакты мактаса – бутун сындырат.

Акылдуунуку – ортодо, акмактыкы – калтада.

Акылдуунун алды менен жүр, акмактын арты менен жүр.

Акылдуунун издегени ыр, акмактын издегени чыр.

Акылдуунун иши дагы акылдуу, билимсиз жан баалай албайт акылды.

Акылдуунун өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Акылдуунун сөзү кыска, айта салса нуска.

Акылды акылмандан сура.

Акылды сакал менен өлчөбөйт.

Акылды шайтан азгырат.

Акылдын азы айып, чачтын агы айып эмес.

Акылдын душмандыгы жок.

Акылдын өбөгү билим, желөгү тажрыйба.

Акыл – жаштан, асыл – таштан (чыгат).

Акылман аз жаралат.

Акылман билги өлсө – журт акылсыз, эр кол башчы өлсө – кол жетим.

Акылман кеби кеп, баары журтка эп.

Акылман кебине таянат, азамат элине таянат.

Акылмандар аз сүйлөйт.

Акылмандын ою бийик, жүрөгү таза.

Акылмандын өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Акылмандын өрнөк болор насааты бар, акмактын өрнөк болор неси бар?

Акылмандын уга турганы арбын, айта турганы аз.

Акылсыз – атасын акмалайт.

Акылсыз арам сөзгө семирет.

Акылсыз баатыр чорго чабат.

Акылсыз бала – алдамчы, адепсиз бала – жалганчы.

Акылсыз болсо алганың, айыкбас дартка калганың.

Акылсыз достон, акылдуу душман (жат) артык.

Акылсыз какшык сөзгө жакын келет.

Акылсыз көзүнө илбейт атасынын насаатын,
эстүү уул кулагын төшөйт, ашкере кылсаң ката-
сын.

Акылсызга айткан кеп – дайынсыз аткан ок.

Акылсызга арба десен, ат жемиң кана дейт.

Акылсыздын мээси жок, карыганча эси жок.

Акылсыздын тоюнда болгуча, акылмандын оюн-
да бол.

Акылы аздын азабы көп.

Акылы аздын тили узун.

Акылы бар азамат, он бешинде элге баш болот,
акылсыз кээ бир наадандар, отузга чыкса жаш бо-
лот.

Акылы бар, эси жок.

Акылы даана адамдын сөзүндө болот жүйөөсү.

Акылы жетсе, атаны уулу билет.

Акылы жок көпкөн, бир ажалы көптөн.

Акылы жок наадандар ак жолунан адашкан.

Акылы жок ойлонгуча, акылдуу карап турмак
беле.

Акылы жок уйкучу, санаасы жок күлкүчү.

Акылы жок чыр сүйөт, обону бар ыр сүйөт.

Акылы жокко акча токтобойт.

Акылы жокко убал жок.

Акылы жоктун байлыгы да жок, бактысы да
жок.

Акылы кем алангазарга киши акылы эм бол-
бойт.

Акылым жок деп ким айтат, эсим жок деп баа-
ры айтат.

Акылына жараша урмат-сый.

Акылына ишенген көп азапты жеңет, ачуусуна
жеңдирген күйүкчөөл келет.

Акылың болсо азамат, аштык айдап баккын мал,
«айдай келге» ишенбей, бастырып барып көзүң сал.

Акылың болсо жаш бала ата-баба сөзүн ук.

Акылың көп болуп, ачуун аз болсо – зор болор-
сун, душманың көп болуп, досун аз болсо – кор бо-
лорсун.

Акылың менен иш кылсаң алыстагыны аласың.
Акын – эл байлыгы, алтын – жер байлыгы.
Акында болбойт касиет элинин муңун айтпаса.
Акындан ааламга кетчү сөз калат, адеби жок-
тун артында жаман сөз калат.

Акындын издегени ыр, акмактын издегени чыр.
Акыны болбой эл болбойт, эсеби болбой мал бол-
бойт.

Акыр заман аттан ажыраган жерде тура.
Акыр заман кайда – ал эр-азамат аттан ажыра-
ган жерде.

Акыркы күлгөндүн арманы жок.
Акыркы төөнүн жүгү оор.
Акырын айтсаң алсыз дейт, айтпай койсоң ар-
сыз дейт.

Акырын баскан аксабайт.
Акырын баскан молдодон сактан, ала чапан ко-
жодон сактан.

Акырын бассаң «аксак» дейт, катуу бассаң «тас-
как» дейт.

Ала албаган куштан ала моюн чымчык артык.
Ала албаса түлкүнү, айландырып башка чап.
Ала байтал, акылың болсо сууга тарт.
Ала бата шорго бүтөт, акмакка да сакал бүтөт.
Ала жылкы жоголбойт, арамзаада оңолбойт.
Ала каптын кагынчык, аңдыгандын жаны чык.
Ала караган алыска барбайт.
Ала карга сагызган кош канаты кайышкан.
Ала карганы адал десе, бир чалымы бок татыйт.
Ала карганы алты жыл борго байласа да, бир
чалымы жин татыйт.

Ала карганы атынан тааны.
Ала карганы атынан чакырат.
Ала койду бөлө кырккан жүнгө жарыбайт.

Ала табак бай жаман – суу акпаган сай жаман.
Ала тонунду антара кийбе.
Алааматта мал ээси калайык.
Алайын деген аңчы алыстан көрөт.
Алайын деп жутунба – ачкөздүктүн белгиси,
жутайын деп умтулба – журт бузаардын белгиси.
Алайын десем алдырбасы алдырбайт, барайын
десем бардырбасы бардырбайт.
Алакөөдөн курсагы тойсо көбөт.
Алалаган ашыңды, каапыр алсын башыңды.
Аланын изин баспа.
Алапайдын шымындай.
Аларманга алтоо аз, берерманга бешөө көп.
Аласа – арстан, бересе – чычкан.
Аласалуу доодон коркпойт, ашык болгон өлүм-
дөн коркпойт.
Ала-Тоонун тамыры айылдан башталат.
Албаган алигиңиз үчүн бизге салам айтаарсыз.
Албан-албан күлүк бар, алына карай жүгүрөт.
Албаны аким жеди, таякты жетим жеди.
Албарстыны койнуңда ойнотсоң, ал төшүңө
чыгат.
Алга баскан – арткыларга көпүрө.
Алга бир карасаң, артка беш кара.
Алга жылуунун жолу – айкөлдүк.
Алгайынан чалгайы кеп.
Алган алтоо болбойт, жеген жетөө болбойт.
Алган жарың жаман деп, ашканды (асылды)
кайдан табасың?
Алган колдон берген кол март.
Алган эри жарашса, кара катын ак болот.
Алган эрим сен болсоң, көргөн күнүм не болот?
Алгандын бергени (же бермейи) бар.
Алгандын да бергени болот, ичкендин да куска-
ны болот, чыккандын да түшкөнү болот.
Алганы болот бергендин, атканы болот мер-
гендин.

Алганы жакшы марыйт, алганы жаман карыйт.

Алганың жакшы болсо – аргымак минип дуулайсың, алганың жаман болсо – азабын тартып куурайсың.

Алганың жакшы болсо жакаң агарат, алганың жаман болсо сакалың агарат. Алганың жакшы болсо – табылат акылың, келе берет жакының.

Алганың жаман болсо, чабылат акылың, кас болот жакының.

Алганың жаман болгон соң жамбаштан өткөн сыз менен тең.

Алганың жаман болгон соң, абийриң кайдан жабылат.

Алганың жаман болсо, суук сөз угуп күйөсүң, алганың жакшы болсо, бал сөзүн угуп сүйөсүң.

Алганың көөнүн кирдетпе, «атаң» деп бизди тилдетпе.

Алганың сулуу болгон соң, аркырап беттен алган соң, сулуулугу не пайда.

Алганыңа сүйүнбө, ардагына сүйүн.

Алганыңдын ажарына сүйүнбө, акылына сүйүн.

Алгың келсе түшүм, алдын ала күтүн.

Алгыр болсо тайганың, алтындан алып каргы так, ала албаса түлкүнү айлансын аштан, башка чап.

Алгыр куштан ашам деп, ала карга шашыптыр.

Алгыр кушту алып келип кууга сал, акылың болсо азамат, аштык айдап, баккын мал.

Алгыр куштун кырааны сартык салбай жем жебес, түбү тойбос адамдын өзү тойбой «кел» дебес.

Алгырдын зорун – шер дейбиз, азамат зорун – эр дейбиз.

Алдабасан, сата албайсың.

Алдаганды билбеген, алда кандай баабедин!?

Алдамчы мураска жетпейт.

Алдамчыга жаза көп.

Алда-нече байындан акыл тапкан кул өтөт.

Алланын буйругу чачтан көп, аны кылган киши жок.

Алдаса болот жаш башты, кантсе билет как-башты?

Алдуулар азуусун айга жанышат, алсыздарды канга (шорго) малышат.

Алды жакты бир жолу карасаң, арт жакты мин жолу кара.

Алдыга айткан сөз арзан, айылга саткан бөз арзан.

Алдыга өбөк, аркага жөлөк.

Алдыда аккан суунун кадыры жок.

Алдым-жуттум дос күтсөң, кубанычың аз болор.

Алдыңкы көч кайда барса, кийинки көч да ошол жакка барат.

Алдыңкынын адашканын арткы киши билет.

Алдыңа аш келсе, атаңдын кунун кеч.

Алдыңа баш ийип азамат келсе, эр кунун кеч.

Алдыңкы туяктын изин арткы туяк басат.

Алдыңкынын адашканын арткы (киши) билет.

Алдыраарда жаздыраар (Алдыраар күнү жаздыраар).

Алдырган энесинин койнун ачат.

Алжаке кишиден жалжаке сөз чыгат.

Алжаке кызга жалжаке күйөө.

Алжаке эркекке жалжаке катын туш келет.

Алжакенин сөзүнө калжаке киши ишенет.

Алик алганга салам бер.

Алкы бузук кызыкса (же кыныкса), ат тезегин кургатпайт.

Алкы бузук молдонун селдесине чок түшөт.

Алкы бузуктун артына ишенбе.

Алкы жаман айтта өлөр.

Алкы жамандын арты жаман.

Алкы кеткен тамагынан бузулат, жаман ырчы жамагынан бузулат.

Алкы кеткен тамакты сүйөт.

Алкымына алы жетпеген, күл челген бука баш-
танаар.

Алкынан кеткен баркынан кетет.

Алкың бузулбаса, аяктагы аш алты кишини той-
гузат.

Алкыш алган аман болот, каргыш алган тамам
болот.

Алкыш алган арыбас, каргыш алган жарыбас.

Алкыш кетпесин, каргыш жетпесин.

Алладан буйруксуз кумурсканын бели сынбайт.

Алма башка жетем деп, чалма башка кезикти.

Алма быш, оозума түш.

Алма бышса үзүлөт, бөз эскирсе сүзүлөт.

Алма кезек дүнүйө айланып эсеп кылгызат.

Алма сабагынан (шагынан) алыс түшпөйт.

Алма сабагынан, ат аягынан бузулат.

Алма таштан өсүп чыкпайт.

Алма этекти алам деп, чалма этектен айрылдым.

Алмактын бермеги бар, ичмектин чычмагы бар,

Алманы Аким жейт, таякты жетим жейт.

Алманын агынан көгү, жамандын барынан жогу.

Алмурут тиккен жерге ит мурун чыгат.

Алп – чабышта, чечен – сөздө сыналат.

Алпты жеңген баатыр эмес, ачууну жеңген
баатыр.

Алптын өлүмү – эл алдында уятка калганы, кан-
дын өлүмү – эли терс караганы.

Алптын тизе бүккөнү – өлгөнү.

Алса кыргый алат, өлсө торгой өлөт.

Алсам – бербесем, жан берсем – өлбөсөм.

Алсыз чөп ташты жарып чыгат, курч акыл баш-
ты жарып чыгат.

Алсызды жөлөгөнүң – ырыска бөлөгөнүң.

Алсыздын кылычы – арыз.

Алсыздын тили алты кулач.

Алтооң ала болсоң алдындагыны алдырасың,
төртөөң төп болсоң төбөдөгүнү аласың.

Алты ай таптасаң да, карганын иши карга.

Алты катын азага барса (же келсе), ар кимиси өз мунун (арманын, дартын) айтат.

Алты күн ачка калсаң да, атаңды сыйла.

Алты өлөңүм бек болсо, атым туйлап не кылат, алганың өзүм деген соң элим (кээде абысын) айтып не кылат.

Алты саны аманда жер караган оңорбу, абийир мүлдө төгүлсө, эл караган оңорбу?

Алты саның сак болсо, жардымын дебе, алган жарың бар болсо, зарландым дебе.

Алты уулдуу кишинин алты өрүштө малы бар, төрт уулдуу кишинин төрт өрөөндө малы бар, эки уулдуу кишинин өлөөр-өлбөс жаны бар.

Алтыга алып, бешке сат, атың болсун соодагер.

Алтымыш күн атан болуп жүргөнчө, алты күнү буура болуп зиркилде.

Алтымыш менен жетимиш абышканын курагы.

Алтымышка барганда аркандаган аттайсың, «алганым тилдеп койду» деп, кимге барып даттайсың.

Алтымышка чыккан атаңды алыс жолго жибербе.

Алтымышта атаңдын алдап-соолап күчүн ал.

Алтын – жер сыйы, алкыш – эл сыйы.

Алтын – жерден чыккан байлык болсо, акыл – элден чыккан байлык.

Алтын – жерден, баатыр – элден (чыгат).

Алтын – темир, суу – өмүр.

Алтын акпайт, күмүш чирибейт.

Алтын албай, алкыш ал.

Алтын ачкыч ачпай турган кулпу жок.

Алтын байлык эмес, акыл байлык.

Алтын бар жерде ажыдаар бар же уу бар.

Алтын баш аман болсо, жокчулук эмне кылат?

Алтын дат болбойт, жакшы жат болбойт.

Алтын жерде калбайт, жакшы жолдо калбайт.

Алтын жүктөлгөн атандын да жээри алабата.

Алтын казына акыл казынага жетпейт.

Алтын көрсө периште да жолдон чыгат.

Алтын күмүштү байлык туткан киши башын жолдо калтырар, баба сөзүн улаган кишинин орду төрдө болор.

Алтын менен күмүштү зергер үчүн жараткан, аркар менен кулжаны мерген үчүн жараткан.

Алтын отто билинет, адам эмгекте билинет.

Алтын така, жез така, байчечекей тербесең, ай тийбеген жер капа.

Алтын тактагы күйөө алачыктагы кайнатасынан үмтөтөт.

Алтын тапса, түйөргө түйүнчөк таппайт.

Алтын тапсаң бир күнкү сүйүнүч, акыл тапсаң миң күнкү кубаныч.

Алтын чирибейт, акыл азбайт (кээде аза карыбайт).

Алтын чыккан жер кадырлуу, калыс жүргөн эр кадырлуу.

Алтын чыккан жеринде каат (же оор).

Алтын ээр ак кабак, атка жайы болбосо, алтыннын алып отко жак. Аяшаар тууган болбосо, акырын сүйлөп жатка жак. Күмүш ээр ак кабак, күмүшчө жайы болбосо, күмүшүн алып отко жак. Күйүшөөр тууган болбосо, күлө багып жатка жак.

Алтынды ала билген бөлө да билет.

Алтынды билүү оңой, адамды билүү кыйын.

Алтынды жыйган сен болдун, азапты тарткан мен болдум. Күмүштү жыйган сен болдун, күйүттү тарткан мен болдум.

Алтынды орогон менен жез болбойт, жибекти орогон менен бөз болбойт. Алтынды чыккан жеринен каз.

Алтындын баасын (кадырын) зергер билет, бутанын баасын (кадырын) мерген билет.

Алтын-күмүш таш экен, арпа-буудай аш экен.

Алуучу болбосо – сатуучу кор болот.

Алчаны аким жеди, таякты жетим жеди.

Алы жетпеген – акыретчил, колу жетпеген – кордоочул (же кудайчыл).

Алыбек алына жараша салт-санаа күтсө.

Алыбек алынды кара, маңдайындагы чарыгыңды кара.

Алын билбеген алек (болот).

Алың жеткен ишке жаштык кылба, алышып ойногонуна кастык кылба.

Алыс жерге куда болсоң – артынчаактап аш келер, жакын жерге куда болсоң – түрдүү ушак сөз келер.

Алыс жол адамды арытат, кайгы-муң адамды карытат.

Алыс жол атты сынайт, оор жол эрди сынайт.

Алыс карма балаңды, аңги чалыш бекерден.

Алыскы туугандан жакынкы коңшу артык.

Алыста болсо кишенешкен, жакында болсо тиш-тешкен.

Алыстагы душмандан аңдып жүргөн дос жаман.

Алыстан арбалагыча жакындан дорболо.

Алыстан келээр коноктун кабарын укпай күтүнбө.

Алыстан чамынган бууранын күчү кетээр.

Алысты жакын кылган алака.

Алысты жакын кылган кыз, тамакты таттуу кылган туз.

Алысты жакындаткан – ат, жакынды алыстаткан – жат.

Алысты ойлогон намысты ойлойт.

Алыстык алсыз сүйүүнү үзөт, катуу сүйүүнү күчөтөт.

Алыстык сүйүүнү муздатат, суз кылат.

Алыш-бериш – жолдоштуктун иши.

Алыш-бериш – туугандыктын белгиси, уруш-ке-риш – душмандыктын белгиси.

Алышканда күчү жетпегендин, айтышканда кеби өтөт.

Алышкандын ичинен алсызы калат күнөөгө.

Алышыңды бек байла – жардап кетсе суу бербейт, жарыкта малың жайлап ал – караңгы кирсе көз жетпейт.

Амал ашынса – уу.

Амалдуу аңчыга ажалдуу кийик жолугат.

Амалын тапкан ажалдан кутулат.

Амалкөйдү ашынам дебе, ачкөз байды кошунам дебе.

Амалсыз иштелген жакшылык алкышка татыйт.

Аман болсо бу башым, дагы эле чыгар бу чачым.

Аман болсоң, алтын аяктан суу ичесиң.

Аманат жанга бир өлүм, намыс үчүн кыяйын.

Аманат жанга өлүм ак.

Аманатка кыянат кылбайт.

Аманчылык жаманчылыкты жеңет.

Ана катын мас болсо, беш көкүл менен урушат.

Ант берсең актай бил.

Ант бузулбайт, бузганды ант урат, Жалгыз жаны эмес, укум-тукумуна доо кетет.

Ант ичкенсип.

Антар атка бир санат, учар кушка бир канат.

Анткор адам «ооба» менен бүтүрөт.

Анткорго айыл конбо, айгакка жолдош болбо.

Антыздуу жерде ат өлбөйт.

Анык жакшынын ачуусу бар кеги жок, даанышмандын курбусу көп, теңи жок.

Анык чечен – акындар жазгы жааган жамгырдай.

Анык эр айтканынан кайтпайт, анык дос антын актайт.

Аныккандан каныккан ууру болот, оолуккандан соолуккан жинди болот.

Анга жетпес ашынды айылдаштан аяба.
Ангек өзүн жер ойлойт, акмак өзүн эр ойлойт.
Ангектен качсаң – дөнгөккө, дөнгөктөн качсаң –
сөнгөккө.

Ангеме музоо эмизер, музоо таяк жегизер.

Андабаган төөнү да көрбөйт.

Андабай сүйлөгөн оорубай өлөр.

Андабай түштүм чункурга, эми мага сай кайда.

Андап турсаң акылдуунун сөзү пул болот.

Андуучуну андоочу женет.

Андыган – алат, антарган – табат.

Андыганга аңкоо көрүн.

Андыгандан андыган качса, артын карабай
качат.

Андыганы тарп экен балта жутар, көк жору.

Андышкан айыл конбойт, эсептешкен (кээде
сатуулашкан) дос болбойт.

Андышкан достон алыстагы душман жакшы.

Андышкан эл болбойт, эсептешкен коншу (дос)
болбойт.

Анкир-мүңкүрүндү коюп, келе бери бир атым
насыбай.

Аңкоо азаптан, кайсар мазактан кутулбайт.

Аңкоо базарга барды дегиче, алып сатар олжо-
го батты де.

Аңкоо бала атасына асылат, аңкоо кыз энесин
коркутат.

Аңкоонун эч нерседен кабары жок, жалкоонун
эч нерсени табаары жок.

Аңчынын ажалы тоо-таштан.

Аңчынын чери жазылбайт булкунтуп бүркүт
салбаса.

Аңыздуу жерде ат өлбөйт, боз маштуу жерде
бото өлбөйт.

Аныр өзүн куш ойлойт, ар ким өзүн киши ой-
лойт.

Ападан – акыл, атадан – тарбия.

Аппак карда көп жүрсөн, көзүң бир күн карыгат, алыс жерде көп жүрсөн, көңүлүң бир күн тарыгат.

Ар адамда бир кыял, ал кыялды ким тыяр.

Ар адамдын сылыгын билсең да, кылыгын билбейсин.

Ар балаа келсе, жакынынан келет.

Ар бир адам Мекенин сүйөт, соодагер бекерин сүйөт.

Ар бир адам менсинет, куурай гүлгө теңсинет.

Ар бир башта миң кыял.

Ар бир баштын оорусу ар башка.

Ар бир баштын өз акылы бар.

Ар бир дарттын дабаасы бар.

Ар бир жаңы үмүт – жаңы түйшүктүн башталышы.

Ар бир жердин тулкусун өзүнүн уучусу ууласын.

Ар бир ит – өз короосунда кожо.

Ар бир кишинин баштан өткөрөөр өз машакаты, өз түйшүгү бар.

Ар бир өлүктүн өз ырыскысы болот.

Ар гүлдүн өзүнө кас бүрчөсү бар.

Ар дарттын бир дабасы бар.

Ар жалгыздык башта бар, ар кыл азап башта бар.

Ар жемиштин данеги өз сөөгүндө сакталат.

Ар жердин короузу бирдей кыйкырат.

Ар заманда бир чуркулдай.

Ар иште эстүү болуу керек, акылдуу өз ишинен убай көрөт.

Ар иштин адиси бар.

Ар качан ар бир иште сабырдуу бол, жашоодо чын бакыттын негизи ошол.

Ар ким байкаганына жараша баамдайт, түшүнүгүнө жараша түшөмөлдөйт.

Ар ким бары менен базарлайт.

Ар ким өз пейлинен табат.

Ар ким өз камында, кары кыз эр камында.
Ар ким өз көмөчүнө күл тартат.
Ар ким өз сөзүнөн сыналат.
Ар ким өз үйүндө кан.
Ар ким өзүн эр ойлойт.
Ар ким пейлинен табат.
Ар кимге өз жаны кымбат.
Ар кимде бар ар кыял, ал кыялды ким тыяр.
Ар кимдики өзүнө, ай көрүнөт көзүнө.
Ар кимдин жүгү өзүнө чак.
Ар кимдин минген аты өзүнө тулпар, ар кимдин
сүйгөн жары өзүнө шумкар.
Ар кимдин ниети өзүнө жолдош.
Ар кимдин өз жүгү өзүнө чак.
Ар кимдин тилеги өзүнө чоң.
Ар кимдин убайымы өз башында.
Ар кимдин чыккан тоосу бийик.
Ар кимдин эри өзүнө мырза, ар кимдин зайыбы
өзүнө каныша.
Ар күнү эрин каарыган катын болуп жарытпайт.
Ар кызыктын башы бар.
Ар нерсе учурунда сонун.
Ар нерсе өз тушунда кымбат.
Ар нерсе өз чегинен чыкса, арты өкүнүчтүү бо-
лот.
Ар нерсеге ашык болгончо, бир нерсеге машык
бол.
Ар нерсени көргөн билээр, алыс жолду жүргөн
билээр.
Ар нерсени чеги менен.
Ар нерсенин орду болоор, көрбөгөн жер сонун
болоор. Жышааналуу эр жигиттин кайда жүрсө
жолу болоор.
Ар нерсенин өзүнүн жолу бар, теңирдин жолу
өзүнчө.
Ар нерсенин эби, ченеми жана жөнү бар эмеспи.
Ар убакта чынчыл бол, калк ишенет кебине.

Ар үйдүн өз коногу бар.
Ар чөп өз тамыры менен күн көрөт.
Ар ылдыйдын өрү бар.
Араба сынбасын, өгүз өлбөсүн.
Арабаны ат тартат, көлөкөсүн ит тартат.
Арадагы акмак – туурадагы токмок.
Арадай жерге чарадай жыйын.
Араздашкан туугандан ынтымактуу кошуна артык.

Арак ичип чардагандын ата-энеси зар какшайт.
Арак ичкен тойдо мас, акылы жок күндө мас.
Арак ичкендин акылы жок.
Аракет кылганга асман да жардамдашат.
Аракет кылса, береке болот.
Аракети көп, берекеси жок.
Аракетсиз адам – тирүүнүн өлүгү.
Аракетсиз үмүт – мөмөсүз дарактай.
Аракеттен адат жаралат, адаттан мүнөз, мүнөздөн тагдыр жаралат.

Аракеч үй-бүлөнүн көз жашын жейт, анан өз башын жейт.

Аракка кандым дегиче, азапка калдым дегин.
Арактай оору ааламда жок.
Арактан ичип кутулба, качып кутул.
Арактан өткөн душман жок, акылдан өткөн тууган жок.

Арактын арты – дарт, учкундун арты – өрт.
Арактын арты жаман, айыкпас дарты жаман.
Арактын жетеги жеп тынат.
Арактын кулу болгонун, абийиринден куру болгонун.

Аралдагы чөптү мал жебейт.
Арам айтып максатка жетпейт.
Арам алдаганга устат, сынчы талдаганга устат.
Арам жеген бура баспайт.
Арам ойдон алыс жүр, алып келбейт жакшылык.
Арам оокат көптүрөт.

Арам өлсө ит менен кушка жем.

Арам санаа болбогун, алгандан алтоо болбойсун.
Эл эмгегин жебегин, жегенден жетөө болбойсун.

Арам тамак (оокат) аш болбойт.

Арам эмгек – ачуу, адал эмгек – таттуу.

Арамга – адал, жакшыга – жаман, ыйыкка –
бузук тизгиндеш.

Арамдан алган төөдөн адалдан алган эчки ар-
тык.

Арамдыктан алыс болсоң, колдон келбес жак-
шылык жок.

Арамдын тамыры бир, адалдын тамыры миң.

Арамза – алтоо, акыл – жетөө.

Арамза жылмайса – алдаганга тете.

Арамзаада эл бузаар, айкын жерди сел бузаар.

Арамзага ачылып сүйлөбө, акмактын отун үй-
лөбө.

Арамзадан ат минбе, пейли тардан тон кийбе.

Арамзаны андыган билет.

Арамзанын дили ачуу, тили таттуу.

Арамзанын карды тойбойт, ач көздүн көзү той-
бойт.

Арамзанын куйругу бир (алты) тутам.

Арамзанын укуругу кыска, акылмандын сөзү
нуска.

Арамзанын этеги узарбайт.

Араң тапкан баламды өрдөк чокуп өлтүрдү.

Араң турган көз эле, чыгып кетти өзү эле, айтыл-
бай турган сөз эле, айтылып кетти өзү эле.

Арбагын барктабаган журт уятсыз.

Арачыга алты таяк.

Арбак ыраазы болмоюн, тирүү тойбойт.

Арбасаң да, каргасаң да, отко-чокко кармасаң
да үмүт өлбөйт, карыбайт.

Арбашкан – алышат, кагышкан – кармашат.

Аргасыз кулдук кылгандын кеги ичинде калат, аны бир күнү алат.

Аргымак аттын куйругу – бирде жибек, бирде кыл, эр жигиттин белгиси – бирде мырза, бирде кул.

Аргымак бирде жалдуу, бирде жалсыз. Азамат бирде малдуу, бирде малсыз.

Аргымак деп айтабыз – артынан бир ат жетпесе, азамат деп айтабыз – жолдошун таштап кетпесе, акылдуу деп айтабыз – бузулган элин эптесе.

Аргымак жыйдым, ат жыйдым – айланып кетсин буудандан, адашкан жыйып эл кылдым – айланып кетсин туугандан.

Аргымак күлүк ойнотуп мингенине мас болбо, алтын жака асыл тон кийгенине мас болбо, акыл бар деп көп сөздү-билгенине мас болбо.

Аргымак мойнун ок кесет, азамат мойнун жок кесет.

Аргымак тандап, ат жыйдым – буудан болуп берген жок, азамат тандап, дос жыйдым – тууган болуп берген жок.

Аргымак чапкандан өлбөйт, таптагандан өлөт.

Аргымак, айгыр кече албас, агын сууда кечмек бар.

Аргымакты жаман деп, бууданды кайдан табысың, агайынды жаман деп, тууганды кайдан табысың!?

Аргымакты жаман деп, жолго таштап кетпегин, азаматты жаман деп, жоого таштап кетпегин.

Аргымактын азганы – аркы-терки басканы, азаматтын азганы – көчкөндө жөө басканы.

Аргымактын жакшысы – азыраак оттоп, көп жуушайт, азаматтын жакшысы – азыраак сүйлөп, көп тыңдайт.

Аргымактын кулуну – алтын көкүл, кер болот, азаматтын күлгүнү – киши акысын жебеген, жоого кегин бербеген, айбаты катуу шер болот.

Ардак күткүң келсе ак иште.

Ардакты сүйсөн, эмгекти сүй.

Арзан бекен мал тапмак, оңой бекен жан бакмак. Эртеден кечке тыртактап, тактай тилет эки акмак.

Арзандын асылы болбойт, асылдын жаманы болбойт.

Арзандын сорпосу (тузу) татыбайт.

Ариет менен намысты алган жигит жакшы экен.

Арканды күрмөй бил, акылды иргей бил.

Аркандын узуну, сөздүн кыскасы жакшы.

Аркар мойнун ок кесет, азамат мойнун жок кесет.

Аркасы кыя, асты жар, айла кеткен жол ошол.

Аркы өйүздө чабышка, бул өйүздөн жулунба.

Аркыраган бороон да басылат, алоолонгон от да өчөт.

Армансыз жан жок.

Арпа берсең атка бер, күтүр-күтүр чайнасын, кызды берсең жашка бер, кучакташып ойносун.

Арпа жеген ат ойнойт.

Арпа сеппе таш жерге, айыл конбо (болбо) кас элге.

Арпа сээп буудай алам дебе.

Арпа-буудай аш болот, алтын-күмүш таш болот.

Арпанын чары атка тамак (жем).

Арстан айга барам (кээде чабам) деп, аягын мерт кылыштыр.

Арстан алганына кубанбайт, чалганына кубанат.

Арстан ашынса айга чабаар, акмак ашынса энесин сабаар.

Арстан капкандан коркот, түлкү бөрүдөн коркот.

Арстан картайса, чөөгө күлкү.

Арстан катуу качырат, жумшак алат.

Арстан турган жерге аюу жолобойт.

Арстан экиден, ит жетиден тууйт.

Арстан эрдин башына, алтымыш мүшкүл иш келет.

Арстандай күчүн болсо, түлкүдөй куулукту үйрөн.
Арстандын жалы көрк, эрдин сакал-муруту көрк.

Арстандын куйругу болгуча, мышыктын башы бол.

Арстандын оозунан жем талашпа.

Арсыз киши чабышта өлөөрүн эстейт.

Арсызга алты күн майрам.

Арткан ашты иттен аяба.

Артта калганды ит талайт.

Артык айтпа, ашыра какпа,

Артык дөөлөт (өнөр) баш жарбайт.

Артык дөөлөт таш жарат, ашык байлык баш жарат.

Артык кылам деп тыртык кылды.

Артык өнөр баш жарбайт.

Артык шашкан албарстыча карганат.

Артыкча дөнгүрөгөн, акырында мүнкүрөйт.

Артын ойлогон алжыбас.

Артынан көп ит кууган карышкыр көкжалдыгын унутат.

Артында кызың калса – изиң калганы, артыңда уулуң калса – өзүң калганың.

Артыңды карап таазим кыл, алдыңды карап билек түр.

Аруу сөз жан тыяр, ачуу сөз жан кыяр.

Ары бар абийир күтөт.

Ары жат, бери жат – төшөктүн тардыгы, сеники, меники – көңүлдүн тардыгы.

Ары жок – күлкүчү, санаасы жок – уйкучу.

Ары жок ит чымынга да үрөт.

Ары жок киши жайы жок сөз айтат.

Ары жок күлкүчү, санаасы жок уйкучу.

Ары жоктун түшүнө актаган таруу кириптир.

Ары карап ыйлап, бери карап күлгөн жаман.

Ары кеткенде баары кетет.

Арыбас ат болбойт, тозбос тон болбойт.

Арыган ат семирчү, ачкан курсак тоюнчу.

Арык атка камчы жоо, жыртык үйгө тамчы жоо.

Арык атка куйругу жүк.

Арык атка туз бербе, акылсызга кыз бербе,

Арык болсо семиздей көр, аз болсо көптөй көр.

Арык кой тырышчаак, ач киши урушчаак.

Арык койдун терисин алты ашатса ий болбойт,
атадан жаман тууганды ак кийизге салдырып көгөр-
гөн менен бий болбойт.

Арык уйга жоон мүйүздүн кереги не.

Арык этте чарым бар, арам сөздө чагым бар.

Арыкты кыйналып чапсан, сугатты ойноп суга-
расын.

Арыңа улук бол, жарыңа тунук бол.

Аса карыбайт, алтын чирибейт.

Аскар-аскар тоо – аягы келип чап болот, ата-
дан алтоо болсо да – сыйлашпаса жат болот.

Асманга түкүрсөн, башыңа түшөт.

Асманда жүргөн кыраан куш да түнөгүн көксөйт.

Асмандаган шамдын жарыгы алыска жетет.

Асмандагы шумкардан колдогу турумтай артык.

Асмандан түшкөн нур орток, атадан калган жер
орток.

Асты, аял сыйлаган кор болбойт.

Астыңкы ээрди менен жер шыпырат, үстүңкү
ээрди менен көк шыпырат.

Асыл – таштан, акыл – жаштан (баштан).

Асыл жигит алты кырдуу, он эки сырдуу.

Асылган оору (кээде ууру) албай койбойт, боор
ооруса киндик толгойт.

Асылды асыл өлтүрбөйт.

Асылдын баркын асыл билет.

Асылдын кадырын тууган билбей, жат билет.

Асылсаң жыгачтын асылына асыл.

Асылуу казан – бышылуу аш.

Асыранды баланы айылчы катын чыгарат.
А тоо менен бу тоону арзыбаган кийик ачка өлөт.
Ат – адамдын канаты, аш – адамдын кубаты.
Ат – жалдуу, тон – жакалуу.
Ат – мингендики, тон – кийгендики, аял – тийгендики, эр – элдики.
Ат – чыгышынан, адам – жүрүшүнөн билинет.
Ат – эрдин канаты.
Ат адамга канат, куюшкан кубат болот.
Ат адамдын жолдошу.
Ат азгыны – жорго, адам азгыны – молдо.
Ат айланып казыгын табат, эр айланып элин табат.
Ат алсаң – ай кеңеш, катын алсаң – жыл кеңеш.
Ат алсаң айылдашың, кой алсаң коңшун менен кеңеш.
Ат алсаң минип ал, аял алсаң сүйүп ал.
Ат алтоо болсо минерге ат табылбайт, бирөө болсо барарга жер табылбайт.
Ат арпа жесе, эшек кулагын салат.
Ат арытмак – арзан, журт арытмак – кымбат.
Ат арытмак бир күндө, эр карытмак миң күндө.
Ат арытмак – арзан, журт арытмак – кымбат.
Ат аяган арыбайт, аш аяган жарыбайт.
Ат аяган жер карайт, куш аяган көк карайт.
Ат аяган жөө баспайт (жөө калбайт).
Ат аягынан, эр тамагынан бузулат.
Ат байлап салсаң токтобойт, коё берсе оттобойт.
Ат барданы – бош болсун, эр барданы – бек болсун.
Ат баспаган жерди тай басат.
Ат баспайм деген жерин үч басат, эр көрбөйм деген жерин үч көрөт.
Ат башы менен эр башы, кайда калбайт бир башы.
Ат башына күн түшсө, ооздугу менен суу ичет, эр башына күн түшсө, өтүгү менен суу кечет, эл башына күн түшсө, кыштын күнү үй чечет.

Ат бергиси келбеген – ээр карайт, куш бергиси келбеген – жер карайт.

Ат бир мүдүрүлсө, үч мүдүрүлөт.

Ат болгуча (же табылгыча) аяк ылоо.

Ат болуучу кулундун мүчөсүнөн белгилүү. Киши болуучу баланын кирпичинен белгилүү.

Ат дарбыса, эшек кошо дарбыйт.

Ат жакшысы – ардак, ардак жакшысы – урмат.

Ат жакшысы алыскы жолдо сыналат, дос жакшысы айыгышкан жоодо сыналат.

Ат жакшысы боз болот, эр жакшысы айткан сөзгө бек болот.

Ат жакшысы боз болот, эр жакшысы көк болот.

Ат жакшысы кермеде, эр жакшысы термеде.

Ат жакшысын макта, киши жакшысын сакта.

Ат жалында казан ас.

Ат жаманы азаматты кор кылат.

Ат жаманы жолдо калтырат, төө жаманы чөлдө калтырат.

Ат жаманы кар болот, куш жаманы бир чымчыкка зар болот.

Ат жаманы маңгел, жер жаманы аңгел.

Ат жашарып кунан болбойт, эр жашарып улан болбойт.

Ат жоорутмак – тердиктен, найза саймак – эрдиктен.

Ат кадырын жок билбес, ач кадырын ток билбес.

Ат кадырын минген билет, мылтык кадырын аткан билет.

Ат камчыдан коркот (жалтанат), эл намыстан коркот (жалтанат).

Ат карыса чөп керек, адам карыса тирек (кээде төр) керек.

Ат качаган болгон соң, аштан, тойдон калган соң, күлүктүгү не пайда! Катының сулуу болгон соң, аркырап беттен алган соң, сулуулугу не пайда!

Ат кечкен суу деп аюу ичет, кой кечкен суу деп бөрү ичет.

Ат кичине болсо да, эрдик орун табылат.

Ат кишенешип табышат, адам сүйлөшүп табышат.

Ат куйругун кармасаң, өзөндөн өтөөрсүн, ит куйругун кармасаң, сууга чөгөөрсүн.

Ат кызыгы арыганча, эр кызыгы карыганча.

Ат минбеген ат минсе чаба-чаба өлтүрөт, тон кийбеген тон кийсе – кага-кага бүтүрөт.

Ат мүдүрүлбөй жер тааныбайт, эр мүдүрүлбөй эл тааныбайт.

Ат мыктысы кермеде, акын мыктысы термеде.

Ат оонаган жерде түк калат, айран төгүлгөн жерде жук калат.

Ат сактаган ат минет, тон сактаган тон киет.

Ат семирсе ык болот, эр семирсе бук болот.

Ат сураган кордук эмес, ээр-токум сураган кордук.

Ат сурамак – сүннөт (милдет), сөз сурамак – ызаат.

Ат сурамак ызаттан, жөн сурамак келбеттен.

Ат сүрүнбөй (сүрдүкпөй) жер тааныбайт, эр сүрүнбөй (сүрдүкпөй) эл тааныбайт.

Ат сыйлабас жигиттин, жөөчүлүк берээр саза-йын. Эр сыйлабас катындын тулчулук берээр сазайын.

Ат сыйлаган азабынан кутулат, эр сыйлаган эмгегинен кутулат.

Ат сыйлаган азамат жөө баспайт, эр сыйлаган катын эшикте калбайт.

Ат сыноосу бир болот, эр сыноосу миң болот.

Ат табылганча аяк ылоо, тай табылганча таяк ылоо.

Ат тезегин кургатпайт, аласа киши көгөрсө.
Ат тойгон жерине качат, азамат туулган жерине шашат.

Ат чабышта ат өлөт, эр сайышта эр өлөт.

Ат чапкан киши – талапкер, аш берген киши – күнөкөр.

Ат эрдин канаты.

Ат эриндүү келет, эр мурундуу келет.

Ат ээси жылкычы.

Ат, аттан кийин жат.

Ата – алтын түркүк, эне – үйдүн көркү.

Ата – аскалуу зоо, эне – оргуган булак, бала – экөөнө шам чырак.

Ата – балага сынчы.

Ата – мекен, эне – нур.

Ата – өчпөс чырак, эне – соолбос булак.

Ата арбагы – ыйык.

Ата баласы – тон жакасы.

Ата болсоң акылдуу бол, эне болсоң мээримдүү бол.

Ата болуш – ардак, эне болуш – сыймык.

Ата данкы менен баласы төргө өтөт.

Ата данкы менен кыз өтөт, мата данкы менен бөз өтөт.

Ата данкы, эне баркы – балага дем.

Ата жакшы – уул жакшы, эне жакшы – кыз жакшы.

Ата журт – конуш бешиги.

Ата журт туулган жерден башталат.

Ата журттан айрылган тамыры кыркылган дарак тура.

Ата журтуң – алтын бешигиң.

Ата жүрөгү асмаңдан кенен, эне жүрөгү деңизден терең.

Ата каргышы – ок, эне каргышы – бок.

Ата кебин эшиткен уул адеп тутат.

Ата конушу ардак, ата салты – сыймык.

Ата көргөн ок жонор, эне көргөн тон бычар.
Ата намысын арсыз уул кетирет.
Ата сөзү – акыл, ага сөзү – асыл.
Ата сөзү – алтын, көңүл коюп уксан.
Ата сөзү алга сүрөйт адамды, эне сөзү эпке са-
лат жаманды.

Ата сөзү уулга эм.

Ата сөзүн ардакта, ыйык карма.

Ата сөзүн укпасаң, ажырайсың журтундан.

Ата сыйлаган абийир табат, эне сыйлаган элге
жагат.

Ата тарбиялаган бала – эстүү, эне тарбиялаган
бала – эштүү.

Ата топу уулга чак келгенде ал атасын тааны-
байт.

Ата турган тандын чыга турган күнү бар.

Ата уулду билет, ат ээсин билет.

Ата уулу айтканынан кайтпайт, жоомарт берге-
нин айтпайт.

Атаандаштык – ал жакшы, акылдаштык – бул
жакшы.

Ата-бала урушат, ага-ини жулушат.

Атага бала – өбөк, балага ата – жөлөк.

Атага баш ийүү – тенирге баш ийүү? ага күнөөкөр
болуу – тенирге күнөөкөр болуу.

Атага окшоп уул туулбас, энеге окшоп кыз
туулбас.

Ат – адамдын канаты, аш – адамдын кубаты.

Атадан акча алсаң да санап ал.

Атадан алтоо болсо да, ар жалгыздык башта бар
(кээде ар башта жалгыздык).

Атадан безген бала оңбос, энеден безген кыз
оңбос.

Атадан жакшы туулса эшиктен төргө сүйрөөр,
жаман туулса төрдөн көргө сүйрөөр.

Атадан жакшы туулса, элинин камын жээр, ата-
дан жаман туулса, элинин малын жээр.

Атадан жакшы уул туулса – элдин туусу болот,
жаман уул туулса – элдин чуусу болот.

Атадан калган мал барбы, аяна турган жан
барбы.

Атадан каргыш алган оңбойт.

Ата-журтуң – алтын бешик.

Атайлап кошчун болбосо, жүгөнүн алып ат-
ка бар.

Атак, данк, сыйлык – кумардуу нерсе.

Атактуу ууру ачтан өлөт.

Аталар сөзү – акылдын көзү.

Аталардын баскан ар бир изи бизге тарых.

Аталардын жолу (иши) балдарга үлгү.

Аталуу жетим – арсыз (кээде алсыз) жетим,
энелүү жетим – эрке жетим.

Аталуу уул – кожолуу кул.

Аталуу уул кулак жейт, жетим бала туяк жейт.

Атамекендин ар бир ташы алтын.

Атан төө мас болсо, тайлак менен дос болот,
жаман киши мас болсо, жакшысы менен кас
болот.

Атаны көрүп уул өсөт, аганы көрүп ини өсөт.

Атаны сыйлаган абийир табат, энени сыйлаган
элге жагат.

Атаны тартып уул туулбайт, энени тартып кыз
туулбайт.

Атанын азарында жакшы болот.

Атанын аты менен орду балага калат.

Атанын баласы азаарында бакшы болот.

Атанын баласы болбосоң да, адамдын баласы
бол.

Атанын баркын көзү барда билбейт, балалуу
болгондо билет.

Атанын билеги күчтүү, эненин тилеги күчтүү.

Атанын жолун урпагы улайт.

Атанын кадырын билбеген баланын башы кор
болот.

Атанын каргышы – атылган ок.

Атанын кеби – балага, аганын кеби – иниге, эне-нин кеби – кыз-келинге, эженин кеби – синдиге эм.

Атанын көөнү балада, баланын көөнү талаада.

Атанын малы балага опо болбойт.

Атанын мээри түшкөнгө адамдын каары түшөт.

Атанын салган жолу бар, эненин бычкан то-ну бар.

Атанын сөзү – акылдын көзү.

Атанын сыймыгын арсыз уул кетирет.

Атанын тилдегени – баласын бил дегени.

Атанын уулу болуш – урмат, элдин уулу бо-луш – кымбат.

Атанын уулун эл сынайт.

Атаң алтымышка чыкканда алдап-соолап кү-чүн ал.

Атаң барда эл тааны, атың барда жер тааны.

Атаң жоо чапса кошо чап.

Атаң карыса кул кылба, энең карыса күң кылба.

Атаңа кылганды (көрсөткөндү) балаңдан кө-рөсүн.

Атаңды дегендин тилеги катат, айланайын де-гендин тилеги ашат.

Атаңды көргөндөн акыл сура, энеңди көргөндөн тон сура.

Атасы балам десе, баласы балам дейт.

Атасы башка, аты кашка.

Атасы болушчаактын уулу урушчаак, энеси бо-лушчаактын кызы ыйлаак.

Атасы жакшы айттырбайт, теги жакшы дедир-бейт, сөөгү жакшы сөктүрбөйт,

Атасы жамандын – бири жаман, энеси жаман-дын – баары жаман.

Атасы козу бычпагандын, баласы өгүз бычаар.

Атасы көргөндү уулу көрөт, энеси көрбөгөндү кызы көрөт.

Атасы минген атты баласы минет, атасы салган кушту баласы салат.

Атасы өлгөн уул көбөт, энеси өлгөн, кыз көбөт.

Атасы өлгөн киши уктаса да, ачка киши уктабайт.

Атасы өлгөн уул көбөт, энеси өлгөн кыз көбөт.

Атасы топко кирбеген сөзгө кулак салбайт.

Атасыз уул болбойт, ажосуз кул болбойт.

Ата-эне – баланын бактысы, тарбия – таалайдын ачкычы.

Ата-эне акылы айныбаган жолго тең, акылмандын акылы – соолбогон көлгө тең.

Ата-эне кара мүртөз болсо, өз баласын каргайт, кан кара мүртөз болсо, өз башын өзү жалмайт.

Ата-эне очогу – ыйман башаты.

Ата-энени сыйлабас өз уулунан кордук көрөт.

Ата-энени урматоо чоң салт.

Ата-эненин кадырын билген уул эл багар.

Ата-эненди сыйласан, өз балаңдан сый (упа, жыргал, жакшылык) көрөсүн.

Ата-энеси жоктун эли бар, эли жоктун өлүмү бар.

Атка (аттууга) жөө жете албайт.

Атка бергис кунан бар, кызга бергис жубан бар.

Атка жапкан үркүттөн, жалгыз туумай бүркүттөн.

Атка жеңил, тайга чак.

Атка мингенде эле көчүгү (же арты) кыйшык эле.

Аткан мерген эмес, тийгизген мерген.

Аткан ок житкен окту табат.

Аткан ок таштан кайтпайт, элчи кандан тилин тартпайт.

Аткананы күзөткөн ашканадан кайтат.

Атпаса мылтык сай болбойт, анткор адам бай болбойт.

Аттан айрылганы – канаты кайрылганы.

Аттан айрылсаң айрыл, ээр-токумдан (кээде абийринден) айрылба.

Аттан аттын неси артык, аша баскан изи артык, эрден эрдин неси артык, эштеп келсе күчү артык.

Аттан жыгылсаң жалын төшөйт, эшпектен жыгылсаң туягын төшөйт, төөдөн жыгылсаң чуудасын төшөйт.

Аттанган соң тартынба, айтууга калсын артында.

Аттууга жөө дос эмес.

Аттууга жөө жете албайт, экөөнө бирөө бата албайт, эки ат минген кеч калбайт.

Аттууга тайлуу жетем дейт, тайлуудан төөлүү (же төө минген) ашам дейт.

Аттууну жөө демитет, эрди (кемпай) катын кемитет.

Аттууну көрсө жөөнүн аягы талыйт.

Атты аркан байлайт, эрди ант байлайт.

Атты арыганда көр, эрди (кээде жигитти) карыганда көр.

Атты ашууда сына, эрди алааматта сына.

Атты баксаң ар жерде, жоого бербес тар жерде.

Атты билгенче ай керек, адамды билгенче жыл керек.

Атты жакшы баксаң тулпар болоор, кушту жакшы баксаң шумкар болоор. Атты камчы менен айдабай, жем менен айда.

Атты көрсө жөө баскандын буту талыйт.

Атты көрсө эшпектин аягы талыйт.

Атты мээнет чырмаса, аягынан басынат, төөнү мээнет чырмаса котур болуп кашынат, байды мээнет чырмаса ашканага жашынат.

Атты тайында такшалт, кунанында куурат, быштысында бышыр, асыйында асыра.

Атты такаласа, эшек бутун көтөрөт.

Аттын ачуусу кулагынан билинет, иттин ачуусу куйругунан билинет.

Аттын баары тулпар болбойт, куштун баары шумкар болбойт.

Аттын жаманы – аңги, адам жаманы – банги.

Аттын жаманы акырды булгайт, уйдун жаманы казыкты булгайт.

Аттын көркү жал менен, сулуунун көркү кал – менен.

Аттын сыры ээсине маалим, кыздын сыры төркүнүнө маалим.

Аты жакшы азамат качса – кутулат, кууса жетет.

Аты жоктун буту жок.

Аты улук, супурасы курук.

Атым теппейт тебе, итим капшайт тебе.

Атын атаса куту сүйүнөт.

Атын аяган жер карайт, кушун аяган көк карайт.

Атын билгенче затын бил.

Атын сыйлабасаң да, жашын сыйла.

Атына жараша заты.

Атына кызыкпа, затына кызык (атын билгенче затын бил).

Атың арык болсо – бир чап, отунуң аз болсо – бир жак.

Атың барда – жер тааны, атаң барда – эл тааны.

Атың барда желип жүрүп жер (же жол) тааны, атай, барда берип жүрүп эл (же дос) тааны.

Атың жакшы болсо – жолдун ыраагы, уулун жакшы болсо – көңүл жыргалы.

Атың жакшы болсо, камчынын кереги не.

Атың жаман болсо айлаң кетет, алганың жаман болсо тууганың кетет.

Атың өтүмдүү болсо – өмүрүң татымдуу болот.

Атып жазган жаман, айтып качкан жаман.

Ач атым – бар атым, ток атым – жок атым.

Ач байыса ачка уктайт.

Ач бала ток бала менен ойнобойт, ток бала эр-
теңкисин (ач болом деп) ойлобойт.

Ач болсоң азыгыңмын, ток болсоң казыгыңмын.

Ач болсоң алда де, ток болсоң тобо де.

Ач итке тамак берсең, ток ит да кыңшылайт.

Ач иттин артын сук ит жалайт.

Ач кадырын билбесең, аччылык берет жазан-
ды.

Ач кадырын ток билбейт, оору кадырын соо бил-
бейт.

Ач калганда ток болууну унутпа, ток болгондо
ач калууну эсте.

Ач карышкыр ийинге жатпайт.

Ач карышкыр ток күсөйт, ток карышкыр кан
күсөйт.

Ач кекирет, ток семирет.

Ач киши аш үчүн айлык жол басат.

Ач киши урушчаак, арык кой тырышчаак.

Ач койнунда нан болбойт.

Ач көз адам тойбос, соргок соргоктугун койбос.

Ач көз байыса, ачка уктайт.

Ач көздөн айран сурасаң, акчаң барбы дейт.

Ач көздөн карыз сураба, сукка карыз бербе.

Ач көздүн айдаганы өнбөс, байлаганы семирбес.

Ач кулактан тынч кулак (жакшы).

Ач мал – бар мал, ток мал – жок мал.

Ач не жебес, ток не дебес.

Ач тооктун түшүнө актаган таруу кирет.

Ач тоюнат, арык семирет.

Ач тоюнат, сук тойбойт.

Ачарчылык – көчөгө чыгарат, калпычылык –
үйгө камайт.

Ачарчылыкта туулган баланын эки көзү ашта.

Ачарчылыкты көп көргөн, өзү тойбой «ме» де-
бес, жетимчиликти көп көргөн, үч чакыртпай «ии»
дебес.

Ачка болсоң жашоонун эмне экенин ошондо билесин.

Ачкага аш бышыртпа, үшүгөнгө от жактырба.

Ачка жүргөнчө айранга талкан чалып (кээде нан сындырып) жеген жакшы.

Ачка киши айылдайт, ток киши уктайт.

Ачка киши аш ылгабайт.

Ачка киши урушчаак, арык киши тырышчаак.

Ачка кишиге таң атпайт.

Ачка кишинин ачуусу жаман.

Ачка менен токтун ортосу жарты нан.

Ачкадан өлгөн наабайдын койнунан алты нан чыгыптыр.

Ачкалык аш тандабайт, ашыктык жаш тандабайт.

Ачкалыкта алтындан бир жутум жарма артык.

Ачкан карын тоюнат, ачылган этек жабылат.

Ачканы аш менен коркутпа.

Ачканын оюнан тамак кетпейт.

Ачканынды тойгондо унутпа.

Ачкаңда жеген куйрукту, тойгонунда унутпа.

Ачкачылык көчөгө чыгарат, калпычылык үйгө камайт,

Ачкачылыкта алтындан бир жутум жарма артык.

Ачкачылык эмнеге түртпөйт.

Ачкөз адам тойбос, соргок соргоктугун койбос.

Ачкөз бай, өлгөн аттын такасын издейт.

Ачкөз кусканын билип, жутканын билбейт.

Ачкөзгө бардыгы аз көрүнөт.

Ачкөзгө дүйнөнүн ашы жетпес.

Ачкөздү койгузам десең да, тойгузам дебе.

Ачкөздүктүн азабы аркыга жулунтуп, алдындагы өз ашын төктүрөт.

Ачкөздүн айдаганы өнбөс, байлаганы семирбес.

Ачкөздүн өзү тойсо да, көзү тойбойт.

Ачта кеңеш табылбайт, жокто кеңеш табылат.

Ачтын көзү нанда, токтун көзү тондо.

Ачтын күчү – тамагында, жөөнүн күчү – тама-
нында.

Ачтын оюн ток билбейт, жоктун оюн бай бил-
бейт.

Ачтын тогу бар, солгойдун ону бар.

Ачтын тогу, арыктын семизи бар.

Ачуу – акылдын душманы, а напси – ыйман-
дын душманы.

Ачуу – акылсыздыктын башталган жери.

Ачуу – бычактын мизи, акыл – бычактын сабы.

Ачуу – душман, акыл-дос, акылыңа акыл кош.

Ачуу адамды не дедирбейт, ачкалык не жедир-
бейт.

Ачуу болсо да туз жакшы, аксак болсо да кыз
жакшы.

Ачуу да тил, таттуу да тил.

Ачуу келсе, акыл кетет.

Ачуу менен таттууну таткан билет, алыс менен
жакынды баскан билет.

Ачуу сөзүнө адам өзү кул.

Ачуу суроо берип, таттуу жооп күтпө.

Ачуу тил (сөз) – жыландын заары, таттуу тил –
жүрөккө дары.

Ачуу тил баш жарат.

Ачуу тил таттуу турмушту бузат.

Ачуу чындыктан сөз бузулбайт.

Ачууга алдырган жеңилдиктин белгиси.

Ачууда сабырдуулук керек.

Ачуудан адамга пайда жок.

Ачуулана сөз сурасан, таттуу жооп кайтарбас.

Ачуулуу (кээде ачылуу) башта акыл жок.

Ачуулуунун алдынан чыкпа (алдына турба).

Ачуулуунун баары кас эмес, күлгөндүн баары
дос эмес.

Ачуулуунун сөзү ачуу.

Ачуулуунун жанына жолобо.

Ачууну акыл женет.

Ачууну таттуу кылган – туз, алысты жуук (жакын) кылган – кыз.

Ачуунун да таттуусу бар, таттуунун да ачуусу бар.

Ачуунун даамы ачуу.

Ачуунун даамын татпаган таттуунун даамын биле албайт.

Ачык айткан айып эмес.

Ачык сөздүн даамы ачуу болот.

Ачыккан ит – таяктан качпайт.

Ачыкканга казан астырба, үшүгөнгө от жактырба.

Ачыкканга мал көрсөт, адашканга жол көрсөт.

Ачыккандан кыныккан жаман.

Ачыксаң алданы айт, тойсоң топук кыл.

Ачыла элек сандыкта, бычыла элек кундуз бар.

Ачылган кабак жакшылык табат, бүркөлгөн кабак бир балээге калат.

Ачылгандын айыбы жок – өзү билип жапкан соң, адашкандын айыбы жок – кайтып үйрүн тапкан соң.

Ачынган – тилдүү, ачыккан – ууру болот.

Аш – адамга кубат, ат – адамга канат.

Аш – аттуунуку, той – тондуунуку.

Аш – ичкен оозго жарашат.

Аш – ээси менен, баш – мээси менен.

Аш (ашың) болсо, табак табылат.

Аш аз болсо, ээсин сыйлайт.

Аш акылы жокту алып урат, көөдөнү жокту көтөрүп урат.

Аш аттуунуку, той – тондуунуку.

Аш берген киши айыптуу.

Аш болсо казан табылат, жан болсо жабуу табылат.

Аш бышкан казанда таш бышпайт.

Аш бышырган даамын билет.

Аш ичсең – акылың менен, тон кийсең – сакты-
гың менен.

Аш кадырын ачыккан билет, жок кадырын та-
рыккан билет.

Аш кадырын билбеген үй ээсин уялтат.

Аш катыгы ак болот, эл катыгы бек болот.

Аш койгонго аш кой, таш койгонго таш кой.

Аш көп болсо каада көп.

Аш көп болсо кедей ток.

Аш көп болсо, көңүл ток, аш жок болсо, көңүл
жок.

Аш кылалбаган аял айыл кыдырууга даяр.

Аш кылам деп таш кылат.

Аша байлык жоону көбөйтөт.

Ашаарын ашаган, жашаарын жашаган.

Ашаткысы жеткенде алды мындай катарбы.

Ашка алымсынбаган жарды эмес, көпкө көзү
тойбогон жарды.

Ашка барсаң ачып бар, тойго барсаң тоюп бар.

Ашка жүк, башка жүк.

Ашка тоймок бар, башка (жашка) тоймок жок.

Ашкабакты бирөө дарбыз деп жептир.

Ашканада аял көп болсо, аш бышпайт.

Ашкере куудан адам качаар.

Ашкере сынчы бузат, ашкере жеген кусат.

Ашпоз ачтан өлбөйт.

Ашпоз аш жытына семирет.

Аштан качкан акмак ачтан өлөт.

Ашты кордосоң кустурат, эрди кордосоң шаш-
тырат.

Ашты таттуу кылган туз, алысты жакын кыл-
ган кыз.

Аштык айда жазында, айдабасаң жазында ачка
өлөсүң кышында.

Аштык бер, аштык берсең баштык бер, баштык
берсең артып бер, артып берсең тартып бер.

Аштык жеген арыбайт, ак ичкен адам карыбайт.

Аштык тапсаң баштык жок, баштык тапсаң
аштык жок.

Аштыктын алдына орок тийсе, аркасына кел-
бей койбойт.

Аштын даамы – тузунда, адамдын даамы – ти-
линде.

Аштын таттуусун таткан билет, жолдун алысын
баскан билет.

Ашуудан ат алмаштырбайт.

Ашуусу болбой тоо болбойт, аркары болбой зоо
болбойт.

Ашы бар (же аш ичкен) аяктан аттаба.

Ашы бардын карды ток.

Ашы жок үйдү ит да сүйбөйт.

Ашыгып айтсаң да, ашыра айтпа.

Ашыгып жооп берген – аз ойлойт.

Ашык болгон адам акын болот.

Ашык дүйнө баш жарбайт.

Ашык ойногон азар, топ ойногон тозор.

Ашык сөз өкүнүчкө алып келет.

Ашыккан ууру ачка өлөт.

Ашыккан (сабырсыз) калар уятка, саргайган же-
тер муратка.

Ашыкпаган адам араба менен коён уулаптыр.

Ашыкпаган тез жетет, ашыккан адашып кетет.

Ашыкпай ойлоп, тез бүтүр.

Ашыктык кудурети ааламдын күчү менен тең.

Ашыктык өлүмдөн күчтүү.

Ашыктыкка алдастап, жетим көпөлөкчө өрттө-
нүп өлүүгө болбойт.

Ашым калса калсын, ишим калбасын.

Ашына жараша табагы, ишине жараша тамагы.

Ашынан табагы кымбат.

Ашың болбосо да, кашың болсун.

Аюга карышкыр ажайып көрүнөт.

Аюу амандыкты тилейт, акмак жамандыкты
тилейт.

Аюу менен алышкан, арстан менен кармашат.
Аюудан качсаң – дөңгөккө, дөңгөктөн качсаң – сөңгөккө.

Аяган көзгө чөп түшөт.

Аягы жаман төрдү булгайт, оозу жаман элди булгайт.

Аягы жебей башы жейт, аркандап койсо жакшы жейт, туягы жебей башы жейт, тушап койсо жакшы жейт.

Аягы кысканын, арышы кыска.

Аяздуу жылы алма көп, жаандуу жылы көлмө көп.

Аяк (бут) жүгүрүүчү ашка, ооз (тил) жүгүрүүчү башка.

Аяктуу сөзгө аргасыз жооп кайтарат.

Аяктууга жол бербеген, ооздууга сөз бербейт.

Аял – акылыңдын жарчысы, өмүрүңдүн ачкычы.

Аял – турмуш туткасы, коомдун күзгүсү.

Аял – үйдүн туткасы, эркек элдин туткасы.

Аял – үйдүн чырагы.

Аял – эрдин жарым өмүрү.

Аял башкарган үйдү шайтан башкарат.

Аял болбосо, ашкана жетимсирейт.

Аял жакшы – эр жакшы, увазир жакшы – кан жакшы.

Аял жакшысы – ырысы мол, аял жаманы – кайгысы зор.

Аял жакшысын эри сүйөт, эр жакшысын эли сүйөт.

Аял жок жерде эр көркүсүз.

Аял кесирдүү болсо эрине тиет, эркек кесирдүү болсо элине тиет.

Аял кор болгон, баркталбаган жерде, эч нерсе баркталбайт.

Аял сергегинен жумуш бүтөт, эр сергеги ырыс күтөт.

Аял турмушу – заман күзгүсү.

Аял – үйдүн туткасы.

Аял эрдин учса – канаты, консо – куйругу.

Аялга – мактоо, аргымакка – таптоо.

Аялдар базарда, эркектер казанда.

Аялдуу үй – айдың көлдөй, аялсыз үй – кумдуу чөлдөй.

Аялды ашынан тааны, баланы башынан тааны.

Аялдын азабы көп, түйшүгү түмөн.

Аялдын акылын жесиринде көр, баланын акылын жетиминде көр.

Аялдын бешенесинин чырагы – күйөө.

Аялдын жакшы-жаманы конок келгенде билинет.

Аялдын жаманы атыңды булгайт, эрдин жаманы – элди булгайт.

Аялдын жаманы да алты кырдуу, он эки сырдуу.

Аялдын күчү – жети өгүздүн күчү.

Аялдын сулуулугу – ажарында, эркектин сулуулугу – акылында.

Аялдын эң башкы озуйпасы – эне болуу.

Аялзаты – адамзаттын энеси.

Аялзаты айтып бүткүс дастан.

Аялсыз үй суусуз тегирмен менен тең.

Аялсыз үйдөн бороон чыгат.

Аялсыз эркек – канатсыз куш, эркексиз аял – тамырсыз дарак.

Аялы жаман ажырашып тынат, коңшусу жаман көчүп тынат, малы жаман сатып тынат, дарты жаман «жатып» тынат.

Аялынын жаман-жакшысы, эринин кийинишинен байкалат.

Аялың ажаан болсо, алыстайсың.

Аялың мыкты болсо – бактың, аялың кыйды болсо – каттың.

Аялың урушчаак болсо, элиндин тынчтыгынан не пайда.

Аялыңды атым дебе камчы салып, балаңды өзүм
дебе эрке багып.

Аялыңды жек көрүп, жамандыкты ыратпа.

Аянбай иштеген, таянбай күн көрөт.

Аярлап сүйлөгөн кишинин амалы көп.

Аяшар тууган болбосо, акырын сүйлөп жатка
жак.

Б

Баанасы жок сайдан кеч, кайрымы жок байдан
кеч.

Баарынан качып кутулат, өлүмдөн качып куту-
ла албайт.

Баарынан нан улук.

Баарынан өкүнүч жаман.

Баары эле пайда дейт, зыянды кандай шордуу
көрөт?

Баардыгын билген акылдуу эмес, билгенин иш
жүзүндө көрсөтө алган акылдуу.

Баардык жигит кыз тандайт, бактылуу жигит
уз тандайт.

Баардык нерсенин өз жолу бар.

Баардык тарбия эне сүтү менен келет.

Баарына мезгил баа берет.

Баарынан качып кутулат, өлүмдөн качып куту-
ла албайт.

Баарын сыйлабасаң да, карыны сыйла.

Баарынан эркиндик кымбат.

Баары тең эле атанын баласы, бирок баары тең
эле ата баласы боло албайт.

Баасына жараша барк, насилине жараша нарк.

Баатыр – бир октук, бай – бир жуттук.

Баатыр – маңдайлаш, чечен – таңдайлаш.

Баатыр – орток, кут – жалгыз.

Баатыр – согушта, акыл – ачуу келгенде, дос –
зарылдыкта сыналат.

Баатыр баатыр эмес, мал баккан баатыр,
Баатыр баатырды көзүнөн тааныйт, чечен чеченди сөзүнөн тааныйт.

Баатыр бир өлөт, коркок миң өлөт.

Баатыр болмок – маңдайдан, чечен болмок – тандайдан.

Баатыр болсоң – душмандан качпа.

Баатыр болсоң – шер бол, коркок болсоң – жер бол.

Баатыр болсоң жердей бол, баарын чыдап көтөргөн.

Баатыр болуп бай болсоң – бүрдөп турган терексин, баатыр болуп жок болсоң – үрүп чыккан серексин.

Баатыр жарасыз болбос (же болбойт).

Баатыр жол баштайт тар жерде, чечен сөз баштайт ар жерде.

Баатыр жоодо мактанат, коркок үйдө мактанат.

Баатыр жоодо таанылат, чечен доодо таанылат.

Баатыр кол баштайт, чечен сөз баштайт.

Баатыр намыс үчүн туулуп, намыс үчүн өлөт.

Баатыр өлөр жерине күлүп барат.

Баатыр өлсө аты калат, коркок өлсө неси калат.

Баатыр өлсө да куралын таштабайт.

Баатыр өлүмдү билбейт, коркок өмүрдү билбейт.

Баатыр өлүмү марадан.

Баатыр туулса – эл ырысы, жамгыр жааса – жер ырысы.

Баатыр чөлдө өлбөйт, балык көлдө өлбөйт.

Баатыр чын айтат, коркок калп айтат.

Баатыр элден өсөт, акмак элден безет.

Баатыр элден чыгат, байлык жерден чыгат.

Баатыр элин сагынат, каз көлүн сагынат.

Баатырга да жан керек, бакырга да жан керек.

Баатырга таяк да жарак.

Баатырга тийген жары эрте тул болот.

Баатырдан жоо кетет, чеченден доо кетет.
Баатырды жоодо сынайт, күлүктү жолдо сынайт.
Баатырды жоону женгенден кийин макта, та-
макты бойго сиңгенден кийин макта.

Баатырды көрсөң кыдыр тут, букара көрсөң ка-
дыр тут.

Баатырды намыс жаратат.

Баатырдык билекте эмес, жүрөктө.

Баатырдыкка дабаа жок.

Баатырдын атын (данкын) алыстан ук, жанына
келсең бир киши.

Баатырдын баш ийгени – өлгөнү.

Баатырдын жоодон өлгөнү – элине шыпаа.

Баатырдын көркү – маңдайда, чечендин көркү –
таңдайда.

Баатырдын көркү эрдикте.

Баатырдын маңдайы жарылат, чечендин таң-
дайы жарылат.

Баатырдын өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Баатырдын өмүрү кыска, даңкы узун.

Баатырдын сөзү эки болбойт.

Баатырлар маңдайлашса билинет, чечендер таң-
дайлашса билинет.

Баатырсынган жигитти жоо келгенде көрөрбүз.

Баба өмүрүн билген киши караңгыда шам сыяк-
туу.

Баба сөзүн улаган кишинин орду төрдө болор.

Бабасы эккенди, баласы орот.

Багбан болсо бак чыгаар, бактын гүлү ачылаар.

Багы ачыктын маңдайы жарык.

Багы ачылаарды бакыт баарлайт.

Багы бар, багы барга дагы бар, багы жок, багы
жокко дагы жок.

Багы бардын ташы да өйдө кулайт.

Багы бардын шагы бар.

Багы башынан качкандан адам да качат.

Багы жокко дагы жок.

Багылган мал семиздейт, жыл сайын өсүп эгиздейт.

Багыңды байгеде сына.

Бадал – арсыз өсүмдүк.

Бадалдуу жерде сайгак көп, балалуу үйдө айгак көп.

Бадачы сайгактан коркот.

Базар – бай, барган – кедей.

Базар барга – таттуу, жокко – ачуу.

Базар ичи байыбайт.

Базарда миң киши, көңүлдө бир киши.

Базары жакын байыбайт, калп айткан киши жарыбайт.

Базары жакын байыбайт, соодагер жакыны жарыбайт, мазар жакыны тынбайт.

Бай – балпаң, кедей – жалтаң.

Бай баарын кийет, жок барын кийет.

Бай байга куят, сай сайга куят.

Бай байлыгын, кул чарыгын салат.

Бай баласы кубанаар койдон тууган эгизге, арамзалар көз салаар – жылкыдагы семизге.

Бай баласы сүйлөсө төө, тайлакты кеп кылат, чач-тарачтын баласы устара, кайрак кеп салат.

Бай барман менен, жок дарман менен.

Бай барынча, жок алынча.

Бай билгенди кул билет, айтайын десе эрки жок.

Бай болбогон бай болсо – отоого чөп койбойт, бий болбогон бий болсо – сүйлөөгө сөз койбойт.

Бай болбогон бай болсо, корубаган жер калбайт.

Бай болгон адам ток болот, мас болгон адам шок болот.

Бай болсоң магдыраба, кедей болсоң мөгдүрөбө.

Бай болуп балтасы жок, жарды болуп калтасы жок.

Бай болуп көргөнүм жок, жакыр болуп өлгөнүм жок.

Бай боорун тааныбас, соода жокко карабас.

Бай даңкы менен, кедей күчү менен жашайт.

Бай жандаган кедей оңбос, соодагер жандаган малай оңбос.

Бай жарды болсо үч жыл байлыгын кое бербейт, жарды бай болсо, үч жыл жардылыгын кое бербейт.

Бай жашагың келсе төө карма, шай жашагың келсе ат карма, жай жашагың келсе кой асырап, уй бак.

Бай караган марыбайт, жалчы жүргөн жарыбайт.

Бай кийсе «Куттуу болсун!» дейт, кедей кийсе «Кайдан алдың?» дейт.

Бай көргөндү мен көрөм, тартайын десем күчүм жок.

Бай мактанат, баатыр шаттанат.

Бай мактанса – бир жуттук, эр мактанса – бир октук.

Бай мактанса табылат, кедей мактанса чабылат.

Бай малын айтат, кедей зарын (несин) айтат.

Бай малын жейт, кедей жанын жейт, уятсыз арын жейт.

Бай менен байбиче урушса, кул менен күң куймакта.

Бай менен жарды (кедей) баш кошпойт.

Бай менен куда болсоң – чиренет, жарды менен куда болсоң – тиленет.

Бай окшутат, жок какшытат.

Бай өлгөн аттын такасын издеп, алты ай жер казыптыр.

Бай салык салса, кул чарык салат.

Бай сотко барса – барпаңдайт, кедей сотко барса – калтаңдайт.

Бай союуга козу тапшай, жардынын жалгыз козусун сураптыр.

Бай тойгонунан ынтыгат, кедей ачкасынан ынтыгат (кээде ыктытат).

Бай уулунун назары ач, ыймандуу киши андан кач.

Бай-байлашып ыйлоого бай Тейиттей эл керек.

Байбиченин амалы кырк эшекке жүк.

Байбиченин бардыгы – төөдөй кара сандыгы.

Байга бар дүйнө, жокко тар дүйнө.

Байга жагынам деген жардынын жалгыз эчки-си чыгым болуптур.

Байга жанашсаң башың торго чалынат, бекке жанашсаң белченден азапка батасың.

Байга кийиз мүлк эмес.

Байга күндө майрам, күндө той, кедейге күндө кайгы, күндө ой.

Байге бербес күлүктүн жүрүшүнөн байкалат, ашык болгон жигиттин күлүшүнөн байкалат.

Байда жардынын көз акысы бар, бийде букаранын өз акысы бар.

Байдан май чыкса, кедейден туз чыгат.

Байдан чай ичкенче, жардыдан суу ич, бийден эт жегиче жардыдан талкан же.

Байдан чай ичкенче, жоктон суу ич.

Байдан эт жегиче, байкуштан чай ич.

Байдасыз билим – жаансыз булут.

Байды байыткан кулу.

Байды балакет басса, жортуул баштайт, бээни балакет басса, кулун таштайт.

Байды кудай ураарда дөөлөтүнө мас болот.

Байды кудай ураарда конок келсе жашынат, атты кудай ураарда аягынан басынат.

Байды кудай урарда – байталын сатып ат кылат, жакшыны кудай урарда – жакынын сатып жат кылат.

Байды кул десе күлкүсү келет, кулду бай дебе, өлгүсү келет.

Байды мактаба, кедейди жектебе.

Байды чоң сүйлөткөн короодогу койлору.

Байдыкы барымта, кедейдики сыйрымта.

Байдын ашын байкуш аяйт (кызганат).

Байдын байлыгы кедейдин көз жашынан жаралат.

Байдын байлыгын чачам, жоктун жонун ачам.

Байдын башы кычышат, кедейдин курсагы ачышат.

Байдын жегени уча менен куймулчак, кедейдики өпкө менен кекиртект, шыйрак менен шыйбылчак.

Байдын иши барман менен, кедейдин иши дарман менен.

Байдын казаны тегин жерден кайнабайт, дасторкону тегин жерден жайнабайт.

Байдын карманаары – малы, кедейдин карманаары – жаны.

Байдын көп малы көзгө көрүнбөй, кембагалдын жалгыз эчкиси көрүнөт.

Байдын кулу – коломтонун күлү.

Байдын кулу болгончо, байкуштун уулу бол.

Байдын малы кадырлуу, жардынын жаны кадырлуу.

Байдын малын аяба, кете берсин талаага.

Байдын малын аяба, суктун чайын аяба.

Байдын нээти кара – колу ак, кедейдин колу кара – нээти ак.

Байдын санаасы – байлык, жоктун санаасы – айлык.

Байдын тамыры көп, бийдин кулагы көп.

Байдын уулу калаада, байкуштун уулу талаада.

Байдын уулу назары ач, ыймандуу киши андан кач.

Байдын уулу сүйлөсүн, мурду бучук болсо да.

Байкабай сынчы сындабайт.

Байкабай туруп баспа, билбей туруп шашпа.

Байкуш эңсейт – байлыкты, карыя эңсейт – жаштыкты.

Байлаганды билсен, чечкенди да бил.

Байлыгың болбосо да, баркың (достугуң) болсун.

Байлык – байлык эмес, бирдик – байлык.

Байлык – колдун кири.

Байлык – куушурат, жоктук – бышырат.

Байлык адамга эркиндик берет.

Байлык адамды эсиртет, эсирген адамдын кесипи көпкө тиет.

Байлык бакыт эмес.

Байлык бирөөнүн маңдайына бүтсө, бирөөнүн тандайына бүтөт.

Байлык жерде, күч элде.

Байлык жерден чыгат, баатыр элден чыгат.

Байлык колдун киридей: бирде келет, бирде кетет, жукса турат, жууса кетет.

Байлык мактантат, кедейлик сактантат.

Байлык мүлктө эмес – талантта.

Байлык мурат эмес, жоктук уят эмес.

Байлык не дегизбейт, жоктук не жегизбейт.

Байлык өтөт, кедейлик кетет.

Байлык эмне дедирбейт, жоктук эмне жедирбейт.

Байлыксыз эл болбойт, пайгамбарсыз дин болбойт.

Байлыктан көрө биримдик артык.

Байлыктуу – баатыр, байлыксыз – жалтак.

Байлыкты бөлүп түгөтөт, ооруну өлүм түгөтөт.

Байлыкты жек көргөн адам эч качан байыбайт.

Байлыкты жыйнаганча достукту чыңда.

Байлыкты сүйгөн – намысты билбейт.

Байлыкты эл жаратат, басынткан жер каратат.

Байлыкты эмгек, теңдикти күрөш аныктайт.

Байлыкты эмгектен, теңдикти күрөштөн изде.

Байлыктын атасы – эмгек, энеси – жер.

Байлыктын баарысы жакшы, барктуусу билим.

Баймын деп мактанба, жокмун деп суктанба.

Байтал жүгүрүп (чуркап) байге албайт.

Байтал күлүк баркта жок, катын чечен наркта жок.

Байтал минсе – кулун жок, саамал ичсе – кымыз жок.

Байталга күнүң түшсө да, байга күнүң түшпөсүн.

Байталым жаның үчүн жорголоорсун.

Байыганда досун көп, жакырдансаң доочу көп.

Байыдым деп сүйүнбө, ийгилигине сүйүн.

Байыркынын жомогу баштаса келер оролу.

Бак башына консо, колуна тынарың коноор.

Бак да байга конот.

Бак карабай кыдыр да даарыбайт.

Бак коноор адамдын уулу эптүү, кызы көрктүү болот.

Бака баштуу эркекке алтын баштуу ургаачы эби менен тең болот.

Бака жеп чөлгө кирди, жылан жеп ийинге кирди.

Бака майрыгын билбей жыланды ийри дейт (деп-тир).

Бакага балыр көл жакшы, балыкка терең суу жакшы, жигитке өскөн эл жакшы.

Баканы алтын такка отургузсаң да, баткакты көрсө секирип түшөт.

Баканын басканын көрсөң, желгенин сурап не-тесин.

Баканын өзү чөлдө болсо да, көзү көлдө.

Бакасыз көл болбойт, катасыз киши болбойт.

Бак-бак эткен текени суу кечкенде көрүп ал.

Бакка келет бир кезек, бакка кезек келгенде башында булбул куш сайрайт.

Баккан бала таттуу болот.

Баккан ээси жарашса, күйпүл күчүк сак болот, алган эри жарашса, кара катын ак болот.

Баккан ээсине жараша малы семиз, төлү эгиз.

Бакпай – балаанан, жакпай – жалаанан (сакта).

Бакпаса мал кетет, карабаса катын кетет.

Бактылуу аталган байда да арман болот.

Бактылуу болмок мүнөздөн, баатыр болуу күрөштөн.

Бактылуу болом десең, башкага көз артпа.

Бактылуу менен басташпа, таалайлуу менен талашпа.

Бактылуу эмгегинде зор, бактысыз ооруда кор.

Бактылууга эки дос келет, бактысызга эки ууру келет.

Бактылууну бак карайт да, кыдыр даарыйт.

Бактылуунун касы өлөт, бактысыздын досу өлөт.

Бактың ашкан убакта, карганы салсаң каз алат, бактың качкан убакта, шумкарды салсаң аз алат.

Бактысы ачылар жерине кыз ыйлап барат.

Бактысы жоктун сөзү эгерим эм болбойт.

Бактысы тайганга баатырсынба.

Бактысыз – таалайынан көрөт.

Бактысыз жокко көнөт, барга көнбөйт.

Бактысыз таалайына таарынат.

Бактысыздан кут качат.

Бактысыздык өзүндөн, багынбайт ага түшүнгөн.

Бакча баксаң – макта, акча тапсаң – сакта.

Бакшы багамын дейт, төшүнө тумар тагамын дейт.

Бакылдаган (кээде бапылдаган) текени суу кечкенде көрөрбүз, шакылдаган келинди (же такылдаган катынды) үй чечкенде көрөрбүз, менменсинген жигитти жоо келгенде көрөрбүз, чеченсинген жигитти доо келгенде көрөрбүз.

Бакылдын (сарандын) багы көгөрбөйт, көгөрсө да көбөйбөйт.

Бакыр алдуу, кой шыйрактуу.

Бакыр болсоң баркыт (макмал) кий.

Бакыр болсоң иш жокпу, баатыр болсоң аш жокпу.

Бакыр киши паанада, сокур киши шоолада.

Бакыргандан коркпо, тымызындан корк.

Бакыргандын баары эле баатыр эмес, балкай-
гандын баары эле балбан эмес.

Бакыт ачкычы – эмгекте.

Бакыт деген тоголок, аны токтотууга эп керек,
мээнет деген жалпак, аны көтөрүүгө күч керек.

Бакыт кушу конгон – бай болот, дөөлөт кушу
конгон – бий болот.

Бакыт менен кайгы үзөнгүлөш.

Бакыт оросо, дос торойт.

Бакыт сандыкта, ачкычы асманда.

Бакыт тоголок, мээнет жалпак.

Бакыт эмгектен жаралат.

Бал – аарыдан, мээрим – аялдан.

Бал жегиси келген аюу аарынын чакканына
чыдайт.

Бал таттуу, балдан да бала таттуу.

Бала – баладай, башы-көзү чарадай.

Бала – биздики, акылы – өзүнүкү.

Бала адамдын канаты.

Бала баарынан да таттуу, баарынан да барктуу.

Бала бактынын бир шооласы.

Бала бар үйдө калп сүйлөбө.

Бала билет, билбесе неге күлөт.

Бала боор эт менен тең.

Бала жакшысы – атанын данкы, кыз жакшысы –
эненин данкы.

Бала жетиге чыкканча жерден таяк жейт.

Бала жылмайса аалам жылмайт.

Бала көргөнүн жасайт, жинди оюна келгенин
жасайт.

Бала көргөнүн кылат, көсөө түрткөнүн кылат.

Бала күлкүгө тойбойт, жалкоо уйкуга тойбойт.

Бала оюнга тойбос, жаман уктаганын койбос.

Бала тапкандыкы эмес, баккандыкы.

Бала тарбиясы – бешиктен.

Бала таттууга өч.

Бала төрөп, бала тарбиялоо – баа жеткис эмгек.

Бала ыйламайынча эмчек кайда?

Бала, баланын иши чала.

Балаадан машайык качыптыр.

Балага ата сынчы.

Балага байкап сүйлөсөн акылына коноор, байкабай сүйлөсөн өрт ичинде болоор.

Балага мүнөз эмчек сүтү менен берилет.

Балага ойлоп айтсаң угат, ойлобой айтсаң отко жыгат.

Балалуу болбогон – кубанганды көрбөгөн (билбеген), баласы өлбөгөн – күйүттү көрбөгөн (билбеген).

Балалуу өрдөк көлүнөн кетпейт, баласы жакшы элинен кетпейт.

Балалуу өрдөк талпынса, балалары чуу болот, баласыз өрдөк талпынса, жез канаты куу болот.

Балалуу үй – базар, баласыз үй – мазар.

Балалуу үй – бактылуу үй.

Балалуу үй – күлкүнүн куту, баласыз үй кубанычтын жуту.

Балалуу үй – мөмөлүү бак.

Балалуу үй – падышалуу үй.

Балалуу үй – түлүстөн, баласыз үй – көрүстөн.

Балалуу үйдө бакыт бар.

Балалуу үйдө сыр жок, оорулуу үйдө ыр жок.

Балалуу үй-күлкүнүн куту, баласыз кубанычтын жуту.

Балалуунун багы бар, баласыздын жүрөгүндө муну бар.

Балалуунун баласын алганча, колуна ишин ал.

Балалуунун бели тынат, баласыздын бели сынат.

Балалык кишиге эки келет: бири жашында, бири карыганда.

Балам, балалуу болгондо билээрсин.

Баланы ата күтөт тукумум улансын деп, баланы эне күтөт учугум узарсын деп.

Баланы багыш ырахат, акыл кошуш азап.

Баланы бак, жоону чап.

Баланы жакшылыкка жетелеп жанаштыр, жамандыктан кубалап адаштыр.

Баланы жаман көргөн жарыбайт.

Баланы кебезге ороп бага албайсын.

Баланы мээнет чырмаса, саргара түшөт, таз болот.

Баланы тарбиялоо – ташты кемиргенге тете.

Баланы таяк менен урба, сөз менен ур.

Баланы таяк менен эмес, акыл менен тарбияла.

Баланы тууйсуң, кыял-жоругун кошо туубайсың.

Баланы чыйрак өстүр, жоодо сына.

Баланын балакайы да бар, калакайы да бар.

Баланын бары да балаа, жогу да балаа.

Баланын билеги ооруса, эненин жүрөгү ооруйт.

Баланын буламыгын жеп койду деп, акмак аялын күнөөлөйт.

Баланын көөнү ток болсо гана эненин көңүлү тынч болот.

Баланын көркү энеде, күлүктүн көркү кермеде.

Баланын тарбиясы жашынан.

Баланын тентек болушу үйдөн, таалим-тарбиядан.

Баланын тили «апа» деп чыкса да, атанын тарбиясын алат.

Баланын туулганына сүйүнбө, турарына сүйүн.

Баланын ырайына жараша ат кой.

Балаң жакшы болсо – бактың, жаман болсо – каттың.

Балаң жакшы болсо өргө чыгарат, балаң жаман болсо көргө тыгат.

Балаң жакшы болсо эл башы, жаман болсо эл душманы.

Балаң жакшы чыкса – бакыт-таалай тапканың.

Балаң мыкты болсо даңкың чыгат.

Балаң пайдалуу болсо, аштыгың айдалуу.

Баланды жакшылыкка жетелеп жанаштыр, жамандыктан кубалап адаштыр.

Баланды элиң мактаса – андан ашкан бакыт жок.

Баландын көптүгүнө чиренбе, ыйманына чирен.

Балапандарды күзүндө санайт.

Балапандуу казга куш шилтеген мүнүшкөр акмак, балалуу аялга камчы көтөргөн эркек акмак.

Баласы баатырдын атасы ардактуу.

Баласы жаман марыбайт, катыны жаман жарыбайт.

Баласы жоктун – ырысы жок.

Баласыз үй – бактысыз.

Балбан болсоң жердей бол баарын чыдап көтөргөн.

Балбан менен күрөшпө, түптүү менен тирешпе, шамал менен жарышпа.

Балдар бар жерде катташ бар.

Балдар эмне дедирбейт, ачкалык эмне жедирбейт.

Балдарыбыз – биздин келечегибиз.

Балды сүйсөң, аарынын ачуусуна чыда.

Балкачынын миң урганы – барсканчынын бир урганы.

Балта көтөргөнчө дөңгөч дем (же эс) алат.

Балтасыз бай болбойт, калтасыз кайырчы болбойт.

Балчы менен төлгөчүдөн өз аялын артык айтат.

Балык башынан сасыйт (кээде чирийт).

Балык жеген байыбайт, пейли кеткен беришпейт.

Балык иримчил, кары ырымчыл, жаман арызчыл.

Балык көлдө өлбөйт, баатыр чөлдө өлбөйт.

Балык менен акындын ойноок мүнөзү окшош.

Балыкка тил, дөңгөчкө жан киргизгенди сыйкырчы дейт.

Балыкты сууга салып коркутпа, баканы балчык-ка салып коркутпа.

Балыктын жаны суу менен, эрдин жаны эл менен.

Балыктын күнү көл менен, жигиттин күнү эл менен.

Балыктын өз майы менен өзүн эмде.

Балыктын өмүрү сууда.

Балыктын суусуз күнү жок, «күнүм жок» дешке үнү жок.

Балыктын тирилиги суу менен.

Балыкчы балыкчыны алыстан тааныйт.

Балыкчынын аты чөлдөп өлөт.

Балырлуу жерде бака бар, тулпар атта така бар.

Балээ кетсе, бакыт келет.

Бангиликке барганың, балакетке калганың.

Бар – балтаң, жок – калтаң.

Бар – барын айтат, жок – зарын айтат.

Бар – барынча, жок – алынча.

Бар – шаттантат, жок – какшантат.

Бар бардар эмес, мамиле бардар.

Бар барын жейт, уятсыз арын жейт.

Бар белгиси аш менен, жок белгиси жаш менен.

Бар болбой малың чачылбайт, жок болбой жолуң ачылбайт.

Бар болсо – айымчылык, жок болсо – кайырчылык.

Бар болсо – көрө албайт, жок болсо – бере албайт.

Бар болсо – ташыба, жок болсо – шашпа.

Бар болсо бакмагы кыйын, жок болсо тапмагы кыйын.

Бар болсо мактанба, жок болсо уялба.

Бар деп мактанба, жок деп даттанба.

Бар жаман эмес, жок жаман.

Бар карындаш багууда болгончо, жок карындаш жолдо болсун.

Бар не дедирбейт, жок не жедирбейт.

Бар окшотот, жок какшытат.

« Бар» – таттуу сөз, «жок» – ачуу сөз.

Бараар жери жоктун, басаар тоосу жок.

Барбаган жерде жыргал көп, барсаң аны таппайсың.

Барбаган жери жоктун баспаган жолу жок, кечпеген суусу жоктун ашпаган ашуусу жок.

Барга – бар, жокко – жок.

Барга – майрам, жокко – ойрон (сабыр).

Барга бар дүйнө, кедейге кем дүйнө.

Барга канаат, жокко сабыр.

Барга мактанба, жокко кайгырба.

Барга тобо, жокко кайыл.

Барган жериң от болсун, балакети жок болсун.

Барда аябаган жокко тойбойт.

Барда бардай, жокто бечарадай.

Бардар киши байлыкка мас, акылга пас, кедей киши акылга мас, байлыкка кас.

Бардар менен дос болсоң – каалаганыңды аларсың, жаман менен дос болсоң – кара өзгөй доого каларсың.

Барды жок кылган да аял, жокту бар кылган да аял.

Барды көрө албайт, жокко бере албайт.

Барды сурабайт, жокту тилебейт.

Бардын баянасы, жоктун жоболону.

Бардын иши барман менен, жоктун иши арман менен.

Барктаса башка чыгат.

Баркыңды билбегенге сыр айтпа.

Баркыңды билгенди баала, кадырыңды билгенди каала.

Бармак басты, көз кысты.

Бармак башка, билек бир, аралык алыс, тилек бир.

Бармактай алтының болгончо, тырмактай акы-
лын болсун.

Барса – базар, келсе – кербен.

Барчылык баш айлантат.

Барчылык жарашып турат, жокчулук талашып
турат.

Барымтага алган мал болбойт.

Барымтадан корккон мал бакпайт, чегирткеден
корккон эгин экпейт.

Барына шүгүр, жогуна тобо.

Барына да кубанба, жогуна да кейибе.

Баскан жолду арбытат.

Баскан жолуң түз болсо, кылган ишиң уз болот.

Баскандан эринсең жүгүрөрсүң.

Баскың келбесе, чуркаарсың.

Басмайылдын батканын ээси билбей, ат билет,
эр жигиттин кадырын агайын билбей, жат билет.

Баспаган атка «чү» деген сөз дем берет.

Баспас ат, өтпөгөн бычак эрди тез карытат.

Бассаң бутуна этият бол, сүйлөсөң тилиңе сак
бол.

Бастырган бараар, чапкан калаар.

Бастырганды билбеген жолду бузат, башкарган-
ды билбеген элди бузат.

Басыгын бузган ат аксайт, алкымын бузган эр
аксайт.

Басыгына жараша барк, насиле жараша нарк.

Бата менен эр көгөрөт, жамгыр менен жер кө-
гөрөт.

Батаар күндүн атаар таны бар.

Баталуу эр арыбас, батасыз эр жарыбас.

Батасын алсаң эл-журттун көгөрөсүң-өсөсүң,
башы жоктой иш кылсаң, батпай элден көчөсүң.

Батмандап кирген оору мыскалдап чыгат.

Батымы жок көп бактыдан куру калат, баркы
жокко баласы да сурданат.

Баш – акыл үчүн, акылман – эл үчүн.

Баш – акылдын кабы, көз – жандын айнеги.
Баш айрылса – бөрк ичинде, кол сынса – жен ичинде.

Баш- акыл үчүн, акылман – эл үчүн.

Баш аман (соо) болсо, бөрк табылат.

Баш аманда мал таттуу, баш ооруса жан таттуу.

Баш болуу – оной, баштап кетүү – кыйын.

Баш иштебесе бутка күч келет (кээде бутка убал).

Баш канжыгада, кан көөкөрдө.

Баш кесмек бар, тил кесмек жок.

Баш көбөйсө – ырыс, кас көбөйсө – уруш.

Баш мээси менен, мал ээси менен.

Баш соо болсо, бөрк табылат.

Баш экөө болбой, мал экөө болбойт.

Башка жерден көк асманды көргөнчө, өз жериңде кара булутту көр.

Башка келгенди көз көрөр.

Башка келсе (же чапса), байтал жорго болот, мата торко болот.

Башка өскөндүн боору таш, ташка өскөндүн туягы катуу.

Башка түшкөндү көз көрөт.

Башка түшсө, бала да көнөт.

Башка элге барып султан болгуча, өз элинде ултан бол.

Башкага жасаганың да өзүнө пайда.

Башкалар менен ой бөлүшкөндөн акылың өзгөрбөйт, кайра толот.

Башканы коюп Манасты айт.

Башканы танса да, токочту танбайт.

Башканын кайгысына кубанба, бактысына кубан.

Башта уткан байыбайт, кийин уткан жарыбайт.

Баштаагы болбой мал болбойт, башчысы болбой эл болбойт.

Баштагынын жашы болсоң, эмкинин карысы болорсун.

Башталганга мактанбай, бүткөнгө мактан.
Баштоочу болсо, коштоочу табылат.
Баштуу тойдун ыры көп, башсыз тойдун чыры
көп.

Башты асыраган – эки кол.

Башты башкара билген башкага үлгү.

Баштын көркү – жүз, жүздүн көркү – көз, ооз-
дун көркү – тил, тилдин көркү – сөз.

Башчы дурус болбосо – журт бузулат, соода ду-
рус болбосо – нарк бузулат.

Башчы экөө болсо акыл – жалгыз.

Башчыга калыстык, балана бакыт тиле.

Башчылардын башаты таза болмоюн, элди ый-
манга чакыра албайт.

Башчысы болбой марыбайт, башаламан жары-
байт.

Башы – бапан, аягы – сапан (же башы кеткен
бапанга, аягы кеткен сапанга).

Башы барга мал токтойт (же башың барда мал
жокпу).

Башы бөлөктүн ашы бөлөк.

Башы жок бака, көзү жок көгөн.

Башы карга болгондун мурду бок чокуйт.

Башы катуунун аягы катуу.

Башы мукул, аягы тукул, сайда саны жок, же-
тесиз кул.

Башы оорубагандын кудай менен иши жок.

Башы ооруган бакшыга барат, дөөлөтү ашкан
жакшыга барат.

Башы ооруп, балтыры сыздабагандын эчтеме
менен иши жок.

Башын баштайт, аягын таштайт.

Башын жуубай биттен көрөт, этин катпай ит-
тен көрөт.

Башына күч келсе, байтал жорго болот.

Башына мүшкүл иш түшпөй балчыкка туйгун
сулабас.

Башына тартса – аягына, аягынан тартса – башына жетпейт.

Башынан багы качкандан адам да качат.

Башың аманында малыңды түгөлдө.

Башың баш, багалчагың кара таш.

Башың ооруса бакшы изде, жаның ооруса жакшы изде.

Башың өткөн жерден өзүң өтөсүн.

Башыңа бак консо, колуңа тынарың коноор.

Башыңа иш түшпөй, малың арзан сатылбайт.

Башыңа иш түшсө, жакын (же жакшы) кейип өтөт, жаман күлүп өтөт.

Башыңа иш түшсө, төбөң менен кудук казаарсың.

Башыңа күч келсе, башмалдак (башмандак) атасың.

Башыңа тоо түшсө – чымындай көр, чымын консо тоодой көр.

Башыңдан ак калпагың, ак элечегин түшпөсүн.

Башыңды көтөрүп элден сураганча, башыңды ийип жерден сура.

Башыңы ким сыласа машаягың ошо, маңдайыңда (жаныңда) ким отурса, сүйгөнүң да (сулуун) ошол.

Баягы, баягы – Байкожонун таягы.

Бегине жеткенче белиңди сындырам.

Бедели жок жигиттен (же коркоктон), белес жорткон жел артык.

Бедери жок торкодон бек токуган бөз жакшы (кээде бек токулган бөз өтөт).

Бездирген да тил, сүйдүргөн да тил.

Бейжай аял белгисиз ыйлайт.

Бейишти бөтөн жерден эмес, киндик каның тамган жерден изде.

Бейиштин ашын көрмөк бар, ичмек жок.

Бейкайратка бейиш жок.

Бейкүнөө күлсөң бирөөгө, каласың өзүң күнөөгө.

Бейли тар адам кең идиштен аш иче албайт.

Беймаал конок душмандан жаман.

Бейтаалай эрдин башына бейжай аял жолугат,
бешимде туруп кеп айтсаң, беш күнгө чейин оолу-
гат.

Бек зикир чалса, бек эместер бакшы болот.

Бекем катсаң оңой табасың.

Бекер алгандын берекеси болбойт.

Бекер жерден мышык аптапка чыкпайт.

Бекер жүргөнчө бекер оку.

Бекер ичкен – бей таалай, таап ичкен – чоң таа-
лай.

Бекер келген түйүнчөк, ичке жиптей үзүлчөөк.

Бекер кепин табылса, өлмөккө даяр.

Бекер киши таз болбойт.

Бекер турганча, бекер иште.

Бекерден теңирим безер.

Бекердин чолосу жок, кылайын десе иши жок.

Бекеринен мал тапсаң, берекеси жок болот.

Бекерпоздук – кылмыштуулуктун өзөгү.

Бекерчиге көчкөн эрмек.

Бекерчиден безе кач, ушакчыдан көчө кач.

Бекерчилик пейлинди алат.

Бектер кетет эл калат, бетеге кетет бел калат.

Бел бекчейсе, көз чекчейет.

Белден ашмак бар, элден ашмак жок.

Белден күч кеткенде, колдон иш кетет.

Белдүү иш бел байлоо менен бүтөт.

Белек баалуу эмес, сый баалуу.

Бели оорубаган бекерчиликти жакшы көрөт,
колу жоорубаган кошоматчылыкты жакшы көрөт.

Бенде болмок бир жылда, ажы болмок кырк
жылда.

Бенденин оозунан чыкса, бериштенин кулагына
аян болот.

Бер десең – үтүрөйт, ал десең – жылмаят.

Бербегенди берип уялт, келбегенди барып уялт.

Бербес жерде буюм бар, жакпас жерде отун бар.
Бербес кыздын салыгы оор (же назы көп).

Бербесең – алышпайсың, келбесең – алыстай-
сын.

Бербеске эртең менен саамал, берерге бешимде
кымыз.

Бербестин ашы бышпас, бышса да казандан
түшпөс.

Бербестин шылтоосу көп.

Берген – алат, эккен – орот.

Берген баатыр эмес, алган баатыр.

Берген жоомарт эмес, алган жоомарт.

Берген кудайына жагат.

Берген март эмес, алган март.

Бергенге беш да көп, алганга алтымыш да аз.

Бергенге кудайым берет.

Берейин деген кулуна, белен кылат жолуна, бер-
бейин деген кулуна, сатса чыкпайт пулуна.

Береке байда эмес – элде, кетмендеп иштелген
жерде.

Береке ургаачынын пейилинде.

Береке-байлык – эмгекте.

Берекени эмгегинен тиле.

Берекенин баары жерде калган эмеспи, жер
дүйнөнүн туткасы элде калган эмеспи.

Берекесин маа берсин, көлөкөсүн саа берсин.

Берерге акчаң болбосо, молдо үйүңө да кирбейт.

Берерге бешимде-кымыз, бербеске шашкеде –
саамал.

Берерге бешөө чыкпаса, аларга алтоо чыгат.

Берешенден бешиктеги бала да үмүт кылат

Бери болуп төрдө жок, ары болуп көрдө жок.

Бери карап күлүп, ары карап ыйлаган жаман.

Берилбеген белектен жүрөктөн чыккан сөз улуу.

Берип берен болгуча, бербей сараң бол.

Берип жаман көрүнгөнчө, бербей жаман көрүн.

Берсе – ал, урса – кач.

Берсе байды жакшы дейт, бербесе байды жаман дейт.

Берсе да бай жакшы, бербесе да бай жакшы, жесе да май жакшы, жебесе да май жакшы.

Берсең – алаарсың, эксең – ороорсун.

Берсең – ичпейт, бекитсең – койбойт.

Берүүчү киши келгенде казаны беш асылаар, бербөөчү киши келгенде казаны кеч асылаар.

Бетеге кетет, бел калат, бектер кетет, эл калат.

Бетеге өзүн бий ойлойт, караган өзүн кан ойлойт.

Бетегелүү жер жакшы, пейли түзүк эл жакшы.

Бети жокко безетки чыгат.

Бетим жаман болсо да, ниетим жакшы.

Бетине бедер кеткен соң, кымкап да болсо бөзгө тең, кадырман болсо зайыбың, картайса да кызга тең.

Бетке (же көзгө) айткан сөздүн заары жок.

Бетке айтканды адам дегин, артынан айтканды наадан дегин.

Бетке айткандын жүзү жарык.

Бетке айткандын пейили жакшылык.

Бетке чабар терс кыял, бөөдө кырсык тарттыраар.

Беттешүүдө өзүн жоготкон адам жетелеме болот.

Бечел турса жер өрттөйт.

Бечелге жөтөл үйүр (же бечелден жөтөл кетпейт).

Бечелди бекер көрбө (ойлобо), мүмкүн арстандай мыкты чыгар.

Бечерага тумоонун кереги не.

Бечеранын бели түзөлбөйт.

Беш кол оозго батпайт.

Беш кол тең (бирдей) эмес.

Беш колду оозго салса береке кетет.

Беш тогоол болбой (өтпөй) бел чечпейт.

Беш эчкиси тууса да, бел кырчоодон сарала.

Бешик баласы беш түлөйт.

Бешиктеги баланын бек болорун ким билет, карындагы баланын кан болорун ким билет?

Бешимден кийин тийген күндүн жылуулугу болбой койбойт.

Биз да киши болорбуз, атка кишен саларбыз.

Биз тирүүлөй бир дөбөдөбүз, өлгөндө бир көрдөбүз.

Биздин көчөдө да майрам болор.

Биздин текенин тилин байлаган нөшөрлөгөн жаан эмеспи.

Бий бол, бий боло албасаң, бий түтө турган үй бол.

Бий болбогон бий болсо – ойлогону көп болот, бай болбогон бай болсо – сайдын баары бок болот.

Бий экөө болсо, доо төртөө болот.

Бийге баргыча белиңди сындырат.

Бийдин максаты – бийлик кылуу, байдын максаты – байлык жыйноо.

Бийи бир, баатыры миң элдин ырысы бар, бийи миң, баатыры бир элдин башынан шор кетпейт.

Бийик дөбөгө (же тоого) чыксаң, көзүң ачылат, жакшы менен сүйлөшсөң көңүлүң ачылат.

Бийик тоону жанынан көр, башына чыкпа, жакшы кишини алыстан ук, жанына барба.

Бийик тоону көрөм десең чокусуна (кээде башына) чыкпагын.

Бийикке чыксаң көзүң ачылат, билимдүүгө жолуксаң көңүлүң ачылат.

Бийиктен кулаган катуу тиет, бийликтен кулаган кара киет.

Бийиң жакшы болбосо, журтуң бузулаар.

Бийиң кылаң болсо, журтуң ылаң болор.

Бийлик атасы – эл, энеси – жер.

Бийлик бар жерде зордук бар, зордук бар жерде кордук бар.

Бийлик бар жерде кулдук бар.

Бийлик талашы бирди кылат, же минди кылат.

Бийлик ыймандуу болмоюн мамлекет күчтүү болбойт.

Билбеген – уят эмес, билгиси келбеген – уят.

Билбеген (же билбегендиктен) уу ичет (билбеген уу уртаар).

Билбеген жердин ой-чункуру көп.

Билбеген жоо – туюк зоо.

Билбеген киши жылкыда бөйрөк жок дейт.

Билбеген уу да ичет.

Билбегенге уруят, билгендерге уят.

Билбегенден туура түшүнбөгөн жаман.

Билбегенди бил, билимдүү – пир.

Билбегенди эшитсең билги болосуң.

Билбей калуу уят эмес, билбегенди сурабай коюу уят.

«Билбейм» деген бир сөз, «билем» деген миң сөз, «көрбөдүм» деген бир сөз, «көрдүм» деген көп сөз.

Билбейт деп ууру кылба, укпайт деп ушак айтпа.

Билген жолунду атана бербе.

Билген миң балээден кутулат, билбеген миң (бир) балээге тутулат.

Билген минди башкарат, билбеген миңге кошулат.

Билген суу ичет, билбеген уу ичет.

Билген таап айтат, билбеген каап айтат.

Билгенге бата аяк, билбегенге ант аяк.

Билгенден биле элегин көп, көргөндөн көрө элегин көп.

Билгенди айтуудан тартынба.

Билгенибиздин чеги бар, билбегенибиздин чеги жок.

Билгенинди айтуудан тартынба.

Билгенинди үйрөтүүдөн кайтпагын, билбесен билемин деп айтпагын.

Билги падыша өтсө, анын арты чуу.

Билеги күчтүү бирди жыгат, билими күчтүү (же толук) минди жыгат.

Билек бир, бармак (же манжа) башка.

Билек бирге болсо да, манжа (бармак) башка,
тилек бирге болсо да, жүрөк башка.

Билек жирей албаганды билим жирейт.

«Билем-билем» дей бербе, билгендерди көргөндө.

Билемин десең тутулдун, билбеймин десең ку-
тулдун.

Билиги жок чырак жагылбайт, ишмердиги жок
жигит жарыбайт.

Билим – адамдын канаты.

Билим – деңиз, акыл – кайык.

Билим – жанып турган чырак.

Билим – жашоо чырагы, өнөр – элдин куралы.

Билим – карыбас, өнөр – арыбас.

Билим – кенч, эмгек анын ачкычы.

Билим – мейман, акыл – ээ.

Билим – өнөр азыгы, өнөр – эрик казыгы.

Билим – тозбогон тон, илим – түгөнбөгөн кен.

Билим – түгөнбөс байлык.

Билим – ырыс азыгы.

Билим – эл азыгы, эр – эл казыгы.

Билим – элге, суу – жерге.

Билим акылга сугарат, өнөр көккө чыгарат.

Билим алуу ийне менен кудук казгандай.

Билим алууну бешиктен башта.

Билим арзан, билүү кымбат.

Билим бийикке сүйрөйт, акыл алыска жирейт.

Билим болбой, илим болбойт.

Билим – деңиз, акыл – кайык.

Билим кайда болсо, өнөр ошол жерде.

Билим кени – китеп, тарбия кени – мектеп.

Билим көптүк кылбайт, өнөр аздык кылбайт.

Билим менен эмгек ишти бүтүрөт, илим бекти
муратына жеткирет.

Билим ошот, акыл (ырыс) жугушат.

Билим – адамдын канаты.

Билимден өткөн досун жок, оорудан өткөн ка-
сын жок.

Билимди билгенден, бийликти көргөндөн сура.

Билимди сатып албайт, аны казып алат.

Билимди элден изде, алтынды жерден изде.

Билимдин кени китепте.

Билимдин күчтүүсү – адамдык.

Билимдүү баарына түшүнөт, билимсиз өз ишине
күтүнөт.

Билимдүү башына карайт, билимсиз ашына ка-
райт.

Билимдүү билимин берет, акылдуу акылын бе-
рет.

Билимдүү болмок оңой, адам болмок кыйын.

Билимдүү болсоң озорсун, билимсиз болсоң осол-
сун.

Билимдүү зор, билими жок кор.

Билимдүү көп, билген аз, күйүмдүү көп күйгөн аз.

Билимдүү миңди жыгат, билимсиз бирди жы-
гат.

Билимдүү мээге салат, билимсиз мээден алат.

Билимдүү өлсө кагазда каты калат, уста өлсө
балтасы менен чоту калат.

Билимдүүгө бийик орун.

Билимдүүгө дүйнө жарык.

Билимдүүгө жанаш, билимсизден адаш.

Билимдүүгө жол ачык.

Билимдүүдө бедер бар, билимсизде нелер бар.

Билимдүүдөн акыл сура.

Билимдүүлүк адамды улуу кылат, адептүүлүк
адамды сулуу кылат.

Билимдүүнүн аты калаар, өнөрлүү болсо өрнөгү
калаар.

Билимдүүнүн белгиси билгенин келет бергиси,
акылдуунун белгиси – акылын келет бергиси.

Билимдүүнүн билими жугаар, билимсиздин неси
жугаар.

Билимдүүнүн сөзү өткүр, мергенчинин көзү өткүр.
Билимдүүнүн түнү – күн, билимсиздин күнү – түн.
Билими бар ар балээден кутулут, билими жок
миң балээге тутулат.

Билими жокко күн да түн.

Билими күчтүү минди жыгат, билеги күчтүү
(жоон) бирди жыгат.

Билимин терең болсо дүйнөнү таанып-билүү оной.

Билиминди элге бере албасаң бекерсиң.

Билимсиз бирди көрсө, билимдүү минди көрөт.

Билимсиздин сөзү билектей, билимдүүнүн сөзү –
жибектей.

Билинбей туруп адамга бир ооз сөз адамды да-
рылайт.

Билип туруп билмексен, көрүп туруп көрмөксөн.

Бир агарган сакалың кайтадан чыгып карарбас.

Бир адам казган кудуктан миң адам суу ичет.

Бир ай минбей, атыңды мактаба.

Бир айткан сөздү кабыл алганды падыша де.

Бир айтканын эки айткан, төп айтпай сөзүн чеки
айтат.

Бир акмак атасы өлгөндө көбөт, бир акмак ка-
тын алганда көбөт.

Бир акмак сууга таш ыргытса, жүз акылдуу ала
албайт.

Бир амал менен эки алдай албайсың,

Бир ата алты баланы багат, алты бала бир ата-
ны багалбайт.

Бир ата он баланы багаар, он бала бир атаны
талаар.

Бир ата отуз уулду багат, отуз уул бир атаны
бага албайт.

Бир атка эки жүгөн катылбайт.

Бир баатыр – согушта, акыл – ачуу келгенде,
дос – зарылдыкта (сыналат).

Бир башта миң үмүт.

Бир буту – көрдө, бир буту – жерде.

Бир дарак бакча эмес, бир таш дубал эмес.
Бир жакадан баш чыгар, бир жеңден кол чыгар.
Бир жакшы бар журттун камын жээр, бир жа-
ман бар айылдын малын жээр.
Бир жакшы сөз миң көңүлдүн жараатын бүтүрөт.
Бир жакшылык, бир жамандык унутулбайт.
Бир жаман көп жакшыны женет.
Бир жамандык бир жакшы – эгиз болуп келет,
бир караңгы бир жарык – түндөн кийин күн келет.
Бир жеңден кол, бир жакадан баш, бир ооздон
сөз чыгарсаң жоого алдырбайсың.
Бир жеп тоёр аш үчүн кетпесин бөөдө бар күчүн.
Бир жердин ала каргасы бир жерге келип телик
куш болот.
Бир жигиттин атагы көп жигитке данк берет.
Бир жолу калп айтсаң, ишенимден ажырайсың,
Бир жолу калпың билинсе, сөзгө алгылыксыз
болорсуң.
Бир жүрөккө эки сүйүү сыйбайт.
Бир жылга коёндун териси чарыкка чыдаптыр.
Бир ирет даам таткан жерине миң ирет салам
бер.
Бир ит көрүп үрөт, бир ит көрбөй үрөт.
Бир казан сүттү иритиш үчүн бир тамчы айран
жетиштүү.
Бир казанда эки кочкордун башы кайнабайт.
Бир кайгы бир кайгыны унуттурат.
Бир карасаң – камчы сап, бир карасаң – ийне-
лик.
Бир карын майды бир кумалак чиритет.
Бир кезде биз да бөрү элек, тайлак басып жээр
элек.
Бир көргөн – билиш, эки көргөн – тааныш, үч
көргөн – алыш.
Бир киши казган кудуктан миң киши суу ичет.
Бир кишиге бир киши аздык кылбайт, алдыр-
байт.

Бир кишиге кырк бир өнөр аз.

Бир кишинин арыгы миң кишиге суу берет, бир кишинин азгыны миң кишиге уу берет.

Бир кишинин дөөлөтүнө миң киши мас болот.

Бир кишинин чыгышы – миң кишинин ырысы.

Бир койлууга миң койлуунун иши түшөт.

Бир колундун ачуусун бир колун менен бас.

Бир коркоктун кесири миңге тиет.

Бир көргөн – билиш, эки көргөн – тааныш.

Бир көргөндө тон сыйлуу, таанышканда бой сыйлуу.

Бир кулакта миң тыңчы, бир дыйканга миң сынчы.

Бир кумалак бир карын майды чиритет (кээде булгайт).

Бир күн болсо да, күн көргөн жакшы.

Бир күн калпың билинсе, сөзгө алгысыз болорсун.

Бир күн кетмен чапкан нандын даамын билет.

Бир күн туз таткан жерине миң күнү салам бер.

Бир күндө эки түштү көрбөйсүн, бир жылда эки кышты көрбөйсүн.

Бир күндө эки шашке көрбөйсүн, бир жылда эки жаз көрбөйсүн.

Бир күндүк жолго чыксаң, бир жумалык азык ал.

Бир күнкү таанышка, миң күнү салам бер.

Бир күнү уруш болгон үйдөн, кырк күнү береке кетет.

Бир мунарага жете албай жатып, бир мунарага бутун арткан.

Бир нерсеге шыктанбаган киши болбойт.

Бир ок менен эки коёнду атып.

Бир ооз сөз абийир каралайт, бир ооз сөз жүрөк жаралайт.

Бир ооздон чыккан сөз миң оозго жайылат.

Бир өзөктөн күйгөн өрт жаман, өздөн чыккан жат жаман.

Бир сөз бар – кут, бир сөз бар – жут.

Бир сөз бар оозго алгыс, бир сөз бар издесе тапкыс.

Бир сүйлө, эки ук.

Бир тамчы суу кумурскага дарыя болуп көрүнөт.

Бир тамчы таш жарат, бир сөз баш жарат.

Бир таш тоо эмес, бир баш эл эмес.

Бир тоодон бир тоого аргыган кийик ачтан өлүптүр.

Бир тоокко да жем керек.

Бир төөнүн эки өркөчү бар, бири кетсе экинчисинин күчү жок.

Бир тыйын (теңге) берип айттыра албайт, миң тыйын берип койдура албайт.

Бир уйду мүйүзгө чапса, миң уйдун мүйүзү зыркырайт.

Бир уурунун тынчы болбойт, бир карызы бардын уйкусу болбойт.

Бир уядан – бир сасыткы.

Бир үйдүн ашы бир үйгө сонун.

Бир үйдүн жарыгы бир үйгө тийбейт, бирөөнүн көрүнө бирөө кирбейт.

Бир чайнасаң май чайна – былчылдасын (кээде чылпылдасын) оозунда, бирди минсең жорго мин – кылтылдасын астыңда.

Бир чөптүн гүлүнөн аары бал соруп алса, жылан уу соруп алат.

Бир чыбык менен миң кой айдалат.

Бир чымчымдан көңүл калат.

Бир этегин жаза баскан, бир этегин үзө баскан.

Бирге билиш болгуча, миңге тааныш бол.

Бирге болсо тебишет, ажырашса кишенешишет.

Бирге жүрмөк бар, бирге өлмөк жок.

Бирде жигит жөө жүрөт, бирде жигит төө минет.

Бирде манап, бирде кул – пикири жок бир эргул.

Бирди аяган миңдин убалына калат.
Бирди бакпасаң жокко зар болосун.
Бирди билгенче, миң менен тааныш бол.
Бирди жеп уятың чыкканча, миңди жеп атың

чыксын.

Бирди капа кылсаң, миңге чуу түшүрөт.
Бирди тапсаң кийип өт, бирди тапсаң ичип өт.
Бирдик бар жерде береке бар.
Бирдик болбой тирдик болбойт.
Бирдик болгон жерде – тирдик.
Бирдик жок жерде тирдик жок.
Бирдик иште чынчыл бол.
Бирдик түбү – береке.

Бирдики – миңге, миңдики – түмөнгө.

Бирдиктүү болбой дөөлөттүү болбойт.

Бирдиктүү эл – кебелбес аскадай.

Бирдин катасы миңди азапка салат.

Бирдин кесепети – миңге, миңдики – түмөнгө.

Бирөөнүн кызматына көз артканча, өз мээне-
тине ишенгениң дурус.

Бирөөнүн өлүмүн тилегиче, өзүңдүн өмүрүңдү
тиле.

Бирөөнүн өңү суук, бирөөнүн сөзү суук.

Бири тентек чыкса, бири жөнтөк болот.

Бириккен эл – озор, бирикпеген – тозор.

Бириктирбейт жек көрүү, бел сындырат бөк-
сөрүү.

Биримдиги бар элдин бийиктеп туусу көкөлөйт,
биримдиги жок элдин коломтодон оту өчөт.

Биримдик болбогон жерде башаламандык бар.

Биримдик болгон жерде тирилик.

Бирин эки кылып, битин сирке кылып.

Биринчи байлык – ден соолук, экинчи байлык –
ак жоолук, үчүнчү байлык – жүз соолук.

Биринчиси соода, экинчиси коога.

Бирөө башы (же ашы) менен кыйын, бирөө иши
(же башы) менен кыйын.

Бирөө билбегенди бирөө билер, бирөө ыйлай турганга бирөө күлөөр.

Бирөө бузуп айтат, бирөө түзүк (түзөп) айтат.

Бирөө буйругуна, түлкү куйругуна, жигит жүрөгүнө, жарды билегине ишенет.

Бирөө десем миң экен, жалгыз десем сан экен.

Бирөө жете албай жүрсө, бирөө кете албай жүрөт, бирөө өлүп жатса, бирөө күлүп жатат.

Бирөө ичерге суу таппаса, бирөө кечерге кечүү таппайт.

Бирөө кайкыны сүйөт, бирөө дөңкүнү (же тайкыны) сүйөт.

Бирөө көп билет, бирөө аз билет, бирок баарын билген эч ким жок.

Бирөө утулмайынча, бирөө кутулбайт.

Бирөө эрте, бирөө кеч барабыз кербен жолуна.

Бирөөгө бак, бирөөгө баш берет.

Бирөөгө жамандык кылсаң өз башына тиерин унутпа.

Бирөөгө кор бала, бирөөгө зар бала.

Бирөөгө күлөм деп, өзүң күлкүгө калба.

Бирөөгө күлсөң өзүң ыйлайсың.

Бирөөгө нан кайгы, бирөөгө жан кайгы.

Бирөөгө ор казсаң өзүң түшөсүң

Бирөөгө ор казсаң тайыз каз, өзүң секирип чыгарга.

Бирөөгө таш ыргытсаң, ал сага ок атат.

Бирөөгө убада бергенин, мойнуңа милдет илгенин.

Бирөөдөн беш тыйын алсаң, көңүлүнө көңүл кошулат.

Бирөөнү туурасаң адашасың.

Бирөөнү эки кылган эпчил.

Бирөөнүкүнө көз артсаң, өзүңдүкүнөн кол жууусуң.

Бирөөнүн ажалы оттон, бирөөнүн ажалы топтон, уудан, суудан.

Бирөөнүн айдап жүргөн малы бар, бирөөнүн ат көтөргүс даны бар.

Бирөөнүн акылы бирөөгө акыл болбойт.

Бирөөнүн арканы менен үңкүргө түшпө.

Бирөөнүн ат көтөргүс данкы бар, минге бергис баркы бар.

Бирөөнүн аты терчил, бирөөнүн кийими кирчил.

Бирөөнүн ашына мойнунду созбо.

Бирөөнүн бетине түкүрсөн, өз көзүнө кыпын түшөт.

Бирөөнүн жакшы-жаманы кирип чыкканча билинет, өз жаманы өмүр өткөнчө билинбейт.

Бирөөнүн жарчысын коюп, өз жарчыңды жарып ал.

Бирөөнүн ийгилигине көз артпа.

Бирөөнүн ичи – деңиз, бирөөнүн ичи – доңуз.

Бирөөнүн кенешин ук, бирок өз күчүнө ишен.

Бирөөнүн колу менен от кармаба.

Бирөөнүн көзү жакшы, бирөөнүн сөзү жакшы.

Бирөөнүн көзүнөн, бирөөнүн сөзүнөн.

Бирөөнүн кызматына көз артканча, өз мээнетине ишенгениң дурус.

Бирөөнүн өзү (өнү) суук, бирөөнүн сөзү суук.

Бирөөнүн өзү баатыр, бирөөнүн сөзү баатыр.

Бирөөнүн өзү сыйлуу, бирөөнүн сөзү сыйлуу.

Бирөөнүн өлүмүн тилегенче, өзүңдүн өмүрүңдү тиле.

Бирөөнүн тоогун алсаң (же жесен), каз байла.

Бирөөнүн убалына калгыча, экөөнүн сообуна кал.

Бирөөнүн үйүн чечмек бар, тикмек жок.

Бирөөнүн элинде (жеринде) султан болгуча, өз элинде ултан бол.

Битке өчөшүп көйнөгүңдү отко салба.

Биттейде бириктик, бармактайда баш коштук.

Биттин жүрбөгөн жери жок.

Биттин ичегисине кан куйган эпчил.

Биттин өчүн сиркеден алба (кээде биттин ачуусун сиркеден алат).

Биттүү конок батат, иттүү конок батпайт.

Боекчуну боекчу десе, атасынын сакалын боептур.

Боз койдон жоош (же момун), ак койдон анкоо (же маңоо).

Боздукта (жаштыкта) пенде өлбөсүн, боз топурак көрбөсүн.

Бозо – болгондуку, тооч – тойгондуку.

Бозочунун үйү кыйкырык менен өкүрүк, өтүкчүнүн үйү апырык менен сапырык, наспайчынын үйү какырык менен түкүрүк.

Бой жетпеген жерге ой жетет.

Бой көтөргөн суук көрүнөт, орой сүйлөгөн жек көрүнөт.

Болбогонго болушпа, болсун сага садага.

Болгон сайын болгусу келет, толгон сайын толгусу келет.

Болгонунда болуп өт, боз жоргодой желип өт.

Боло турган азамат болоттон кылыч байланат.

Болооруна келгенде боз жоргонду такала, болбосуна келгенде болгон эрди жакала (жака-белинде жүр).

Болоорунда болуп кет, боз жоргодой жылып өт.

Болор бала бешикте булкунат, болор кулун желеде жулкунат.

Болор бала он бешинде баш болот, болбос жаман отузунда жаш болот.

Болор бала он экисинде баш, болбос бала кыркында жаш.

Болор жигит төп сүйлөйт.

Болор иш болду, боёсу канды.

Болор кулун желеде жулкунат, болор бала бешикте булкунат.

Болор-болбос өлүптүр, ат чаптырып коюптур.

Болоруна келгенде боз жоргону такала.

Болот (кылыч) кында жатпайт.
Болот ийилбейт, чорт сынат.
Болот отто чыналат, адам иште сыналат.
Болот сынат, бирок ийилбейт.
Болсоң болоттой бол.

Болуш койсоң турнадан кыйкуу кетпейт башыңдан.

Боор ооруса боорго тебет.
Боору бүтүн, башы эсен адам болбойт (жок).
Боору ооруган бозорот, табалаган тамылжыйт.
Боорукер жардамга келет, боору таш өлгөнгө келет.

Боорун жашырган бөлүнөт, оорусун жашырган өлөт.

Бороонго боорун тосконду болоор-болбос жел алат.

Бороондо ышкырган жел текке кетет.

Бороонду тоотпой боорун тоскон муздак желден коркот.

Ботону баксаң төө болот, кулунду баксаң бээ болот.

Бош кап тикесинен турбайт.

Бош челек катуу калдырайт.

Бою бир карыш сакалы миң карыш.

Бою келтенин ою келте.

Боюнун узунун кантейин, акылынын кыскасын кантейин.

Боюна карап кийим танда, өзүнө карап дос танда.

Боюна карап тон быч.

Боюна мактанба, оюна мактан.

Боюндай бой табылса да, оюндай ой табылбайт.

Бөдөнөнүн үйү жок, кайда барса *бытпылдык*.

Бөдөнө жеп тарууну, чымчык калат балаага.

Бөдөнө мышыкка сүтүн берсе, ысылыкка өзүн жептир.

Бөдөнөдөн шыйрак, жумурткадан кыр чыгарып.

Бөдөнөнү сойсо да касапчы сойсун.

Бөдөнөнүн жатагын көр да, этине таарынба.
Бөздүн көркү менен мата өтөт.
Бөзчү белбоого жарыбайт, темирчи такага жа-
рыбайт.
Бөзчү бөзгө жалчыбайт.
Бөйрөктөн шыйрак чыгарат, бөдөнөдөн куйрук
чыгарат.
Бөкөндү минсе ат болбойт, тууган менен үч бө-
лүнсө жат болбойт.
Бөксө чайнек бат кайнайт.
Бөксөсүндө – бөрү, түзүндө – түлкү.
Бөлөк элге султан болгуча, өз элине ултан бол.
Бөлөм, бөлөм үчүн өлөм.
Бөлтүрүктү ит деп бакпагын, иттей болбойт кыя-
лы, душманга өздөй караба, тийбей койбойт зыяны!
Бөлүнгөндү бөрү жейт (жарылганды жоо алат).
Бөөдө аракет бел сындырат.
Бөөдө каргыш бөрүгө жетпейт.
Бөөдө каргыш өзүнө тиет.
Бөөдө чагым баш жарат.
Бөрк ал десе баш кескен жасакердин жосуну.
Бөрк алдынан, жең ичинен.
Бөрк алмак бар, баш алмак жок,
Бөрк астында бөрү жок дебе, ээк астында жоо
жок дебе.
Бөрк кийгендин талабы бир, жол жүргөндүн ти-
леги бир.
Бөрү – койго тойбойт, кулак – сөзгө тойбойт,
көңүл – ойго тойбойт.
Бөрү азыгы менен эр азыгы жолдон.
Бөрү арыгын билгизбей итке жүнүн үрпөйтөт.
Бөрү атаар уулду бөркүнөн тааны, журт баш-
таар уулду сөзүнөн тааны.
Бөрү ачыкпай жортуулга чыкпайт, тойгон бөрү
ууга чыкпайт.
Бөрү баласы ит болбойт, бөтөн бала өз болбойт.
Бөрү баласына баш тоголотот.

Бөрү жарды, кузгун тойду.

Бөрү жебесе да күнөөлүү.

Бөрү жок десе бөрк алдында, ууру жок десе жар алдында.

Бөрү каргышы койго жетпейт.

Бөрү карыса да бир койлук алы бар.

Бөрү карыса итке күлкү болот.

Бөрү карыса чычканчыл болот.

Бөрү карысын жектейт.

Бөрү койго тойбойт, адам ойго тойбойт.

Бөрү кулакташ, ууру танапташ.

Бөрү сууну шалпылдатып, кой кечкен суу экен дептир.

Бөрү түндө күч, жоо камсыз кезде чабат.

Бөрү этектен, жоо жакадан алганда (жакалатап келатканда).

Бөрүгө кой кайтартпа.

Бөрүдөн бөлтүрүк гана туулат.

Бөрүнү аясаң, өзүңдү жарат.

Бөрүнүкү тең орток, кузгундуку куркулдайдын башында.

Бөрүнүн жолу миң, мергенчинин жолу бир.

Бөрүнүн кулагы (эки көзү) ууда, баланын кулагы чууда.

Бөрүнүн күчү — тишинде, кишинин күчү — ишинде.

Бөрүнүн эки көзү ууда.

Бөрүчү бүркүт өлүүчү.

Бөтөлкө менен достошконун, өмүрүн менен коштошконун.

Бөтөн элге султан болгуча, өз элине ултан бол.

Бу да болсо пайда, мунун түбү кайда.

Бу дүйнөдө не карып? Замандашы болбосо карыя болор тез карып. Кадырын жеңе билбесе, бойго жеткен кыз карып.

Бу дүйнөдөн үмүтүн үзгөн акыретинин камын көрөт.

Бу дүйнөнү тазарткан да бала, жашарткан да бала.

Бу тоодон бу тоого арзыбаган кийик ачка өлүптүр.

Бузук адамга түзүк адам кас көрүнөт.

Бузук бар жерде кусур бар.

Бузуку киши оңолбойт, калыстык наам жоголбойт.

Бузуку менен мундашпа, типтүү менен тирешпе.

Бузукунун үйү күйсүн.

Бузулар үйдөн ырк кетет: атасынан адилдик кетет, баласынан намыс кетет, катыны айыңчы, келини ууру болот.

Бузулган элге бучуктан молдо (же улук).

Бузулмак оңой, түзөлмөк кымбат.

Буйругу жок ашка тиш тийбейт.

Бука жокто торпок бий.

Бука мүйүздүү уйдун сүтү болбойт, уй мүйүздүү буканын күчү болбойт.

Бука өлбөгүдөй, инек соолбогондой болсун.

Буканын мурду карыбайт, эрдин көөнү карыбайт.

Бул түбү жок жыртык дүйнөнүн түбүнө ким жеткен.

Булак өзүн көлмүн дейт.

Булакты жыйсаң көл болот, майданы жыйсаң эл болот.

Буламыктан тиш сынат, кыламыктан бут сынат.

Булбул – куштун акыны, чыйырчык – куштун чечени, көгүчкөн – куштун акылы.

Булбул багына конот, падыша такка конот.

Булбул гүлзарын сүйөт, адам мекенин сүйөт.

Булбул түндө сайрап, күн чыкканда эс алат.

Булбул үнүн сагынат, жигит элин сагынат.

Булбулдун доошун эшитпей, буралып талаа ачылбайт.

Булбулдун мукам үнү бар, тайлактын таза жүнү бар, боло турган азамат, болоттон кылыч байланып, жоого тийсе сүрү бар.

Булбулдун үнүн укпай, жайкы талаа ачылбайт.

Булбулдун ырын карга кайдан түшүнсүн.

Булду берсең, сүткө бер.

Булут минип муз бүркүп, сен да өтөөрсүн дүйнөдөн, илкий-силкий жөө жүрүп, мен да өтөөрмүн дүйнөдөн.

Булут шамалга каршы жылбайт.

Булуттан чыккан күн ачуу, жамандан чыккан сөз ачуу.

Булуттун кадыры жок ай жанында, кедейдин кадыры жок бай жанында.

Булуттун көркү жел менен, буудайдын көркү тер менен.

Бура сүйлөгөн күлөргө жакшы, булкунган ат минерге жакшы.

Бураң белдин кайгыга батканы – бозойдун кабарсыз жатканы.

Бураң иштин – арты ылан.

Бурган сөз – урган сөз.

Бут серпкенге ал келбейт, ажал жетип күн бүтсө.

Бутагың сынса сынсын, бирок тамырың соолубасын.

Буту менен басып, мурду менен тынгандын баары эле адам атала бербейт.

Бутунан кулаган турат, оозунан кулаган турбайт.

Буудай сепсең күздө сеп, күздө сепсең жүздү сеп.

Буудайдын барар жери – тегирмен, кыздын барар жери – күйөө.

Буудайык торго түшсө да, бурулуп тапка кирбейт.

Буурул атта богоо болсо, аны кесер өгөө да болот.

Буурусун чийген чийин жок, суур казган ийин жок.

Бучук мурдун жашырбайт, сыпайы сырын жашырбайт.

Бучуктун өпкөнү жаман, жамандын көпкөнү жаман.

Бучуктун тилегени мурун, сокурдун тилегени көз.

Буюмду адам жаратат, адамды кудай жаратат.

Буюмдун кириң самың жууйт, көңүлдүн кириң акыл жууйт.

Буюрбаган ашка мурун канайт.

Буюрбаган аштан үмүт этпе.

Буюрбаган ашына, жөө конок келсин кашына.

Буюрса – Букардан аш келет.

Бүгүн бар да эртең жок, атаңдын көрү дүйнө бок.

Бүгүн бүтүрүүчү ишти эртеңкиге калтырба, өз колундан келүүчү ишти бирөөгө тапшырба.

Бүгүн конок – эртең жомок.

Бүгүн көргөн – эртең жок, бүгүнкү ач – эртең ток, тоюңганда топук күт, толгоп салар дүйнө шок.

Бүгүн чачылсаң, эртеңден үмүт үзбө.

Бүгүнкү ачууну эртеңкиге кой.

Бүгүнкү күн – кечээки күндүн шакирти.

Бүгүнкү мээнетиң – эртеңки дөөлөтүң.

Бүгүнкү сөз – эртеңкинин көпүрөсү.

Бүгүнкүнү көргөн да бар, көрбөгөн да бар.

Бүгүнкүнүн эртеси бар.

Бүкүлүү жебей этке тойбойт, коно жатпай кепке тойбойт.

Бүлдүргө болор жип, бүлкүлдөп үрөр ит жок.

Бүлк-бүлк жорткон муздак жел чекенин терин кургатат, асылкеч мүнөз жакшы жар көңүлдүн черин жубатат.

Бүлөөгө бергис өгөө бар, экөөгө бергис бирөө бар.

Бүлөөнү бузган оңбойт, эгерим эки болбойт.

Бүлүңгөндөн бүлдүргү алба.

Бүлүңгөндүн да сүйүңгөнү бар.

Бүркүт алжыса кулаалы менен дос болот.

Бүркүт карыса чычканчыл болот, каракчы карыса алдамчы болот.

Бүркүтчүнүн үйүнөн эт кетпейт, жылкычынын үйүнөн ат кетпейт.

Бүткөн акыл болбосо, сүрткөн акыл болбойт.

Бүткөн ишке сынчы көп, бышкан ашка жечү (кээде аңчы) көп.

Бүтпөгөн иш сыртта болсо кар басат, үйдө болсо чаң басат.

Былтыркыдан калган иш жок.

Бычак жарасы айыгат, тил жарасы айыкпайт.

Бычак канча өткүр болсо да, өз сабын жонбойт.

Бычакка бүлөө керек, сөзгө жүйөө керек.

Бычакты курч кылган бүлөө, сөздү курч кылган жүйөө.

Бычактын көркү – курчунда, суусардын көркү – сыртында.

Бышаарына күйүп, чыгараарына күйбөйсүнбү?

Бышкан жемиш сабагында турбайт, бышыксынган убадага турбайт.

Бышпастан мурда бышырдың, күйбөстөн мурда күйгүздүн.

Бышык боломун деп жек-жаатындан кол үзбө (агайындан ажыраба).

Бышыксынган адамдар бересеге чалынат.

Бышылуу аштын ээси даяр.

Бээ баласын чапчыса да мерт кылбайт.

Бээ десең төөгө кетет (же төө дейт).

Бээ чалпоо болсо, минген ээси майып болот.

« Бээ» десең «төө» дейт.

Бээлүү киши кымыз ичээр.

Бээлүү үйдө кымыз бар, кыздуу үйдө комуз бар.

В

Вазир жакшы – хан жакшы, аял жакшы – эр жакшы.

Г

Гезит – элдин дили, тили жана үнү.

Гүл – аарыныкы, бал – адамдыкы.

Гүл ачпаган гүл мундуу, үн катпаган жан мундуу.

Гүл болбосо багында, булбул кайдан сайрасын.

Гүл өссө – жердин көркү, кыз өссө – үйдүн көркү.

Гүл сынындай көркөм жок, чын сүйлөөгө өлчөм жок.

Гүлсүз – булбулдун үнү жок, элсиз ырчынын күнү жок.

Гүлсүз бакка булбул келбейт, иштебесең эч ким бербейт.

Д

Даам таткан жерине какырба, суу ичкен кудугуна түкүрбө.

Дааналык менен кыскалык – сөздүн көркү.

Дабаагер дабаа кылбайт, дабаа кылса куру кылбайт.

Дабаан ашып таш баспай, эр кишиге мал кайда, кош өгүзүн шайлабай, моюнтурук камдабай дыйкандарга мал кайда?

Дабаасыз дарт болбос, ырайымсыз кары болбос.

Дайрадагы чаян туйласа, арыктагы чабак кантет?

Дайрадан чыгып, көлчүккө чөгүптүр.

Дайранын көркү кемеде, баланын көркү энеде.

Дайыма изденүү, демине күч берүү.

Дайыны (далили) жок сөз – чала күйгөн чычала.

Далдал күчөсө пулуңду алат, оору күчөсө жаныңды алат.

Далилдүү сөз – угузат, кур насаат – качырат.

Далили жок сөз – чала күйгөн чычала.

Дан – аш, алтын – таш.

Данектүү болсун сөз, дарактай өнүп өс.

Даны жоктун наны жок, наны жоктун жаны жок.

Даның болсо ороондо, малың сыйбайт корооно.

Даңка көппөгөн – даанышмандык, атакка көппөгөн – акылмандык.

Даражаң көтөрүлгөн сайын кичи пейил бол.

Дарак – тамыры менен, адам – тууганы менен.

Дарак бир жерден өсөт, бир жерден көгөрөт.

Дарак жемишинен таанылат, адам акылынан (же сөзүнөн) таанылат.

Дарак кыйган эл болбойт, көчөт тиккен кем болбойт.

Дарак нымды сүйөт, эл чынды сүйөт.

Дарак тамыры менен көгөрөт.

Дарак түбүнөн чирийт, балык башынан сасыйт.

Даракка мөмө байлаган сайын ийилет.

Даракты жер көгөртөт, эрди (адамды) эл көгөртөт.

Дарактын жемиши көп болсо, шагы ошончо ийилет.

Дарт дабаасы – дары.

Дарт кетсе, дарыгер эстен чыгат.

Дарт көп, ден соолук бирөө.

Дарт эренди мүнкүрөтөт (үшкүртөт).

Дартка дабаа болгон – илдетке шыбаа болот.

Дартты жөн койсо жайылат, дарыласаң айыгат.

Дарты бар, дарманы жок.

Дарты жок дары издебейт.

Дарты жок эшек, жаны жок кезек.

Дартың болсо болсун, карызың болбосун.

Дары – чөптөн, акыл – көптөн.

Дары болсо, иттин куу тезеги дарыянын башына чыгат.

Дарыядагы балыктын баасы жок.

Дарыянын жанына кудук казбайт.

Дарыянын суусун жаан ташкындатат.

Дат күчөсө дан алдырбайт, дарт күчөсө дем алдырбайт.

Дат темирди жейт, дарт өмүрдү жейт.

Даяр ашка саламчы көп, жетим кызга жуучу көп.

Деген экен, деген экен – бир коёнду бир коён жеген экен.

Ден соолук – биринчи байлык.

Дендин сагы жакшы, пейилдин агы жакшы.

Дене тарбия – ден соолукка табылбас дары.

Дени сак – бакыт, таалай кошумча.

Дени сак улуттун келечеги жаркын.

Дени сак эне – дени сак бала.

Дени сактын көөнү шат.

Дени соонун – жаны соо.

Дени соонун байлыгы түмөн.

Дени тазанын деми таза.

Денсоолугунду оорубай туруп ойло.

Денсоолук карыга кубат, жашка байлык.

Дөөлөт – тоголок, мээнет – жалпак.

Дил бир болсо, тил да бир болот.

Дили бирдин муну бир.

Дили узундан түңүлбө, тили узундан түңүл.

Дилинде касиети бардын оозунда осуяты бар.

Динден чыксаң да, элден чыкпа.

Динчил түшүнө ишенет, эмгекчил күчүнө ишенет.

Доо коюлса, айыпка жыгылат.

Доогер суз болсо, казы митайым болот.

Доолашаарың казы болсо, датыңды кудайга (аллага) айт.

Доону төлөбөгөн төлөйт, ооруну кенебеген өлөт.

Доочу келсе, мал кетет.

Доочу суз болот, казы митайым болот.

Дос – сенин күзгүң.

Дос – эгиз, душман – сегиз.

Дос (тууган) күйгүзүп (же күйдүрүп) айтат, душман сүйгүзүп (же күлдүрүп) айтат.

Дос алдында жооп берүүдөн, душман алдында өлгөн жакшы.

Дос балаада билинер, баатыр талаада билинер.

Дос башка карайт, душман аякка карайт.

Дос гүл болсо, душман күл болот.

Дос деген ыйык нерсе, эгер аны баалай билсе.

Дос доско күнүмдүк, куда-сөөгүн түбөлүк.

Дос досту кыйынчылыкта таштабайт.

Дос жеритип сүйлөйт, душман эритип сүйлөйт.

Дос жүрөгү бир болот, бирге өнөт, жыргал менен жыласты бирге бөлөт.

Дос кадырын билбеген айрылат, от жалынын билбеген каарылат.

Дос көтөрөт көңүлдү, мал көтөрөт өлүмдү.

Дос менен дос болсоң – мактан, кас менен дос болсоң – сактан.

Дос сыйлайт, душман кыйнайт.

Дос таарынса, бергенин алат.

Дос табылбайт, акча табылат.

Дос табышат, душман кагышат.

Дос тапмак арзан, аны күтмөк кыйын.

Дос элдешет, душман эрегишет.

Дос, доско жаныңды кош.

Дос, досту үлпөттө сынайт.

Доско күлкү, душманга таба.

Доссуз адам – канатсыз куш.

Достордун кызганычы – душмандын урушунан да жаман.

Досторуна таттуу бол, душманыңа катуу бол.

Достук бар жерде – тынчтык бар.

Достук тар кыяда сыналат.

Достуктун наркы доорунда.

Достун достугу башыңа иш түшкөндө билинет.

Достун жаны бир, туугандын малы бир.

Достун каны башка, жаны бир.

Достун көңүлү бир тыйындан калат.
Достун орду – төр, кастын орду – көр.
Досу жок жан жетимден да жаман.
Досу жок киши канаты жок куштай.
Досу көп менен сыйлаш, досу аз (жок) менен сырдаш.

Досу көптү жоо албайт, акылы көптү доо албайт.

Досум, дос элек – коон үзгөндө, көзүндү сүзүп калыпсың – бозо сүзгөндө.

Досуна карай күлкүсү, тоосуна карай түлкүсү.

Досунан ажыраган – өзүнө өзү душман.

Досуң амандыкты тилейт, душманың жамандыкты тилейт.

Досундан сырынды жашырба, душманыңды башыңдан ашырба.

Досуң жаман болсо көрөлбайт, жок болсоң бералбайт.

Досуң күзгүдөй, сындырсаң эптей албайсың.

Досуң миң болсо да – аз, душман бирөө болсо да – көп.

Досуна жардам керек болсо, эртеңкиге калтырба.

Досуна сыр (же сырынды) айтпа, досундун да досу бар.

Досундан (төркүнүндөн) төө сура, уялгандан бээ берет.

Досундан сырынды жашырба, душманыңдан башыңды ашырба.

Досунду барчылыкта да, жокчулукта да сына.

Досунду токтотпо – жолунан калат, касыңды токтотпо – сырынды алат.

Досундун ашын касындай же (же ич).

Досундун бергенин (же берген малынын) тишин ачпа.

Досундун жүзү аздык кылат, душманыңдын бири көптүк кылат.

Досундун касынан сактан, касындын досунан сактан.

Досундун маңдайы жарык болсо, ишиндин оң келгени ошол.

Досундун сөккөнүнөн коркпой, касындын өпкөнүнөн корк.

Досундун сүйгөн буюмун сураба.

Досундун тепкени – душманыңдын өпкөнүнөн артык.

Досундун тоогун алсаң, канжыгасына каз байла.

Досундун эсеби туура чыкса, кудундайт.

Дөөлөр келсе, шаалар качыптыр.

Дөөлөс төрүн бербейт, өлсө көрүн бербейт.

Дөөлөт басса эт басат, мээнет басса бит басат.

Дөөлөт куш консо чымын башына, зымырык куш келээр күндө кашыңа.

Дөөлөт күтсө кээ бир пенде эсирет, анын арты болот кайгы касирет.

Дөөлөт тоголок болот, мээнет жалпак болот.

Дөөлөттөн артык мээнет бар.

Дөөлөттүү адам ток болот, жашында жигит шок болот.

Дөөлөтү башта турганда, ким күркүрөп жүрбөгөн.

Дөөлөтү болуп турган соң, дөгүрөүйт акмак күркүрөп.

Дөөлөтүң ата-энең, таалайың – уул-кызың.

Дөөлөтүнө да ишенбе, мээнетине да ишенбе, хан болгон жаның бир күнү түшөр кишенге.

Дөөлөтүнө ишенбе, мээнетине ишен.

Дубайы салам дубайдан, жардам болсун кудайдан.

Дудук айткысы келет, төкөр баскысы келет.

Дудук сөзгө жарабайт, ууру сакчылыкка жарабайт.

Дудуктун душманы көп.

Душман алыстабайт – жанында.
Душман буйруса барба, дос буйруса калба.
Душман жумурткадан кыр табат.
Душман иши душман. Жоо аяган жаралуу, катыны каралуу.

Душман күлдүрүп айтат, тууган күйдүрүп айтат.
Душман менен жеген балдан көрө, досуң менен жеген заар артык.

Душман не (же эмне) дебейт, түшкө не (же эмне) кирбейт.

Душман сырттан жылмайт, ичинен кубанат.
Душманга (же жатка) таба, доско (өзгө) күлкү болбо.

Душманга алдансаң, жаныңдан айрыласың.
Душманга боор оорусаң, боорго тебет.
Душманга жаныңды берсең да, сырынды бербей.
Душманга катуу бол, доско таттуу бол.
Душманга кекти кетиргенче, денден башты кетирген артык.

Душманга күлкү болуп, досту капа кылба.
Душманга намыс кетиргенче, баш кетир.
Душманга өздөй караба, тийбей койбойт зыяны.
Душманга өлүм тилегенче өзүңө өмүр тиле.
Душманга таба, доско күлкү болбо.
Душмандан бир сактан, жаман достон мин сактан.

Душманды таш менен урба, аш менен ур.
Душманды тууган дебе, тууганды душман дебе.
Душмандын биринчи кадамы – жылмалап айткан саламы.

Душмандын өлүмүн тилегиче, өзүңдүн өмүрүңдү тиле.

Душмандын сөзү жылуу, боору таш.
Душмандын сырты жылма, ичи кара.
Душмандын чырагына май тамызба.
Душманы жок адам болбойт.
Душманын аяган кийин өкүнөт.

Душманың суу берсе, досундай көр.
Душманыңа жаныңды берсең да, сырынды бербе.
Душманыңды мактаган досундан сак бол.
Дүйнөгө түркүк (устун) болгон адам жок.
Дүйнөдө баарынан сөз салмактуу, сөз күчтүү.
Дүйнөдө бал таттуу эмес, жан таттуу.
Дүйнөдө жаралгандын баары асыл, асылдардын
эң асылы аялзаты.

Дүйнөдө нан улук.
Дүйнөдө санаа күлүк.
Дүйнөнү кармап турган – эне.
Дүйнөнү көргөн – күн, кыдырган – шамал.
Дүйнөнү күч башкарбайт, акыл башкарат, би-
рок акыл күчкө таянат.

Дүйнөнүн күзгүсү – билим, турмуштун күзгүсү –
эмгек.

Дүйнөнүн шамы – билим, жашоонун шамы –
эмгек.

Дүлөй оозду карайт, сокур тыңшайт.

Дүлөй укканын койбойт, сокур көргөнүн кой-
бойт.

Дүлөйдүн тилин дудук билет.

Дүнүйө – чалкар көл, заман – жорткон жел.

Дүнүйө адамды таппайт, дүнүйөнү адам табат.

Дүнүйө бир тыйындан куралат.

Дүнүйө бирде шамчырак, дүнүйө бирде зар кы-
лат.

Дүнүйө карыганда маңдайга келет.

Дүнүйө колдун кири жууса кеткен, өнөр куюл-
ган кыт чапса кетпеген.

Дүнүйө күнүмдүк, билим түбөлүк.

Дүнүйө менен бейишти алыптыр.

Дүнүйө үчүн өзүңдү отко салба, бирөөнү күн күч
менен тартып алба.

Дүнүйөгө мас болбогон, мансапка кол көтөрбөйт.

Дүнүйөкор – дүнүйөнүн кулу.

Дүнүйөкор байлыкка мас, акылга кас.

Дүнүйө-мүлктүн көптүгү байлык эмес, көңүлдүн төптүгү байлык.

Дүрбөлөндүү башчынын чолок этек, баканооз досу болот.

Дыйкан – март, жер – жоомарт.

Дыйкан болсоң – башында бол, чарба болсоң – кашында бол.

Дыйкан жерге тойбойт, мал чөпкө тойбойт.

Дыйкан жерин мактайт, балыкчы көлүн мактайт.

Дыйкан өгүздөй күчүн берсе, жер инектей сүтүн берет.

Дыйканга жер казына.

Дыйканга жери байлык, балыкчыга көлү байлык.

Дыйкандын сүйүүсү жашыл жерде, учкучтун сүйүүсү көгүлтүр асманда.

Дыйкандын түбү – кенч, соодагердин түбү – борч (насыя).

Дыйкандын эмгегин (кээде энчисин) жер кайтарат.

Дыйкандын эмгегин жер жебейт.

Дыйкандын энчиси сепкен эгининде.

Дымыксаң капаланба, дүйнөнүн катаалына.

Дээринде жокко – кеп бекер.

Ж

Жаа сынаарында катуу, суук чыгаарында катуу.

Жаагым сынса да, шагым сынбасын.

Жаак жанылаар, туяк мүдүрүлөөр.

Жаан баарыга саат, өлгөн өзүнө саат.

Жаан каарына алса – тамаары тамчы, катын каарына алса – табаары камчы.

«Жабагы жалдуу экен» деп сатып алба, жаманды малдуу экен деп жакын кылба.

Жабагы өсүп ат болот, чапаса кылыч дат болот.
Жабуу астында жал калат, жал калбаса жан калат.

Жабуу, жабуу дебенер, жайсыздан айгыр салбана нар.

Жабыгып жүрсө жигитти жакырсың деп кордобо, ташыркаган бууданды баса албайт деп болжобо.

Жабылган аяк жабылган бойдон калсын.

Жабыр тарткан элинен мал аяган жигитпи, жакшы көргөн досунан жан аяган жигитпи?!

Жабыр тарткандарды жардам берген түшүнөт.

Жабырлык келсе башына аялындан жакын жок.

Жабышсаң оролосуң, жанылсаң жоголосуң.

Жагымсыз конок жатаар маалда келет.

Жадаткан меймандын жагымы жок.

Жаз – жарыш, күз – күрөш.

Жаз жамгыры ылай болбойт, ууру күчөп (же уурулуктан) бай болбойт.

Жаз кар эритет, жар жан сергитет.

Жаз келсе гүл күлөт, кут келсе – адам күлөт.

Жаз эмгек маалы.

Жазалоо оңой, тарбиялоо кыйын.

Жазбай аткан мерген бар, алыскы ишти көргөн бар.

Жазганбаган кыздан түнүл, жаздай болгон кыштан түнүл.

Жазгы жамгырга ишенбе, кышкы күнгө ишенбе.

Жазгы муздун жабактайынан кач, күзгү муздун күзгүдөйүнөн кач.

Жазгы мээнет – күзгү ыракат.

Жазгы суук жандан өтөт.

Жазгы этте жазык жок,

Жазда жамынчагың таштаба, кышта кыйноо көрөсүң.

Жазда жаныңды кыйнабай, кышта казаның кайнабайт.

Жазда кылган мээнетти, кышта көрөт дөөлөттү.

Жазда малды айдап бак, кышта малды байкап бак.

Жазда сайга конбо, кышта кырга конбо.

Жаздан эмес кыштан корк, жазганбаган кыздан корк.

Жаздыкта өлгөн – жаманат, жоодон өлгөн – салтанат.

Жаздын аракетин, күздүн берекети.

Жаздын бир күнү – жылга тете.

Жаздын бир күнү жыл азыгын берет.

Жаздын жаздайы жакшы, жаштын жаштайы жакшы.

Жаздын жыты бар, жакшынын куту бар.

Жаздын тонун кыш кийсе, тонуп калат азамат.

Жаздын уйкусу (түйшүгү) – кышка кам.

Жазуучу – мезгилдин көрөр көзү, угар кулагы, мезгилдин акылманы.

Жазуучулук – кол жеткис өнөр.

Жазуучунун эң биринчи куралы – тил.

Жазылбаса сыя жукпайт, жабыркаса кулак укпайт.

Жазында ырдап жүрбөсөн, кышында жырдап жүрөсүн.

Жай жакшы болсо, эл эгиндүү болот,

Жай кийгенин кыш кийген жарды кайдан оңолсун.

Жайбаракат – жазга жакпайт, жабыла (жарыша) иштөө – жалкоого жакпайт.

Жайдак тилден чаң чыкпайт.

Жайдын күнү жаш баладай.

Жайдын этин – басып же, уйдун этин – качып же.

Жайкы жамгырга, кышкы күнгө ишенбе.

Жайлоону жоо алса, кыштоону өрт алат.

Жайлоонун көркү мал менен, өзөндүн көркү сай менен.

Жайлуу күнү конок келбейт, жарактуу күнү жоо келбейт.

Жайын билбей жер тандаган кызык, алын билбей эр тандаган кызык.

Жайын билген темирди үзөт.

Жайында баспаган, кышында чуркайт.

Жайында бышкан алмурут, күздү көрбөйт.

Жайында жаткан, кышында тоңот.

Жайың болсо мал табылат, ашың болсо казан табылат.

Жайыңды айтам деп барыңды айтып алба.

Жайыт болсо мал табылат, аш болсо казан табылат.

Жайыттуу болсо – төл өсөт, ынтымактуу болсо – эл өсөт.

Жакасы жок тон болбойт, жабуусу жок үй болбойт.

Жакшы – арына кул, жаман – малына кул.

Жакшы – жаман тизгиндеш, ач-ток өнөктөш.

Жакшы – жаман тизгиндеш.

Жакшы – жумуш башында, жалкоо – үй кашында.

Жакшы – журтунун камын жейт, жаман – журтунун малын жейт.

Жакшы – сөздү таап сүйлөйт, жаман – каап сүйлөйт.

Жакшы – сылык, жаман – орой, таз – кыйык.

Жакшы – элди алга сүйрөйт, жаман – өлүмгө сүйрөйт.

Жакшы – эли менен, жер – кени менен.

Жакшы адам – жанга кубат.

Жакшы адам – элдин эркеси, жакшы жар – элдин кенчи.

Жакшы адам ачык сүйлөйт, сөз тамырын казып сүйлөйт, жаман адам сасык сүйлөйт, өзгөлөрдү басып сүйлөйт, адептүү сылык сүйлөйт, амалкөй былык сүйлөйт.

Жакшы адам жайлоодогу гүлдөй, тийип турган күндөй.

Жакшы адам жалган айтпайт.

Жакшы адам жан эритип абайлап сүйлөйт, жаман адам жан кейитип табалап сүйлөйт.

Жакшы адам жаратылышты коргойт, жаман адам кордойт.

Жакшы адам жер эсебинен, жаман адам эл эсебинен жансактайт.

Жакшы адам иш үстүндө, жаман адам сөз үстүндө.

Жакшы адам ката кетирсе өзүн өзү жемелейт.

Жакшы адам он бешинде жашмын дебейт, жүзгө чыкса карыдым дебейт.

Жакшы адам ооруса, коноктон келгендей.

Жакшы адам рахмат айтат, жаман сөздү акмак айтат.

Жакшы адам сөздү таап айтат, жаман адам каап айтат.

Жакшы адам тийген ай, жаман адам кара булуттай.

Жакшы адам улууну ак дилинен урматтайт, кичүүнү орду менен ызааттайт.

Жакшы адам улууну ак дилинен урматтайт, кичүүнү орду менен ызааттайт.

Жакшы адам үлгү, жаман адам күлкү.

Жакшы адам шаар курат, жаман адам шаар бузат.

Жакшы адам эл камы үчүн күйүнөт.

Жакшы адамга бир сөз, жаман адамга миң сөз.

Жакшы адамга сөз илээшет, жаман адамга чөп илээшет.

Жакшы адамга чаң жукпайт.

Жакшы адамда жаштык жок, тобокелдин көөнү ток.

Жакшы адамдан бак калат, жамандан ойдо так калат.

Жакшы адамдын ачуусу бар, кеги жок.

Жакшы адамдын досу көп, жакшы аттын ээси көп.

Жакшы адисти жарнама тандайт.

Жакшы азамат белгиси ары мырза, ары кул.

Жакшы ай менен күндөй, жакшылыгы ар кимге бирдей, жаман карангы түндөй.

Жакшы ай менен күндөй, жакшылыгы ар кимге бирдей.

Жакшы айттырбай билет, суратпай берет.

Жакшы аким элин оңдойт, жаман аким элин кордойт.

Жакшы ала болсо, алалыгын жашырбайт.

Жакшы алака ааламды баш ийдирет.

Жакшы алдында жазыларсын, жаман алдында чачыларсын.

Жакшы ат жанга шерик, жаман ат (кээде ит) малга шерик.

Жакшы ат жигиттин канаты,

Жакшы ат камчы салдырбайт, жакшы адам көөн калтырбайт.

Жакшы ат мал-жанга аралжы.

Жакшы ата алысты жакын кылат.

Жакшы атак жатак, жаман атак алыска качат.

Жакшы атанын кашыктап жыйнаганын жаман уул чөмүчтөп чачат.

Жакшы атка бир камчы, жаман атка миң камчы.

Жакшы атка жаман ат жалы менен теңелет, жакшы адамга жамандар малы менен теңелет.

Жакшы аттын жалын сактагыча, жакшы жигиттин арын сакта.

Жакшы аттын тишин ачпа, жакшы эрдин жашын сураба.

Жакшы атын аябайт, баатыр жоону санабайт.

Жакшы атындан айрылганча, жаман козундан айрыл.

Жакшы атыңды тойго мин, жаман атыңды буйга мин, түнөп калган уйга мин.

Жакшы ашын жейт, жаман башын жейт.

Жакшы аял – дөөлөт, жаман аял – мээнет.

Жакшы аял ажаатыңды ачып турат, жаман аял төркүнүнө качып турат.

Жакшы аял акмакты адам, жаманды жакшы, бактысызды бактылуу кылат.

Жакшы аял алгандын тою үйүндө.

Жакшы аял жакын кошот, талыкпай окуп акыл кошот.

Жакшы аял жаман эрди түзөтөөр.

Жакшы аял жаман эрди эр кылат, жаман аял жакшы эрди жер кылат.

Жакшы аял үй ээси, жаман аял жол ээси.

Жакшы аял үйдүн жайсаңы, жаман аял үйдүн шайтаны.

Жакшы байкап сүйлөөр, жаман чайкап (жайкап) сүйлөөр.

Жакшы баксаң эгинди, эгин берер тегинди.

Жакшы бала – тилалчаак, жаман бала – уялчаак.

Жакшы бала элпек, жаман бала тентек.

Жакшы бала эр болот, жаман бала жер болот.

Жакшы бардыгына жолдош, жаман байлыгына жолдош.

Жакшы болом десең жакыныңа жан тартпа, бактылуу болом десең башкаларга көз артпа.

Жакшы болсо алганың, жаркылдаган кушка окшойт, атыр жыттуу гүлгө окшойт, жаман болсо алганың, алдындан өткөн сызга окшош.

Жакшы болсо катының – табыла берет акылың, куусаң да кетпейт жакының.

Жакшы болсоң жатык бол, улук болсоң кичик бол.

Жакшы болсоң жатык бол, чындык сенден адашпайт, карапайым калыс бол – сени төмөн санашпайт.

Жакшы болсоң жердей бол, баарын чыдап көтөргөн, таза болсоң суудай бол – баарынын кирин кетирген.

Жакшы болсоң өздүн да, өзгөнүн да үзүрүн көрөсүң, жаман болсоң экөөнөн тең кол үзөсүң.

Жакшы болсоң – жатык бол, ар ким жолдош башына, жакшы болуп, тар болсоң, кимдер келет кашына.

Жакшы болуу аста-аста, жаман болуу бир паста.

Жакшы болуучу азамат жатып алып бий болот, жаман болуучу азамат качып жүрүп ий болот.

Жакшы болуучу баланды соодагер кылба.

Жакшы врач – өмүр шериги.

Жакшы деген бир ат бар кууса жеткис, жаман деген бир ат бар жууса кеткис.

Жакшы дос биртуугандан кем эмес.

Жакшы дос жан жыргатаар азык, жаман дос башка тиер казык.

Жакшы дос пайдасын тийгизбесе да, зыянын тийгизбейт.

Жакшы жакынына жан тартпайт, бактылуу башкага көз артпайт.

Жакшы жалган айтпайт, жалгандан пайда таппайт.

Жакшы жанына жолдош, жаман малына жолдош.

Жакшы жаңылса өзүнөн көрөт, жаман жаңылса башкадан көрөт.

Жакшы жар – жайнаган дөөлөт, жаман жар – жабышкан мээнет.

Жакшы жар марытат, жаман жар карытат.

Жакшы жарсыз өткөн күн курусун.

Жакшы жашынан эл башкарат, жаман карыган сайын жашарат.

Жакшы велик болот, жүк көтөргөн күлүк болот.

Жакшы жетекчи элин түзөйт.

Жакшы жигит көктөгү (асмандагы) жылдыз.

Жакшы жигит сыртта – мырза, үйдө – кул.

Жакшы жигит эл камы үчүн жүгүрөт, жаман жигит өз камы үчүн жүгүрөт.

Жакшы жигит элин өргө сүйрөйт, жаман жигит элин көргө сүйрөйт.

Жакшы жолго салат, жаман орго салат.

Жакшы жубайдын жаны башка болгону менен дити бирге.

Жакшы журтунун камын жейт, жаман журтунун малын жейт.

Жакшы жүргөн жерине тынч салар, жаман жүргөн жерине өрт салар.

Жакшы жүрмөк бар, жакшы өлмөк жок.

Жакшы жүрүүгө умтулсаң, кадамың узарат.

Жакшы зайып жаман эрди бий кылат, жаман эркек жакшыны алса күң кылат.

Жакшы зайып таранчыны таете, бөдөнөнү бөлө кылат.

Жакшы зайып үйдүн куту.

Жакшы зайып-жарым ырыс, жаман катын – күнүгө уруш.

Жакшы ит жалпы айылды кайтарат.

Жакшы ит өлүгүн көрсөтпөйт.

Жакшы ишке келет, жаман ашка келет.

Жакшы иштин эрте-кечи жок.

Жакшы кайык кемедей, жакшы жеңе энедей.

Жакшы карасаң сүттөн да кара табасың.

Жакшы катын – жарым ырыс.

Жакшы катын – капкалуу шаар, жаман катын – ичи толгон заар.

Жакшы катын – катын, жаман катын – отун.

Жакшы катын – үйдүн көркү, жакшы чапан – тойдун көркү.

Жакшы катын – ырыс, жаман катын – уруш.

Жакшы катын жаман эрди зор кылат, жаман катын жакшы эрди кор кылат.

Жакшы катын жарынын жакшылыгын асыраар, жамандыгын жашыраар.

Жакшы келин – келин, жаман келин – өлүм.

Жакшы келсе – дөөлөт, жаман келсе – мээнет.

Жакшы келсе – кут, жаман келсе – жут.

Жакшы келсе – таң аткандай, жаман келсе – күн баткандай.

Жакшы кеңеш – жарым ырыс, жаман санат – бу да дурус.

Жакшы кеңеш – жарым ырыс.

Жакшы кеп – жандын азыгы, жаман кеп – жандын казыгы.

Жакшы китеп жанга дос.

Жакшы киши калааны курат, жаман киши калааны бузат.

Жакшы киши карыса да, акылынан танбас.

Жакшы киши мал бакса, торугун семиртет, жалкоо киши мал бакса сөөгүн итке кемиртет.

Жакшы киши менен жанашкан жакшы.

Жакшы киши үлгү, жаман киши күлкү.

Жакшы колбашчы элин ойлойт, жаман адам карышкырдай жойлойт.

Жакшы конок ток болот, жаман конок шок болот.

Жакшы коңшу – жан азыгы, жаман коңшу – баш казыгы.

Жакшы кошунаң – бөксөрбөгөн казынаң.

Жакшы көргөн досунан мал (кээде ат) аяган жигитпи.

Жакшы көргөн досуңа ат байлатып сына.

Жакшы көргөн досундун, атын алба, тайын ал.

Жакшы көрөт деп бара бербе, берет деп ала бербе.

Жакшы көрсөң жарыңды бергиң келет жаныңды.

Жакшы курбудан ажыраганың – жарым өмүрдөн ажыраганың.

Жакшы кушка жаман куш бабы менен теңелет, жакшы кызга жаман кыз багы менен теңелет.

Жакшы күндө достор сүйүнөт, жаман күндө душман күлөт.

Жакшы күндө душман дос, жаман күндө тууган дос.

Жакшы кыз – жакадагы кундуз, жакшы жигит – көктөгү жылдыз.

Жакшы кыз кылыгы менен, жакшы ийне учугу менен.

Жакшы кыз эрден чыкпайт, эрден чыкса да элден чыкпайт.

Жакшы кызга жаман кыз багы менен теңелет.

Жакшы кыздын башына бермет менен шуру ойнойт, жаман кыздын башында сирке менен бит ойнойт.

Жакшы кылсаң өзүңө, жаман кылсаң өзүңө, өйдө карап түкүрсөң, кайта түшөр көзүңө.

Жакшы максат – бүтүн кылат, жаман максат – күкүм кылат,

Жакшы мактанып эсебин табаар, жаман мактанып катынын сабаар.

Жакшы мал (ат) жанга аралжы, жакшы дос (жолдош) малга аралжы.

Жакшы мал өлсө жанга себеп.

Жакшы малдын тишин ачпа, жакшы адамдын жашын сураба.

Жакшы менен бир жүрсөң барасың сууга, жаман менен бир жүрсөң каласың чууга.

Жакшы менен дос болоорсун, жакының талашса, жашка жем болоорсун.

Жакшы менен дос болсоң – ырыскысын тең бөлөт, жаман менен дос болсоң – өзүнөн сени кем көрөт.

Жакшы менен жанашсаң (жүрсөң), жетесиң муратка, жаман менен жанашсаң, каласың уятка.

Жакшы менен жолдош болсоң оозуна аш тиер,
жаман менен жолдош болсоң оозуна таш тиер.

Жакшы менен жүргөн жарыйт, жаман менен
жүргөн убайым тартып карыйт.

Жакшы менен жүрсөң – күндө базар, жаман
менен жүрсөң – күндө азар.

Жакшы миңге керек.

Жакшы нерсе аз болот, жаман жүрөк таш бо-
лот.

Жакшы нерсени эрмектеген жакшы.

Жакшы ниет – жарым иш.

Жакшы он бешинде жашмын дебейт, жүзгө чык-
са карыдым дебейт.

Жакшы оозго – аш, жаман оозго – таш.

Жакшы өлсө бир өлөт, жаман өлсө миң өлөт.

Жакшы өмүрдөн кетсе да, көңүлдөн кетпейт.

Жакшы өмүрдүн алды өрт, арты күн.

Жакшы өскөн бала эшикте калган ата-энесин
төргө чыгарар, жаман өскөн бала төрдөгү ата-эне-
син сыртка чыгарар.

Жакшы падыша душманын доско айлантат,
жаман падыша досун душманга айлантат.

Жакшы санаа (тилек, сөз, үмүт, ниет) – жарым
ырыс (дөөлөт).

Жакшы санаалаштын белгиси – барын алышып,
жогуна таарынышпоо.

Жакшы сөз – жарым дөөлөт.

Жакшы сөз – суу, жаман сөз – уу.

Жакшы сөз – сылык сөз, жаман сөз – сенек сөз.

Жакшы сөз жан семиртет, жаман сөз жан ке-
йитет.

Жакшы сөз жандын эшиги.

Жакшы сөз менен жылан ийинден чыгыптыр.

Жакшы сөз таш эритет, жаман сөз баш чиритет.

Жакшы сөз уккуң келсе, жаман айтпа.

Жакшы сөздү айбан да билет (кээде түшүнөт).

Жакшы сөзү менен күлдүрөт, назы менен күйдүрөт, мээриминен менен сүйдүрөт.

Жакшы сөзү менен сооротот, жаман токмогу менен ыйлатат,

Жакшы сүйлөгөн дурус, жакшылап укканга эмне жетсин.

Жакшы сүйлөсө – оозунан гүл төгүлөт, жаман сүйлөсө – оозунан жин төгүлөт.

Жакшы сыйлайт дили менен, жаман кыйнайт тили менен.

Жакшы таап айтат, жаман каап айтат.

Жакшы таз башын жашырбайт, жакшы аял ашын жашырбайт.

Жакшы тамак жайдары кылат.

Жакшы тамак калгыча, жаман курсак жарылышын.

Жакшы тарбиядан жашоо жеңил.

Жакшы тартип орнотсоң элиң сыйлайт, ансыз элиң бир уучка сыйбайт.

Жакшы тилек – жарым ырыс.

Жакшы тондун жакасы бар, жеңи жок, жакшы адамдын ачуусу бар, кеги жок.

Жакшы төөнүн мурду жырылбайт.

Жакшы уктагың келсе, жатаарда тоё ичпе, болбосту ойлонуп капага түшпө.

Жакшы ургаачы колго түшсө күң болбойт.

Жакшы ургаачынын колунда куту, мойнунда ырысы толо.

Жакшы уул – асмандагы жылдыз, жакшы кыз жакадагы кундуз.

Жакшы уул – атадан, жаман уул – батадан.

Жакшы уул – эл камында, жаман уул – өз камында.

Жакшы уул – элине баш, жаман уул – элине кас.

Жакшы уул үй тургузат, жаман уул үй бузат.

Жакшы уул эл ишине жарайт, жаман уул колунду карайт.

Жакшы уул элине баш болот, жаман уул элине кас болот.

Жакшы уулдун башына ырыс менен кенч ойнойт, жаман уулдун башына келтек менен камчы ойнойт.

Жакшы уулдун белгиси азыраак сүйлөп, көп тындайт, жаман адам белгиси көбүрөөк сүйлөп, аз тындайт.

Жакшы үмүт – жарым ырыс.

Жакшы чыкса келиниң – уулунду кайра төрөйсүң, жаман чыкса келиниң – өз уулуна өгөйсүң.

Жакшы ыр жан жыргатат.

Жакшы эл камын ойлойт, жаман өз камын ойлойт.

Жакшы элге бат сиңет.

Жакшы эли менен, жер кени менен (даңктанат).

Жакшы элпек болот, жамандын колунда келтек болот.

Жакшы эр – эли менен, жакшы жер – кени менен.

Жакшы эр (же жигит) элин өргө сүйрөйт, жаман эр (же жигит) элин көргө сүйрөйт.

Жакшы эр эли менен, жакшы жер кени менен.

Жакшы эрге жайсыз аял туш келет.

Жакшы эрге жаман эр малы (кээде жары) менен теңелет.

Жакшы эрдин жашын сураба, жакшы аттын тишин ачпа.

Жакшы эркек кыз кыялын сезип турат, жаманы кендириңди кесип турат.

Жакшыга – жанаш, жамандан – адаш (кээде кач).

Жакшыга айтсаң билет, жаманга айтсаң күлөт.

Жакшыга акыл айтсаң, таап алгандай сүйүнөт, жаманга акыл айтсаң, алдап алчудай күйүнөт.

Жакшыга берсең ашыңды, жакшы сыйлаар башыңды.

Жакшыга бир ата, жаманга да бир ата.

Жакшыга бир сөз, жаманга миң сөз.

Жакшыга дөөлөт келсе, аны жамы журт менен бөлүшөт.

Жакшыга жакын болсоң колуң асманга жетер, залым менен жакын болсоң, башың жерге кирер.

Жакшыга жакындаба өзү сени сүйбөгөн соң, жаманга жакындаба пайдасы тийбеген соң.

Жакшыга жалынып кутул, жаманга жарынып кутул.

Жакшыга жалынсаң жан калат, жаманга жалынсаң бир кашык кан калат.

Жакшыга жаман айтсаң, бейпай болот.

Жакшыга жаман байлыгы менен теңелет.

Жакшыга жанашсаң – максатыңа жетесиң, жаманга жанашсаң – адашып кетесиң.

Жакшыга жуучу барат, жаманга куучу барат.

Жакшыга жүрүм жок, жаманга өлүм жок.

Жакшыга кызмат кылсаң – кылынды дээр, жаманга кызмат кылсаң – жалынды дээр.

Жакшыга тамак, жаманга таяк.

Жакшыга эл ишенет, жаманга жер ишенет.

Жакшыда жалуу жок, жаманда каруу жок.

Жакшыда жамандын сөз акысы бар, байда жардынын көз акысы бар. Жакшыда жатым жок, жаманда батым жок.

Жакшыда кек жок, жаманда эп жок.

Жакшыдан жаман туулса эм табылбайт, жамандан жакшы туулса тең табылбайт.

Жакшыдан – бөөн, жамандан жаан (туулат).

Жакшыдан ат калат, жамандан дат калат.

Жакшыдан башчы койсоң элди түзөтөөр, жамандан башчы койсоң элди жүдөтөөр.

Жакшыдан жаман туулат бир аяк ашка алгысыз.

Жакшыдан жаман туулат, адам айтса чыдагыс,
жамандан жакшы туулат адам айтса ынангыс.

Жакшыдан жаман туулса – чыгаша, жамандан
жакшы туулса – киреше.

Жакшыдан наам калат, жамандан дарт калат.

Жакшыдан пайда тийбейби – эки таалай төп
болсо, жамандан пайда тийбейби – өз курсагы ток
болсо.

Жакшыдан сөз калат, соодагерден бөз калат, ус-
талардан дат калат, молдолордон кат калат.

Жакшыдан чыккан кеп жанга сеп.

Жакшылар – жан дүйнөнү тазарткандар, жанына
жете албай кеп адам зар.

Жакшылар улууну ак дилинен урматтайт, ки-
чүүнү орду менен ызаттайт.

Жакшылардын сөздөрү май сепкендей, жаман-
дардын сөздөрү тай тепкендей.

Жакшылыгында – жар, жамандыгында – кор.

Жакшылык – жамандыкты бирдей ойлон.

Жакшылык – жерде калбайт, жамандык – эс-
тен чыкпайт.

Жакшылык ай менен күндөй, бардык элге бир-
дей, жаралганын чын болсо, пайда кыл карап
жүрбөй.

Жакшылык бапырап көп келбей, бириндеп жал-
гыз келет.

Жакшылык бачым таралат, ийгилик иштен
жаралат.

Жакшылык болсо билип ал, жаш куракта би-
лим ал.

Жакшылык жаандан башталат.

Жакшылык жакшылык менен бүтпөйт.

Жакшылык жан эритет, жамандык жан ке-
йитет.

Жакшылык жасагандын жүрөгү жүктөн кутулат.

Жакшылык жолдо калбайт, асыл таш жерде
калбайт.

Жакшылык көрсө дүңгүрөп калат, жамандык көрсө үлдүрөп калат.

Жакшылык кылсаң бирөөгө бир жамандык ойлонот, жамандык кылсаң бирөөгө тагдырым деп тим болот.

Жакшылык кылсаң-ырыска батасың, калпын кармалса кайда качасың?

Жакшылык менен жамандык өнөктөш, жарнама иштин ийгилигине көмөктөш.

Жакшылык өмүр шамы, чөккөн көңүлдү чалкытат, өчкөн отту тамызат.

Жакшылык чырак жандыраар, жамандык түн түшүрөөр.

Жакшылыкка жакшылык – ар адамдын башында, жамандыкка жакшылык – эр адамдын башында.

Жакшылыкка жакшылык – ар кишинин ишидир, жакшылыкка жамандык – көр кишинин ишидир, жамандыкка жакшылык – эр кишинин ишидир, жамандыкка жамандык – кем кишинин ишидир.

Жакшылыкка сагынып зарыгуу көп, жетем деп жаңылуу көп.

Жакшылыкта көпөгөн, жамандыкта чөкпөгөн улуулуктун белгиси.

Жакшылыктан кечик, жамандыктан кечикпе.

Жакшылыкты досуна кыл, досуңдан артса өзүнө кыл.

Жакшылыкты унуткан жамандыкка жолугат.

Жакшылыктын жарыгы өчпөйт.

Жакшылыктын жолу узун, жанашкандын (ыймандуунун) колу узун.

Жакшылыктын кечи жок.

Жакшыны жакшы өлтүрбөйт, жакшыны жаман өлтүрөт.

Жакшыны жараштыр, жаманды адаштыр.

Жакшыны жатым дебе, жаманды өзүм (же досум) дебе.

Жакшыны жолдошунан тааны.

Жакшыны көрсөң жакшы болосуң, бакшыны көрсөң бакшы болосуң.

Жакшыны коштой бил, жаманды баштай (таштай) бил.

Жакшыны көргөн, жаманды бөлгөн – бул акылмандык.

Жакшыны көрмөк жанга ырыс.

Жакшыны көрүп пикир кыл, жаманды көрүп шүкүр кыл.

Жакшыны кыдыр жылоолойт.

Жакшыны мактасаң жарашат, жаманды мактасаң адашат.

Жакшыны мактасаң жоону чабат, жаманды мактасаң каман чалат.

Жакшыны мээнет чырмаса, жакыны менен кас болот, баланы мээнет чырмаса сарыкарт түшүп таз болот.

Жакшыны отко салса ойноп турат, көлгө салса күлүп турат.

Жакшыны сөз өлтүрөт, жаманды таяк өлтүрөт.

Жакшыны сөз ээрчийт, жаманды чөп ээрчийт.

Жакшыны сыйласаң эсинен кетпейт, жаманды сыйласаң эшигинден кетпейт.

Жакшыны уккуң келсе, жаманды айтпа.

Жакшыныкын сатып ич, жамандыкын басып ич.

Жакшынын – шарапаты, жамандын – кесепети.

Жакшынын акылы ташка тамга баскандай, жамандын акылы түз жерге казан аскандай.

Жакшынын алакасы жетик, колу ачык, аттанып чыкса жолу ачык.

Жакшынын асты тар, арты кең болот.

Жакшынын аты жакшы.

Жакшынын аты өчпөйт.

Жакшынын баркын жаман билбейт.

Жакшынын бир аты залим, бир аты зулум.

Жакшынын бир сөзү – бир төөлүк.

Жакшынын жакшы билер сымбатын, жамандар кайдан билсин адамдын арзан менен кымбатын.

Жакшынын жакшылыгы тиет ар жерде, жамандын жамандыгы тиет тар жерде.

Жакшынын жакшылыгын айт, атагы ашсын, жамандын жамандыгын айт, куту качсын.

Жакшынын жакыны жар болот.

Жакшынын жарыгы жалпыга тиет.

Жакшынын жаты болбойт, жамандын уяты болбойт.

Жакшынын жүзү жарык, жамандын жүзү чарык.

Жакшынын жүргөн жери тынч, жамандыкы — өрт.

Жакшынын иши да, сөзү да элге пайда, жаманда андай сапат кайда?

Жакшынын иши жугат, жамандын бити жугат.

Жакшынын кеби жайдары, капанды жазат кайдагы.

Жакшынын колуна мал түшсө жалпы эл менен көрөр, жамандын колуна мал түшсө түбөлүк кетпестей көрөр.

Жакшынын көзү көр, кулагы кер.

Жакшынын көкүрөгү элге калкан.

Жакшынын көөнүн калтырганча, жамандан муш же.

Жакшынын курбусу көп теңи жок, ачуусу бар кеги жок.

Жакшынын кылыгы артык, жамандын былыгы артык.

Жакшынын өзү да жакшы, сөзү да жакшы, жамандын өзү да жаман, оозунан чыккан сөзү да жаман.

Жакшынын өзү өлсө да, иши калат.

Жакшынын өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Жакшынын өзүн көр, сөзүн ук.

Жакшынын сөзү жан эргитет, жамандын сөзү жан кейитет.

Жакшынын сөзү каймак, жамандын сөзү токмок.

Жакшынын сөзү кепил, жамандын өзү кепил.

Жакшынын сөзү таш эритет, жамандын сөзү баш чиритет.

Жакшынын сөзү ташка тамга баскандай.

Жакшынын сөзүн капка сал.

Жакшынын сөзүнө өсөсүн, жамандын сөзүнө өчөсүн.

Жакшынын сыры ичинде, жамандын сыры сөзүндө (кээде сыртында).

Жакшынын тебетейи кебинен жанбайт (кээде сынынан кетпейт).

Жакшынын тоюна бар, жамандын өлүмүнө бар.

Жакшынын шарапаты жалпыга жарык чачат.

Жакшынын шарапаты тиет, жамандын кесепети тиет.

Жакшысы менен эл эстүү.

Жакын талашса – жатка жем.

Жакынга көз жеткирет, алыска тил жеткирет.

Жакындагы тебишет, ыраактагы кишенешет.

Жакындан кыз алсаң – кулагың тынбайт, ыраактан кыз алсаң – уулуң тынбайт.

Жакыңды жаралаба, алысты каралаба.

Жакыны көп жазганбайт.

Жакынын сыйлабаганды жат сыйлабайт.

Жакынындан алган жараат, баарынан жаман оорутат.

Жакырдын жайын жалчы билет.

Жакырчылык – илдет, жан багуу – милдет.

Жалгаймын деп үзүп алба, түзөймүн деп бузуп алба.

Жалган жерден өрт чыкпайт.

Жалган нерсе кумарлуу, анын азгырыгы күчтүү.

Жалган сөз бел ашырган менен эл ашырбайт.

Жалган сөз сени жарытпайт, чындык сез сени карытпайт.

Жалган сөз, жамаачы токтобос бөз.

Жалган сөзгө жабыкпа, жалгандыгын аныкта.

Жалган сөздөн кут качат.

Жалган эсеп түпкө жетет.

Жалганды чын кайтараар.

Жалганчы аксактан мурда колго түшөт.

Жалганчы өлгөн адамды күбө тутат.

Жалганчынын чын сөзү жалганга кетет.

Жалгыз аары жарытып бал жыйнабас.

Жалгыз аттуу жарышка тойбойт.

Жалгыз аттуу жарышчаак, жаман катын урушчаак.

Жалгыз аттын чаңы чыкпайт, жалгыз эрдин даңкы чыкпайт.

Жалгыз болсоң жакшынын жөрөлгөсү жаныңда болсун.

Жалгыз болсоң чоогоол бол, көп жанынан түнүлсүн, жарды болсоң кооз бол, бай жанынан (кээде малынан) түнүлсүн.

Жалгыз болсоң шок бол.

Жалгыз бээ жан сактайт, эки бээ эл сактайт.

Жалгыз дарак токой болбойт, жалгыз таруу ботко болбойт.

Жалгыз жүргөн жарыбайт, жарыса да марыбайт.

Жалгыз жүрүп жол тапканча, көп менен бирге адаш.

Жалгыз жыгач үй болбойт, жалгыз жигит бий болбойт.

Жалгыз иттин үргөнү билинбейт, жалгыз кишинин жүргөнү билинбейт.

Жалгыз карга бокко тойбойт.

Жалгыз кол түйүн чечпейт.

Жалгыз кылган уурунун жаманаты жалпыга.

Жалгыз өгүз кош болбойт, эки арамза (жаак-ташкан, жакалашкан) дос болбойт, дос болсо да акыбети оң болбойт.

Жалгыз өлө жегиче, досуң менен бөлө же.

Жалгыз өлсө – чуу чыкпайт, жар ураса суу чыкпайт.

Жалгыз таруу ботко болбойт, ботко болсо коюу болбойт.

Жалгыз үйдүн тамагы жетсе да, табагы жетпес.

Жалгыз чапкан ат күлүк.

Жалгыз эрдин аты чыкпайт, аты чыкса да заты чыкпайт.

Жалгызга жылдыз жолдош.

Жалгызга кудай жар.

Жалгыздыгын жашырган көбөйбөйт.

Жалгыздык – жалдыратат, жалкоолук – шалдыратат.

Жалгыздык жанды жейт.

Жалгыздык жарга урунуп серпилген суу сымал.

Жалгыздын жары – кудай.

Жалгыздын колунан келбеген, жаамы журттун колунан келет.

Жалдуу болсо – ат, жакалуу болсо – тон.

Жалкоо – ашка белең, ишке керен.

Жалкоо «биз бүтүрдүк» деп, бүткөн иштин башында.

Жалкоо «качан тамак берет» деп, катынынын кашында.

Жалкоо ат үстүнөн орок орот.

Жалкоо жарыбайт.

Жалкоо жеңилдин асты менен оордун үстү менен жүрөт.

Жалкоо карап отуруп чарчайт.

Жалкоо киши айылчы.

Жалкоо күн батаарын күтөт, эмгекчил таң атаарын күтөт.

Жалкоо менен жармакташпа.

Жалкоо өзүнө өзү жоо.
Жалкоо санаасы менен байыйт.
Жалкоого алкоо жок.
Жалкоого аш болсо да, иш болбосо.
Жалкоого жанаша алсаң, шылтоонун астында
каласың.

Жалкоого жанындагы суу ыраак.
Жалкоого иш буюрсаң, өзүнө акыл үйрөтөт.
Жалкоого иш тапшырсаң, шылтоо издейт.
Жалкоого кеч кирбейт, жаманга эс кирбейт.
Жалкоого күн кечкирбейт.
Жалкоого шылтоо көп.
Жалкоолор үчүн кара жер бети тайгалак.
Жалкоолук адамды карытат, эмгек адамды бай-
ытат.

Жалкоолук оорудан жаман.
Жалкоолук шорду кайнатат, ак эмгек майды
чайнатат.

Жалкоону алкы башкарат, ак ниетти намыс
башкарат.

Жалкоону ишке жумшасаң, жанындагыны көр-
сөтөт.

Жалкоону төө үстүнөн ит кабат.
Жалкоонун жан жолдошу уйку.
Жалкоонун жаны таттуу, эмгектин наны тат-
туу.

Жалкоонун иши аз, себеби көп.
Жалкоонун коону ак болот, бышып, бышып, жел
болот.

Жалкоонун үйүндө отун жок, соргоктун үйүндө
тамак жок.

Жалкоонун шылтоосу көп.
Жалкоонун эңсегени эс алуу.
Жалкоонун эрмеги көп, ишмердин иши көп.
Жалпыга кошулганың утканың, уурдаганың
ыйманыңды жутканың.

Жалпылап көтөргөн жүк жеңил.

Жалтанбаган – жоону женет, жадабаган – зоону женет.

Жалчы жумшаган жарыбайт, кул жумшаган кунабайт.

Жалчы мал багат, жакшылар калың салат.

Жалы барда чамынган жаман аттын белгиси, жаны барда жалынган жаман эрдин белгиси.

Жалы болсо – ат, жакасы болсо – тон.

Жалын пастайт, желпилдеген чок калат.

Жалындуу жаштык кезинде жазгы суудай ташкында.

Жалындуу кайран жаштык чак, кенч дөөлөттүү кетпес бак.

Жалындуу эрдин белгиси – жалтанбай тосот жоо бетин.

Жалындын оту өчөт, жалаанын оту өчпөйт.

Жалынса жакшы кечээр, чапса болот өтөөр.

Жаман (же жалгыз) аттуу жарышчаак, жаман тондуу күрөшчөөк.

Жаман (кээде кичине) болсо да, өз улагымдан теке салам.

Жаман агайын – күнүчүл, жакшы агайын – сыйчыл (кээде сынчыл, чынчыл).

Жаман адам (кээде киши) өз үйүндө коноксуйт.

Жаман адам жакшыны да жаздым көрөт.

Жаман адам жакшыны тааныбайт.

Жаман адам жарманын кызуусу менен жоого аттанат.

Жаман адам жолдошун карытаар.

Жаман адам кетсе, дүйнө кенип калгандай, жакшы адам кетсе, дүйнө кемип калгандай.

Жаман адам көңүл чөктүрөт, өзүндү да, жолдошунду да сөктүрөт.

Жаман адам мактанса, жакшыны сабап салдым дээр, жаман чечен мактанса, баарын айтып салдым дээр.

Жаман адам менен арам оокаттын кесепети тиет.

Жаман адам өз ырыскысына өзү түкүрөт.

Жаман адам өзү боло албайт, болгонду көрө албайт.

Жаман адам сыйды билбейт.

Жаман адат түшсө чыгалгыз ор сыяктуу.

Жаман айгак жанынан тартат.

Жаман айгыр энесине (кээде үйрүнө) тап.

Жаман айтпай, жакшы жок, жарагың болсо көөнүң ток.

Жаман айыл болгонун милдет кылат.

Жаман атка жал бүтсө жанына торсук байлатпайт, жаман эрге мал бүтсө жанына коңшу жайлатпайт.

Жаман атка миң камчы, жакшы атка бир камчы.

Жаман атты жакшы бакса тулпар болот.

Жаман атты мингенче жөө жүргөн артык, жаман катын алганча бойдок жүргөн артык.

Жаман аял – жакшы эркекти жер кылат, жакшы аял – жаман эркекти эр кылат.

Жаман аял белгиси казаны калат жуулбай, кабы калат буулбай.

Жаман аял жакшы эркекти жүдөтөт, жакшы аял жаман эркекти түзөтөт.

Жаман аял кетем деп коркутат, жаман эркек өлөм деп коркутат.

Жаман аялдын тили узун, жакшы аялдын колу узун.

Жаман бала оюнсаак, жакшы бала малсаак,

Жаман бала тентек, жакшы бала элпек.

Жаман бергенин доолайт.

Жаман болбой жакшы болбойт.

Жаман болор жигит чегинчээк, кедей болор жигит эринчээк.

Жаман болор жигиттер өз боюна кас болот, жарды болор жигиттер дөөлөтүнө мас болот.

Жаман болсо да, аман болсун!

Жаман болсо катынын – кете берет акылын,
чакырсаң (жалынсаң) келбейт жакының.

Жаман болсо катының, ичтен жеген митедей.

Жаман болсо катының, качып турат жакының.

Жаман болсоң – бир кишисин, жакшы болсоң –
миң кишисин.

Жаман болуу бир паста, жакшы болуу аста-аста.

Жаман бука өз башына чөп үйөт.

Жаман да (же кичине да) болсо, өз козуман коч-
кор салам.

Жаман дарт – жалкоолук.

Жаман деген бир ат бар жууса кеткис, жакшы
деген бир ат бар кууса жеткис.

Жаман дос көлөкө сыяктуу: күн ачыкта кутула
албайсың, күн бүркөктө издеп таба албайсың.

Жаман достон ачык душман артык.

Жаман жайын айтам деп, баарын (сырын) ай-
тат.

Жаман жакшыны сыйлабайт.

Жаман жакшыны териштирүү кыйын.

Жаман жаман эмес, жок жаман.

Жаман жанын сатат, малын катат, жакшы ма-
лын сатат, элин катат.

Жаман жандаса «жаңдайт» дейт, акыл айтса
«алдайт» дейт.

Жаман жарманын кызуусу (же ысыгы) менен
черүүгө аттанат.

Жаман жашка тойбойт, жашка тойсо да ашка
тойбойт.

Жаман жашырынбайт, жакшы көрүнбөйт.

Жаман жигит жансактайт, жакшы жигит эл
сактайт.

Жаман жигит той бузат, жаман аял үй бузат.

Жаман жигит элге кас, акылы жок күндө мас.

Жаман жоктон жогору.

Жаман жолдош жоого алдырат, жаман сөз (кээ-
де орунсуз сөз) доого калтырат.

Жаман жолдош жоого алдырат, жантык жолдош уятка калтырат.

Жаман жолдоштон жакшы ит артык.

Жаман жолдоштон жалгыздык жакшы.

Жаман жүргөн киши өзүн билбейт, башка бирөөнү назарына илбейт.

Жаман жүрүп жакшы болгондон сактан, жарды жүрүп бай болгондон сактан.

Жаман жыл эстен кетет, жаман кошуна эстен кетпейт.

Жаман жылкы жал күтсө (же жаман жылкыга жал бүтсө) жанына торсук байлатпайт.

Жаман инек музоочул, жаман катын төркүнчүл.

Жаман ит бороондо кычап, күндүз үрөт.

Жаман ит жайлоодогу жармадан үмүт кылат.

Жаман ит күндүз үрөт.

Жаман ит ыркырап буттан алат, жаман катын аркырап беттен алат.

Жаман каап сүйлөйт, жакшы таап сүйлөйт.

Жаман кадырды да билбейт, сабырды да билбейт.

Жаман карыган сайын жашарат.

Жаман катын алган эрин кемсинтет.

Жаман катын алганча – бойдок жүргүн өлгөнчө, жаман бычак алганча – тиштеп жегин тойгончо.

Жаман катын белгиси – жапкан наны карала, беш эчкиси тууса эле бел кырчоодон сарала.

Жаман катын белгиси казаны калат жуулбай, кабы калат буулбай.

Жаман катын кетем деп коркутат.

Жаман катын мактанат, жарга тартып аттанат.

Жаман катын терисин жыйбай иттен көрөт, башын жуубай биттен көрөт.

Жаман катын төркүнчүл, жаман уй музоочул.

Жаман катын ушакчы, жаман эркек тузакчы.

Жаман катын чыккан жерин төркүнсүйт.

Жаман катын эр коруйт.

Жаман катын, чобур ат, өтпөс кынарак эрди
тез карытат.

Жаман катындын амалы кырк эшекке жүк.

Жаман кепил жанынан тартат.

Жаман киши жалкоо болот.

Жаман киши ичкен-жегенин айтат, жакшы
киши уккан-көргөнүн айтат,

Жаман киши мал күтсө, жанына коңшу кондур-
байт.

Жаман киши мас болсо, жакыны (жубайы) ме-
нен кас болот.

Жаман киши өз камы үчүн күйүнөт, жакшы ки-
ши эл камы үчүн жүгүрөт,

Жаман киши өз үйүндө коноксуйт, жаман кыз
өз үйүндө манапсыйт.

Жаман кишиден кийин, иттен илгери.

Жаман кой шишегинде карыйт.

Жаман койчу жайытын бир күндө түгөтөт.

Жаман коңшу аш бербейт, жаман перзент баш
бербейт.

Жаман кошуналыгын колко кылат.

Жаман көргөн уулу түк (түп) тутат.

Жаман көргөндүн бөркү казанбактай.

Жаман көрсө жармасын бербей койсун.

Жаман көрүп май бергенче, жакшы көрүп суу
бер.

Жаман кузгунга жем болот, тамак курсакка дем
болот.

Жаман кушту жакшы бакса шумкар болот.

Жаман күн жакшы болот, уялбаган бакшы бо-
лот.

Жаман кыз бет тырмаак болот.

Жаман кыз тамак үчүн ыйлайт, жакшы кыз эне-
син сыйлайт.

Жаман кыздын белгиси – жазгы келген конок-
той, үй-бүлөсүн жүдөтөт мизи мокок ороктой.

Жаман кыздын билгени аз, күлгөнү көп.

Жаман кыздын сөздөрү көк желкеге ургандай.
Жаман кылып коюучу, жакшысы уят болуучу.
Жаман кыргыз сагызганга жем.
Жаман маектен көрө жалгыздык жакшы.
Жаман малын катат, жакшы элин катат.
Жаман малын коруйт, жакшы арын коруйт.
Жаман менен жакалашса, жакшы да жаман бо-

лот.

Жаман менен жанашканча бир кылым, жакшы менен чай кайнамча бирге бол.

Жаман менен жолдош болбо, жолдош болсоң жолго конбо, наадан менен сырдаш болбо, сырыңды айтсаң баарын айтпа.

Жаман менен жолдош болсоң жоого алдырат.

Жаман менен жолдош болсоң калаарсың уятка, жакшы менен жолдош болсоң жетерсиң муратка.

Жаман менен жолдош болсоң кесири жугат, жакшы менен жолдош болсоң насиби жугат.

Жаман менен жолдош болсоң, балаасына каласың.

Жаман мыйзам жакшы элди жакыр кылат.

Жаман өз агасын жакалайт.

Жаман өз ашынан куру калат.

Жаман өз ишине кулдук урат.

Жаман өз камы үчүн күйүнөт, жакшы эл камы үчүн жүгүрөт.

Жаман өз үйүндө коноксуйт.

Жаман өзү боло албас, болгонду көрө албас.

Жаман өзүн билбейт, жакшыны көзгө илбейт.

Жаман өлсө бир өлөт, жакшы өлсө баары өлөт.

Жаман сөз – жүрөккө барып так (кээде муз) болот.

Жаман сөз баш чиритет, жакшы сөз таш эритет.

Жаман сөз доого калтырат.

Жаман сөз жакшы менен кас кылат.

Жаман сөз жүрөккө барып так болот.

Жаман таарынам деп, шыбагасынан куру калат.

Жаман тайын тааныбайт.

Жаман төө жабуусун жерийт, жаман адам айлын жерийт.

Жаман туугандан жакшы коңшу артык.

Жаман туугандын намысын талашам деп, жакшы менен кас болбо.

Жаман уй жайытын бир күндө түгөтөт.

Жаман уй жарда (кээде жаанда) музоолойт,

Жаман уста «же көмүрдөн, же темирден» деп актанат.

Жаман уста темирди да согот, көмүрдү да согот.

Жаман уул атасы өлгөндө бир көбөт, катын алганда бир көбөт.

Жаман уул жакшы атанын намысын булгайт.

Жаман үйдүн ити кабаанак, жаман кыз болор тубанак.

Жаман үйдүн коногу бийлейт.

Жаман үйлүү жардыга борошолуу чилде кас.

Жаман чарылдак болот, кабаанак иттей арылдак болот.

Жаман чөйчөктөгү сууга чөгүп өлөт.

Жаман эки аяк аш ичсе, бир аягы башына жүк болот.

Жаман эр элин көргө сүйрөйт, жакшы эр элин өргө сүйрөйт.

Жаман эрге мал бүтсө, жанына коңшу кондурбайт.

Жаман эрден мал тайса, жаздыктан башын көтөрбөйт.

Жаман эрдин белгиси – үйдө баатыр, жоодо жок.

Жаман эркек кайынсаак, жаман катын төркүнсөөк.

Жаман эркек өлөм деп коркутат.

Жаман эркек тууганчыл, жаман катын төркүнчүл.

Жаман эсеп түпкө жетет.

Жаман ээрден жайдагым артык, жаман катындан бойдогум артык.

Жаманга айткан кайран сөз, өлгөнгө ыйлаган кайран көз.

Жаманга айткан сөз кулактын сыртында калат, жакшыга айткан сөз жүрөктө калат.

Жаманга айткан эссиз сөз, өлүккө ыйлаган эссиз көз.

Жаманга алкыш да жок, каргыш да жок.

Жаманга барсаң (түшсөн) убайым менен карыйсын.

Жаманга башчы болгуча, жакшыга кошчу бол.

Жаманга берсең кызыңды алтын башы кор болот.

Жаманга дөөлөт жар болсо, көтөрө албай мас болот.

Жаманга жакшылык кылба, жаманга сый жарашпайт.

Жаманга жакшылык кылба, жоорго бок сыйпаба.

Жаманга жакшылык кылсаң, кайра өзүңө жалаа жабат.

Жаманга жакын болсоң, жалаасы жугат.

Жаманга жакындаба, жакшыдан алыстаба.

Жаманга жакындык кылба, жакшыга жаттык кылба.

Жаманга жалынба, жакшыга таарынба.

Жаманга жалынбагың малы бар деп, эшекти сылабагың жалы бар деп.

Жаманга жалынып кутул, же болбосо, таарынып кутул.

Жаманга жанынан мал таттуу.

Жаманга жаныңдын кадыры жок.

Жаманга жар болгончо, жакшыга кар бол.

Жаманга жардам кылсаң, жакшылыгыңды билбейт.

Жаманга ишин түшпөсүн, токойго кушун түшпөсүн.

Жаманга кенеш айтсаң буйруктай көрөт.

Жаманга кеп айтам деп, сөзүңдү айып кылбагың.

Жаманга кеп айтса, тентушсуп калат.

Жаманга күн салгыча, көтөрүп көргө сал.

Жаманга олжо түшсө, бөлүшө албай колго түшүптүр.

Жаманга өчөшпө.

Жаманга сый жарашпайт.

Жаманга сый көрсөтпө, уйга суу көрсөтпө.

Жаманга сырынды айтпа, сырынды айтсаң да, чынынды айтпа.

Жаманга сырынды айтсаң, жарда жыгат.

Жаманга үнүлбө, жакшыдан түнүлбө.

Жаманга чоң аягыңды көрсөтпө.

Жаманга чөп илээшет, жакшыга сөз илээшет.

Жаманда достук жок, жакшыда кастык жок.

Жаманда тек жок, жакшыда кек жок.

Жамандан башчы койсоң эстүүсүн башка чабат.

Жамандан жаан туулаар, загы калаар, жакшыдан мөөн туулаар, тагы калаар.

Жамандан жакшы болду деп кубанба, жакшыдан жаман болду деп кайгырба. Жамандан жакшылык артпайт, кедейден кешик артпайт.

Жамандан жакшы болду деп кубанба, жакшыдан жаман болду деп кайгырба.

Жамандан жакшы туулат адам айтса ынангыз, жакшыдан жаман туулат бир аяк ашка алгысыз.

Жамандан жакшылык артпайт, кедейден кешик артпайт.

Жамандан жарты кашык аш ашат.

Жамандан жасоол койсо, жалгыз уулунун көзүн чыгара чабат.

Жамандан тил укканча, жакшыдан таяк же.

Жамандан тон (жамандын тонун) кийсең тойдо доолайт.

Жамандардын талашынан чыр чыгат, жакшылардын талашынан сыр чыгат.

Жаманды бери тартсаң, ары качат, эшекти отко айдасаң бокко качат.

Жаманды доого жиберсе, чуу чыгарат.

Жаманды жаныңа жолотпой айрыл, жакшыны изде, артыңа кайрыл.

Жаманды жасоол койсо, жалгыз уулунун көзүн чыгара чабат.

Жаманды жашыр, жакшыны чыгар.

Жаманды ит да кашпайт, жакшыны жаман сөз ээрчибейт.

Жаманды койсоң жайына күндө келет чайына.

Жаманды кудай не албайт, жаткан төөгө мине албайт.

Жаманды мактасаң, каман чалып өлтүрөт.

Жаманды сыйласа башка чыгат, мактаса жардан учат.

Жаманды эл четинен жоо алат.

Жамандыгыбыз болбосо, жаштыгыбыз калган жок.

Жамандык бир күндө, жакшылык миң күндө.

Жамандык бирөө, жакшылык көп.

Жамандык болсо өкүнбө, жакшылык болсо сүйүнбө.

Жамандык жалгыз келбейт, жаныңды эзип мээлейт.

Жамандык жалын сыяктуу: өзүн да, өзгөнү да жалмайт.

Жамандык жаманга жарашат.

Жамандык жерге жатпайт, жакшылык ичке батпайт.

Жамандык жолго баспагын – кырсык тилеп аласың, досуна чуңкур каспагын – өзүн түшүп каласың.

Жамандык издетпей эле табылат.

Жамандык кылбасаң жабыкпай жүрөсүң.

Жамандык кылгандын үйү күйөт.

Жамандык кылып – жакшылык күтпө.

Жамандык өчпөйт, жоолашкан өспөйт.

Жамандыкка жакшылык – эр кишинин иши,
жакшылыкка жакшылык – ар кишинин иши.

Жамандыкты амандык жеңет.

Жамандыкты таманымдын астынан табам.

Жамандыкты унуткан жакшы, жакшылыкты
унуткан жаман.

Жамандыктын артында жакшылык бар.

Жамандын баары бузук, жакшынын баары
түзүк.

Жамандын баары таарынчаак, ар бир ишке ко-
рунчаак.

Жамандын бажасы көп, жанына пайдасы жок.

Жамандын барынан жогу, ачынан тогу.

Жамандын берген ашынан, жакшынын айткан
сөзү артык.

Жамандын бир аты – жалкоо, бир аты – аңкоо.

Жамандын бир аты жоош, бир аты момун.

Жамандын бир өнөрү артык – жата калып ат
үркүтөт.

Жамандын жакшысы болгончо, жакшынын
жаманы бол.

Жамандын жалаңкычы – жылкы, жан жырга-
таары – уйку.

Жамандын жаманынын адам таппас амалы бар.

Жамандын жаманынын адам таппас амалы бар.

Жамандын жан жыргалы – уйку, жалаңгычы –
жылкы.

Жамандын жаны таттуу, жай табаары көр.

Жамандын жанын сактагыча, жакшынын кады-
рын сакта.

Жамандын жарты өнөрү ашыкча (кээде артык).

Жамандын жолдошу (жек-жааты) көп, жанына
пайдасы жок.

Жамандын жыргалы – уйку.

Жамандын кесепети бир чакырым алда жүрөт.

Жамандын койнунда жатканча жакшынын жанында жат.

Жамандын колунан жакшы аш жегиче, жакшынын таягын же.

Жамандын миң сөзү жакшынын бир сөзүнө татыбайт.

Жамандын ойну жаман, буканын мойну жаман.

Жамандын ойну калбайт.

Жамандын өзү да өлөт, койу да өлөт.

Жамандын өзү коркок, сөзү чоркок.

Жамандын өзү тартуу, жакшынын сөзү тартуу.

Жамандын өзү теңелбесе да сөзү теңелет.

Жамандын өзү тойсо да, көзү тойбойт.

Жамандын өзү эмес, сөзү өткүр.

Жамандын өзүнөн да сөзү күчтүү.

Жамандын сөзү таркылдап, төөдөн кулап түшкөндөй.

Жамандын сөзүн талашып, жакшы менен араз болбо.

Жамандын тапканы жапалак.

Жамандын төрүндө отургуча, жакшынын ирегесинде отур.

Жаманчылыкты аманчылык жеңет.

Жаманы болбой жакшы жок, чымыны болбой бакшы жок.

Жаманы болбой эл болбойт, ашуусу болбой бел болбойт.

Жаманы кылып коюучу, жакшысы уят болуучу.

Жаманы өлсө – бир өлөт, жакшысы өлсө – баары өлөт.

Жаманыңды билип алдым, жаткан төөңө минип алдым.

Жамбаштап жаткан жарыбайт.

Жамгыр – жер ырысы.

Жамгыр болбой дан болбойт, тегирмен болбой ун болбойт.

Жамгыр жаабай булут көчпөйт, жан кыйналбай жумуш бүтпөйт.

Жамгыр жааса, сел болсо – жаз да болсо кыш менен тен, бетинен бедер кеткен соң – кымкап да болсо бөз менен тен.

Жамгыр менен жер гүлдөйт, эмгек менен эр гүлдөйт.

Жамгыр менен жер көгөрөт, бата менен эр көгөрөт.

Жамгыр өзүн сел ойлойт, кудук өзүн көл ойлойт.

Жан аябаган жоо алат, мал аябаган доо алат.

Жан аяшкан дос болбойт.

Жан багалбай калат деп, жаманга берет бактыны, өз жанын өзү багат деп, өлчөп коёт жакшыны.

Жан бар жерде каза (же өлүм) бар.

Жан бергендин жанында турба.

Жан бир чыгат, эки чыкпайт.

Жан жаралган жерде көңүл тамыры мин.

Жан кейибей, иш бүтпөйт.

Жан кыйналат дебесе, жардылыктан ким өлөт.

Жан кыйналбай жумуш бүтпөйт, талаптанбай муратка жетпейт.

Жан ооруган жерде.

Жан сакташ оной, жан жыргатыш кыйын.

Жан сүйгөн доско жан кайыл.

Жан тартпаса да, кан тартат.

Жан эки чыкпайт, бир чыгат.

Жанашып калсаң (койсон) жаманга, жакшылык кылбайт адамга.

Жанга күйбөс кандай (тандай) дос.

Жандай салып бастырса, жакшы атка жол жокпу.

Жандоочусу жакшы болсо, уулуна кийик аттырат.

Жандуунун жаны башка.

Жантак керек болсо төө мойнун созоор.
Жанчканга дагы ал керек, жаныңды сакта а көрөк.
Жаны ачыгандын жанына барба.
Жаны барда жалынган жаман эрдин белгиси.
Жаны бардын үмүтү (өмүрү) бар.
Жанымды алсаң да, ыйманымды алба.
Жанын аябаган жоо алат.
Жанын аябаган жоодо калат, малын аябаган доого калат.
Жанын баккан жарыбайт да марыбайт, элин баккан карыбайт да арыбайт.
Жаның болсо мал табылат, ашың болсо казан табылат.
Жаныңа ким күйсө досуң ошо.
Жаныңда айың олтурса, жылдызды кайдан издейсиң.
Жаныңда жүз сомун болгончо, жүз жолдошун болсун.
Жаныңды берсең да, сырынды бербе.
Жангакты чак, жаныңды бак.
Жаңжалдуу үйгө жакшылык кирбейт.
Жаңы бий малга тойбойт.
Жаңы дос келгенде, эски достун көзүнөн жаш чыгат.
Жаңы жардын жалыны күчтүү.
Жаңыга умтул, жалаадан кутул.
Жаңылбас – бир гана кудай, жазбас – кара жер.
Жаңылбас жаак, мүдүрүлбөс туяк болбойт.
Жаңыны курбай туруп (же куруп бүтпөй), эскини уратпа.
Жаңыны эски сактайт, койду эчки сактайт.
Жаңыруунун жолу тайгак.
Жаңысында – түлкү, эскисинде – күлкү.
Жаңыча умтул, жалаадан кутул.
Жапаа тартпай жашоо жок.

Жапалак үкү мактанса, жардан чычкан алам дейт.

Жапыс да болсо тоом бар, тайыз да болсо суум бар.

Жар – эрдин жаны.

Жар башында жапалак, жапалак көрсөң атып өт, жаманды көрсөң качып өт.

Жар жыгылса суу бөгөйт, жалгыз өлсө ким жөлөйт.

Жар түбү – кечүү, тоо түбү – эл.

Жар ураса суу чыкпайт, жалгыз өлсө чуу чыкпайт.

Жара айыкса так калат, жаман сөздөн кек калат.

Жараат бүтөт, так калат.

Жарактуу киши зар болбойт, камдуу киши кор болбойт.

Жарактуу күнү жоо келбейт.

Жаралуу кийик жата албас.

Жараткандын бир күнү бар – жарым айга бергисиз, бир түнү бар – жатса уйку келгисиз.

Жаратмандык – ийгиликтин ачкычы.

Жаратуучу – жалгыз, дүйнө орток, асман асты кең.

Жаратылыш – жан байлыгым.

Жаратылыш адамзат менен киндиктеш.

Жаратылышты сүйбөй туруп, жашоону сүйүү жок.

Жарачу уул жашынан.

Жарашыксыз мактоого жаның ачийт.

Жаргылчактуу катын – жакшы катын, электүү катын – эрке катын.

Жаргылчактын ташын кандай чекпе – баары бир тегерек болот.

Жардамы тийбеген – жардам күтпөсүн.

Жарды байга жагынам деп, жалгыз эчкисинен айрылыптыр.

Жарды байга жетем дейт, бай кудайга жетем дейт.

Жарды байыйт, жаш чоноёт.

Жарды бий болсо, үч жылы жардылыгын коё бербейт.

Жарды болоор жигит дөөлөтүнө мас болот.

Жарды болоор жигит эринчээк (кээде дөөлөтүнө мас) болот.

Жарды болсоң – көчүп көр, жалгыз болсоң – өлүп көр,

Жарды болсоң ардуу бол.

Жарды болсоң байдай бол, бай жанынан түнүлсүн, жарды болсоң кооз бол, бай малынан түнүлсүн.

Жарды болсоң, байдай бол, жалгыз болсоң, көптөй бол.

Жарды жүрүп бай болгондон сактан.

Жарды менен жоолаш болгончо, бай менен барымталаш бол.

Жардыга бай чоң, жалгызга көп чоң.

Жардыга таарынба.

Жардылыгын жашырган байыбайт, жалгыздыгын жашырган көбөйбөйт.

Жардылык – кара жердей, карылык – казган көрдөй.

Жардылык жаман эмес, жалкоолук жаман.

Жардылык жанга тынч экен, жатып ичээр аш болсо.

Жардылык уят эмес, жалкоолук уят.

Жардылыктын башы (энеси) – жалкоолук.

Жардымын десең – аласаң койбойт, жалгызмын десең кудайың койбойт.

Жардыны кыйнаган менен жар түбүнөн суу чыкпайт.

Жардынын бир тойгону – орто байыганы.

Жардынын бокчосуна коёндун кулагы батпайт.

Жардынын жалгыз аты айгыр, жатып алып кайгыр.

Жардынын жалгыз аты качааган.

Жардынын жаны ардактуу, байдын малы ардактуу.

Жардынын жаны кыйналат, байдын малы кыйналат.

Жардынын жети каншаары бар.

Жардынын коногу билет, жамандын бойдогу билет.

Жардынын уйу жылда кысыр.

Жардынын үйүн коногу бийлейт, жамандын үйүн бойдогу бийлейт.

Жардынын чөнтөгүнө акча кирсе, турна болуп кыйкырат.

Жаркырагандын баары эле алтын эмес.

Жарма доско караганда жакшы итин жанга күйүмдүү.

Жарма тамыр жарытпайт.

Жарма, чайды жаман деп этти кайдан табасын.

Жармага таарынып, бирөөгө жамандык издебе.

Жарманын кызуусу менен черүүгө аттаныптыр.

Жармана ченеп суу куй.

Жарнама – жакшы иштердин ачкычы.

Жарнама менен иш кылсаң жарды болбойсун.

Жарнаманын жандуусу – алакандын молдуусу.

Жарнамаң мыкты болсо, капчыгың калың болот.

Жарнамаң мыкты болсо, соодан жакшы болот.

Жарнамасы мыкты – иштин ийгилиги дайын.

Жароокер катын жатканча таяк жейт.

Жартыны жарып жеген таттуулуктун белгиси.

Жары жакшы эркектин жакасы агарат.

Жарыбаганга иш түшсө тозуп калат азамат.

Жарыбагандын кызын жалчыбаган алыптыр, экөө биригип журтта калыптыр.

Жарык дүйнөдө бир улак жаралса, бир түп шыбак кошо жаралат.

Жарык күндө жоо жолукпас, атың барда доо жолукпас.

Жарылган сокуга чириген сокбилек.

Жарылганды ууру алат, бөлүнгөндү бөрү жейт.

Жарыяң таасирдүү болсо, базарың өтүмдүү болот.

Жасакер катын жаткыча таяк жейт.

Жасалса күнөө, жалооруп өрөпкүбө.

Жат жалгабайт (кээде жарытпайт), өз өлтүрбейт.

Жат кордугунан өз кордугу жаман.

Жата берсе ат арыйт, жүрө берсе жол арбыйт.

Жата берсең чалкалап, мал семирбейт кайкалап.

Жатаар курсак жармадан айлансын.

Жатакчыны тер кысса, жүгүн жөө ташыйт.

Жаталак өлөт, чычалак көпөт.

Жатка жанашып, өзгө карасанаба.

Жаткан арстандан жорткон түлкү көп болот.

Жаткан оору эмес, баккан оору.

Жаткан өгүзгө чөп жок.

Жатканга жаан жукпайт (тийбейт).

Жаттын уча коюп сыйлашынан, өздүн жаакка чапканы сый.

Жатып жеген катып жейт.

Жатып ичээр – жанбакты.

Жатып ичээр жаман адат, көп жашатпай жайынды табат.

Жатып ичээр жарма болсо, жардылык жанга тынч экен.

Жатып ичээр жигиттен, сарамжалдуу чал жакшы.

Жатып ичээрге жай менен кыштын айырмасы жок.

Жатып өлгүчө – атып өл.

Жаш – күчү менен, кары – кенеши менен.

Жаш – улук эмес, акыл (кээде жол, кээде билим) – улук.

Жаш бутактын ийилгени – сынганы, жаш жигиттин уялганы – өлгөнү.

Жаш жыгач отундан жаркырап күйгөн тезек жакшы.

Жаш жыгачка куу жыгач сүйөнүп өсөт.

Жаш кайың желди сүйөт, жаш жүрөк тенди сүйөт.

Жаш кары болоор, кедей бай болоор.

Жаш карыйт, ант арийт.

Жаш карыса да, жан карыбайт.

Жаш кезде илим-билим жугуштуу.

Жаш кезде коркок болсо, карыганда чоркок болот.

Жаш кезинде сыйлай жүргүн карыны, картайганда сыйдын тиет жарыгы.

Жаш келсе – ишке кары келсе – ашка.

Жаш курагында жетимдик унут болот.

Жаш курдаш эмес, заман (кээде көңүл) курдаш.

Жаш күчү менен, кары кеңеши менен.

Жаш төккөндөн көрө, маңдай тер төк.

Жаш улук эмес, акыл улук.

Жаш устанын бычагынын учу эки миз.

Жаш чак – алтын так.

Жаш чыбыктын ийилгени – сынганы, жаш-жигиттин уялганы – өлгөнү.

Жашаганды билбеген, жашоонун баркын кетирет.

Жашка – кызмат, карыга – урмат.

Жашкы аттын жалын сактагыча, жакшы жигиттин арын сакта.

Жашоо – бирге, өлүм – башка.

Жашоо ыракаты – ден соолук.

Жашоонун өзү жашыл өрт.

Жаштар – өлкөбүздүн жаркын келечеги.

Жашты жадатсаң – чабат, итти жадатсаң – кабат.

Жашты жарышка сал, карыны айтышка сал.

Жаштык – шаттык, карылык – сактык.

Жаштык бар жерде жалын бар.

Жаштык жашынып келет, карылык камынтпай келет.

Жаштык кезиң – мастык кезиң.

Жаштык коштошпой кетет, карылык учурашпай келет.

Жаштык менен ден соолуктун кадыры карыганда билинет.

Жаштык урматтуу (укмуштуу) доор, жароокер, уяттуу бол.

Жаштыктын кадырын картайганда билет.

Жаштын кайраты бар, карынын айбаты бар.

Жаштын тилеги бир, жибектин түйүнү бир.

Жаштын тилегин берет.

Жашчылык өзү чөп гүлү, жайдын жамгыр өткүнү.

Жашы бирге – курдаш, жаны бирге – сырдаш.

Жашы жеткен адамдын төрүнөн көрү жуук болот.

Жашы улуу болсо да, жаны курбу (бирге) көп болот.

Жашыл оңот, жаш чоңот, кызыл оңот, кыз чоңот.

Жашында жигит октолот (же шок болот), жашаганда токтолот, жалгабаса кудайым жабыгып жүрүп жок болот.

Жашында берсин мээнетти, карганда берсин дөөлөттү.

Жашында денең чың болсо, карыганда тың болорсуң.

Жашында жаман жолго баспаганың, адамдык сапатыңды сактаганың.

Жашында калжың болсоң, карыганда мылжың болорсуң.

Жашырып жандап айткандан жара кескен сөз жакшы.

Же ойногон оюн жок, же мүлжүгөн моюн жок.

Жебеген жердин алдында.

Жебей туруп сиңирээринди ойлон.

Жебес жерге чөп чыгат, ичпес жерге суу бүтөт.

Жебесе да май жакшы.

Жебести ашка салба, билбести ишке салба.

Жеген билбейт, туураган билет эттин жакшы
жаманын.

Жегенге тойбогон жалаганга тоёт беле.

Жегендин кусмагы бар.

Жегени да жаман, дегени да жаман.

Жегенинди көп көрбөйм, алыштырганда аз бол-
босун.

Жегениндин наркы бар, жебегендин дарты бар.

Жегичтики суудан сууга кетет.

Жез кадырын жезчи (кээде зергер) билет, эр ка-
дырын эл (кээде эрлер) билет.

Жез эскирсе дат болот, желедеги кулун ат бо-
лот.

Жездеме ишенип жүрүп жесир калдым.

Жейин десе – тиши ооруйт, берейин десе – ичи
ооруйт.

Жек көрүүдөн кастык туулат.

Жеке өтүктүүгө жете албайт, соору өтүктүү бата
албайт.

Жекен жеринде көгөрөт, эр элинде көгөрөт.

Жел желпинте соккон менен, таң мезгилсиз ата
койбос.

Жел жүрбөсө чөптүн башы кыймылдабайт.

Жел менен жарышпа, көлөкөндү кууба.

Жел өпкөнүн деми сууйт.

Жел сокпосо, терек кыймылдабайт.

Жел сөз жанга дары болбойт.

Жел чыкпаса, жан чыгат.

Желбегейге жел үйүр.

Желге жел кошулса – жут, элге эл кошулса – кут.

Желдин чанчуусу жаман, сөздүн канкуусу жаман.

Желдүү боз баланы жеткире мактаба.

Желдүү күнү сүйлөбө – сөзүң сая кетпесин, тумандуу күнү караба – көзүң сая кетпесин.

Желе түбү – казык, жекен түбү – азык.

Желеде кулун жетилсе, аргымак күлүк ат болот, өнөрлүү болсо өлтүрбөс – башына эрдин бак конот.

Желиккен таз, деминди бас.

Желип өмүр өткөн соң, жигит болбойт чал кайтып.

Жем талашпас куш болбос, сөз талашпас эр болбос.

Жемди көргөн кыргый торду көрбөйт.

Жемди көрүп, көктөгү куш торго түшөт.

Жемелесе жерге кирбеген, көтөрмөлөсө көккө чыкпаган, көтөрүңкү көк челек деген болуптур.

Жемиштин жайын жеген билбейт, багбан билет.

Жемсөөсү чоң канаттуу бийик учалбайт.

Жеңем укту дегиче жер жүзү билди десеңчи.

Жени жаман аш алып иче албайт.

Жеңилбес кол – эл, кыйшайбас жол – элпек.

Жеңилди жерден, оорду колдон алат.

Жеңилер жоо алды – артына карабайт.

Жер – казгандан, ушак – айткандан түгөнбөйт.

Жер – казына, суу – алтын.

Жер – ырыстын киндиги, билим – ырыстын тизгини.

Жер азыгы – суу.

Жер айдасан күз айда, күз айдасан, түз айда.

Жер арыса чогойно басат, эр арыса өнүнөн азат.

Жер астында алтын бар, жерди казып баарын ал.

Жер бай болсо, эл да бай болот.

Жер байлыгы – эл байлыгы.

Жер жалмаган неченди: падыша, төрө, чеченди, оозунан кудай түшпөгөн зикир чалган эшенди.

Жер жамандап барбасын.
Жер жемишин берет, эл эмгегин берет,
Жер казганга кубанбайт, көл суусу ичкенге соо-
лубайт.

Жер -казына, суу- алтын.

Жер кени менен, азамат эли менен.

Жер кишинин акысын жебейт.

Жер көргөндүн көзү ачылат, эл көргөндүн сөзү
ачылат.

Жер кулагы жети кат (эмне болсо да угула бе-
рет).

Жер куураса алабата чыгат.

Жер куураса, эл куурайт.

Жер мээнетти жебейт.

Жер семизи – мал (кээде эл) семизи.

Жер семирсе күр болот, ат семирсе сүр болот.

Жер талаш – эл талаш.

Жер тамыры чөп өстүрөөр, эл тамыры от күй-
гүзөөр.

Жер тамырынан эл тамыр көп.

Жер танабын билген караңгыда жол табат.

Жер тарыхы – эл тарыхы.

Жер тойбой – эл тойбойт.

Жер тойгузат, от күйгүзөт.

Жер үстүндө баары бар, эмгек кылсаң дагы бар.

Жер ыңгайын карап суу агат.

Жер эмгекти жебейт (Жер эрдин эмгегин же-
бейт)

Жер ээн болсо, суур (кээде донуз) дөбөгө чыгат.

Жерге айтсаң саламды, жер алдабайт адамды.

Жерге келет бир кезек, жерге кезек келгенде:
байчечекей чөп жайнайт, эрге келет бир кезек, эрге
кезек келгенде: эгиз күлүк ат байлайт.

Жерге түшкөн дан – өмүр, отко түшкөн дан –
көмүр.

Жерге чачылган кык тогуз жылы пайдасын тий-
гизет.

Жерде жаткан жумуртка – асманда учкан канаттуу.

Жерде жүргөн коңуз бар, адамдан чыккан доңуз бар.

Жерден жарака кетсе, акындын жүрөгүнөн өтөт.

Жерди тегиз дебениз, алды-артында кайкан бар, алди тегиз дебестен, алды-артыңды байкандар.

Жердин көркү – Алайда, ашуунун көркү – Кундузда, сулуунун көркү – кыргызда.

Жердин көркү – эгин, эрдин көркү – билим.

Жердин көркү тал менен, сулуунун көркү кал менен.

Жердин танабын тартса кыскарат, коё берсе узарат.

Жердин уусун билген киши, карангыда карсактын изинен жаңылбайт.

Жери байдын эли бай.

Жери жаман жерин мактайт, теги жаман эрин мактайт.

Жери жоктун – эми жок, эми турмак жеми жок.

Жеримде жээрде сакал бий элем, эми жети саткан кул болдум.

Жерин саткан эл оңолбойт, элин саткан эр оңолбойт.

Жерин сүйбөс эл болбойт, элин сүйбөс эр болбойт.

Жеринен ажыраган жети жыл ыйлайт, элинен ажыраган өлгөнчө ыйлайт.

Жеринен азганга жети жыл жер тийбейт.

Жеринен ооган жүк оңолбойт.

Жеринен ооганга жети жылы конуш жок.

Жесе да, жебесе да бөрүнүн оозу кандуу.

Жетегинде болбосо, жетелеген не болот!

Жетек жеткирет, чагым өлтүрөт.

Жетеси жокко жети күн айт.

Жетеси жокту жетелесе билбейт, акылы жокту алдаса билбейт.

Жетесиз жеме менен оңолбойт.

Жетесиз жети уулун болгончо, эстүү бир кызын болсун.

Жетесизге кеп айтсаң, беттен алып аркырайт.

Жетесинде болбосо, жетелесе жетилбейт.

Жети атасын билбеген кул.

Жети баштуу ажыдаардан коркпо, эки жүздүү адамдан корк.

Жети күндүк жаандан желип өткөн суу артык.

Жети күндүн бири – өлүм.

Жети өгүздүүнүн жалгыз өгүздүүгө күнү түшүптүр.

Жети өлчөп бир кес.

Жети элдин тилин бил, жети түрлүү илим бил.

Жетиле элек наадандан жетектеген ат жакшы.

Жетим – жетилет, жерге – кошулат.

Жетим бала жазганчаак, жетесиз бала мактанчаак.

Жетим бала кекчил, жесир катын элчил (же эмчил).

Жетим да торолор, заман да оңолор.

Жетим жүрүп жетилет.

Жетим өз киндигин өзү кесет.

Жетимге көк жөтөлдүн кереги жок.

Жетимдин акысы – тозоктун оту.

Жетимдин акысын жебениз – тынч жатамын дебениз.

Жетимдин желкеси кыйык.

Жетимдин карды жети кат.

Жетимдин сүйгөн тамагын ким берет.

Жетинин бири кыдыр (же кызыр).

Жеткен жети муштайт, жетпеген бир (эки) муштайт.

Жеткен кесек менен, жетпеген тезек менен.

Жеткенден – калтек, жетпегенден – мантек.

Жеткилең бийик жол болбойт, жээнтага эл болбойт.

Жетпеген – жекчил, жетим кекчил.

Жетпести кууба, келбести күтпө.

Жибек мүнөздүү жигит журтка жагаар, жылан мүнөздүү жигит журтта калаар.

Жибекти туталбаган жүн кылат, катынды күтө албаган күң кылат.

Жибектин түйүнүн өз чечет, жигиттин көңүлүн кыз чечет.

Жигит бир сырдуу, кырк (төрт, сегиз) кырдуу болот.

Жигит болсоң төп болгун, убадага бек болгун.

Жигит болсоң шок бол, шок болбосоң жок бол.

Жигит өзү менсинет, жигитти ким тенсинет.

Жигит өлөр жерине күлүп барат.

Жигит терени – көк ирим көлдөй, жигит күчтүүсү – каптаган селдей.

Жигит үйдө туулат, жоодо өлөт.

Жигит элин сагынат, булбул үнүн сагынат.

Жигитке бир сыр, жети кыр керек.

Жигитке жар кымбат, намыс менен ар кымбат.

Жигитке жетимиш түрлүү өнөр аз.

Жигитке намыс кымбат, ар кыйын.

Жигиттин сөзү өлгөнчө, өзү өлсүн.

Жигиттик желип өтөт соккон желдей, карылык каршы келет казган көрдөй.

Жигиттик өттү ашкан белдей, карылык келди казган көрдөй.

Жигиттин аттан айрылганы – канаты кайрылганы.

Жигиттин жумшаган күчүн сураба, бүтүргөн ишин сура.

Жигиттин көгү – эр, аялдын көгү – жер.

Жигиттин куну – жүз жылкы, ары – мин жылкы.

Жигиттин өзү жакшы болсо, тегин сураба.

Жигиттин өзүнө караба, сөзүнө кара.

Жигиттин сөзү өлгөнчө, өзү өлсүн.

Жигиттин түзүн (же сырын) айтпай, ишин айт.

Жигиттин уялганы – өлгөнү.

Жиксиз жерден жел чыкпайт.

Жип кессең – узун кес, кеп салсаң – кыска сал.

Жип үзүлсө жүк чачылат.

Житкен окту, аткан ок табат.

Жоболондуу эл болбойт, жоодон качкан эр болбойт.

Жоболондууга жолдош болбо.

Жоголгон байланыштын орду толсо да, жоголгон убакыттын орду толбос.

Жоголгон бычактын сабы алтын.

Жоголуп табылган мал олжо, ооруп айыккан жан олжо.

Жогору барсаң бөрү жейт, төмөн түшсөң ууру алат, орто жерден чыкпай жүр.

Жоготуу – тапкычтыкка үйрөтөт.

Жойпу дос ишке жарабайт, мыкты күчүн аябайт (кээде; жойпу дос ишке жарайт, мыкты дос күчүн аяйт).

Жойпу наадан – жоодон жаман.

Жойпулук эмне дедирбейт, жокчулук нени жедирбейт.

Жок азабын бар сезбес да, ач кадырын ток билбес.

Жок болсо, баарына көнөт.

Жок болсо, март да бере албайт.

Жокко дабаа (амал) жок.

Жокко суу да жок, алып ичер идиш да жок.

Жокко туз да жок.

Жоксуз жалтаң, жондуу балтаң.

Жокто байдай сыйлагын, бай малынан түңүлсүн.

Жоктон бар болор, бардан жок болор.

Жоктон барды жараткан адамдын акылы.

Жоктон бары артык.

Жоктон көрө жогору.

Жокту жок издеген табат, жолдошу шайыр болсо, жолоочунун кумары канат.

Жокту керек таптырат, өйдө-төмөн чаптырат.

Жоктук уят эмес, токтук мурат эмес.

Жоктун бары болот, арыктын семизи болот, ачтын тогу болот.

Жоктун бир арманы бар, бардын миң арманы бар.

Жоктун жайын жакыр билет.

Жоктун жону катуу, өгүздүн (буканын) мойну катуу.

Жокчулук жоомарт элдин демин кесет.

Жокчулук таштан да катуу, оорулук зындандан да оор.

Жокчулук эрди жоботот.

Жол азабы – көр азабы.

Жол айры болсо иттин башы кангы болот.

Жол атасы – туяк, сөз атасы – кулак, суу атасы – булак.

Жол бирге болсо да тагдыр башка.

Жол кууган казынага жолугат, кеп кууган балага жолугат.

Жол кыскарткан сөз.

Жол салсаң – өтөсүн, ор казсаң – түшөсүн.

Жол тагдыры – эл тагдыры.

Жол тапканча жолдош тап.

Жол үстүндө жоокер тыныкпайт.

Жолборс (арстан) изинен кайтпайт, жигит (кээде баатыр) сөзүнөн кайтпайт.

Жолборс терисин кийгендин баары баатыр эмес.

Жолборс чабуу эр данкын чыгарат.

Жолборс чапкан алп – ал колбашчы.

Жолборс чапкан эр – жоону чабат.

Жолборс ырсайса, күлүп жатат дебейт.

Жолборстун баскан изин ит баспайт.

Жолборстун жаткан жерине ит жатпайт.

Жолбун ит жолуккандан таяк жейт.

Жолго чыксаң – шайлан, бел курунду (же боонду) байлан.

Жолго чыксаң жол азыгың мол болсун.

Жолго чыксаң жолоочунду шайлап ал.

Жолго чыксаң камдан, жоо жарагың байлан.

Жолдо жүрсөң, жортуп жүр.

Жолдо тамактын оордугу жок.

Жолдон келип, тон меники дейт.

Жолдон тайган кыз колдон таят.

Жолдон чыксаң да, көптөн чыкпа.

Жолдош болбо айгакка, мүдүрүлтөт тайгакка.

Жолдош болбо коркокко, жүк артпагын торпокко, иш кылдырба чоркокко.

Жолдош болсоң айгакка, мүдүрүлтөт тайгакта.

Жолдош болсоң жаманга, жүзүң окшойт саманга.

Жолдош болсоң куу менен өмүр өтөт доо менен.

Жолдош болсоң кууга, башыңды салар чууга.

Жолдош таппаган эр азат (өксүк), башчысын таппаган эл азат (өксүк).

Жолдошту жол айрат.

Жолдоштун шагы сынганча, болбостун багы сынсын.

Жолдошу көптүн олжосу көп.

Жолдошу шайыр болсо, жолоочунун кумары канат.

Жолдошуна күйбөгөн жоого түшөт.

Жолдошун жаман болсо, алыс жолдо түн катпа, аялың жаман-болсо, киши алдында үн катпа.

Жолдошунду жонуңа, оорубаса мойнуңа көтөр.

Жолду баскан арбытат.

Жолду билбес жол бузаар, тилди билбес тил бузаар.

Жолдун тегизин бил, сөздүн негизин бил.

Жолдуу ишке жонунду тоз.

Жолоочу ат жалына казан асат.

Жолоочу болсо – атын ал, жортуулчу болсо – башын ал.

Жолоочу болсоң жол мына, жортуулчу болсоң кол мына.

Жолоочу жол менен, жортуулчу эл менен.

Жолоочулукта эрөөн жок.

Жолоочуну ээрчип ит өлөт (кээде убара).

Жолоочунун азыгы жолунда.

Жолоочунун бай экенин ким билет, кул экенин ким билет?

Жолоочунун жолдогусу – жакшы, жолдо болбо-со – үйдөгүсү жакшы.

Жолоочун кечиксе – сүйүн, жортуулчун кечиксе – күйүн.

Жолун таап ырдаса, кубаныч экен ыр деген.

Жолун тапкандын кирешеси жүз эсе.

Жолун болуп таамай чыкса эсебин, унутулаар кыйындыктар, кечээгин.

Жолун жаман болсо да, жолбашчың жакшы болсун.

Жомоктон курсак тойбойт, кулак кубанат, көңүл тоет.

Жоо аяган – жаралуу, эри өлгөн катын – каралуу.

Жоо жакадан, бөрү этектен алганда эр жигитти ошондо көр.

Жоо жакаласа, бөрү этектер.

Жоо кадырын жоо билбейт, оору кадырын соо билбейт.

Жоо капыстан чабат, өлүм суратпай келет.

Жоо качканда баатыр көбөйөт.

Жоо келгенде – баатыр бол, доо келгенде – акыл бол.

Жоо кеткенден кийин кылычынды ташка (бокко) чап.

Жоо кыстаса баатырга бар.

Жоо малынын тезеги пайда.

Жоо менен кармашкан жолдошун жолго ташта-
байт.

Жоо сырын жоо билет.

Жоо түбү – эл, жар түбү – кечүү.

Жоо чапкан алпка айып жок.

Жоого барсаң баарың бар, доого барсаң бирин
бар.

Жоого жаныңды берсең да сырынды бербе.

Жоодон алып качкан жан арам.

Жоодон корккон жолдошун сабайт.

Жоокер жараксыз болбойт, ырчы комузсуз бол-
бойт.

Жоокерге тон тиге албаган жар – жоо босого-
сунда күң.

Жоолашкан эки журттун кыйыры ыйык.

Жоолашкан эки элди бириктирүү үчүн кайрат-
туу кол керек, акыл дагы мол керек.

Жоолук да болсо жолго ийги.

Жоолук кызга жарашса, кайненеси жакшы чы-
гат.

Жоомарт – алкыш алат, сараң – каргышка ка-
лат.

Жоомарт кол – күчтүү колдон жакшы.

Жоомарт менен калыстын төрт аягы кыбыла.

Жоомарттын жайы бейиште, сараңдар калат
кейиште.

Жоон сүзүлөт, ичке үзүлөт.

Жоону сайса эр сайды, аты калды Манаска.

Жоону таап ал, жоошутуп чаап ал.

Жоонун жайын баатыр билет, жокчулуктун жа-
йын бакыр билет.

Жоонун кырк амалы болот.

Жоонун сыртында болбо, ичинде бол.

Жоонун түбү эл болоор, тоонун түбү бел болоор.

Жооң мыкаачы болсо, аны кутургандык жеңет.

Жоор семирсе баш бербейт, жаман сүйлөсө сөз
бербейт.

Жоорду чымын ырбатат.

Жоордун жайын жакыр билет, жокчулуктун жайын бакыр билет.

Жоош төө чууда аларга жакшы.

Жооштон жоон кеп чыгат.

Жорго жолду арбытат, жокчулук эрди карытат.

Жорго жоого жарабайт, молдо доого жарабайт.

Жорго жүрүшүнөн баа болот, жаман жүрүшүнөн кул болот.

Жорго минген жолдошунан айрылат, көп жашаган курдашынан айрылат.

Жорго минген менен жолдош болбо, жоболоңдуу менен айыл конбо.

Жорго мингенге жолдош болбо.

Жоргодон жорго чыкса төрт аягы тыбырайт, чеченден чечен чыкса оозу-мурду кыбырайт.

Жоргодон туулган жорток бар, баатырдан туулган коркок бар.

Жорголуу менен жол жүрбө, жол жүрсөң мол жүрбө.

Жоргонун баркын мингенде билерсиң, жакшынын баркын өлгөндө билерсиң.

Жоргонун тери кургабайт, эркенин жашы кургабайт.

Жоргоң мыкты болсо төшкө сал, ишиң катуу болсо элге сал.

Жорто (жүрө) албаган жол бузат, айта албаган сөз бузат.

Жортсоң – жол аларсың, жолугушсаң – сөз угаарсың.

Жортуп жүрсөң – жол өнөр.

Жортуулда жоокердин жоосу – уйку.

Жортуулчунун башы жолдо калат.

Жору бар жерде тарп калбайт.

Жору тарпка конот, чымын майга конот.

Жору тарпка тойсо, чарбакты эңсейт.

Жору, жору, жорумун, аты куштун зорумун, беш тырмагым жогунан аты куштун корумун.

Жоруга томого кийгизгендей.

Жорулуу жерде тарп калбас.

Жорунун өзү тоодо болсо да, көзү бөксөдө.

Жосунсузга жорго мингизсе (кээде минген да) жарашпайт.

Жөжөнү күзүндө санайт,

Жөн билгини жумшасаң акыл үйрөтпө.

Жөн сурамак изаттан, ат сурамак келбеттен.

Жөндөмсүз адам – мөмөсүз дарак.

Жөнөкөйлүк – салабаттуу жакшы салт.

Жөнү жок багыныш баатырлардын салты эмес.

Жөнү жок багыныш эр жигитке өлүм менен тең.

Жөө жайын жакыр билет.

Жөө жүргөнчө төө минген жакшы.

Жөө жүрүп ырдаганы курусун, өгүз минип жыргаганы курусун.

Жөө калган эр – канаты жок карга.

Жөө калганча ат кадырын билбес, ач калганча аш кадырын билбес.

Жөөнүн топосу чачылбайт, жалгыздын сөзү өтпөйт.

Жөөнүн ырысын (энчисин) аттуу жебейт.

Жөргөмүштүн жөтөлгөнүн билген неме бүргөнү такалап минет.

Жубайы ажылдаак жубун кажылдаак кылат.

Жугумдуу сөз угумдуу.

Жука жерден жыртылат, ичке жерден үзүлөт.

Жулук ууру журттан айлансын.

Жумурткадан кыр тапкан кудайым.

Жумурткадан кыр таппайсың, унчукпагандан сыр таппайсың.

Жумуру башка бир өлүм, эрте-кечи – баарыбир.

Жумуру башта нелер жок.

Жумурунда уuzu жок өмүрүндө тойдум дебейт.

Жумушка жалкоо адамдан жумуртка берген тоок артык.

Жумушка кубанып барсаң, сыймыктанып кайтасың.

Жумуштан качып жашынган жаман, жалкоолук күчөп, ашынган жаман.

Жумуштун көзүн тап, кыйшыктын тегин тап.

Жумшак айткан месел сөз муз жүрөктү эритет.

Жумшак жыгачты курт басат.

Жумшак орун канчалык термелтсе, киши ошого көнөт.

Жупуну – жугумдуу, сыпайы – сүйкүмдүү.

Журт аймагы (кээде арасы) кен, аалам менен тең.

Журт арасы – темир талкуу.

Журт арасын атанын арам сийдик уулу бузат.

Журт жалгасын, журт ичинде жакшыны жалгасын.

Журт кечээ кубарса, бир күнү көгөрөт.

Журт кыйырын күзөткөн алп кеткенде өз жоо-лашаар, душман көк ташка кылычын жанаар.

Журт мазар, журттан качкан азар.

Журт тамырынан эл тамыры көп.

Журтка жек көрүнгөндү кудай жек көрөт.

Журтту жалгасын, журт ичинде бечара бизди жалгасын.

Журттун ынтымагына балта чапкан бузукуну журт алдында мууздайт.

Журту тирүүнүн өзү тирүү.

Жутаанак төө жабуусун жалмайт.

Жуталаң жылы ит семиз, тумоолуу жылы молдо семиз.

Жуткан – жумурда, ичкен – ичегиде.

Жуткан жутабайт.

Жуурат ичкен кутулат, жугунду ичкен тутулат.

Жуурат төгүлсө жугу калат.

Жуучулукка кордук жок, элчиликке өлүм жок.

Жүгү уйда болсо да, дымагы төөдө.

Жүгүргөн албай, буюрган алат.

Жүз – жүрөктүн күзгүсү.

Жүз дос – аз, бир кас – көп.

Жүз жолу айткандан бир жолу көргөзгөн жакшы.

Жүз жолу уккандан бир жолу көргөн жакшы.

Жүз сом акчаң болгуча, жүз жолдошуң болсун.

Жүз сөздү бир сөз токтотот.

Жүз, жүзгө жеткенде кудайдан күдөрүңдү үз.

Жүзгө жет, мүдөөм кет.

Жүздөн – бирди, миңден – онду танда.

Жүздөн бирөө – чечен, миңден бирөө – көсөм.

Жүздөн күлүк, миңден тулпар.

Жүздүн көркү – сакал, сөздүн көркү – макал.

Жүзүм бар уялам, жүрөгүм бар корком.

Жүзүмүн жеп багын сураба.

Жүйөөлүү сөз – жүйөсүн табат, жүйөсүз сөз – ээсин табат.

Жүйөөлүү сөз жүлүнгө тиет.

Жүйөөсүн таап жумуш кыл, жерин таап тыным кыл.

Жүктү лөк (кээде нар) көтөрөт, мээнетти эр көтөрөт.

Жүктүн оорун нар көтөрөөр, сөздүн оорун эр көтөрөөр.

Жүктүн өз теңи, теңуштун өз кеби болот.

Жүр, жүр.. ат өлтүрөт, «сал, сал» куш качырат.

Жүрбөгөн атка «чу» деген дем (кээде сеп).

Жүргөнүмдү жел билет, конгонумду сай билет.

Жүрө албаган жол бузат, айта албаган сөз бузат.

Жүрөгүм күйгүчө, билегим күйсүн.

Жүрө-жүрө көбөйтүп, жүгүргөмүн тайымдан.

Жүрөк бирди сүйөт, көңүл миңди сүйөт.

Жүрөк жүктүү сандык: эп көргөнүн да, жек көргөнүн да батырат.

Жүрөк менен кан бирге, жүлүн менен жан бирге.

Жүрөк ооруса, жүлүнгө доо кетет.

Жүрөк сыры тилден чыгат.

Жүрөк сырын көз билдирет.

Жүрөккө доо кеткенче, өзөккө өрт кеткен жакшы.

Жүрөккө жакын алба, жибитип алда.

Жүрөктөгү сыр жүздөн байкалат.

Жүрөктөй үйдөн, жүлгөдөй түтүн.

Жүрөктөн чыккан сөз жүрөктөн орун алат.

Жүрөктөн чыкпай, жүрөккө кирбейт.

Жүрүм-турум ар кимдин жүзүн көрсөтө турган күзгү

Жыгач кессең узун кес – кыскартыш оңой, темир кессең кыска кес – узартыш оңой, көйнөк бычсаң кенен быч – кичиртиш оңой.

Жыгач ким жагаарын билет, мал ким багаарын билет.

Жыгачка мөмө бүткөн сайын салбырайт.

Жыгачты курт чиритет, элди өсөк иритет.

Жыгачтын баары тез болбойт, сарынын баары жез болбойт.

Жыгачтын жумшагын курт жейт, адамдын жумшагын адам жейт.

Жыгачтын ийрисин тезге салса түзөлөт, жолдошундун ийрисин кепке салсаң түзөлөт.

Жыгылган күрөшкө тойбойт.

Жыгылган оогонга күлөт, жыртык тешикке күлөт

Жыгылгандын үстүнө жүдүрүк (муштум).

Жыгылсаң жер көтөрөт.

Жыгылсаң нардан жыгыл, (жез) буйласын кармамай жыгыл.

Жый албаган жыйынга шүмшүк, асырай албаган айылга шүмшүк.

Жыйноочу бармакка басып, тырмакка кысып жыйнайт.

Жыкмак бар, баштан аттамак жок.

Жыл дегенин, жылгадан аккан суу.

Жыла баскан жылманын кеби жылуу, ичи ала (кээде арам).

Жылан ийри сойлосо да, ийнине түз кирет.

Жылан кээде чагат, ушакчы (тажаал) күндө чагат.

Жылан өз уусунан өлбөйт.

Жылан өлтүрөйүн десе, таш алып бербейт.

Жылан чакпай, жылкы теппей.

Жыланга чактырган аркандан коркот.

Жыландай ийрилип башталса, шоонадай чубалып бүтөт.

Жыландан сыр сураса, чаяндан калыс кылат.

Жыланды жылан чакпайт.

Жыланды үч кесе да кескелдирикче алы бар.

Жыландын сырты жумшак болсо да, ичи заар.

Жыландын териси кооз, тиши -уу.

Жыландын тышы жумшак болсо да ичи заар.

Жыландын уусу – тишинде, жамандын уусу – ичинде.

Жыландын уусу башында, бейкамдын (жалкоонун) жоосу кашында.

Жыландын уусунан айыкса болот, ушакчынын уусунан айыгыш кыйын.

Жыланачка тон бербей, кымкапты кантип кие-син, ач калганга аш бербей, тамакты кантип иче-син.

Жыланаяк сууга баатыр.

Жылгын жарыбайт, тамын саткан марыбайт.

Жылдаш катын – сырдаш.

Жылдыздар жайнаган түн сонун, жылытып тердеткен күн сонун.

Жылдыздын көбү – асмандын көркү, билимдин көбү – акылдын көркү.

Жылдырма оосурактын жыты жаман.

Жылкы – берен, жылкы баккан – эрен.

Жылкы аласы – тору ала, сыртынан таанылат, адам аласы – ичинде, баамчылар жаңылат.

Жылкы жайлоодо семирет, бордогусу байлоодо семирет.

Жылкы кашынышканча (кишенешкенче), адам сүйлөшкөнчө (көрүшкөнчө).

Жылкы кишенешип, киши сүйлөшүп таанышат.

Жылкы кишиге канат, төө кишиге күч.

Жылкы семирсе, жылкычы сүйүнөт.

Жылкы суудан калбасын.

Жылкы, жылкы, жылкыдыр, жылкы элдин (эрдин) мүлкүдүр.

Жылкыга жыландай уул жарайт.

Жылкыда жая, жал болсо, койдо козу, куйрук бар.

Жылкыдан качыр, мусулмандан капыр туулат.

Жылкыдан оосоң жалын карма, уйдан оосон мүйүзүн карма, адамдан оосоң оозунду карма.

Жылкыны имерсе, качаган жылкы өзү эле четке чыгат.

Жылкынын көркү желеден, баланын көркү энеден.

Жылкынын куту жалында, аарынын куту багында.

Жылкыңа карап ышкыр, мурдуңа карап бышкыр (кээде алыңа карап иш кыл).

Жылкычы болгой бээ багат, жылас болгон төө багат.

Жылкычы болуучу уул ээрде уктайт, ээрде уктоочу уул эл багар.

Жылкычы кадик адис болбосо, жоого минер ат жок.

Жылкычы шашат, маалы келгенде таң атат.

Жылкычынын бир көргөнүн хан, бир көргөнүн ит көрбөйт.

Жылкычынын жыйнаганы жубан үчүн.

Жылуу келген душманды суук чыгарба.

Жылуу сөз аязда ысытат, суук сөз ысыкта муздатат.

Жылуу сөз жыланды ийинден чыгарат.

Жылуу сөздөн ыйман, дил эрип турат.

Жылуу сөздү жылан да билет.

Жылуу сөздүн таасири да күчтүү.

Жылуу, жылуу сүйлөсөн, жылан ийинге кирет, катуу-катуу сүйлөсөн мусулман (кээде каапыр) динден чыгат.

Жылуулук – от бар жерде, сулуулук – кал бар жерде.

Жылуунун муздашы – бат, муздактын жылышы – кымбат.

Жылуусу жок тон курусун.

Жылымчы сөздүн жыты жаман.

Жылып консо жылкы сүйүнөт, жылбай отурса катын сүйүнөт.

Жыргаганымдан жылкычы болуптурмунбу.

Жыргалдын ана башы денсоолук.

Жыргоонун да жыласы бар.

Жыртык ийненин кереги тиет.

Жыртык тешикке күлөт.

Жыртык тондуу күрөшчөөк.

Жыртык үйдөн кыйшык түтүн чыгат.

Жыртык үйдү жел табат, калпычы сөздү эл табат.

Жыртыкка жамак табылат, дартка дабаа табылат.

Жээн келгенче жети бөрү келсин.

Жээн эл болбойт, желке таз (кээде тон) болбойт.

Жээндин жээни, желкенин тону (жыты тууган).

Жээринди майда чайна, айтаарыңды мыкты ойлон.

Жээриңе келгенде жети кабат бөрү элен, жебе-сине келгенде жин окуган молдо элен.

3

Зайыпсыз алдында ашың даамсыз, тузсуз да,
узун колуң кыска, каруусуз.

Зайыптарсыз ак ордо карангы да, ак шейшептүү
калың жууркан суук.

Зайыптын мыктысы эрге да, элге да жагат.

Залим менен жакын болсоң, башың жерге кирер.

Заман өзгөрсө, салт өзгөрөт (Замандын түрүнө карап салт да өзгөрөт).

Заманы бирдин амалы бир.

Заманы жакшы болсо, карысы жаш болот.

Заманы кандай болсо, эли-журту ошондой болот.

Заманына карай амалы.

Заманына карай күлкүсү, тоосуна карай түлкүсү.

Заманың бөрү болсо, бөрү бол.

Заманың кандай болсо, бөркүндү ошондой кий.

Заманың сокур болсо, көзүңдү кыс.

Заманың түлкү болсо түлкү бол, бөрү болсо бөрү бол.

Зарыл ишин жок болсо, Зардалыда эмнен бар.

Зарылдын пулу күйөт.

Зер кадырын зергер билет, суу кадырын суусанган билет.

Зергер билет зер сырын, дыйкан билет жер сырын.

Зоонун кысыгынан чыккан булак тунук атырылат.

Зор адамга жакшы адам сөзү менен теңелет, бар адамга жок адам күчү менен теңелет.

Зор иште жаның чыкса да даңкың калат.

Зор иштер жөнүндө баарыга бирдей жага албайсың.

Зулум эшиктен кирсе, ырыс түндүктөн чыгат.

Зор иштер жөнүндө барыга бирдей да зор моко-
чо жолугат.

Зорго сыйынсан, кудайга сыйын.

Зордоп өпкөн, жел өпкөн.

Зордук кылба жесирге, зомбулук кылба жетимге.

Зордукчуга мал жокпу.

Зордукчуга тендик жок.

Зордун да зору бар.

Зордун түбү кор болот, байдын түбү ачка өлөт.

Зордукчуга тендик жок.

Зулум эшиктен кирсе, ырыс түндүктөн чыгат.

Зыкым бай кедейден жарды.

Зыкым бай кедейден жарды.

Зыкым марттан качат, ичи тар коноктон качат.

Зыкымдык соолукка зыян, жөөлүк өмүргө эм.

Зыңкыйып жүрүш үчүн да тирек керек.

Зээндүү сүйүнтөт, кежир күйүнтөт.

И

Издеген ийгилик табаар, издебеген ачка калаар.

Издеген табат, сураган алат.

Издегенди ийгилик коштойт.

Издене бергенден из калат.

Изденип калсаң – табасың, көздөп калсаң – ала-
сын.

Изденүү – ийгиликтин жолу.

Изи барды издеш оңой.

Изилдегенде ар нерсенин жолу табылат.

Ийгилик кетпесин, жамандык жетпесин.

Ийгилик менен мүчүлүш – тизгиндеш.

Ийгилик үстүндө пейлинди тарытпа, иш үстүндө
көнүлүңдү иритпе.

Ийгиликке – сүйгүлүк.

Ийгиликтин эрте-кечи жок, көрүнгөн тоонун
ыраагы жок.

Ийибеген эмчек болбойт.
Ийибес эмчек болбос, кейибес адам болбос.
Ийик десе жалт берет, талкан десе тап берет.
Ийилген башты кылыч кеспейт.
Ийилгенге ийилгин – атандан калган кул эмес,
какайганга какайгын – падышанын уулу эмес.
Ийинге кол салганда, жыландын уусун эсте.
Ийкемдүүгө иш даяр.
Ийменчиктик кыз-келинге жарашат, күймөн-
чүлүк дин колун байлайт.
Ийменчээк болсо боз балдар сүйгөнүнөн кур ка-
лат.
Ийменчээктик кыз-келинге жарашат.
Ийне – көзүнөн, уй – мүйүзүнөн, адам – сөзүнөн
сынат.
Ийне өткөн жерден шоона да өтөт.
Ийне сая албаган ийне тандайт, учук саптай ал-
баган жип тандайт.
Ийнеге учук керек.
Ийнедей тешиктен шоонадай шамал кирет.
Ийнени капка салып ката албайсың.
Ийненин көздүү учу колго сайылбайт.
Ийненин чөпкө түшкөнү – жоголгону.
Ийри жыгач түз болот – тезге салып мордосо
(же сомдосо), душманына кор болот – өз тууганын
кордосо.
Ийри отуруп түз кеңеш.
Ийри таяктын көлөкөсү түз болбойт.
Ийри терек жанына түз терек жаталбайт.
Ийри тумшуктун ырысы кайыптан.
Илбирс изинен кайтпайт, жигит сөзүнөн кайт-
пайт.
Илгери барардын ити чөп жейт, кедери кеткен-
дин келини ууру кылат.
Илгеркинин алпы көп, алпынан да калпы көп.
Илгеркинин алпы көп, алпынан да калпы көп.

Илгеркинин жакшысы журттун камын жейт,
эмдигинин жакшысы өзүнүн кара жанын жейт.

Илдет кетсе дагы адат кетпейт.

Илим – акылдын кайрагы (кээде кайрыгы).

Илим – ийне менен кудук казгандай.

Илим – окуу булагы, билим – өмүр чырагы.

Илим – турмуш чырагы, өнөр – элдин куралы.

Илим – элге, суу – жерге (жагат).

Илим – элдин көркү, токой – жердин көркү.

Илим акылдын кайрагы.

Илим албай мактанба, өнөрлүү болбой баптанба.

Илим алуу – ийне менен кудук казгандай.

Илим башка жугат, кына ташка чыгат.

Илим өнөрсүз болбойт, куш канатсыз болбойт.

Илим тозбогон кудук, билбеген киши – дудук.

Илимдин падышасы – акыл, сөздүн падышасы – макал.

Илимдүү баштайт, илимсиз ээрчийт.

Илимий иште ар бир минута тагдыр чечүүгө жарайт.

Илээндинин малы көчкөндө жоголот.

Инек баштаса – ийри жарга, өгүз баштаса – өлөңдүү сазга.

Инек көзүн сүзбөсө, бука мурунтугун үзбөйт.

Иниси бардын – ырысы бар.

Иниси жакшы болсо, аганын ырысы.

Иреңине карасаң – күндөй, ишине карасаң – түндөй.

Иретсиз иште ийгилик жок.

Ириген ооздон чириген сөз чыгат.

Ирээтсиз иште ийгилик жок.

Ит – тойгон жеринде, куш – конгон жеринде, ат – көнгөн жеринде, эл – туулган жеринде.

Ит – үйдүн кулагы, бала – үйдүн чырагы.

Ит агытып, куш салмак мүнүшкөрдүн кесиби.

Ит адамга жолдош, ошон үчүн атын койгон Жолборс.

Ит айылчы болсо, бөрүнүн жолу болот.
Ит ала болсо да, бөрүнү көрсө биригет.
Ит алы жеткенин талайт.
Ит арабанын астында жүрүп, «мен тарттым»
дейт.
Ит баксаң мыктап бак, кой алдырбайт ууруга.
Ит бир күнү бок жебесе, башы ооруйт.
Ит бок жеп жан сактайт.
Ит жадаса үрөт, киши жадаса күлөт.
Ит жакшысы – сырттан.
Ит жакшысы ичик табат, ит жаманы киши ка-
бат.
Ит жакшысын «чык» дебейт.
Ит жалдаган суу кечпейт.
Ит жаманы бороондо кычайт.
Ит жаманы үрөөнөк.
Ит жандаган сууга кетет, эр жандаган муратка
жетет.
Ит жарасын жалап сакайтат.
Ит жеңгенин талайт.
Ит жыйыны бирикпейт.
Ит заңы дары болсо, дарыянын башына чыгат.
Ит итаягын жаламайынча алымсынбайт.
Ит иттен көлөкө талашат.
Ит итти жумшайт, ит күйругун жумшайт.
Ит иттигин кылат.
Ит иттигин кылбаса башы ооруйт.
Ит ичпес ашынан үмүт этет.
Ит кабышып өлөт, акылсыз чабышып өлөт.
Ит кайырчыдан корксо, кайырчы иттен коркот.
Ит коруган жерге чычат.
Ит кулагын кескенге үйүр.
Ит кутурса ээсин кабат.
Ит менен дос болсоң сөөк талашасың.
Ит менен жеген аш кустурбай койбойт.
Ит менен куда болсоң, жегени менен той бересин.

Ит менен ойносоң – үрөсүң, бала менен ойносоң – күлөсүң.

Ит мурдуна суу киргенде сүзөт.

Ит начары – үрөнөөк.

Ит өлөөрүндө кайышчыл болот.

Ит семирсе ээсин кабат.

Ит таарынат, ээси билбейт.

Ит төөгө арсылдайт, төө итти барсынбайт.

Ит тумшугуна суу кирмейинче сүзө албайт.

Ит уялашынан коркпойт.

Ит уялса май берсең да жебейт.

Ит үйүр болсо жолборско үрөт.

Ит үрө берет, кербен жүрө берет.

Ит үрөт, эр кечирет.

Ит ырысы менен, куш куту менен.

Ит экенин билген соң, таш ыргытып катылба.

Ит эмнеге үрбөйт, түшкө эмне кирбейт.

Ит эрке болсо, ооз жалайт.

Ителги салба, жамандан кепил алба.

Итенген сайын бир боорсок.

Ити семиз, мал арык – жер азганы, ынтымагы болбосо – эл азганы.

Итке бийлик берсе үргөндү унутат.

Итке набат таштасаң таттуулугун биле албайт, жаманга жардам кылсаң, жакшылыгыңды биле албайт.

Итке набат таштасаң, таттуулугун биле албайт.

Итке өчөшүп ээсин кектебе, битке өчөшүп көйнөгүңдү өрттөбө.

Итке салам бергиче, адамдын аягына жыгыл.

Итке сый жарашпайт.

Итке темирдин кереги эмне?

Итте жээн жок, букада кайын жок.

Иттей ала болгуча, бөрүдөй көк бол.

Иттен жок, же ит байлаган жиптен жок.

Иттен көлөкө талашканды жалкоо дейт.

Иттердин кордугуна чыдоо кыйын, өлүү оңой.

Итти баксаң – сырттан бак, кой жоголбойт ко-
роондон.

Итти ит дей берсе үй ээсин тиштейт.

Итти каппайт тебе, атты теппейт тебе.

Итти күчүгүм десең, оозунду жалайт.

Итти сыйласаң, төрдү (же килемди) булгайт.

Итти эркелетсең да, таягыңды таштаба.

Иттин акмагы күндүз үрөт.

Иттин ачуусу жонунан, аттын ачуусу кулагынан.

Иттин башын сыласаң, өзүңдү кабаар.

Иттин жаманы күчүктү талайт.

Иттин ичине сары май жакпайт.

Иттин тойгон жери бар, турган жери жок.

Иттин тумшугуна суу жеткенде сүзөт.

Иттин ырылдашканы – амандашканы.

Иттин ээси болсо, бөрүнүн теңири бар.

Иттүү конок батпайт, биттүү конок батат.

Ич ооруну билүү кыйын, оорулууну багуу кы-
йын.

Ичегиси үзүлгөн – ичинен жалганат.

Ичер ашы жоктун, үрөөр ити да жок.

Ичер суусу түгөнгөн киши өлөт.

Ичердин ырысын ичпес ичет.

Ичи жаманды ит кабат, пейли жаман ниетинен
табат.

Ичи оорулуу күлкү сүйбөйт.

Ичи тар адам арызчыл, ичкич адам карызчыл.

Ичи тар итине бок бербейт.

Ичи тар көралбайт, ушак айтпай жүралбайт.

Ичи тар кыянаттыкты ойлойт, илберинки сый-
лаганын койбойт.

Ичи тарга дүйнөнүн кендиги көрүнбөйт.

Ичи тардан ийне артпайт.

Ичи тардан итине жугунду артпайт.

Ичи тарды ит кабат.

Ичи тардыктан өткөн чабалдык болбойт.

Ичи тардын итине сөөк (жугунду) артпайт.

Ичи тардын иши жүрбөйт, жаман кемчилигин билбейт.

Ичи тардын иши тар.

Ичиң күйсө туз жала.

Ичиң ооруса, тамагыңды тый.

Ичип арактын көөнүн алган, кусуп кудайдын көөнүн алат.

Ичип берүүчүгө ченеп берүүчү бар.

Ичке жерден үзүлөт.

Ичке үзүлөт, жоон сүзүлөт.

Ичкенге аш берем, ичпегенге кара таш берем.

Ичкенге бар, иштегенге жок.

Ичкенде тойбогон, жалаганда тоймок беле.

Ичкенде, жегенде сиздикинде бололу, ойногондо, күлгөндө биздикинде бололу.

Ичкендин даамы кусканда (эртеси) билинет.

Ичкени ирим, жегени желим.

Ичкенин кускан – чабалдын иши, бергенин алган – жамандын иши.

Ички дүйнөң тазарбаса, эндик сүйкөнүп ажарына чыкпайсын.

Ичкилик арты – итчилик.

Ичкилик согуштан жаман чоң ааламат.

Ичкиликке кол бердиң – итчиликке жол бердин.

Ичкиликке мактаныч жок, сактаныч бар.

Ичкиликке тойгон энесин тааныбайт.

Ичкиликтин арты кайгы, болбой ичет акылы тайкы.

Ичкүйдүлүк кишилерге мүнөздүү.

Ичпей, жебей бакыл бол, бай болбосоң маа кел.

Ичпей-жебей жыйнагын, бай болосуң бат эле.

«Ичпейм-ичпейм» деп коюп ичмекей катын түгөтөт, «жебейм-жебейм» деп коюп жемекей катын түгөтөт.

Ичсең – тунукту ич, жесең – бышканды же, сүйлөсөң – чындыкты айт.

Ичтегини тилден бил, тилдегини түрдөн бил.
Ичтен чыккан ийри жылан.
Иш адамды эмес, адам ишти көрккө бөлөйт.
Иш бар жерде ийгилик бар.
Иш бүтүргөн кернейчи, балаага калган сур-
найчы.
Иш дегенде жата калган, сөз дегенде тура ка-
лат.
Иш десе ичкен ашын жерге койгон.
Иш келбеген колунан кырдуусунат, иштегендин
ишине тыңдуусунат.
Иш көп, темир аз, уста көп, көмүр аз.
Иш кууган ырыска жолугат, сөз кууган кырсык-
ка жолугат.
Иш кылдырба чоркокко, жүк артпагын тор-
покко.
Иш кылсаң акылың менен.
Иш кылсаң артын ойло.
Иш сүйгөн колдон тоо кулайт, иш качкан кол-
дон куурай да сынбайт.
Иш тапшырба жалкоого, акыл айтпа чалпоого.
Иш этсең, аш этесиң.
Ишенбегин тоодо жүргөн кайыпка, сырынды
айтпа акылы жок (же бей акыл жаман) зайыпка.
Ишенген кожом сен болсоң, кепшеген оозунду
урайын.
Ишенген кожоң сууга акса – алды-алдыңан тал
карма.
Ишеним – кишиге аска, ишенбес киши – көпшөк.
Ишеним сыймык алып келет, ийгилик сыйлык
алып келет.
Ишеним-кишиге аска, ишенбес киши – көпшөк.
Иши алдынкынын жүзү жарык.
Иши жоктун ашы жок (же иштебеген тиштебейт).
Иши жоктун түйшүгү жок.
Иши жүрүшкөндүн (илгерилегендин) ити чөп
жейт.

Иши илгери кетердин ити чөп жейт, иши кедери кетердин келини ууру кылат.

Иши илгери кетердин ташы өйдө кулайт.

Иши иттикиндей, сөзү кишиникиндей.

Иши көнүлдүү болгондун эгини түшүмдүү болот.

Иши көнүлдүүнүн – эмгеги түшүмдүү.

Иши кыйшык кишинин куну кетер артына, ооруп өлөөр кишинин дабаа болбос дартына.

Иши оңолоордун ити чөп жейт, иши оңолбостун келини ууру кылат.

Иши оңолоордун ити чөп жейт, ташы жогору кулайт.

Иши оңолоордун келини тың чыгат.

Ишиң илгери келгенче, итине кош арт.

Ишиң калганча, ашың калсын.

Ишинди бирөө кылып берсе, колунду кычыштырба. Сөзүңдү бирөө сүйлөп берсе, оозунду кычыштырба.

Ишке ашпаган илим – жемишсиз дарак, ишке ашчу илим инсанды ойго жеткирет.

Ишке келгенде – бала, сөзгө келгенде – балээ.

Ишке так адам – нак адам.

Ишке чабал тагдырына таарынат.

Ишкер жарнамага тойбоит.

Ишкер иштеп байыйт.

Иштебеген тиштебейт.

Иштебей туруп, тиштээринди ойло.

Иштеген ийгилик табат.

Иштеген киши карыбайт, карыса да арыбайт.

Иштеген колдон көргөн көз уста.

Иштеген озот, ойногон тозот.

Иштеген тиштейт.

Иштегендин оозу ойнойт, иштебегендин көзү ойнойт.

Иштегениң биз үчүн, үйрөнгөнүң өзүң үчүн.

Иштеги темир чирибейт.

Иштемчил иш санайт, жалкоо күн санайт.

Иштен майнап чыкпаса, алгылыктуу сөзгө та-
тыбайт.

Иштермандын иши асыл, күжүрмөндүн күчү
асыл.

Иштесең досун көбөйөт, ушактан касың көбөйөт.

Иштесең каптап аласың, иштебесең ачка ка-
ласың.

Иштесең көл болот, иштебесең чөл болот.

Иштесең кулча, тиштейсин байча.

Иштесең, тиштейсиң.

Ишти сүйсөң, ишмер болосун.

Ишти ыгына карай иште, баланы шыгына ка-
рай тарбияла.

Иштин агы билбейт, жигиттин багы билет.

Иштин көзүн билген сөзүн билбейт, тили сайра-
гандын иши жүрбөйт.

Иштин көзүн уста билет.

Иштөө керек жүгүрүп, басуу керек чалкалап.

Иштөө кыйын, сыноо оной.

Иштүүгө убакыт жетпейт, ишсизге убакыт өт-
пөйт.

К

Каада-сыйдын ичинен кадырлашкан нарк улуу.

Каалаганын сүйлөгөн кагуу жейт.

Каалоосун тапса кар күйөт.

Каарданган ачуудан алып качкан акыл жакшы.

Каардуу коңшундан кутулайын десең карыз бер.

Каары жок кан болбойт, кайгысы жок жан бол-
бойт.

Кабаанак ит тамакка да, таякка да тоёт.

Кабаанак иттен качып өт.

Кабагы жамандын сабагы жаман.

Кабыгы жерден, тамыры колдон.

Кавхар (көөр) жерде жатпас, жакшылык жолдо калбас.

Кагаз жазып колу оорубагандын, жумуш жасап бели оорубайт.

Кагуу жээр жерге кайрылба, кадырың кетет.

Кагылышта кан өлөт, калаа бузулат, эрегиште эр өлөт, эриш бузулат, өчөштүктөн өрт чыгат, эл бузулат.

Кагыша берсе сый кетет.

Кадик мерген жол кылат карарган бийик асканы.

Кадыр-барк ар бир инсандын күзгүсү.

Кадырды билген кара аяк.

Кадырласаң кадырлашаар, кадыры жоктон баары качаар.

Кадырлуу-барктуу жерден тууган-уругуң болсо, кара жерде кайык жүрөт.

Кадырманмын деп койкойбо, чакыргандан калган соң.

Кадырыңды билгиң келсе, коңшундан карыз сура.

Кажалаң болбой – жут болбойт, караөзгөй болбой – доо болбойт.

Каз каркылдайт саз жерде, эр баркылдайт тар жерде.

Каз, өрдөгү болбосо-балыр каптап көл карып, калк кадырын билбесе – кайраттуу туулган эр карып.

Каз, өрдөк көлгө таянат, чечендик сөз жөнгө таянат, чал-кемпир төргө таянат.

Казак кыргыз бир тууган.

Казан карасы кетет, намыс карасы кетпейт.

Казан толгон аш болсо, буюрганын ичесиң.

Казан-аяк кагышат.

Казанга жакын жүрсө көөсү жугат, ууруга жакын жүрсө чуусу жугат.

Казанга түшкөн аш капка түшпөйт.

Казандагы кайда качат, каптагыга сак болгула.
Казанчыга мал кайгы, кара эчкиге жан кайгы.
Казанчынын эрки бар (же өз эрки) кайдан ку-
лак чыгарса.

Казаны башканын кайгысы башка.

Казаны бөлөктүн камы бөлөк.

Казанын сууга салып коюптур.

Казаныңа жараша чөмүч танда.

Казатта өлгөн – аманат, төшөктө өлгөн – жама-
нат.

Казга тенелем деп карганын буту сыныптыр.

Каз-өрдөгү болбосо – балыр каптап көл карып,
калк кадырын билбесе – кайраттуу туулган эр ка-
рып.

Казы кертип жал чайнап сен да өтөөрсүң дүйнө-
дөн, кара жарма жалмалап мен да өтөөрмүн дүй-
нөдөн.

Казына – казына эмес, эл (калк) казына.

Казынын кебин капка сал.

Казысы болот жылкынын каракыяк, бетеге.

Казысы кучак, азуусу бычак.

Кайберендин ач ичегисин ачка жатсаң да алба,
ток ичегисин тоюп турсаң да таштаба.

Кайгы – пайдасыз, ый – жардамсыз.

Кайгы адамдын өзүн чиритет, калп адамдын
сөзүн чиритет.

Кайгы кайгыртат, кайрат жаңыртат.

Кайгы менен күлкү – куйрук улаш.

Кайгы өмүрдү кесет, калп ырысты кесет.

Кайгыга да кайрат керек, кайрат – денсоолукка
белек.

Кайгыга жеңдирбеген көңүл сергек, оору-сыр-
коодон алыс.

Кайгыга өңү азбаган – кайраттуулуктун белгиси.

Кайгыга токтоолук керек, шаттыкка кыраакы-
лык керек.

Кайгыда да кармана бил.

Кайгыдан картаят, шаттыктан жашарат.

Кайгылуу катын каралуу.

Кайгынын түбү – кара суу, кайгырасың, каласың.

Кайгырганга кайрылган жакшы (сооп).

Кайгысы жок кан болбойт, азабы жок жан болбойт.

Кайгысы жок кара сууга семирет.

Кайгысы канча болсо, көз жашы ошончо.

Кайгысы көптүн касы көп, кайгысы жоктун уйкусу көп.

Кайгысыз киши карыбайт, калп айткан киши жарыбайт.

Кайгысызга уйку таттуу.

Кайда барба, мамайдын көрү.

Кайда барса таш тараза тең.

Кайда барсаң да, казандын кулагы төртөө.

Кайда болбосун бир өлүм.

Кайда болсоң, анда бол, аш бышканда пайда бол.

Кайдан болсо кадигин, ошондо болсун катарың.

Кайдан дешке болобу капыстан келчү кырсыкты.

Кайдан көрдүм кара эшек, жолдон көрдүм жоор эшек.

Кайдан көрсөм, тойдо көрөм.

Кайдыгерде – кайрат жок, камгак жанда – айбат жок.

Каймактан күйгөн колуң сүттөн күйбөй коёбу.

Каймактуу кашык, оозго салык.

Каймактын даамын кашык билбейт.

Каймана сөз катуу тийбейт.

Кайнаса каны кошулбайт.

Кайнатпай каныңды ичкен, кактабай этиңди жейт.

Кайненелүү келин – кадырлуу келин.

Кайрат – дартты жеңилдетет, кайгы – дартты ырбатат.

Кайрат ташты жарат, ушак башты жарат.

Кайраттуу адам калкка башчы болот.
Кайраттуу жүрөк таш жарат.
Кайраттуу карыса да жаштай, кайратсыз жаш
болсо да карыдай.
Кайраттуу эрде бак турат.
Кайраттуудан душман тургай, ажал да жал-
танат.
Кайраттуунун калпагы да курал.
Кайраттуунун карды ачпайт.
Кайраты бар кишинин – берекеси бар ишинин.
Кайраты жоктун сабыры жок, сабыры жоктун
кадыры жок.
Кайратың болсо жүрөктө, кайратың болот би-
лекте.
Кайрылгандан айрылба.
Кайрылып ачар капканды катуу жаппа.
Кайрылып ичер ашына какырба да түкүрбө.
Кайрылыш да болсо жол жакшы, качак да бол-
со кыз жакшы.
Кайрымдуу карындаш – түгөнбөгөн казына (бо-
лот).
Кайрымдуулук кылууну үйрөн.
Кайрымы жок байдан, суусу жок сай жакшы.
Кайсы жактан бороон соксо, ошол жакка кал-
кан тос.
Кайсы жерди жердесең, ошол элдин ырын ырда.
Кайсы жериң ооруса, жаның ошо жерде.
Кайтпасаң берген антындан, рахмат айтат бар-
дык жан.
Кайтып кирээр эшикти катуу жаппа.
Кайык кадыры сууда билинет, төө кадыры чөлдө
билинет.
Кайыкка түшсөң, кайыкчы менен касташпа.
Кайын эненин камырынан.
Кайырсыз байдан, ырайымы жок кандан кап-
тап келген сел жакшы.

Кайырсыз катаал хандан көрө, ырбаган жара жакшы.

Кайырчыга кандын иши түшөт.

Кайыры жок байдан кач, паанасы жок сайдан кач.

Как эткен карга, кук эткен кузгун жок.

Какаары болбой кыш болбойт, катыны болбой эр болбойт.

Какаганга муштагандай кылба.

Какаганды муштаба, сокурду жарга кыгтаба.

Какаганды муштаган, өлгөндү көмгөн кыла корбо.

Какайгын машаяктын уулу эмес, энкейгенге энкейгин атаңдан калган кул эмес.

Какшык бузат кадырлашты, ушак бузат убадалашты.

Какшыкчылдын түбү какшыйт.

Калаалуу коргон бузулса, калаа болбойт ал кайтып, карыган соң жашарбайт, кемпир менен чал кайтып.

Калайык колдогон алп – журт ээси.

Калак кайраттуу болсо, кайык баарына чыдайт.

Калган ишти кар басат.

Калган көңүл – чыккан жан.

Калган көңүл качкан куш.

Калган көңүлдун музу кетсе да, сызы кетпес.

Калем жазбайт, акыл жазат.

Калем курчу – изденүү менен акылда, достук күчү – бирдик менен жакында.

Калем менен жазганды, балта менен чаба албайсың.

Калемпир ачуу – туз болбойт, катын каңшылап сүйлөп – кыз болбойт.

Калжың менен сөз көбөйөр, жаңжал менен көз көгөрөөр.

Калк айтса, калп айтпайт.

Калк бар жерде акыйкат бар.

Калк кадырына жетүү кымбат, урмат-сыйдан ажыроо – уят.

Калк ордунда, кан тактысында.

Калк туткасы – кан.

Калкка зобун кылган каргышка калат.

Калкка түзөлбөгөн калыпка түзөлбөйт.

Калкка эп келсе, кан төөсүн соет.

Калктын кадырында бол.

Калкыма нарк болсун, уулума барк болсун деген тура.

Калкымдан айрылдым дегиче, канатымдан айрылдым дегин.

Калкынан азган кор тура, кангыган эр шор тура.

Калкынан азган кор экен, элдүүнүн баары эр экен, элинен азган жигитке эртелеп өлүм эп экен.

Калкындын көөнүн калтырба, жетсе да колун жылдызга.

Калоосу жарашса, кар да күйөт.

Калп – дарт, чындык – эм.

Калп – кара кайгы төрөйт.

Калп – оору, чындык – дары.

Калп – ырыс кесет (кыркат), кайгы өмүрдү кесет.

Калп «ойноп айттым» дейт, ууру «таап алдым» дейт.

Калп адамдын сөзүн бузат, кайгы адамдын өзүн бузат.

Калп адамдын сөзүн иритет, кайгы адамдын өзүн чиритет.

Калп айткан жарыбайт, какшык айткан марыбайт.

Калп айтпай абийир ачылбайт, кысталбай малын чачылбайт.

Калп айтып жыргайм дегенче, чындыкты айтып азап чек.

Калп айтып пайда тапкыча, чын айтып зыян тапкан жакшы.

Калп жүргөн жерде ырыс жок.

Калп каткырык ыйдан жаман.

Калп көп, чындык бирөө.

Калп менен жыргал көргөнчө, чындык менен азап чек.

Калп менен көйрөндүк – өтө калпыс көрүнүш.

Калп сөз – жандын (кээде адамдын) душманы.

Калп сөз – куру сөз.

Калп сөз жанга жоо, өткүр (кээде мокок) бычак кынга жоо.

Калп сүйлөгөн каакы.

Калп сүйлөп жашаганча, чын айтып өлгөн жакшы.

Калп сүйүндүргөндөн, чын күйүндүргөн артык.

Калп ырыс кесет, кайгы өмүрдү кесет.

Калп ырыска каршы, өмүргө жоо.

Калпка жакын болсоң жалаасы жугаар, казанга жакын болсоң көөсү жугаар.

Калпты да эпкелиштирген киши айтат.

Калпты чындай айтса, чындык чычая качат.

Калпты чындай, аксакты тыңдай кылып. (же айтып)

Калптын арты кайгы.

Калптын арышы кыска.

Калптын казаны кайнабайт, дасторкону жайнабайт.

Калптын кайгысы күч.

Калптын куйругу кара.

Калптын оозу-мурду кыйшайбайт.

Калптын өмүрү коендун куйругунан кыска.

Калптын өпкөсү калбырдай.

Калптын түбү бузулган көрдөй, чындын түбү толкуган көлдөй.

Калпты-чынды көп айтып – сеники аша кеттиби, каза элечек оронуп – меники аша кеттиби.

Калпычы калпты чындай, аксакты тыңдай кылат.

Калпычы киши элге ишенбейт.

Калпычы өлгөндү күбө кармайт.

Калпычынын кеби өтпөйт, мактанчаактын сөзү өтпөйт.

Калпычынын куйругу бир тутам.

Калпычынын өмүрү коёндун куйругунан кыска.

Калпычынын үйүнө ууру кирсе, эч ким чын бүтпөйт.

Калпычынын чын сөзү калпка (же төгүнгө) чыгат.

Калпычынын чын сөзү сая кетет.

Калпычынын эртени түгөнбөйт.

Калың калса да, каада калбайт.

Калың токойдон камчыга сап табылбайт.

Калың токоч бышкыча, жука токоч күйүп кетет.

Калыңсыз кыз болсо да, каадасыз кыз болбойт.

Калыпсыз кыш болбойт, ойлонбосо иш болбойт.

Калыс арыбайт, калпычы жарыбайт.

Калыс башкарган элде кайгы жок, караөзгөй башкарган элдин дайны жок.

Калыс канда (бийде) кайын жок, туура канда (бийде) тууган жок.

Калыс кар болбойт.

Калыс кеп карды эритет, калп жанды кейитет.

Калыс киши – кадырлуу.

Калыс сөз – кыска, накыл сөз – нуска.

Калыс сөз дайыма кастарлоого татыктуу.

Калыс сөз карыбайт, жалган сөз жарыбайт.

Калысты калк колдойт.

Калыстык жана чындык – адамзатка куну жок буйрук.

Калыстыкты элге жаса, камбылдыкты эмгекке жаса.

Кам болгон – кем болбойт.

Каман өлсө – тиши калат, адам өлсө – иши калат.

Камандай качыргандан кайра тартпаган.
Камдес мерген карарган кырды атат.
Камдуу журт жоого алдырбайт (кор болбойт).
Камсыздын коюн карышкыр жейт.
Камчы болсоң төрт кырдуу бол, жигит болсоң
бир сырдуу бол.

Камчы кайраттуу болсо, катын уяттуу болот.

Камчы катуу болсо, катын ийги.

Камырдан кыл сууругандай.

Камырдан кыл алмак кыйын, молдодон пул ал-
мак кыйын.

Камыш өзүн чий ойлойт, бака өзүн бий ойлойт.

Камышты бош кармасаң колуңду кесет!

Камышы болбой көл болбойт, кайраты болбой
эр болбойт.

Кан (улук, бек) башы көпүрө болсо аттап өт.

Кан болмоктон бек болгун, кадырың болбойт
малдан сон.

Кан болсо жоо көп, бий болсо доо көп.

Кан жакшы болбой, калк жакшы болбойт.

Кан жардыгы эки болбойт.

Кан жолду ат басар, эшек таптаар.

Кан кадырлабаган эл азат.

Кан менен энчисин бирге жыйган ээр-токумун
көтөрүп бош калат.

Кан сарайы – кылычтын мизи, камчынын күчү.

Кан тартуусу тогуз.

Кан төкпөй жениш жок, тер төкпөй жемиш жок.

Кан үйүнүн тардыгы ай, кара алачыгымдын кең-
диги ай.

Канаат (же каниет) карын толтурат.

Канаттууга кактырбай, тумшуктууга чокутпай.

Канаттуунун баары кыран эмес, сойлогондун
баары жылан эмес.

Канаты жок туйгундан канаты бар карга жакшы.

Канаты менен учкан куйругу менен конот.

Кандай салам берсең, ошондой алик аласын.

Кандай салса түз кетер, карга жүргөн чанадай.
Кандай соксоң андай сок, кара баатыр барында,
улак берээр адам жок.

Кандала чакса, бүргөгө ыйлап көрүшөрсүн.

Кандан адилеттик кетсе, калктан тынчтык кетет.

Кандан ажырасаң да, калктан ажыраба.

Кандан, бектен кайра тартпаган.

Кандектин карыганы билинбейт.

Кандектин карыгыча күчүк аты калбайт.

Канды кудай урарда катыны менен кабышат,
эли менен чабышат.

Кандын башы көпүрөө болсо, аттап өт (кээде өтпө).

Кандын башын кан жутат, кардын башын кар жутат.

Кандын да бир татым тузу кемиптир.

Кандын каары жаман, жыландын заары жаман.

Кандын каарынан сакта, каракчынын дооматынан сакта.

Кандын күчү эл менен, катындын күчү эр менен.

Кандын кызы кашык кармаса колу жооруйт (кээде буту ооруйт).

Кандын ниети бузулса, калкына түйшүк түшөт,
өз башына бүлүк түшөт.

Кандын өзү эмес зордугу чоң.

Кандын өлүмү – элинин терс караганы, алптын өлүмү – эл алдында уятка калганы.

Канжыгалуу кара сеңсел – алгыр кырааны, калкка туу, баатыр ченгел – адам кырааны.

Канжыганын катканын каптал билбей, ат билет.

Каниет карын тойгузат.

Канча кырып жуусаң да, кара кийиз ак болбойт.

Канчалык жаман болсо да, алганыңдан сүрдөйсүн.

Канчалык жоон болсо да, жалгыз жыгач үй бол-
бос.

Каны жок калк болбойт.

Каны кайрымдуу болсо, калк башына бак ко-
нот.

Каныккан ууру тынбайт.

Капалуунун кабагына кар жаайт, кайыккандын
мурутуна муз тонот.

Капанды жарыңа айт, калса курбуна айт.

Капарың кимден болсо, кадигиң ошондон.

Капка шибеге ката албайсың, элекке суу сактай
албайсың.

Капканчы тилейт түлкүнү, боз балдар тилейт
күлкүнү.

Капсалаң болбой жут болбойт, кара өскөй бол-
бой доо болбойт.

Капта болсо, казанга түшөт.

Каптагыны катын билет.

Кар бузулбай сел болбойт.

Кар да кетээр, кадыр да өтөөр.

Кар көп болсо, дан көп.

Кар төшөнүп таш баспай, тоо таянып туз бас-
пай, белине саадак байланбай, түн уйкусун төрт
бөлбөй, эрендерге арзан мал кайда?

Кар эрисе суу болот, кан белгиси туу болот.

Кара баш киши алжыса – өз башына күлкү, бил-
ги алжыса – калайыкка күлкү.

Кара болсо болсун, карап турган ал жаман, та-
руу болсо болсун, томсоруп турган ал жаман.

Кара жанга күч келсе, дебегенди деп коёт, жебе-
генди жеп коёт.

Кара жемсөө адамда калыстык жок.

Кара жерге кар жааса, карды көрмөк бир му-
рат.

Кара жерди жамандаба, кайтып бир күн ба-
раарсың, калың элди жамандаба, каргышына ка-
лаарсың.

Кара жердин өлгөнү кар астында калганы.
Кара жолдун чаңы бар, карышын дагы жаны бар.

Кара килең болбой кар кетпейт.

Кара кишинин ачуусу келгенче, сары кишинин жаны чыгат.

Кара курсактын айынан карачечекей карындашымды саттым.

Кара куш канча кыраан болсо да, бүркүттөн ашпайт.

Кара куш кардын карайт, шумкар чабытын карайт.

Кара күч ташты талкалаар.

Кара күчтү таруудай акыл матайт.

Кара кыздын агынан эмес, багынан.

Кара кылаар адам жок, кайсалап алаар тамак жок.

Кара кылды как жарган калыс.

Кара кыяк, бетеге казысы экен жылкынын, кара мурут кул жигит ээси экен жылкынын.

Кара мүртөз сакчы болсо, момунду жоого чаптырат.

Кара ниеттин карды тойбойт, караөзгөйдүн иши оңолбойт.

Кара өгүз минсем камчым жок, үйгө келсем тынчым жок.

Кара өзгөй болбой доо болбойт, капсалаң болбой жут болбойт.

Кара өзгөйгө кабылба, жеңемин деп чамынба.

Кара сууда каймак жок – муз болбосо, кой этинин дамы жок – туз болбосо.

Кара терек жыгылса, калган терек не пайда.

Кара эчкиге жан кайгы, касапчыга май кайгы.

Карагай болбой чер болбойт, кайратсыз адам эр болбойт.

Карагайга карап тал өсөөр, катарына карап мал өсөөр.

Караганга чымчык корголойт.

Карагер ат кимде жок, жүгүрбөсө тайча жок.

Карадалы эр тандабайт, жыгылган адам жер тандабайт.

Карайлаган там сүзөт.

Каракчы бол, ууру бол, эсебин менен бол.

Каракчы үйүнө кирсе, аял да курал көтөрөт.

Карамыктын даны болгуча, ак буудайдын саманы бол. Жаман элдин жакшысы болгуча, жакшы элдин жаманы бол.

Каран калган заманда аман калган жан олжо.

Каран түн калайыктын башын кошот.

Карандай калптан чындык чычая качат.

Карандай чай – кайрымы жок бай.

Караңгыда жарык түгөй.

Караңгыда көз табаар, капилеттен сөз табаар.

Караңгыны көрбөй, жарык кадырын билбейсиң.

Караңгынын көзү жок, жамандын кулакка сыяр сөзү жок (кээде: айбандын сөзү жок).

Караөзгөй болбой доо болбойт, капсалан болбой жут болбойт.

Карапайым адам – касиеттүү адам.

Карапайым калыс бол, сени күмөн санабайт.

Карарып уурум чыкканча, саргарып жаным чыксын.

Карбаластын казаны катуу кайнап, кам бышат.

Карга бакса куш болбойт, кара темир курч болбойт.

Карга баласын аппагым дейт, кирпичи баласын жумшагым дейт.

Карга да эки чокуп, бир карайт.

Карга карганын көзүн чокубайт.

Карга каркылдап учуп каз болбойт.

Карга мактанып шумкар болбос, эшек мактанып тулпар болбос.

Карга өзүн куш ойлойт.

Карга сүйөт баласын «аппагым» деп, кирпичи сүйөт баласын «жумшагым» деп.

Карга тарп жебей тоюнбайт.

Каргадан тоту куш туулбайт.

Каргайын десем – жалгызсың, каргабайын десем – байкушсун.

Карган төөнүн мурду жырылбайт.

Каргангандын калпы көп.

Карганы каз ордуна көтөрсө да, бок чокуганын койбойт.

Карганын «карк!» эткени өзүнө кубаныч.

Карганын жашын, кишинин ичин билиш кыйын.

Карганын канаты күн нурун тосо албайт.

Каргаса кар, жалгаса жамгыр жаайт.

Каргаша болсо кан өлөт.

Каргылуу тайган бар, адамдан чыккан айбан бар.

Каргыш албай, алкыш ал.

Каргыштан өлүп, алкыштан тирилген адам жок.

Каргыштын эң жаманы: «өзүң билбе, билгендин тилин алба».

Карды ачкан кара казанды сагалайт.

Карды ачкан нанга (же казанга) карайт, суукка тоңгон күнгө карайт.

Карды ачканга кара талкан май көрүнөт, катын зары өткөнгө, кайра катын ак көрүнөт.

Карды калап жаксаң – отуң күйөт, ыркырашып турсаң – ырысың бүлүнөт.

Карды тойгон канга салам бербейт.

Карды токтун кайгысы жок.

Кардыма ыйлабай, кадырыма ыйлайм.

Кардын башын кар жутат, кандын башын кан жутат.

Кардын какаары бар, эрден чыгаар катындын такоолу бар.

Кардына эмес, кадырыма ыйлайм.

Кардың ач болсо да, казаның кайнап турсун.

Кардың ачса дыйканга бар, жоо кыстаса баа-
тырга бар.

Кардың, ток болсо, кайратын күч болот.

Кардына как болбогон, жумуруна жук болбойт.

Каркыра катары менен жүрөөр, кадырды бил-
ген киши билээр.

Кароосуз кой – карышкырга той.

Карт адам акылга бай, март адам доско бай.

Картайган карышкырга кандек үрөт.

Картайганда кайталап, сөздүн курчу азаят (же
кетет), ар нерсени көп карап, көздүн курчу кетет.

Картайганча үмүт эскирбейт.

Картайсан кара жердей болосун.

Картаңдан ыйман кетсе, жаштардан уят кетет.

Каруу жумшап кармашканча, кыйыр сөз менен
кынына кийир.

Каруум казык, башым токмок болгончо.

Каруусуз кишинин кайраты бекер, кайратсыз
кишинин айбаты бекер.

Карчыга – учушунан, тулпар – басышынан бай-
калат.

Карчыгага кушуң түшпөсүн, бакшыга ишин
түшпөсүн.

Кары адам – үйдүн куту.

Кары бар жерде – баары бар.

Кары билгенди баары билбейт.

Кары билет кааданы, карчыга алат сонону.

Кары да бол, жаш да бол, кадырлашкын тирүүн-
дө калат бир күн алтын баш, казылган көрдүн тү-
бүндө.

Кары жаш болбойт, баш таш болбойт.

Кары канча карыса да, карышкырга амал табат.

Кары карап турбайт, жигит жилик албайт.

Кары келсе – ашка, жаш келсе – ишке.

Кары кызга таң атпайт.

Кары сөзүн айтылган капка сакта, кары сөзү ал-
тын да сырын ачса.

Кары түлкү капканга түшпөйт.
Кары, карынын сөзү дары.
Карыбас катын болбос, арыбас ат болбос.
Карыга аш тийсе, жашка иш тиет.
Карыган ит бекер үрбөйт.
Карыган киши таптоодогу куш.
Карыган мышыкка өлүү чычкан туш келет.
Карыган сайын дүнүйө маңдайга келет (көзгө көрүнөт).
Карыганда адам таарынчаак болот.
Карыганда берсин дөөлөттү, жаш кезде берсин мээнетти.
Карыганда бирөөдөн уйку качат, бирөөнү уйку басат.
Карыганда дүнүйө маңдайга келет.
Карыганда жан таттуу, жандан дагы мал таттуу.
Карыганда катын жоо, баркыңды билбейт балаң жоо, кылыгың жакпайт кызың жоо, кебиң жакпайт келин жоо, туурадан чыккан тууган жоо, ошолордун ичинде кантип болот дениң соо.
Карыганда көздүн кубаты кетет, масчылыкта сөздүн уяты кетет.
Карыгандан шумкар туулбайт.
Карыдан уят кайтса, жаштан ыйман кайтат.
Карыз – кара оору, санаа – сары оору.
Карыз арасына суу жүрбөйт.
Карыз карыбайт.
Карыз үн катпайт, бирок уктатпайт.
Карыз, карызды берүү парыз.
Карыздан качып кутулбайсың.
Карыздар болгончо кайышып жүр.
Карызды кайырган адам – тобо кылган адам.
Карызды отуруп берип, туруп аласың.
Карызсыз кедей – бай кедей.
Карызы жоктун санаасы жок, көңүлү көтөрүлүп, курсагы ток.

Карыларды урматтоо – улуулуктун белгиси.
Карылардын жаманы, тарп андыган жорудай.
Карылуу үй ырымсыз болбос.

Карылык – каңырыш, жаштык – жаңылыш.

Карылык адамды кичирейтет, калпычылык
адамды итирейтет.

Карылык каршы келсе казган көрдөй, азамат-
тан мал (бак) тайса кара жердей.

Карылык коркунуч эмес, өлүм – коркунуч.

Карылык өмүрдөн, эрдик өлүмдөн артык.

Карылыкка жетип, касиетке жетпеген жаман.

Карылыктын алды, жаштыктын арты.

Карын ачты, кайрат качты.

Карынбай малга тойбойт, Улукман жашка той-
бойт.

Карынын кебин (же кеңешин) капка сал.

Карынын сөзү – акылдын көзү.

Карынын сөзү жамак, жамагы жашоого сабак.

Карынын сөзү кеп болот, башкаларга (калайык-
ка) эп болот.

Карынын ырымы жаман, суунун ирими жаман.

Карып калган бээден кайгуулга минээр ат туул-
бас, карып калган катындан эрөөлгө чыгаар эр туул-
бас.

Карыптык менен карылык түндүктөн түтүн аң-
дытат.

Карысаң каруулугунду айтпа, кемисең байлы-
гыңды айтпа.

Карысаң мендей бол, кара жердей бол.

Карысы бар үйдүн карааны чоң (кээде бар).

Карысы бардын – ырысы бар.

Карысы болбой калк болбойт, кайгысы болбой
жан болбойт.

Карысы болбой эл болбойт, тулаңы болбой жер
болбойт.

Карысы жоктун – кайгысы жок.

Карысын сыйлаган эл өсөт.

Карыш – карыш, сөөм – сөөм.
Карыш ажыраган карыганча көрүшпөйт.
Карышкыр арыктыгын билдирбей, итке жүнүн
үрпөйтөт.
Карышкыр бирди жейт, минди кырат.
Карышкыр капканда жатып, койго жулунат.
Карышкырга кой кайтартпа.
Карышкырдан корккон токойго (кээде тоого)
барбайт.
Карышкырды көрсө, эшектин ыйыгы тутулат.
Карышкырды сындасаң, улак байлап кой, чыч-
канды сынасаң каптагы унга капкан салып кой.
Карышкырдын ойлогону – арамдык, койдун ой-
логону – амандык.
Карышкырдын оозу жесе да кан, жебесе да кан.
Карыштан сөөм жакын.
Карыялуу үйдө – кут, кара бороон болсо – жут.
Карыяны сыйлабаган, карыганда сый көрбөйт.
Касам ичкенсип.
Касап да өзү, бычак да өзү.
Касапчыга мал кайгы, кара эчкиге жан кайгы,
Каскакты кайдан деп болбойт.
Касташканың уялгандай болсо, кайрып камчы
салба.
Касташсаң да, кастын намысын кордобо.
Касташуудан кач, бирок адилдикти танба.
Кастыктын түбү – көмүр, достуктун түбү – өмүр.
Кастын ою – бөлөк, достун ою – желөк.
Касың менен досунду каш-кабагы таанытаар.
Касыңдан бал жегиче, досундан суу ич.
Касыңды жыргалда сына, кашыктап уу береби,
досунду тозокто сына, кайрылып суу береби!
Касыңдын өлүмүн тилегиче, өзүңдүн өмүрүңдү
тиле.
Ката бизден, кечирим сизден.
Катаалдык каар эмес, ачуунун бары заар эмес.
Катардан ашсаң да, калктан ашпа.

Катасын танган – эки эсе ката.

Каткалаң болбой, жут болбойт.

Каткан балыкта кан болбойт.

Каткырып күлгөн карыбайт.

Катуу басса «таскак» дейт, акырын басса «ак-сак» дейт.

Катуу жерге как турат, кайраттуу эрге мал (кээде бак) турат.

Катуу жерге тал бүтөт, кайраттуу эрге мал бүтөт.

Катуу кыштан калган мал олжо, катуу оорудан калган жан олжо.

Катуу сөз – камчы, жылуу сөз – укурук.

Катуу шакты ийсең, бетине урулат.

Катуудан тиш оору жаман, жумшактан ич оору жаман.

Катыгы жок чайдан кач, кайыры жок байдан кач.

Катылган сөз – кызыл алтын, айтылган сөз – ак күмүш.

Катын албай, кайын ал, жакшы көргөн досундун атын албай, тайын ал.

Катын алганча, отун ал (же катын алсаң отун ал).

Катын алсаң дардай, уул тууйт нардай.

Катын алсаң отун ал, бир кучагын артык ал.

Катын жакшы – эр жакшы, обозгер жакшы – кан жакшы.

Катын жаманы эр коруйт, ар жаманы жер коруйт.

Катын – жапаа, ит – упаа.

Катын ичине кара башыл киши жатат, эрдин ичине ээр-токуму менен ат батат.

Катын ишин билет, эркек кушун билет.

Катын каарына алса – табаары камчы, жаан каарына алса – тамаары тамчы.

Катын калп айтпайт, каңырыш угат.

Катын каяша кылбайт, каяша кылса да болушууга жараша кылбайт.

Катын кесир күткөндө эрине зыяны тиет.
Катын намыс үчүн кара кийет.
Катын өлсө камчы сап сынган менен тең.
Катын төркүнү төрдөн узайт, эр төркүнү иреге-ден узайт (же кайтат).
Катын урган эрдин касиети качат.
Катын эрден табат, эр пирден табат.
Катын эрден чыкса да элден чыкпайт.
Катын эрди карайт, эри жерди карайт.
Катын эрке болсо, эрине теке болот.
Катынга зарга кара катын айдай көрүнөт.
Катынга кенеш салса, төркүнүнө кетели дейт.
Катынды күтүп албаган күң кылат.
Катынды мээнет чырмаса – каяша айтат эрине, жардыны мээнет чырмаса – аштыгы чыкпайт жерине.
Катындын кесири – эрге, эрдикти – элге.
Катынды сулуулугуна карап алба, акылына карап ал.
Катындын (келиндин) тарбиясы башынан.
Катындын кара жини кармаса кайтпайт, каткан сырын айтпайт.
Катындын кесири – эрге, эрдикти – элге.
Катындын тажаалы – иттин ажааны.
Катыны жакшы болсо, эли бактылуу болот.
Катыны жакшы жигиттин кайда жүрсө көөнү ток.
Катыны жакшы кор болбойт.
Катыны жамандын казаны сынык, эркеги жамандын бычагы ийри.
Катыны жок карангы үйгө теминет, акылы жок арам сөзгө семирет.
Катыны жок үй жетим, калыстыгы жок бий жетим.
Катыны жок чайдан кач, кайыры жок байдан кач.
Катыны жоктун алтыны жок.

Катыны менен урушкан кайнына салам бербейт.
Катының долу болсо, замандын тынчтыгынан
не пайда?

Катының жаман болсо мейманың кетер, уулун
жаман болсо ыйманың кетер.

Катының жаман болсо, кошунаң кетет, уулун
жаман болсо, бактың кетет.

Катының урушчаак болсо, элиң тынч болбосо
койсун.

Катыныңды казы бузса, арызыңды кимге айта-
сың.

Катып отуруп казы жегиче, кайкайып отуруп
сарымсак (кээде талкан) же. Каухар жерде жатпас,
жакшылык жолдо калбас.

Качааган айгыр үйрүн түгөтөт, көчөөгөн төрө
элин түгөтөт.

Качагандын кесири жуушаганга тиет.

Качан болсо да аял боорукер келет.

Качан көрсөм тойдон көрөм.

Качкан бакыт (же сыймык) кайрылып келбейт.

Качкан да Кудай дейт, кууган да Кудай дейт.

Качкан жоого катын бий.

Качкан кой – бөрүгө той.

Качкан түлкү кызыл көрүнөт, наздуу кыз сулуу
көрүнөт.

Качканга кара жер куурулат (же тардык кы-
лат).

Качканды айтпай кууганды айт, карадан көрө
тууганды айт.

Качкын болуп жүргөнчө, кайрылып келген эр
жакшы.

Качмак – куумак эрде бар, көчмөк – конмок
элде бар.

Качсам да бир ат олжом бар, куусам да бир ат
олжом бар.

Качып кетсең, чачып кет.

Каш коёмун деп, көзүн оюп алды.

Кашаң атка камчы үйүр (жоо), жырттык үйгө тамчы үйүр (жоо).

Кашаң өрдөк мурда учат.

Кашкулак семиз – карта жок, катыны жакшы жигиттин кайда болсо көөнү ток.

Кашкулакты жонго чапкан сайын күчөйт.

Кашык менен көлдү соолто албайсың, кастык менен элди курута албайсың.

Кашыктап жыйса кап толот.

Кашыктап чогултканды чөмүчтөп чачпа.

Каяша айткандан кабак чытыган жаман.

Каяшачыл карыш узабайт.

Кебек жеген ат байге албайт.

Кеби токмоктун өзү акмак.

Кегинди ичине кат, камчыңды койнуңа кат.

Кедей базарга барса, жаман кабар алып келет.

Кедей байга жетем дейт, бай кудайга жетем дейт.

Кедей болсоң көчүп көр.

Кедей болсоң чоогоол бол, бай жанынан түнүлсүн.

Кедей жаңы тон кийсе «кайдан алдың?» дейт, бай жаңы тон кийсе «күт болсун!» дейт.

Кедей кызы байга келин болуп барганда: «уңкул-чуңкул мүлжүгөңгө моюн жакшы, карт-карт чайнаганга карын жакшы» дептир.

Кедей менен бай от болбос, карышкыр менен кой дос болбос.

Кедейге буудай табылса, коёрго жер табылбайт.

Кедейдин (жардынын) жалгыз атын бөрү жейт.

Кедейдин кекиргени кээ болот.

Кедейдин аты куру чабууда чыгат.

Кедейдин байы буудай нандан шерине жейт.

Кедейдин бир тойгону – орто байыганы.

Кедейдин жалгыз аты бээ болот, сүйлөгөн сөзү кээ болот.

Кедейдин жалгыз атын ууру алат, жалгыз эчки-син карышкыр жейт.

Кедейдин жыргалы – тирүү жүргөнү.

Кедейдин келди заманы, байдын кетти амалы.
Кедейдин наны тишке дары.
Кедейдин эс алганы – музоо кайтарганы.
Кедейдин эти болсо оту жок, оту болсо эти жок.
Кедейдин эчкиси уйга тете.
Кедейлик – кемтик эмес.

Кедейлик уят эмес, жалкоолук уят.

Кедейликтен киши өлбөйт, жан кыйналат
дебесе.

Кедеймин деп кысынба өнөрүң болсо колунда.
Кедери тартуу башка келген бакытты кетирет.
Кежир адатын койбойт, ачкөз дүйнөгө тойбойт.
Кежир башка келген бактыны кетирет.
Кежир жек көрүнөт, элпек эп көрүнөт.
Кезеги келгенде айтпасан, кептин атасы өлөт.
Кезеги келсе – кетмен чап, оролу келсе – орок

ор.

Кезегинде кечирген – кендик.

Кезенген жоодон кайтпас, чечинген суудан
кайтпас.

Кези келсе кетмен чап, кайрылбаган – кайрыл-
сын, ийилбеген – ийилсин.

Кейибейм десең – кебине сак бол.

Кейисе жаның чыдагын, кечирээк бер деп өлүмдү.
Кейүү бар – кер тартуу жок (кээде кектөө жок).

Кекечтин тилин энеси билет.

Кекилик өз атын өзү чакырат.

Кекиртектен өткөндүн баары тамак.

Кектүү адамга чеки сүйлөбө, эстүү адамга эки
сүйлөбө.

Кекчил болбо, кечиримдүү бол.

Кекчил болбой (же болбо), эпчил бол.

Кекчилдин сөзү кээ болот.

Кекээрден кудай безиптир.

Келбети келгенден кеңеш сура.

Келген – байлык, кеткен – кедейлик.

Келген – дөөлөт, кеткен – мээнет (же келген-байлык, кеткен – кедейлик).

Келгенче конок (мейман) уялат, келгенден кийин үй ээси уялат.

Келер (же келген) сөздү келин айтат.

Келечекти гүлдөтүүчү жалгыз гана эмгек, өмүргө сараң карап, натыйжага шашуу керек.

Келжиректи андыбай, кемеңгерди анды.

Келин жаман эмес, келген жери жаман.

Келин келет, кыз чыгат.

Келинди келгенде көр, же тезек терип жүргөндө көр.

Келинди келгенде көр, кемпирди өлгөндө көр.

Келиндин бетин ким мурун ачса, ошол ысык көрүнөт.

Келиндин жаман болгону – кереги тийбес ташка тең, уулдун жаман болгону – апиyim ичкен сартка тең.

Келиндүү болсоң кекээр сүйлөбө.

Келини жакшы үйдүн керегеси алтын.

Келиш – коноктун иши, кетириш – кожоюндун иши.

Келиш-кетиш туугандыктын белгиси, уруш-кериш – душмандыктын белгиси.

Келме кезек – терме тезек.

Келмек – көңүл, кетмек – уруксат.

Келмек сизден, кетмек бизден.

Келтирбей жоодон сактаса, элдин көркү баатырда.

Кембагал байдан кем эмес, бар айыбы малы жок.

Кембагал болсоң көчүп көр.

Кембагал талкан тапса шамал учуруптур.

Кембагалды төө үстүнөн ит кабат.

Кеме курган, өтүк ултарганга таң калыптыр.

Кемеге түшкөндөрдүн (же мингендердин) жаны бирге (же тилеги бир).

Кемер өзүн жар ойлойт, акмак өзүн эр ойлойт.

Кемибейм деген кандын бир татым тузу кемиптир.

Кемигинде да бар, керкисинде да бар.

Кемин кийгенден түңүлбө, кементай кийгенден түңүл.

Кемпирге – чал, келинге-күйөө, кызга – бозой.

Кемчили жок жан болбойт, кемтиги жок хан болбойт.

Кемчилиги көп адамдын кемсинтээри көп болот.

Кемчилигин моюнга албаган, келечегин оюна албайт.

Кемчилик – менден, кечирмек – сенден.

Кемчиликсиз киши болбойт.

Кемчиликти айтпасак кесепети уланат.

Кемчиликти бетке айткандын айбы жок.

Кен асылы – жерде, сөз асылы – элде.

Кен байлыгы – кең байлык.

Кенди чыккан жеринен каз.

Кең болсоң кем болбойсуң.

Кең бычкан кийим жыртылбас.

Кең жер – улуу, кичүүгө тең жер.

Кең кеңешип жыртылат, тар тартышып жыртылат.

Кең пейилдин ичинде кени болот, тар пейилдин ичинде ташы болот.

Кең пейилдүү жигиттер, сары өзөн көркөм жайыктай.

Кең пейилдүү кемибейт, тар пейилдүү жарыбайт.

Кең тон жыртылбас, кеңешкен иш бузулбас.

Кеңге – кең дүйнө, тарга – тар дүйнө.

Кеңеш сурасаң билимдүү адамдан сура.

Кеңешип иш кылган адам жаңылбайт.

Кеңешип кескен бармак оорубайт.

Кеңешкенге кең дүйнө, талашканга тар дүйнө.

Кеңешти акылдуудан сура.

Кеңештүү жерде кемтик жок, кеңешсиз жерде теңдик жок.

Кеңешчил киши бузулбайт.
Кеңешчин болбосо, кабырган менен кеңеш.
Кеңешчүү болсоң ыраак бар.
Кеңири буюмдан келки калат.
Кеңчилик болбой, теңчилик болбойт.
Кеп баштаса, кеп чыгат.
Кеп билген адам – көп билген адам.
Кеп бир, кулак эки.
Кеп жакшысын кулак билет, кыз жакшысын
ынак билет.
Кеп кезеги келгенде айтпаса атасы өлөт.
Кеп көтөрбөй жакшы болбойт, тер көтөрбөй кү-
лүк болбойт.
Кеп кутулбайт чеченден, мээнет кетпейт бе-
челден.
Кеп кыйшыгын (же кыйыгын) жүйөчү билет,
ичер ашты ээси билет.
Кеп кылаарда алды-артынды ойлон.
Кеп чынынан бузулбайт.
Кеп элде эмес, эл башкарган бекте.
Кепил болгуча, кемин кий.
Кепилдин кепини күйөт, кээ бирөө ошону сүйөт.
Кепке белгилүүнү келиштирип айтуу кыйын.
Кепке кемтик болгончо, кеп билгенди ала жүр!
Кепке кемтик, сөзгө сөлтүк.
Кептен улам кеп чыгат, кементайдан жүн чыгат.
Кепти кез келгенде айтпасаң, кептин атасы өлөт.
Кепти коюп кеңешке кел.
Кепти көп тыңшаган чечен болот, сөз укпаган
бечел болот.
Кепти кызыганда, темирди ысыганда.
Кепти укканга айт, сууну сиңген жерге төк.
Кепти чорт айкандан алыстаба.
Кептин көркү макалда, ээктин көркү сакалда.
Кербен жүрө берет, ит үрө берет.

Керегеде кулак бар, кеп айтам десең (же кене-шээр болсон) ыраак бар.

Керегем сага айтам, келиним сен ук, уугум сага айтам, уулум сен ук.

Керегеси кердеп турат, ыңырчагы ырдап турат.

Кереги тийсе – тереги жыгылат.

Керексиз буюмдун ээси болбойт.

Керексиз кептин кечиккени жакшы.

Керектүү сөздү кечке айтса да көптүк кылбайт.

Керектүү таштын оордугу жок.

Кери кеткендин сакалы кекиртегине бүтөт.

Кериден ташты көтөргөн, кетет кайран балбан кез.

Кериш – келген бакты кетирээр.

Керишпес келин, урушпас уул болбойт.

Керкини кессең (бузсаң) кетмен болбойт, чым-чык семирип батманга толбойт.

Керкисинде да бар, кемигинде да бар.

Кермекашты (кээде алма этекти) алам деп, чалма этектен айрылдым.

Керооз сөздө кырсык көп.

Керсейген жетекчиге калсаң учурап, келменди оозуңан учурат.

Кесел батмандап кирип, мыскалдап чыгат.

Кеселди жашырса, өлүм ашкерелейт.

Кесибим – ырыс, кешигим.

Кесип алса кан чыкпас.

Кесип тандаганың – өргө кадам таштаганың.

Кесиптин жаман-жакшысы жок, туура тандасан, көңүлүң ток.

Кесиптин кеңешкени – аракет, эмгектин жек көргөнү – «балакет».

Кесирдүү башка келген бактыны кетирет.

Кесирдүү ооздон, кесепеттүү сөз чыгат.

Кесирдүүдөн кез бою кач, жалакордон жаа бою кач.

Кесирдүүдөн келте оорудай сөз чыгат.

Кесирдүүнү мактасан, кекээри күчөйт.

Кесирлүү ооздон кесепеттүү сөз чыгат.

Кескен бычак сөөккө токтойт, кесирлүү сөз жүрөккө токтойт.

Кескен жерден кан чыкпаган (же кесип алса кан чыкпаган) саран.

Кетенчиктеп артынан бөксөргөн кайра толбойт.

Кетенчиктеп отуруп да, чокуга чыгууга болот.

Кетилген болот жетилет, күйүттүү кабак ачылат.

Кеткен намыс кимдики да, келген намыс кимдики?!

Кеткенге кейиген менен айла жок, өлгөнгө өкүргөн менен пайда жок.

Кеткени болот келгендин.

Кетмен менен иштебей, нанды кайдан табасың.

Кетмен чапкан нанын жейт, ууру кылган жанын жейт.

Кетмен чапмак – алмак, салмак, кош айдамак – бармак, келмек.

Кетмен чапмай дан кайда, эбин таппай мал кайда.

Кетсе дөөлөт башыңдан – келмеги кыйын ал кайтып, келе десе бересең – кемитет жанды саргартып.

Кечиккен соң, шашканыңдан не пайда.

Кечиксең да кемчилигинди сезгениң – өзүнө өзүн тарбия бергениң.

Кечинде жатып ойлон, эртең менен туруп сүйлө.

Кечинде күн кызарып батса, келиниң эркек төрөгөндөй сүйүн; эртең менен күн кызарып чыкса, элиңе жоо тийгендей күйүн.

Кечки ашка караба, эртең мененки ашты таштаба.

Кечүүсү болбой суу болбойт, ашуусу болбой тоо болбойт.

Кечүүсү жок өзөн болбойт, өлбөй турган көзөл болбойт.

Кечээ көргөн бүгүн жок, ушундай экен дүйнө шок.
Кечээ көрсөм жарды элең, бүгүн кайдан байыдың?

Кечээгиндин кээсин чыгар.

Кечээки күндүн алысы жок, эртеңки күндүн жакыны жок.

Кийиз – созулат, кичине – чоңоёт.

Кийиз кимдики болсо, билек ошонуку.

Кийиз сатсаң айлыңа (же коңшуңа) сат, бир этегин жамыңа жат.

Кийиз чоюлат, кичине чоңоет.

Кийик кырга жашынып, кутула албайт мергенден.

Кийиктин жүргөн тоосу (кээде түнөгү) бийик болсо, көзү кызыл болот.

Кийим менен мактанбай, билим менен мактан.

Кийимдин жакшысы кир көтөрүмдүү, кишинин жакшысы сөз көтөрүмдүү.

Кийимдин жаңысы, достун эскиси жакшы.

Кийинки бушман өзүнө душман.

Ким жойпуланса, ал душман.

Ким ишенсе ушакка, өзү түшөт тузакка.

Ким көп окуса, ал көптү билет.

Кимди кор тутсаң ошого зар болосуң.

Кимдин башы сулуу десе, таш бака башын көтөрөт имиш.

Кимдин жерин жердесең, ошонун ырын ырда.

Кимдин сараң экенин кайырчы билет.

Кирбей туруп, чыгаарыңды ойло.

Кирген киреше, чыккан чыгаша.

Киргил суу башынан тунат.

Киргиче конок уялат, киргенден кийин үй ээси уялат.

Кирерге (же кирейин десе) жер катуу, кыярга жан татуу.

Киреше – тоскон суудай, чыгаша – аккан суудай.

Киреше керек, бирок абийир кирешеден кым-бат.

Кирпиги кирдеп турган элде эмне айып.

Кирсиз жүрсөн, оорусуз болорсун.

Китеп – адамзатка орток казына.

Китеп – билим ачкычы.

Китеп – билим булагы, билим – өмүр чырагы.

Китепсиз дүйнө – жапайылардын дүйнөсү.

Китептен тамга издебе, ой изде.

Кичик чоноёт, кийиз созулат.

Кичине жалаадан чоң балаа чыгат.

Кичине жалкоолук, чоң жалкоолукка жеткирет.

Кичине жоолук токуса – уздун чери жазылат.

Кичине төөнүн жүгү билинбейт.

Кичинеге чоңсунба, асманда айга кол сунба.

Кичинекей таш да килейген башты жарат.

Кичинекей учкун, чоң токойду тыйпыл кылат.

Кичиненден албаң болсон, чонойгондо далбаң болосун.

Кичипейил болгондон кичирейип кетпейсин, эр көкүрөк болсон да улуулука жетпейсин.

Кичипейилдик – айкөлдүктүн белгиси.

Кичипейилдүүлүктөн кичирбейсин.

Кичүү болгуча иттин күчүгү бол.

Кичүү болсон сылык бол, улуу болсон жатык бол.

Кичүүнү сыйлабаган, улууну урматтабайт.

Кичүүсүндө салам жок, улуусунда алик жок.

Киш жакалуу бий экен, кылыгын көрсөн ит экен.

Киши акылы – кишен, өз акылың – өзүң менен тамыр (же өз акылыңа ишен).

Киши аласы ичинде, аны сыртынан билиш кыйын.

Киши аты терчил, киши кийими кирчил.

Киши болор кишинин киши менен иши бар, киши болбос кишинин киши менен неси бар.

Киши дүйнөгө түркүк болбойт.

Киши өз атын кишилиги менен бийиктетет.

Киши жаманга бат ыңгайлашат.

Киши жаманы кирип чыкканча билинет, өз жамандыгын өлгөнчө билбейт.

Киши кайгысы этекте, өз кайгысы жүрөктө.

Киши кишинин баркын көбүнчө айрыларда билет.

Киши оюн тагдыр жөнгө салат.

Киши өзү тойсо да, көзү тойбойт.

Киши өлөт, жакшылыгы калат.

Киши семирген сайын зулум болот.

Киши сүйлөшкөнчө, жылкы кишинешкенче.

Киши сыры анын иштеген ишинен билинет.

Киши уулу эсиргенде, анын арты кырсык алып келет.

Киши эмес киши сөз эмес сөздү сүйлөйт.

Кишиге киши тең эмес, чийкиге бышык тең эмес.

Кишиге көр казсаң, кең каз.

Кишиге кылсаң жамандык, өзүнө жоктур амандык.

Кишиге ор казсаң тайыз каз, өзүң ыргып чыгарга.

Кишинеген айгырдын үйрүн көр, чиренген жигиттин үйүн көр.

Кишини ичинен бил, ичинен биле албасаң ишинен бил.

Кишини киши аксатат.

Кишинин аты терчил.

Кишинин жумшагын киши жейт, жыгачтын жумшагын курт жейт.

Кишинин ким экени калк башына кайгы түшкөндө (алаамат келгенде) билинет.

Кишинин ким экени кирип чыкканча.

Кишинин кишиси бар, бышуунун чийкиси бар.

Кишинин кулагын кезсең, бирөөгө кийиз кескенче көрүнбөйт.

Кишинин өз майы өзүнө эм.

Кишинин өзү тойсо да, көзү тойбойт.
Кишинин өзүнө караба, сөзүнө кара.
Кишинин тону кирчил, кишинин аты терчил.
Кишинин шайтаны киши.
Коён – коңулчул, теке – тоочул.
Коён жүрөк коркок, корс эткен чоркок.
Коён көлөкөсүнөн коркот.
Коёндон корккон аюуга жолугат.
Коёнду жатагына чейин билет.
Коёнду камыш өлтүрөт, эрди намыс өлтүрөт.
Коёнду кубалай берсе, баатыр боло баштайт.
Коёндун кош кабыргасын барда аяйынбы, жок-
то аяйынбы.
Коёндун териси деле бир күн (кээде бир жыл)
чарыкка чыдаптыр.
Коёнчо жүз жыл жашаганча, жолборсчо бир жыл
жаша.
Кожо болуу кырк жылда, пенде болуу бир күндө.
Кожонун бергенин коюнга сал.
Кожонун ичинде кожосу бар, кээ кожонун үйүндө
молдосу бар.
Кожонун курсагы ток, кулу менен иши жок.
Кожонун өзү тойсо да, көзү тойбойт.
Кожосу колго түшсө, кошоматчы кайда барат.
Кожоюн – коноктун малайы.
Кожоюн корк этет, малайдын жүрөгү болк этет.
Козголбой жатып өлгөнчө, козголуп жатып өл.
Козусунда сүткө тойбогон, токтусунда да түрт-
көнүн (унчулугун) койбойт.
Кой аксак-тескеги менен мин.
Кой арыгын билгиң келсе, анын жүнүн кырк.
Кой баккан конок күтөт.
Кой баласы неге жаралган – курмандыкка жа-
ралган, эркек бала неге төрөлгөн – намыс үчүн тө-
рөлгөн.
Кой берекеси жүнүндө, адам берекеси үйүндө.
Кой жаныбардын пири бар, дөбө-дөбө жүнү бар.

Кой жеген бөрү коңулда, койчусу калды куу-
ганга.

Кой жоргонун багын чоң жорго байлайт.

Кой каргышы бөрүгө жетпейт.

Кой көтөрөт өлүмдү, журт көтөрөт көңүлдү.

Кой оозунан чөп албаган момун.

Кой өрүшү короодон.

Кой семизи – койчудан.

Кой сойгонун бийге окшойт, коркойгонун кимге
окшойт?

Кой уурдаган, төө уурдайт.

Кой үстүнө торгой жумурткалаган заман.

Кой чөптөн баштайт, карышкыр эттен баштайт.

«Кой» деген кожосу, «ай» деген ажосу жок.

Койду ала кыркса, жүндүн берекеси болбойт.

Койду серке баштайт, оюнду эрке баштайт.

Койдун койдон неси артык – кол башындай эти
артык, эрдин эрден неси артык – эптүү айткан сөзү
артык.

Койдун сүтү коргошун.

Койлуу катын куйрук жейт, эрдүү катын таяк
жейт.

Койнуңан төгүлсө кончуна.

Койчунун кызы кой келгенде иш кылат.

Койчунун таягынан, келиндин аягынан.

Койчусу көп болсо кой арам өлөт.

Кокуй коңшудан качып кутул.

Кокуйдун кошкон кошогу, наалаттын салган
төшөгү.

Кол баштагандан сөз баштаган кыйын.

Кол башчы коркок менен кенешпейт.

Кол жарасы кетет, төл жарасы кетпейт.

Кол жетпеген өрүк ачуу болот.

Кол ийрисине тартат.

Кол иштесе жүрөк сүйүнөт.

Кол кудайдын мөөрү.

Кол сынса – жең ичинде, баш жарылса – бөрк алдында.

Колго тийбей сүйүнбө.

Колго тийген (кээде түшкөн) коенду, коё берген оңорбу.

Колго тийген олжону кайра берген болобу.

Колго түшкөн баатырдын башын чабыш – кан-кордук.

Колдо бар алтындын баркы жок.

Колдо барга топук кыл, улам жакшы жашоого умтул.

Колдо жоктун кордугу чон,

Колдон келбеген ишке чарпылууга болбойт.

Колдон келбеске асылып, жетпести кууган менен да болбойт.

Колдон мал, аяктан аш кетсе – өлүм.

Колдон намысты кетиргенче, канжыгадан баш бериш керек.

Колдошконду кудаы колдойт.

Колдошуп көтөргөн жүк жеңил болот.

Колдо жоктун айынан колтойгон уулум бой жүрөт.

Колдун кири жууса кетет, көңүлдүн кири жууса да кетпейт (кээде айтса кетет).

Коломтону кошо келсе жер болот, алачыкты кошо келсе айыл болот, айылды кошо келсе калдайган калың эл болот.

Колтугуна суу бүркүү.

Колу ачыктын жолу ачык.

Колу байлангандын тили байланбайт.

Колу билген кор болбойт.

Колу жок – кор, буту жок – зар.

Колу жокко найзанын кереги не.

Колу кыймылдабагандын, оозу да кыймылдабайт.

Колу кысканын тону кыска.

Колу менен берип, аягы менен суу болот.

Колу менен жасаган мойну менен тартат.

Колу менен иштебеген оозу менен орок орот.

Колу устанын сөзү нуска.

Колунан иш, тилинен сөз качып кутулбайт.

Колунан кара таш келбейт, элдин баарын мен билем дейт.

Колунда бийлик болгон соң, кереги жок акылдын.

Колунда жок – комсок, койнунда жок – эрсээк.

Колунда иши бардын кайырмагы сууда.

Колунда тоочу (же талканы) бар бала сүйгүнчүктүү.

Колуң жетпесе, колтугунду созбо.

Колуң көтөрбөс чокморду белиңе байла.

Колуң менен иштебей, оозуң менен орок орбо.

Колуң менен кылсаң мойнуң менен көтөрөрсүң (же тартарсың).

Колунда болсо жакын көп.

Колунда болсо жалайсың, коңшулаш болсо карайсың.

Колунда малың бар болсо, бүрдөп турган терексин, колунда малың жок болсо, үрүп турган серексин.

Колундан келбес жумушту оюң менен бүтүрбө, алыстан келээр коноктун кабарын укпай күтүнбө.

Колундан келип турганда бөйпөңдөп, бак тайган күнү баса берген киши дос болбойт.

Комуз сынды – ыр жок, көңүл сынды – сыр жок.

Комузчу комузчуну көрсө, колу калтарыйт.

Конгон жерге коргон сал, түнөгөн жерге түркүк как.

Коно жатпай кепке тойбойт, сөөк мүлжүбөй этке тойбойт.

Коногу күчтүү болсо, кожосун бийлейт.

Коногу пейил күтсө, үй ээси капа болот.

Коногум өз үйүндү ойлой отур.

Конок – болжолсуз, өлүм – сураксыз.

Конок (мейман) кирсе эшиктен, ырыскы кирет тешиктен.

Конок «тойбодум» дебейт, «сойбоду» дейт.

Конок аз отуруп, көп сындайт.

Конок айтып келбейт, өлүм кам жедирбейт.

Конок бар жерде береке бар.

Конок болсоң сылык бол.

Конок бышты десе, алабакандагы эт бышат.

Конок деген койдон жоош, козу сойсо жей берет.

Конок каадасы кылгыла.

Конок конбой кетпейт, чакырып кондурганга жетпейт.

Конок конгон жеринде оор, таш түшкөн жеринде оор.

Конок конокту сүйбөйт, үй ээси баарын да сүйбөйт.

Конок менен анын ырыскысы кошо келет.

Конок тандап конот, ууру жашынып уурдайт.

Конокко аш кой, эки колун бош кой.

Конокко жатып жаздык, ийилип төшөк боло көр.

Конокко колунда барынды бер.

Коноктон коруганың кокуйга жем.

Конокту аткар, балаадан (же башынды) куткар.

Конокту конок сүйбөйт.

Коноктун атасын эт өлтүрүптүр, чечектин атасын бит өлтүрүптүр.

Коноктун да өз ырыскысы бар.

Коноорундан мурда конушунду камда.

Конуш акысын төө кайтарат.

Конуш алгыча, өрүш ал (же коншу ал).

Конуш тандаба, коншу танда.

Коншу болсоң жөлөк бол, болбосоң бөлөк бол.

Коншу жакшы болсо, сокур кыз эр табат.

Коншулаш киши короолош.

Коншулуктун белгиси – алыш-бериш, досчулук-
тун белгиси – барыш-келиш.

Коншунун азары болсо да, безери болбойт.

Коншунун ити коншуну тиштебейт.

Коншунун конуругу катуу угулат.

Коншун коркок болсо, өзүндү үркүтүп өлтүрөт.

Коншунду ууру тутпа, корооно сак бол.

Коншусу жаман үйүн сатат.

Коогалуу күн кезек күттүрбөйт.

Коон үзгөндө жолдош элек, бозо сүзгөндө унут-
кансынбы.

Коргону бөлөк көктөлбөйт, көңүлү бөлөк эптел-
бөйт.

Кордук – оору, мундук – өлүм, зардык – жокчу-
лук.

Кордук бар жерде зордук бар.

Кордук өмүрдөн эрдик өлүм артык.

Кордуксуз өмүрдүн кызыгы жок.

Корккон көлөкөсүнөн да коркот.

Коркконго бир ок да көп, баатырга жүз ок да аз.

Коркконго дабыштын баары жоо.

Коркконго кош көрүнөт, кошогу менен беш
көрүнөт.

Корккондон баатыр болот.

Корккондон жүрөк айрылбайт, кубангандан маң-
дай жарылбайт.

Корккондун көзү чоң, акмактын сөзү чоң.

Коркок жанын сактайт, чоркок малын бакпайт.

Коркок иттин капканынан үргөнү катуу.

Коркок кандын башында туулга турбас.

Коркок көзгө кыпын үйүр.

Коркок мактанса – колдон өлөт.

Коркок миң өлөт, баатыр бир өлөт.

Коркок чындап корксо, өз кулагынан өзү кор-
кот имиш.

Коркокко кой башы кош көрүнөт.

Коркокко кырга чыккан жалгыз тал жоо көрүнөт.

Коркокту өлүм өзү издеп табат.

Коркокту туйбас ит кабат, чоркокту үйдө иш кабат.

Коркокту үч жолу коркутсан, баатыр болот.

Коркоктук кесет өмүрдү, курч балта кесет темирди.

Коркоктун асылы болгончо, баатырдын жесири бол.

Коркоктун баары корунчаак.

Коркоктун барынан жогу.

Коркоктун иши так болот.

Коркпогондон корк, уялбагандан уял.

Корксо да кой өлөт, коркпосо да кой өлөт.

Коркунучтан келе элегинде корк.

Короодо малы бардын колунда күчү бар.

Корооно сак бол, коңшунду ууру тутпа.

Коросон бычак кол кесет.

Кортук кочкор төл бузат, куйту киши эл бузат.

Коруку коон түгөтөт.

Котур – колдон, жоор – жондон.

Котур ташы койнунда.

Котур төө чычырканакка сүйкөнсө кычуусу канат.

Кочкор болор козунун мандай жагы дөң болот.

Кош кылыч кынга сыйбайт.

Кошконго үйүр эмес, сүйгөнгө үйүр.

Кошомат айтып колтукка кирбе, өзүңчө баатыр болбогун үйдө.

Кошомат кой сойдурат же кошоматка кой соет.

Кошоматчыга кой сойдурба.

Кошуна болсоң – жөлөк бол, болбосоң – бөлөк бол.

Кошуна кошунанын күзгүсү.

Кошчунун жаны жаанда тынат, койчунун жаны өлгөндө тынат.

Кою барга сарт келди, кою жокко дарт келди.

Кою бирге короолош, эгиндери ороолош.

Кою көптүн ою көп.

Коюн алдырган короосуна сак болот (же короо-
сун бекитти).

Коюндан төгүлсө кончко.

Көбүк карда түлкү ойнойт, көңүл ачса – күлкү
ойнойт.

Көбүнө шүгүр, азына канаат кыл.

Көбүрөөк билгиң келсе аз укта.

Көгөндү бий койсо, көзүндү оюп жейт.

Көгөрө жортсон, кызара бөртөсүн.

Көгүчкөн атса мергенсийт, көк байтал минсе
эрдемсийт.

Көз – коркок, кол – баатыр.

Көз – чырдын уясы, көңүл – сырдын уясы.

Көз байлыкты издейт, көңүл чындыкты издейт.

Көз жалтанган зор ишти кол бүтүрөт.

Көз жетпеген жерге сөз жетет.

Көз карыса да, көөдөн карыбайт.

Көз көрбөгөндү көңүл билет.

Көз көрбөсө, жүрөк сүйбөйт.

Көз көргөнгө, кулак укканга тойбойт.

Көз көргөндү көңүл тилейт.

Көз көрсө көңүл айныйт.

Көз көрүп кызыкканды кол баса албайт.

Көз менен көргөн чын, кулак менен уккан күмөн.

Көз сокурун дарыласа болот, көңүл сокурун да-
рылап болбойт.

Көз тойсо көңүл тоёт.

Көз түшкөн гүлдү кол үзөт.

Көз учу менен көздөбө, зыяны болот көзүнө.

Көзгө айтылган ак сөздү көмө чаппа.

Көзгө чөп салган душмандыктын белгиси.

Көздөн алыс, көңүлдөн булас.

Көздөн кетет, жүрөктөн кетпейт.

Көздөн көңүл көрөгөч.

Көздөп аткан ок таамай, орундуу айтылган сөз таамай.

Көздүн карегиндей сакта.

Көздүн көргөнүнөн, кулактын укканы көп.

Көздүн курчу болот, сөздүн мурчу болот.

Көздүн сокурунан, көкүрөктүн сокуру жаман.

Көздүү ийне жерде калбайт.

Көзсүз күнүң өтөөр, элсиз күнүң өтпөс.

Көзү ачык көптү көрөт.

Көзү бозоргон там сүзөт.

Көзү жамандын өзү жаман.

Көзү жок көгөөн, башы жок балапан.

Көзү жокко көргөзсө да билбейт.

Көзү жоктун өзү жок.

Көзү жоктун тенири бар.

Көзү сокурга жолуксаң – жолук, көкүрөгү сокурга жолукпа.

Көзүм барда «дурус» деген сөз укпай, көзүм жокто «сонунду» не кылам.

Көзүмдү ачып көргөнүм, оозумду ачып өпкөнүм.

Көзүң барда көйкөлөт, көзүң жокто сөйкөнөт,

Көзүңдөн оюң алыс көрүнөт.

Көзүңдү ачканга көр казба.

Көзүнө чөп салган душмандыктын белгиси.

Көйнөгү башканын көөнү башка, чапаны башканын санаасы башка.

Көйнөгү кирдин көөнү кир.

Көйнөгү көөлүүнүн тамагы майлуу.

Көйнөгү экөө болсо, көңүлү төртөө.

Көйнөк берсең бу жайда, көлөкө болот ти жайда.

Көйнөктүн кири жууса кетет, көңүлдүн кири айтса (канткенде) кетет.

Көйрөк ат минсе чабат.

Көйрөң үшүбөсө да, калтырайт.

Көк байтал минген сергексийт, көгүчкөн аткан мергенсийт.

Көк жал сөзү митедей,
Көкжал адамга көшөкөрлүк жарашпайт.
Көкөлөй учат көк кытан, дүнүйө жалган бир ту-
там.

Көкөтөйдүн ашы – көп жаңжалдын башы.

Көктө баратсаң жерди ойло.

Көктө булут болбосо, көнөктөп жамгыр жаабас,
көңүлгө кайгы толбосо, көлкүлдөп көздөн жаш ак-
пас.

Көктө жарык жылдыз көп, кара сууда кундуз
көп.

Көктөгөн жетилет да, жетилген кетилет.

Көктөн тилегеним жерден табылды.

Көкүрөгү сокур менен алгыча, көзү сокур менен
алсын.

Көкүрөгү туйбаса, көз көргөндөн не пайда?

Көкүрөк чечен болсо, көзү көрүп не кылат.

Көкүрөктө болбосо көк ийне бакыр (байкуш) ка-
нетсин, көптөгөн иттер бириксе көр (сокур) ит ба-
кыр (байкуш) канетсин.

Көл канча терең болсо да – түбү бар, тоо канча
бийик болсо да – төбөсү бар.

Көл таянычы – жер, көсөм таянычы – эл.

Көл толгондо чайпалат.

Көл толкуса көл болот, көл толкуса сел болот.

Көл чайпалса көбүгү бетине чыгат, эл чайпалса
тентеги четине чыгат.

Көлгө кушун түшпөсүн, жаманга ишин түшпөсүн.

Көлдү көрбөгөн көлчүккө таңыркайт.

Көлөкөгө карап тон бычпайт.

Көлөкөдө жаткан ит, күндү көрүп үрөт.

Көлөкөдөгү көк күчүк арабаны мен сүйрөп бара-
там дейт.

Көлөкөндү кууба, жел менен жарышпа.

Көлтөйгөн лөк – көгөргөн (түпсүз) көлдөй көк
болот.

Көлүгүнө жараша – жүгү.

Көлүнөн безген каз оңбос, элинен безген эр оңбос.
Көлчүк өзүн көл ойлойт.
Көмүр өчүрүп көө болгон, бир токойго ээ болот.
Көмүрчүгө темирчи үйүр.
Көмүскө достон, көрүнөө душман артык.
Көнбөгөн жер – көрүстөн, көнгөн жер кемби бейиштен.

Көнбөгөн бейишинен көнгөн тозогум артык.
Көңүл – сөздүн сандыгы.
Көңүл ишине сот жок.
Көңүл каалабаса, себеп көп.
Көңүл калган адамдын көлөкөсү да сүйкүмсүз.
Көңүл картабайт, көз картаят.
Көңүл карыбаса, пейил тарыбайт.
Көңүл кең болсо, үйүң да кең, көңүл тар болсо, аалам да тар.

Көңүл кири айтса кетет, көйнөк кири жууса кетет.

Көңүл кылсаң бир ишке, көктөгүнү аласың.
Көңүл ооруткан наадандык, көңүл көтөргөн адамдык.

Көңүл черин сөз жазат.
Көңүл ынагы көздөн билинет.
Көңүлдөгү дат – өмүрдөгү дат.
Көңүлдөгү сырды көз билдирет.
Көңүлдүн калганы – өмүрдүн арманы.
Көңүлдүн ээси кудай, үмүттүн ээси убай.
Көңүлдүү коңшуга ызалуу сөз айтпа.
Көңүл картабайт, көз картаят.
Көңүлсүз көздөн жаш чыкпайт.
Көңүлү бузук башкалардан айып издейт.
Көңүлү куунактын өмүрү узак.
Көңүлү тар көп элден көңүлгө толоор эр чыкпас.
Көңүлү түшкөн көзүн албайт.
Көңүлү тынар көп элдин, көзгө толор эр чыкса.
Көңүлүм келсе көлдөймүн, көңүлүм келбесе чөлдөймүн.

Көнүлүнө жакканды дүлөй да угат.

Көнүлүң кош болсо, ичкениң ирим, жегениң
желим.

Көнүлүң менде болсо өмүрүм сенде болор.

Көөдөн болбосо, көз тамдын тешиги.

Көөдөнү жукадан, чөнтөгү жука артык.

Көөн ооруткан дос болбойт, ич ооруткан аш бол-
бойт.

Көөрүктүн оту тутанбайт туш тушунан жел
чыкса.

Көп – коркутат, терең – батырат.

Көп – мазар, көптөн качкан – азар.

Көп адашпайт, көлөкө карматпайт.

Көп акмактын агасы болгончо, бир акылман-
дын иниси бол.

Көп акча көздү көр кылат.

Көп алгың келсе көп иште.

Көп алгың келсе түшүмдү, сугатка чыгар күчүндү.

Көп аткандан мерген болбойт, көп сүйлөгөндөн
чечен болбойт.

Көп баатырдан жоо кетет, көп чеченден доо ке-
тет.

Көп байкаган көсөм, сөз байкаган чечен.

Көп бар жерде сын бар, сын бар жерде чын бар.

Көп баскан аяк чок (бок) басат.

Көп бергенден аз берген, кечиктирбей бат бер-
ген (артык).

Көп бергенден тез берген артык.

Көп бергендин көөнү билет, аз бергендин пейли
билет.

Көп берекетке көп аракет керек.

Көп бил – аз сүйлө.

Көп билген аз сүйлөйт, аз билген көп сүйлөйт.

Көп билген нуска болот, көп иштеген уста бо-
лот.

Көп билсең да, көптөн артык билбейсиң.

Көп бириксе көл болот, көл каптаса сел болот.

Көп бириксе токчулук.
Көп дабыш кошулса, бир дабышты жок кылат.
Көп душманың болсо, көз ирмебес эр болгун.
Көп жашаган билбейт, көптү көргөн билет.
Көп жашаган куу (дөө карт) түлкү капканга түшпөй койчу эмес.
Көп жашаган не билет, көптү көргөн шо билет.
Көп жашагандан сураба, көптү көргөндөн сура.
Көп жойлогон түлкү ачтан өлөт.
Көп жылкынын ичинде жетим кулун билинбейт.
Көп издесең табасың, көп сурасаң аласың.
Көп ичкендин көөнү билет, аз ичкендин пейли билет.
Көп каз башсыз учпайт.
Көп кайгырган дартка чалдыгат.
Көп карынын ичинде бир бала болсо, даана болот, көп баланын ичинде бир кары болсо, бала болот.
Көп көлдөтөт, аз чөлдөтөт.
Көп көргөн – нуска, көп иштеген – уста.
Көп көчүрүлгөн дарак бүрдөбөйт.
Көп кызыккан адам көптү билет.
Көп кыйкыргандан коркпо, унчукпай тургандан корк.
Көп менен көргөн – улуу той.
Көп менен көргөнгө кабак салбай, кайрат кыл.
Көп ойлогон табаар, көп үйлөгөн жагаар.
Көп ойлоп, жакшы сүйлө – нуска болсун, сураса жообуң дагы кыска болсун.
Көп окуган көптү билет.
Көп окуган озот, көп ойногон тозот.
Көп ооруган эмчи болот, көп кескен уста болот.
Көп сөз – чөп (боқ) сөз.
Көп сөз -көмүр, аз сөз – алтын.
Көп сөз эшекке жүк.
Көп суур ийин казбайт, ийин казса терең казбайт.

Көп сүйлөгөн бакыл бий, төп сүйлөгөн адыл бий.
Көп сүйлөгөн жигиттин бир ажалы көптөн.
Көп сүйлөгөн көпкөндөр, өз абийрин төккөндөр.
Көп сүйлөгөн мангилер, көзгө кирген тикендей.
Көп тамчыдан көл болот.
Көп төксөн кыкты, түшүм болот мыкты.
Көп тыңдаган аз сүйлөйт.
Көп тыңша, аз сүйлө.
Көп уктаган көптөн куру калат.
Көп үйлөсө жел болот, көп ыйласа сел болот.
Көп чогулса калмак каны – Ажаанды кармайт.
Көп ыйлаактын көзү жаман, көп сүйлөөктүн сөзү
жаман.

Көпкө аз түтпөйт.

Көпкө белгилүүнү келиштирип айтуу кыйын.

Көпкө кубанба, азга ыйлаба.

Көпкө сугун арткан аздан куру калат.

Көпкө ыраазы болбогон, азга умтулуп зар бо-
лот.

Көпкөн жигит (же киши) басыгынан байкалат.

Көпкөн жигит көп сүйлөйт, чечен (эстүү) жигит
төп сүйлөйт.

Көпкөн, көпкөндүн өлүмү (же жазасы) көптөн.

Көпсөң – жарыласың, толсоң – төгүлөсүң.

Көпсүнгөн жоону кыйын дебе, кайрат кылсаң
жыгасың.

Көптөн качкан көмүүсүз калат.

Көптөн коён качып кутулбайт.

Көптөн көп акыл чыгат.

Көптөн үмтөткөн аздан куру калат.

Көптү азайтмак оной, азды көбөйтмөк кыйын.

Көптү жамандаган көмүүсүз калат.

Көптү көрбөй көсөм болбос, көп сүйлөбөй чечен
болбос.

Көптүн бозу күбөлүү да дубалуу.

Көптүн көзү көрөгөч, колу берешен.

Көптүн көөнүн эриткен көрөңгөлүү сөз болот.

Көптүн пикири көрөгөчтүн өзү.
Көптүн тилеги – көл.
Көпүрө көптү көтөрөт, көңүлдү кеп көтөрөт.
Көпүрө салсаң эки жагынан башта.
Көпчүл болсоң – өсөсүң, кекчил болсоң – өчөсүң.
Көпчүлүк бар жерде токчулук бар.
Көпчүлүк бир уучтан берсе тойгузат, көпчүлүк
бир муштан берсе өлтүрөт.
Көпчүлүк кайда болсо, токчулук ошол жерде.
Көпчүлүк камын ойлосоң – озосун, өз камынды
ойлосоң – тозосун.
Көпчүлүк көөлөсө саранбай төөсүн соет, көпчүлүк
жөөлөсө канкор кан өкүмүн коет.
Көр дүйнөдөн жан дүйнөнүн байлыгы артык.
Көрбөгөн бейишинден көргөн тозогум артык.
Көрбөгөн жерге кеч чыкпа, көрбөгөн жанды эш
тутпа.
Көрбөйт деп ууру кылба, укпайт деп ушак айтпа.
Көрбөстү көрбөй көзүнө сак бол, айтпасты айт-
пай оозуна сак бол.
Көргөн көздү уккан кулак жениптир.
Көргөн көргөнүн кылат, көсөө түрткөнүн кылат.
Көргөн менен уккан бирдей эмес.
Көргөндөн көрө элегин көп, билгенден биле эле-
гин көп.
Көргөн-турганы жаман.
Көргөнү жакшы көч баштайт.
Көргөнү жаман бергенин алат (же доолайт).
Көргөнүн жазбай так айтат ырчылардын устасы.
Көркөм өнөр – касиеттүү күч.
Көрктүүнү көрүп алганча, сүйүктүүнү сүйүп ал.
Көрөр күнү бардын ичер суусу бар.
Көрпө жукасы тондурат, көңүл жукасы азды-
рат.
Көрпөнү күндө күбүсө – түлкү, түлкүнү күндө кү-
бүсө – күлкү.
Көрсө – көрмөксөн, билсе – билмексен.

Көрүнгөн тоонун ыраагы жок.

Көрүнгөн өз эмес, өз бирдей эмес.

Көрүнгөн тоону бийик дебе, аракет кылсаң чыгасың.

Көрүнөө зордук – башкы кордук.

Көрүп жүргөн суктанат, көрбөгөндөй мактанат.

Көрүшпөй кеткен дос салкын.

Көсөм чыккан адамдар, көрөнгөлүү сабадай.

Көсөө – кудай буйругу, сакал – адам сыймыгы.

Көсөөнүн акылы түштөн кийин кирет.

Көтөнү бөлөктү көктөсө болбойт, жатыны бөлөктү жамаса болбойт.

Көтөрүм көтөрүлсө, көч алдын бербейт.

Көтөрүп сууга салган жаман, көз салбаган тууган жаман.

Көч бара-бара (жүрө-жүрө) түзөлөт.

Көч маанисин билбеген көчкөндө өгүз өлтүрөт, сөз маанисин билбеген сөздү өзүнө келтирет.

Көчкөн журттун кадыры конгон журтта билинет.

Көч-көчтөп кабар келсе, уйкунун тынчы кетет.

Көчкүдөн сагызган гана кутулуптур.

Көчмөк, конмок жерге сын. Качмак, куумак эрге сын.

Көчө (же көжө) ичкендин көөнүнө дайын.

Көчөрман болсо, журтту жамандабайт.

Көчөт тиккен көлөкөлөйт.

Кубаныч менен кайгынын салмагы бирдей.

Кубанычты жибители, өкүнүчтү чирители.

Кубанычыбыз кут болсун, ийгилигибиз жуп болсун.

Кудай деген кул ачка калбайт.

Кудай жаштын тилегин берет.

Кудай кошкон куда болот, пайгамбар кошкон дос болот.

Кудай кылайын десе кулду баш кылат, ак падышаны кара кылат.

Кудай малыңды алса да, абийириңди албасын.
Кудай пейли кеңди тарытпайт, пейли тарды ке-
нейтпейт.

Кудай сактаган токтуну бөрү жебейт.

Кудай сүйгөн куда, пайгамбар сүйгөн дос болот.

Кудай ураар жигитке кумгандай жүрөк жа-
ралат.

Кудай ураар кишиде кол башындай жүрөк жок.

Кудай урганды кошо ур.

Кудай чоң, кудайдан соң дүйнө чоң.

Кудайга ишенген курсагы тойбойт.

Кудайга ишенген куру калат (жөө калат).

Кудайга сунган кол жетпейт, падышага айткан
сөз өтпөйт.

Кудайдан көптү сура, бергенине ыраазы бол.

Кудайды көзүң менен көрбөсөң да көкүрөгүң ме-
нен тааны.

Кудайдын бергенин билбейт, урганын билет.

Кудайдын буйругу чачтан (кумдан) көп, аны
кылган (аткарган) киши жок.

Кудайдын буйругусуз кумурсканын бели сын-
байт.

Кудайдын каарына калган жыгач – тегирмен-
дин шакылдагы болот.

Кудайдын көзү түшкөнгө, пайгамбардын сөзү
түшөт.

Кудайдын кулагы сүйүнсүн.

Куданыкын кудай берет.

Кудан алыс болсо, сыйлуу болосун, кудан жа-
кын болсо, чырлуу болосун.

Куда-сөөктүн кызыгы – барыш-келиш.

Кудуктай кулкун бергиче, томуктай топук бер-
син.

Кузгун тарп көрбөсө жүрө албайт.

Кузгунга куда болсоң жегениң тарп болор.

Кузгундуку куу жыгачтын башында, бөрүнүкү
тең орток.

Куйма кулакка айтсаң куюп алат, акма кулак-
ка айтсаң агып кетет.

Куйтунун куйругу бир тутам.

Кул жеймин дейт куйрукту, кудай билет буй-
рукту.

Кул кулду тааныйт, шарыят жолду тааныйт.

Кул кутурса байын урат, ит кутурса ээсин ка-
бат.

Кул кутурса кудукка кайырмак салат.

Кул кутурса өтүгү менен төргө өтөт.

Кул күмүш тапса, аны коёрго жер таппайт.

Кул менен жеген каймак кустурбай койбойт.

Кул өз теңин өзү табат.

Кулагыңа – алтын сырга.

Кулак укканды көз көрөт (же көрбөй койбойт).

Кулак укса суук сөз, курсакка барып муз болот.

Кулактан кирген суук сөз жүрөккө барып муз
болот.

Кулактууга сөз айтса, кулагынын түбүндө, ку-
лаксызга сөз айтса, куу какырдын түбүндө.

Кулалы жыйып куш кылган, куранды жыйып
журт кылган.

Кулалыдай салпактап миң жыл өмүр сүргөнчө,
барчындай асманда чалкып, бир жыл өмүр сүр.

Кулан кудукка түшсө, кур бака айгыр.

Куланды үйрөткөн эр, кулжаны энген бүркүт.

Куландын тиши – курчтун мизи.

Кулда кулак жок, күндө дымак жок.

Кулдай иштеп, хандай жаша.

Кулдун башы мукул (же мукур), аягы тукул.

Кулдун жаны иттин жаны менен тең.

Кулдун мойну жоон, күчү жок, курсагы бир той-
со, дүйнө менен иши жок.

Кулкуну жаман кууратат.

Кулкунундун өскөнү – кунарындын кеткени.

Кулпу күчтүү эмес, ачкыч күчтүү.

Кулун сындуу ат минип, бала жыттуу жар сүйгөн.

Кулунду кошсо ат болбойт, урушуп тууган жат болбойт.

Кум жайылып таш болбойт, кул жыйылып баш болбойт.

Кум кулака куйсаң болбойт.

Кум кум менен бирикпейт.

Кум түш кудайыңдан, таш түш таалайыңдан.

Кумарга ууру жолдош.

Кумарга, акчага жолобогула, ал азыткы шайтанды да жолдон чыгарат.

Кумурска бириксе, арстанды да жыгат.

Кумурска да төөнүн өркөчүнө чыккысы келет.

Кумурска кичинекей болсо да, кайраты тоо аңтарат.

Кумурсканын өзү кичине, жүгү чоң.

Кумурсканын уюгуна жыгач салба (же көөлөбө).

Кун тийген жердин күкүгү (же чоросу).

Күн тийип туруп жааган күндөн түңүл, күнгүрөнүп сүйлөгөн кишиден түңүл.

Кунаажын көзүн сүзбөсө, бука мурунтугун үзбөйт.

Кур аякка бата жүрбөйт, экөө бирөөнү күтпөйт.

Курал иштебейт, уста иштейт.

Курама темир курч болот.

Куран кудайдын тили дешет.

Куранды сыйлаганың – Кудайды сыйлаганың.

Курандын сөзүн куу молдо бузат.

Кургак сөз кулакка жакпайт.

Кургак сөз там жарат, куру кайрат баш жарат.

Кургак чечендик мөмөсү жок дарак.

Курдаштын кудайы бир.

Курсагы ач курушат, акылы аз урушат.

Курсагы ачкан – урушчаак.

Курсагы жаман айтта өлөт.

Курсагың ач болсо да, кулагың тынч болсун.

Курсак ач болсо күлкү келбейт, тайган бар жерге түлкү келбейт.

Курсак ток болсо, колун (же тилин) шок болот.

Куру аякка бата жүрбөйт.

Куру жерден өрт чыкпайт.

Куру кайгыдан пайда чыкпас, кайгынды кайгы экен деп эч ким укпас.

Куру кайрат баш жарат, кур кыйкырык таш жарат.

Куру колго куш конбойт.

Куру намыс көрк бербейт.

Куру суудан май чыкпайт, куру сөздөн маани чыкпайт.

Куру убададан курсак тойбойт.

Курулай мактоого эдирейүү – тайыздык, курулай жамандоого шөлпөйүш – мажирөөлүк.

Курулай намыс кылбагын, курулдап турса курсагын.

Курулуш болсо, бурулуш болот.

Курулушта бурулуш бар.

Курч кетилет, чарыкка кармаса жетилет.

Куттуу конок келсе, кой эгиз табат, кутсуз конок келсе, койго карышкыр чабат.

Куттуу үйдөн куру чыкпа.

Кутургандан кутулгандын өзү – акыл.

Куу алдаганын да билгизбейт, арбаганын да билгизбейт.

Куу куйругун карматпайт, акылын алдатпайт.

Куу сөзү менен эритет, иши менен иритет.

Куу түлкү капканга кош буттап түшөт.

Куур тондун ичинде куурасын жигит өлбөсүн, тери тондун ичинде тердесин жигит өлбөсүн.

Куураган кезде кумар жазуу – кудай берген ырыскы менен тең.

Куурайды бирден сындырмак арзан, тобу менен сындыра албайт балбан.

Куш баласы кырымга карайт, ит баласы жырымга карайт.

Куш жаңылса, торго түшөт, эр жаңылса колго түшөт.

Куш жемине алданат, адам сөзгө алданат.

Куш жемине кайрылат, эр элине кайрылат,

Куш жемине какабайт.

Куш канаты менен учат, куйругу менен конот.

Куш төрөсү – Буудайык, ит төрөсү – Кумайык.

Куш учуш үчүн, адам бакыт үчүн жаралган.

Кушту жырткыч кылган – тырмагы, кишини сүрдүү кылган – мансабы.

Куштун алганынан салганы кызык.

Куштун да туулган уясы бар.

Куштун сырын мүнүшкөр билет.

Куштун тилин куш билет.

Кушу жоктун турумтайы шумкар, аты жоктун котур тайы тулпар.

Күбөлүү сөз – никелүү зайыптай.

Күжүрмөндүн карды ток, эмгексизде ырахат жок.

Күз – күрөш, жаз – жарыш.

Күзгү муздун күзгүдөйүнөн качпа, жазгы муздун жабыктайынан кач.

Күзгүгө үйүр – боюн түзөйт, күмөн болгон – оюн түзөйт.

Күзөттө көзүң илинсе жоого өзүң илинесиң.

Күзүндө үркүп калат, жазында илкип калат.

Күзүндө чыгынбаган, кышыда жылынбайт.

Күйбөгөнү күл болду, көрбөгөнү көр болду.

Күйгөн катын – кошокчул (же күйгөн катын – кошокчу).

Күйгөн менен өткөнгө өкүнгөн болбос,

Күйгөндөн айтам бир сабак.

Күйкөнү канча тапта, баары бир карышкыр ала албайт.

Күйөө баланы пайгамбар да сыйлаптыр.

Күйөөгө жетпей кыз тынбайт.

Күйөөнүн аты менен күл ташы.

Күйөөнүн үйү – бирөөнүн үйү.

Күйөөң жаман жан болсо, күндө акылың ман болор.

Күйөөңдүн көөнүн кирдетпе, күнүгө бизди тилдетпе.

Күйөөрүн жок болсо, күтөөрүн болсун, сүйлөөрүн жок болсо сүйөөрүн болсун.

Күйүккө дары табылат, акыры күйүткө дары табылбайт.

Күйүп чок болгон жаман, өлүп жок болгон жаман.

Күйүт деген чоң жоо.

Күйүттү күйүп ызала, кырсыкты эмгектенип табала.

Күкүк өз атын өзү чакырат,

Күкүктүн доошун эшитпей күн жайылып ачылбайт, күйүттүү болгон адамдын күндө добушу басылбайт.

Күлгөнгө күттүрбөй өзүм барам деген ушул.

Күлгөндү билбесең ыржайба.

Күлгөндү сурасаң билгени бар, ыйлаганды сурасаң өлгөнү бар.

Күлгөндүн баары дос эмес, урушкандын (кээде ачуунун) баары кас эмес.

Күлгөндүн билгени бар, ыйлагандын көкүрөгүнө түйгөнү (же муңу) бар.

Күлкү – ден соолуктун мүлкү.

Күлкү – өмүргө күлазык.

Күлкүдөн – күлкү, кайгыдан – кайгы чыгат.

Күлкүдөн да жаш чыгат.

Күлкүдөн өлгөндүн арманы жок.

Күлкүсү күндү чыгарган, тамашасы таңды атырган.

Күлкүчүнүн ичи оорубайт, кемекчинин тиши оорубайт.

Күлү додо болбогон.

Күлүк – озбой, сулуу – озбой, бак – озот.

Күлүк ат чапкан сайын арбытат.

Күлүк ат, алгыр куш, сулуу кыз – элдин кенчи.
Күлүк жардыга туулуп, байга токтойт.
Күлүк күнүндө, тулпар тушунда.
Күлүк менен жоргонун тери кургабайт.
Күлүк озбой, сулуу озбой, бак озот.
Күлүк чапкандыкы, мал тапкандыкы.
Күлүккө күн салганча, байталга бак берсин.
Күлүктөн күлүк өтөт, күйүкпөгөнү марага жетет.
Күлүктөн күлүк чыкса – төрт аягы тыбырайт,
чеченден чечен чыкса – оозу-мурду кыбырайт.
Күлүктү кимдер билбеген, күлүндөп кимдер жүр-
бөгөн.
Күлүктү табына келтирген – саяпкер, кушту кы-
раан кылган – мүнүшкөр.
Күлүктү таптайт саяпкер, сүрөөгө алат талап-
кер.
Күлүктүн таманы бара-бара кызыйт.
Күлүп киргенден түнүлбө, күнгүрөнүп (же ыйлап)
чыккандан түнүл (же сактан).
Күлүп сүйлөгөн адамдан корк, күлүмсүрөп жаа-
ган жамгырдан корк.
Күлүп сүйлөгөн кишиден түнүл, тийип туруп
жааган күндөн түнүл.
Күмүш ээр ак кабат, ат жоорутар болгон соң –
күмүшүн алып отко жак, күйүшөөр тууган болбосо –
күлүмсүрөп жатка жак.
Күн болбосо күн караңгы, ай болбосо түн ка-
раңгы.
Күн жаабаса жер гүлдөбөйт, кумга тиккен жы-
гач бүрдөбөйт.
Күн жаманга да, жакшыга да бирдей тиет.
Күн караган суукка тонот, бай караган (ачтан
өлөт) онолбойт.
Күн нурун аябас, күйөө күчүн аябас.
Күн нурун этек менен жапкан болбойт.
Күн тийген жердин күкүгү (же чоросу).
Күн түшсө эрдин башына күйүшкөн дос жакшы.

Күн узарса иш көп, түн узарса түш көп.

Күн чубактоо – жалкоолуктун белгиси.

Күнгө күлө бакса, бир штандык бөз сурайт.

Күндө келген коноктун кадыры жок.

Күндө келген күл ууртайт, айда келген май ууртайт.

Күндө кийик тиштесе да иттин аты ит болот.

Күндө эт жеген киши мал күтөбү, айында эт жеген киши жан күтөбү?

Күндү бузган ала булут, элди бузган ушакчы чуут.

Күндүзгү аштын (же тамактын) ортогу көп.

Күндүк жолго чыксаң, айлык азык ал (кээде айлык азыгыңды камда).

Күндүк өмүрүң (кээде бийлигиң) болсо (калса), түштүгүнө жорго мин.

Күндүн жакшысы алдыда.

Күнөө кылбас киши жок – актанса да, сыр алдырбас киши жок – мактанса да, алтын көрсө периште жолдон чыгар.

Күнөө унутулбайт, жакшылык жерде калбайт.

Күнү бүтпөгөндүн ырысы түгөнбөйт.

Күнүмдүк ишке кайгырба, түбөлүк ишке кайгыр.

Күнүнө бир жаңылык укпаган кулак керен болот.

Күркүрөп келген жоодон, күлүндөп келген жоо жаман.

Күркүрү бар, кубаты жок, күлдүрү бар жамгыры жок.

Күрмөп байлаган жип бат чечилет.

Күрөк кайда болсо, баштык ошондо.

Күрөш түгөнгөн жерде – жашоо түгөнөт.

Күрөшөм десең чыныңды айт, биригем десең сырынды айт.

Күрөштүн максаты жеңиш.

Күрүчтү (же шалыны) сугарганда, күрмөк кошо суу ичет.

Күрүчтүн аркасы менен күрмөк суу ичет.
Күтүүсүз келген ыза оолуктурат, жүрөгүм ооруп
турат.

Күүдө күндүн күчү бар.

Күүнүн башы Камбаркан.

Күүсү жанбас заман жок, күчү кайтпас адам жок.

Күч – биримдикте.

Күч айласын билбеген көчгө күлүк өлтүрөт.

Күч акылга баш иет.

Күч атасын тааныбайт (кээде күч атасын жы-
гат).

Күч бербеген тулпардан, сүтүн берген уй жакшы.

Күч билимде, кубат илимде.

Күч кетет, билим кетпейт.

Күч күйөө уктаганын (кээде жатканын) калың-
га тогойт.

Күч эшиктен кирсе, адилдик түндүктөн чыгат.

Күчтү күч токтотот, сөздү сөз токтотот.

Күчтүн аздыгынан эмес, курсактын ачтыгынан.

Күчтүү болсоң жердей бол, баарын чыдап
көтөргөн.

Күчтүү күчөнсө – күчүнө келет, күчү жок күчөн-
сө – бели мергинет.

Күчтүү күчсүздү женет.

Күчтүү менен күрөшпө, таалайлуу менен тар-
тышпа.

Күчтүү шамал же отту өчүрөт, же күчөтөт.

Күчтүүнүн күнү тууса, күлөөгөчтүн алды катат.

Күчү барда басынган чабалдын иши.

Күчүнө ишенген күчүркөнбөйт.

Күчүндү күлкүгө коротпо, күлкүндү эрмекке
чаппа.

Күчүндү тилинден чыгарбай, ишинден чыгар.

Күчүнө ишенбе, ишине (кээде акылына) ишен.

Кыбыр киши жадатат, шыбыраган шектентет.

Кыбыраган кыр ашат.

Кыз – башка үйдүн жарыгы.

Кыз – конок.

Кыз боозуп энесин коркутат (болбо).

Кыз деген буйлалаган төө.

Кыз жакшысы – жакадагы кундуз.

Кыз жакшысы кымбат, уул жакшысы урмат.

Кыз жакшысы чалкакка тийген айдай, чыныга куйган майдай.

Кыз жакшысы-жакадагы кундуз.

Кыз жакшысын ынак билет, сөз жакшысын кулак билет.

Кыз жаманы – кыроо, кыз жакшысы – кымбат.

Кыз жети жашка келгенде энесин жергеге кошот.

Кыз жүрөгү – ыр түнөгү.

Кыз жыргаар жерине ыйлап кетет (барат).

Кыз калыңсыз болсо да, каадасыз болбойт.

Кыз кезинде баары жакшы, жаман катын кайдан чыгат?

Кыз кесири кырк эшекке жүк.

Кыз кишинин кыйык болгону жаман.

Кыз конок, бүгүн өз үйүндө, эртең башка бирөөнүн үйүндө.

Кыз күлүндөсө – кубангандык, санаа тынчыса – жубангандык.

Кыз кыздай, кыш кыштай болсо.

Кыз кылыгы менен жакшы, ийне учугу менен жакшы.

Кыз кылыксыз болбойт.

Кыз Кырымга (Крым) жеткизет, уул Урумга (үрүмчү) жеткизет.

Кыз кыялдын бермети.

Кыз өлсө – кырчындай башы кыйылат, жигит өлсө – үч күн жалын, үч күн чок, үч күндөн кийин көздөн жаш тыйылат.

Кыз өнү менен, жер чөбү менен.

Кыз сүйкүмү кылайып чыккан күндөй, бала сүйкүмү бардык адамдар үчүн бирдей.

Кыз турган үйдө кыл жатпайт.

Кыз туудум – кыялын кошо туубадым, уул туудум – уздугун кошо туубадым.

Кыз уурдаган – кылмыш.

Кыз уяты – тартуу, ат уяты – сатуу.

Кыз чыгарган кымбат, уул үйлөнткөн урмат.

Кыз экенде кызыл кыз (же баары жакшы), жаман катын кайдан чыгат?

Кыз энеден үлгү албаса чоркок болот, уул атадан үлгү албаса коркок болот.

Кызаргандын баары манат болот, кылган иштин баары адат болот.

Кызга бергис жубан бар, атка бергис кунан бар.

Кызга кызыл жарашат, жасанганга жашыл жарашат.

Кызга кырк үйдөн тыюу.

Кызга энеден башка төркүн жок.

Кызганба тамак, кызгансаң – таяк.

Кызганбаган, шексинбеген бир адам жок.

Кызганган да күн, куру калган да күн.

Кызганчаактыкын кызыл ит жейт.

Кызганчаактын ашы ич оорутат.

Кызганыч сүйүүнү талкалай турган айлакер жоо.

Кыздуу болсоң – көздүү бол.

Кыздуу болсоң, кыя сүйлөбө.

Кыздуу жерде – кыякчы, кымыздуу жерде – аякчы.

Кыздуу киши кыр ашат.

Кыздуу кызга сынтакпа, уулдуу уулга сынтакпа.

Кыздуу үйгө – ырчы.

Кыздуу үйдө кыныр сүйлөбө, уулду үйдө узун сүйлөбө.

Кызды асырай албаган күн кылат, уулду асырай албаган кул кылат.

Кызды бешикке салганда, себин сандыкка сал.

Кызды сураганга бер, кымызды ичкенге бер.

Кыздын бир жаңылганы – миң жаңылганы.

Кыздын жаманы иттен чыгарат.

Кыздын жолу кырс.

Кыздын көнүлү (же көөнү) кызылда.

Кыздын кырк чачы улуу.

Кыздын кыя тартып басканы – кыйбасына сөз айтканы.

Кыздын сырын төркүнү билет (же Кыздын сыры төркүнгө маалим).

Кыздын төрүндө болгуча, уулдун улагасында бол.

Кыздын чырагы кырк.

Кызмат – колдун кири.

Кызматы менен элге жакса, кыз бала жакшы уулдан.

Кызматына карай урматын.

Кызуу кандуулук менен убада бербе.

Кызы бар үй – кымызы бар сабаа.

Кызы бар үй – кыялдуу үй.

Кызы бардын – кымызы бар саба.

Кызы бардын назы бар.

Кызы бардын ыраматы бар.

Кызы жаман болсо – жаш дейт, баласы жаман болсо – мас дейт.

Кызыганды кымыз чыгарат.

Кызый-кызый кыздын койнуна кириптир.

Кызык сөз кызыганда чыгат.

Кызыккан иш кыйнап коёт.

Кызыл от кызыр калбайт, кысырак кулун салбайт.

Кызыл соодагер арзанга алып, кымбатка сатат.

Кызылдын баары шайы эмес, сарынын баары май эмес.

Кызыл-кызыл кекиртект, кыйла жерге секиртет.

Кызым, колумдан учурган кушум.

Кызымдын кулагына алтын сырға.

Кызың жаман болсо жети атаңа жетээр, «аттигиниң ай» – деп өмүрүң өтөөр.

Кыйкыргандан коркпо, кылтыйгандан корк.

Кыйкырып келген жоо жаман, ышкырып келген кыш жаман.

Кыймылдаган кыр ашат.

Кыймылсыз мүлккө да кыймыл керек.

Кыйнаган да тил, сыйлаган да тил,

Кыйналганда киши өзүнүн ким экенин таанытат.

Кыйналып табылган ырыскы – баалуу.

Кыйналыштын артында жеңилдик болот.

Кыйнап минген атыңды суук (муздак) сууга сугарба, жаман-жакшы кеп болсо, өз оосундан чыгарба.

Кыйшык болсо да жол жакшы, калы болсо да кыз жакшы.

Кыйшык болсо да көз жакшы, сокур болсо да уз жакшы.

Кыйшык иш кырк жылдан кийин да билинбей койбойт.

Кыйыктаса жумурткадан кыр табылат.

Кыйын иш жок ааламда, кайрат болсо адамда.

Кыйындыкта жолдошунду сакта, максаттуу иштен качпа.

Кыйынчылык башка түшкөндө эски тааныш эске түшөт.

Кыйынчылыктан качсаң, бакыт жөнүндө ойлобо.

Кыйыштырып каласаң – отун жанаар.

Кыламыктан бут сынат, буламыктан тиш сынат.

Кыларга иши жок, саларга кушу жок.

Кылганың бирөө үчүн, үйрөнгөнүң өзүң үчүн.

Кылгылыкты кылып, кыл жип менен бууп.

Кылгыртса да май жакшы, күйдүрсө да күн жакшы.

Кылда кыйкым жок, жумурткада кыр жок.

Кылды бакандай кылып көрсөтөт.

Кылмыш – кылмышты жаратат.

Кылмыш кылсаң кылтакка түшөсүң.

Кылым жашасаң кылым оку, окууда карылык жок.

Кылымга кеткен сөз калды, өзгөлөр кетип өз калды.

Кылып ичкен – кыйын аш, кыдырып ичкен – оной.

Кылыч – бирди, тил – минди жыгат.

Кылыч – курал эмес, акыл – курал.

Кылыч жарасы бүтөт, тил жарасы бүтпөйт.

Кылыч кеспегенди тил кесет.

Кылыч көтөргөндүн ажалы кылычтан.

Кылыч кында турса – кылча пайдасы жок, кырдаалы келсе – кызын берсе да табалбайт.

Кылыч кындан чыкпаса, мусулман динден чыгат.

Кылыч менен коркутуп алалбаганыңды, тилиң менен жибитип алууга болот.

Кылыч үстүндө – шарт жок, кымыз үстүндө – кенеш жок.

Кылычтан ыкым артык.

Кылычтуу коркокту, союлдуу баатыр женет.

Кылычты ар ким байланат, чабаарына келгенде, кандай киши шайланат?

Кылычы курчтун кыйыры бек.

Кылычынан кан тамганды тилинен бал тамган жениптир.

Кымбат сөз кыска айтылат.

Кымбаттуу комуз үч кылдуу, чертилсе күүсү көп сырдуу.

Кымыз бергениң – өмүр бергениң.

Кымыздан эки кесе ичкен – муңдук, айрандан эки кесе ичкен – шумдук.

Кымыздуу үй – назар, кыздуу үй – базар.

Кымыздуу үйдө – аякчы, кыздуу үйдө – кыякчы.

Кымызды ичкенге бер, кызды сураганга бер.

Кымыз-кишинин каны, эт – кишинин жаны, то-коч – тоют, жарма – оокат.

Кымынды үйдөй, кылды тоодой көрсөтөт.
Кына ташка чыгат, байлык башка жугат.
Кына ташка чыгат, байлык башка жугат.
Кыныккан киши тыныкпайт.
Кыңыр иш кылып сай менен жүргөнчө, туура
иш кылып кыр менен жүр.
Кыңыр иш кырк күндөн кийин билинет.
Кыпындан жалын чыгат, оюндан от чыгат.
Кыраан жетпеген жерге кыял жетет.
Кыраан учаарында, күлүк чуркаарында сыны-
на чыгат.
Кыргоол кызыл болот, куйругу узун болот.
Кыргыек келбей күз болбойт, кыябы келбей иш
болбойт.
Кыргыз тили – өнөр жана билим тили.
Кыргыздын баскан жери алтын.
Кыргыздын шорпосу кырк жылда ооз күйгүзөт.
Кыргында кан өлөт.
Кырдаалың барда жигиттер, кызыгып ишке
жарагын.
Кырк жыл кыргын болсо да, бейажал чымын
өлбөйт.
Кырк кадам бастырган кыяматтык жолдош.
Кырк киши бир жакта, кыңыр киши бир жак-
та.
Кырк күнкү сыпайкерчиликтен (же мырзалык-
тан) бир күнкү бакырчылык артык.
Кырманды кырк таптаган аз.
Кырсык – кырсыкты ээрчите жүрөт.
Кырсык аяк астынан табылгандай, бакыт да айт-
тырып келбейт.
Кырсык болсо, кыламыктан бут сынат, була-
мыктан тиш сынат.
Кырсык деген аяк астында.
Кырсык жалгыз келбейт.
Кырсык каш-кабактын ортосунда.

Кырсык чалар жигиттин жалгыз атын ууру алат.

Кырсыктаган ит кыңыр жүгүрөт.

Кырсыкты адам баласы күн мурунтан билбейт.

Кырчаңгыга кырчаңгы үйүр.

Кысасыз кыямат жок.

Кыска жип байлоого жетпейт, малы жок жайлоого көчпөйт.

Кыска сөз түйүндүү болот.

Кыска сөздүн мааниси узун.

Кыскалык – таланттын белгиси.

Кысталышта сөз тапкан – карангыда көз тапканга барабар.

Кысыр уйдан май жыйбайт, кур чайнектен чай куйбайт.

Кытмырдын ичи кырк кабат.

Кычы сөз эрегиштирет, жүрөктү отко тештирет.

Кыш азыгын жайда камда.

Кыш арабанды дайында (шайла), жай чананды дайында (шайла).

Кыш деген айттырбай келет.

Кыш кырга конбо, жаз сайга конбо.

Кышкы суукта куу сакта, жазгы чөлдө суу сакта.

Кышта көрсөң камылга, келерки күздө табылга.

Кышты Кудай урарда күн жылымдап жаз болот, ханды Кудай урарда эли менен кас болот.

Кыштын камын жайда көр, жайдын камын кышта көр.

Кышын кышына кынаштырган, ташын ташына кынаштырат.

Кыюусун билип таптаса, кыраан чүйлү каз алат.

Кыя тартып суурусса – күлөсү (илеби) болот кылычтын.

Кыябын таап сөз айтса, көнбөгөн адам болобу.

Кыябын тапса кар күйөт.

Кыял – алтын, ой – күмүш.

Кыялаган кырга чыгат.

Кыялданган (же кыялдагы) тилекти кыстаган турмуш бийлейт.

Кыялдуу короо, кооз бак эмгекчил эрдин колунан.

Кыямат кайым кайда десе, аттан айрылган жерде тура.

Кыян өзүн сел ойлойт, чоркок өзүн эр ойлойт.

Кыянаттык кылсаң кумурска да чагат.

Кыянаттын кабы жарылат.

Кыяны тосуп көч алат, эр өлтүрүп өч алат.

Кээ бирөө жайын айтам деп, баарын айтат.

Кээде жигит төө минет, кээде жигит жөө жүрөт, төө мингенде жигитти, төбөсүнө көтөрүп тегеректеп эл жүрөт. Жөө жүргөндө жигитти, жөлөгү жок байкуш деп, жөөлөгөнсүп эл күлөт.

Кээде тил менен тиш да чырдашат.

Кээри кеткендин сакалы кекиртегине чыгат.

Л

Лакап гүл, макал мөмө.

М

Маанасы жок сайдан кеч, кайыры жок байдан кеч.

Маанидарлар маселде, маселе сөздөр китепте, мааниге жетмек мээнетте.

Мааниси болбой макал болбойт.

Мааниси жок кудагый, чолоосу жок сөз сүйлөйт (же айтат).

Маараганга жарагандын баары эле кой болот.

Мазары жакын тайынбайт, базары жакын байыбайт.

Мазесиз соккон күмүштөн, маңыздуу соккон мис артык.

Май кармаган бармагын жалайт, жыгач кармаган чамынды жалайт.

Май оозго токтобойт, жибек ийнеге токтобойт.

Майда адам манчыркагыч келет.

Майда жандык көзгө көрүнбөйт.

Майдадан ири куралат, учкундан жалын тутанат.

Майдан колум жооруду, көптөн көңүлүм ооруду.

Майдын сызыгын, кептин кызыгын айт.

Майкана көрбөй бала оңолбойт, жокчулук көрбөй жигит оңолбойт.

Майнап чыгар ишке максат кыл.

Майсыз арабанын дөңгөлөгү айланбайт.

Макал – акылман каймагы.

Макал – сөздүн атасы, «макул» сөздүн жетеси (убадасы).

Макал атасы – сөз, мата атасы – бөз.

Макал кайдан чыкмак ой болбосо, кийиз кайдан чыкмак кой болбосо.

Макал сөз – тилдин байлыгы.

Макал ыр эмес жаттап алгыдай, айтууда өзү келет күтүп тургандай.

Макоодон макул деп кутул.

Максат менен соккон жүрөк, бакыт менен өмүр сүрөт.

Максаты бийик – алдатпайт, кыялы күлүк – карматпайт.

Мактай берсең мас кыласың, антпесең кас кыласың.

Мактанганга март болбо, бир тууганга жат болбо,

Мактанчаак бактысынан ажырайт.

Мактанчаак кысыр уйду саайт.

Мактанчаактын арканы чирик.

Мактанып айтса байдыкы эп, курап айтса кулдуку эп.

Мактасаң макта, адилдикти сакта.
Мактоо – жеткирет, чагым – өлтүрөт.
Мактоо жарат өтүндү, доомат ачат көзүндү.
Мактоо макоого да жагат.
Макулдун башы оорубайт.
Макулук болмок – өлмөк бар.
Мал – асырагандын көз оту, бала – асырагандын боор эти.
Мал – ачуу, жан – таттуу.
Мал – байдыкы, жан – кудайдыкы.
Мал – баккандыкы, кийик – аткандыкы.
Мал адамдын боор эти менен тең.
Мал аласы сыртында, адам аласы ичинде.
Мал арзан болсо, алармандын напсиси кетет, мал кымбат болсо, сатармандын напсиси кетет.
Мал арстандын оозунда, түпкүрдүн түбүндө: арстандын оозунда болсо – атып алар элем, түпкүрдүн түбүндө болсо – казып алар элем, андан ыраагыраак көрүнөт.
Мал арыгы семирет, жер арыгы көгөрөт (кээде жедирет).
Мал арыгын сактасаң ооз майлайт, киши арыгын сыйласаң төбө кандайт.
Мал баасын базар чыгарат, жан баасын молдо чыгарат (же бычат).
Мал багаар уулун болгончо, эл багаар уулун болсун.
Мал багар – жайыт четинде, эл багар – эрөөлдө, эл четинде.
Мал байдыкы, жан кудайдыкы.
Мал байдын мандайына, элдин тандайына бүтөт.
Мал баккан ток болот, мал бакпаган жок болот.
Мал баксаң – чөп чап, жан баксаң – көп тап.
Мал баксаң кой бак – каймак кетпейт чарадан, ит баксаң сырттан бак – кой алдырбайт короодон.
Мал баласы туулганда жерди карайт, куш баласы туулганда көктү карайт.

Мал жайсаң конушун тап, аш жайсаң иди-
шин тап.

Мал жетимин асыраса ооз майлар.

Мал жыйнагандын жазыгы жок.

Мал кадырын билбесең, жөөчүлүк берер жа-
занды.

Мал керек, мал керек, мал табуучу жан керек.

Мал көтөрөт өлүмдү, дос көтөрөт көңүлдү.

Мал маарап өсөт, бала ыйлап өсөт.

Мал сактаба, ар сакта.

Мал семирсе – өлүмгө, жан семирсе – өмүргө.

Мал семиртсең ооз майлайт, адам семиртсең ооз
кандайт.

Мал сырын баккан билет.

Мал табылат, кадыр, көңүл, жан табылбайт.

Мал тапкандыкы эмес, баккандыкы, кийик –
аткандыкы.

Мал тапкандыкы, жер чапкандыкы.

Мал тапкандын жазыгы барбы.

Мал үйүрчүл, адам уюмчул.

Мал ышкыра келсе жуттуку, кыйкыра келсе
жоонуку,

Мал ээси – машайык.

Мал ээси менен, баш мээси менен.

Мал ээсин тааныйт, эр курдашын тааныйт.

Мал ээсин тартпаса арам өлөт.

Мал, байлык опо эмес.

Мала өгүздү коркутам деп, кара өгүздү сабаба.

Малайдын баркын бай билбейт, байбичеси көп
тилдейт.

Малга – ылаң, адамга – илдет заманга жараша
болот (же келет).

Малга – ээ, балага – ата керек.

Малга бай – көөнү жай.

Малга жарды болсоң да, сөзгө жарды болбогун.

Малдан жарды калсаң кал, акылдан жарды
калба.

Малдуунун маңдайы жарык, малсыздын көңүлү карып.

Малдуунун сөзү өткүр, малсыздын көзү өткүр.

Малды бага билбеген, таба да биле албайт.

Малды баккан билет, отунду жаккан билет.

Малды жакшы баксаң, маңдайың ачык (же жарык) болот.

Малды жерден сура, аккан терден сура.

Малды кайтарган билет, жоону майтарган билет.

Малды көрүп пайгамбар жолдон чыгыптыр.

Малды курутпайын десең пул кыл, эгинди чиритпейин десең ун кыл.

Малды тапканга бактыр, отунду чапканга жактыр.

Малды эрден сура, аккан терден сура.

Малдын аласы да, куласы да болот.

Малдын сыры бакканга маалым, кыздын сыры төркүнгө маалым.

Малдын төлүн күзүндө сана.

Малдын ээси болсо, карышкырдын кудайы бар.

Малы барга, баары бар.

Малы жок деп эрден түнүлбө, чөбү жок деп жерден түнүлбө.

Малы көп эл – санаасы ток эл.

Малы көптүн дымагы көп.

Малым жанымдын, жаным арымдын садагасы.

Малын аябаган доо алат.

Малың барда баары дос, малың жокто (малыңдан кийин) кана дос?

Малың жүзгө жеткиче, таанышың үчкө жетсин.

Малың кетсе ким жолдош, малың барда баары дос.

Манап алжыса, «төө» деп алжыйт.

Мансабың канча болсо, дымагың ошончо.

Мансап ажарыңа да, ажалыңа да карабайт.

Мансап үчүн сүйбө, мал-мүлк үчүн достошпо.

Мансапка мал керек, кедейге жан керек.
Мансапка мас болгон көлгө көпүрө салам дейт.
Мансапкорго мал керек, жардыга жан керек.
Мант бергени түлкүдөй, жалт бергени жылкы-
дай.

Маңдай жарылган – баатыр, таңдай жарылган –
чечен.

Маңдайга жазган тагдырды, жазгырууга ал
барбы?

Маңдайлашып айтышса – чечендин чери жа-
зылат.

Маңдайына эмнени жазса, ошону көрөсүн.

Маңыз сөздүн маанайы пас, куру чечендин пай-
дасы аз.

Маңызданып чечен болбойсун, мактанып бай
болбойсун.

Март жарымын берет, коркок баарын берет.

Март марттыгын карматса, саранды сары оору
басат.

Мартты майданда сына, баатырды жоодо сына.

Марттын бергенин көрүп, сарандын ичи кү-
йүптүр.

Мартчылык ар кимде болбойт, сарандыктын
капшыты (чөнтөгү) толбойт.

Мас соолукканча өзүн султан ойлойт.

Мастан жинди качып кутулуптур.

Мастан майып бала төрөлөт.

Масты көрүп жинди эсине келиптир.

Мастык жанды жүдөтөөр, мааниси жок күн
өтөөр.

Мастын колдогону бар.

Мастын күчү тилинде.

Мастын түбү мазак, мазактын түбү азап.

Мата данкы менен бөз өтөт, ата данкы менен
кыз өтөт.

Махабатта акыл бей тарап, жүрөк сот.

Медери жок туугандан бек сүйлөшкөн жат
жакшы.

Мейманга аш кой, эки колун бош кой.

Меймандын кетишин сураба, келишин сура.

Меймандын тогу жакшы.

Мейманыңдын көзүнчө мышыгыңды «пыш»
дебе.

Мейманыңдын өзүн бакпай, атын бак.

Мекен көгөрө берсин, урпак улана берсин.

Мекен мектептен башталат.

Мекенден айрылганча, өмүрдөн айрыл.

Мекендин бактысы өмүрдөн кымбат.

Мекендин кадыры башка жерде билинет.

Мекендин топурагы кум болсо – алтын деп бил,
тузу шор болср – кантым деп бил.

Мекениңе күйгөнүң – элинди өтө сүйгөнүң.

Мекенсиз адам – үнсүз булбул.

Мекенсиз турмуш – жапайы турмуш,

Мен көргөнмүн көпкөндү, көп чогулуп келгенде
төөчө барып чөккөндү.

Мен көргөнмүн чанданды, бой көтөргөн дар-
даңды.

« Мен » деген чөл, « биз » деген көл.

Менин акылым сенде эмес, сенин акылың менде
эмес.

Менин колу ма да карга чычаар.

Менменсинген жигитти жоо келгенде көрөрбүз,
чеченсинген жигитти доо келгенде көрөрбүз.

Менменсингендин тобосу жүрбөйт.

Мерген иши – илме кайып.

Мергендер тилейт кийикти, кийиктер тилейт би-
йикти.

Мергендерде бараң бар, кол кайырсыз сараң бар.

Мергендин ажалы зоодон, баатырдын ажалы
жоодон.

Мергендин дарты кийикте, кийиктин дарты би-
йикте.

Мергендин кечиккени – олжого тунганы.
Мийзам дегендин укуругу узун болот.
Минген атың тың болсо, алысың жакын болор.
Мингениң жакшы ат болсо, алысты жакындай
көр.

Минип жүрүп атын издейт.

Минээрге аты жоктун, жээрге наны жок.

Миң достон, бир душман көп.

Миң жаманга башчы болгуча, бир жакшыга кош-
чу бол.

Миң жолу дин эрежесин аткаргандан көрө, бир
жолу Теңирдин өзүнө ниет кылуу артык.

Миң жылдыздын бир айча жарыгы жок.

Миң жылдык карангылыктан бир күндүк жа-
рыкчылык.

Миң кайгы бир карыздан куткарбайт.

Миң карганы бир таш учурат.

Миң катындын акылы бир тоокчо жок, тооктун
акылы болсо чукур беле бок.

Миң кеңештен, бир тажрыйба өйдө.

Миң киши сөөмөйүн кезесе оорубай өлөсүң.

Миң кишиге кеңеш, бир кишиге сырыңды айт.

Миң кишинин атын билгиче, бир кишинин сы-
рын бил.

Миң койду бир серке баштайт.

Миң койлууга карышкыр тийсе (же чапса), бир
койлуу бычак ала жүгүрөт.

Миң кошчуга бир башчы.

Миң күнкү жаннаттын жыргалынан, бир күнкү
жарык дүйнөнүн азабы артык.

Миң күнкү сыпаакерчиликтен (же бейиштен) бир
күнкү бакырчылык (кээде жакырчылык) артык.

Миң күнү кыйналсаң, бир күнү унутаарсың.

Миң малыңан бир ызат артык.

Миң ойлоп, бир сүйлө.

Миң ооз бир болсо, бир ооз тек турат (кээде жок
болот).

Миң өлчөп бир кес.
Миң сөз айткыча (же айтканча), бир ишти кыл.
Миң уккандан бир көргөн артык.
Миң эгинди чаап, бир эгинди сугар.
Миңдеген тилек бир болсо, билеги бир болот.
Миңдеген эл бириксе, бир оозду карайт.
Миңден тандап бирди сүй, сүйгөнү үчүн отко күй.
Миңди айдаган да бирди минет, бирди айдаган да бирди минет.
Миңди тааныгыча бирөөнүн атын бил.
Миңин айтпай бирин айт, чөп санабай гүлүн айт.
Митайымдыгы түлкүдөй, тили заар жыландай.
Мингениң жакшы ат болсо, алысты жакындай көр.
Мойнунан байлаган ит ууга жарабайт.
Мокок бычак кол кесет, чоркок сөз тил кесет.
Молдо молдого кас болот, молдо өлсө моло таш болот.
Молдолордон кат калат.
Молдону куран карматам деп коркутпа.
Молдону суктугунан бил, баатырды курчтугунан бил.
Молдонун айтканын ук, кылганын кылба.
Молдонун жазган каты өлбөйт, жакшынын сөзү, аты өлбөйт.
Молдонун өзү тойсо да, көзү тойбойт.
Молдонун тили сылык, жакшынын өзү сылык.
Молдонун тили таттуу, тилеги катуу.
Момун ооруйт, молдо тооруйт.
Момундун ишин теңир мактайт.
Моюнду артка кайырбасын, күлкүдөн кудай айырбасын.
Мөлтүлдөгөн адамдын бүлкүлдөгөн сөзү бар.
Мөмөлүү дарак бышкан сайын ийилчээк болот.
Мөмөлүү дарак жерге жакын, жакшы киши элге жакын.

Мөмөсү жок дарактан, жапайы өскөн тал
жакшы.

Мугалим – мөмөлүү дарак.

Музоо бош болсо сүттү төгөт.

Музоосунда үркөөнөк болсо, өгүзүндө сүзөөнөк
болот.

Музыка – жан дүйнөнүн ачкычы.

Мунду сезбеген жүрөк муз болот.

Мундуу жүргөн адамга мукамдуу айткан ыр
жакшы.

Мундууга мундуу муюшат.

Мурдуңа ченеп (кээде йарап) бышкыр, жылкыңа
карап ышкыр.

Мурун барган конуш алат, кийин барган өрүш
алат.

Мурун болбосо, эки көз бир-бирине өч болмок.

Мурун кыйкырган короздун башы кетет.

Мурун туулуп кеч калды, мурунтугун сүйрөп бош
калды.

Мурун уткан буудай чычат.

Мурунку конок кийинки конокту сүйбөйт.

Мурунку көч кайда барса, кийинки көч ошол
жакка барат.

Муруттарын шыйпайткан эр башына күн тубар.

Муруту өскөндүн өзү каапыр, сакалы өскөндүн
айылы каапыр.

Мусаапыр болбой эр жигит, мундуунун жайын
сурабас.

Муздап бергенди жиреген оной.

Муздап берсе, жиреп бер, союп берсе, бузуп бер.

Муштагандан кезеген жаман. .

Мүдүрүлбөс туяк болбойт, жаңылбас жаак бол-
бойт.

Мүйүз сураймын деп кулагынан ажыраптыр.

Мүйүзгө чапсаң, туяк зыркырайт.

Мүнөзү жаман мүлжүп тынат.

Мүнүшкөрдүн (мүлүшкөрдүн) кесиби – ит агытып, куш салмак.

Мыйзам дегендин укуругу узун болот.

Мыйзам дегениң буйлалаган төө болот (кээде төө эмес).

Мыйзам жолу кең болот, бардыгына тең болот.

Мыйзамды аткарсан жетээрсин муратка, болбо-со калаарсың уятка.

Мыкты, сабырдуу, токтоо кулк-мүнөз башка оорчулук келгенде дана туюлат.

Мылтыгыңдын күмүшүн айтпай тийишин айт.

Мылтык болбой ок болбойт.

Мылтыктан коркпой ушактан корк.

Мышык жок болсо чычканга той.

Мышык майга жетпесе, «сасык экен» деп коет, молдого сасык май берсең, «таза экен» деп жеп коет.

Мышык чычкан дос болсо, кампага каргыш тиет.

Мышыкка – оюн (же күлкү), чычканга – өлүм.

Мышыктын баласы мышыкча мыёлойт.

Мышыктын бир тыйыны жок, этке ынак.

Мээнет – ырахаттын пайдубалы.

Мээнет адамды адам кылат, мансап адамды ажаан кылат.

Мээнет болбой дөөлөт болбойт.

Мээнет деген жалпак, аны көтөрүүгө күч керек.

Мээнет дөөлөткө жеткизет.

Мээнет жалпак болот, дөөлөт тоголок болот.

Мээнет жерде калбайт, мээнетсиз рахат албайт.

Мээнет кетпейт бечелден, сөз (кеп) кутулбайт чеченден.

Мээнет кылбай ыракат жок, урук сеппей эгин жок.

Мээнет кылбай, дөөлөт конбойт.

Мээнет кылганың – пайда кылганың.

Мээнет пилди карып кылат, оору дөөнү карып кылат.

Мээнет шашып келип шашпай кетет, дөөлөт шашпай келип шашып кетет.

Мээнет ыракаттын пайдубалы.

Мээнетин катуу болсо, татканын таттуу болот.

Мээнеттин дөөлөтү бар.

Мээримдүүлүк – жүрөктөн, мээримсиздик – бөлөктөн.

Мээрин болсо өз табылат, дээрин болсо сөз табылат.

Н

Наабай өлүп жатса, койнунан наны чыгат.

Наабайчынын үйү «апырык» менен «сапырык».

Наадан ачуу, мөмө таттуу.

Нааданга айткан кайран сөз, өлгөнгө ыйлаган кайран көз.

Наадандык – тирүүлүктүн өлүмү.

Наадандын акылы башында эмес көзүндө.

Наадандын кылган кастыгын жакшылык менен жеңип ал.

Найза саймак – эрдиктен, ат жоорутмак – тердиктен.

Накта башчы жамыга сүйлөйт.

Накта башчы орой, көзү чарайда сүйлөйт.

Накүстөдөн карыздар болбо, ооган менен дос болбо.

Накыл кайдан чыгат ой болбосо, килем кайдан чыгат кой болбосо.

Намыс деген – улуу журт.

Намыстуу болуу – улуулук.

Намыстуу кишиде кек жок, кекчилде тек жок.

Намысты тартып алууга болбойт, жоготуп коюуга болот.

Намысынан катын кара ниет.
Нандан улуу тамак жок, адамдан улуу атак жок.
Нандын ысыгы жакшы, сөздүн бышыгы жакшы.
Нансыз тамак даамсыз.
Наны жок чайдан без, кайыры жок байдан без.
Напсини тыя билген эр кишинин белгиси.
Нар жүктөн качпайт.
Нар төөнү өргө тартса – алкынар, эр жигитке
дөөлөт бүтсө – шалпынар.
Нарды өргө тартса алкынат.
Нарк кымбат болсо, сатармандын нысабы кетет.
Нарктууну сыйлоо намыс эмес.
Нысапсызга (же нысабы жокко) кашык салсаң,
беш ууртайт.

О

Оору сакайганда эмчи келиптир.
Обозгер жакшы – кан жакшы, катын жакшы –
эр жакшы.
Оболу тамак, анан кийин сабак.
Обоо менен шыйпаң дос (же обоого шыйпаң
үйүр).
Обу жок катын оорсок уй саайт.
Обу жокко кыйшаң үйүр.
Обур уйдан чобур музоо тууйт.
Обуру жеткен молдодон, отоо чөптүн зыяны аз.
Одоно соккон күмүштөн, сулуулап соккон мис
артык.
Оё бычкан тоё жейт.
Озунган – утат.
Озунган жигит оодарат.
Озунган таз бөрк алат.
Ой – адамдын канаты, тарых – өткөн доордун
санаты.

Ой – океан, тил – булак.
Ой – өзүндө, нарк – колунда.
Ой – сөздүн булагы.
Ой – сөздүн сандыгы.
Ой жеткен менен кол жетпейт.
Ой кууган оомат табат.
Ой күлүк, дүйнөнү айланат.
Ой ойлосоң – тең ойло, тең ойлосоң кең ойло.
Ой октон ылдам.
Ой өзүндө, нарк колунда.
Ой түбүндө алтын бар, ойлой билсең (же берсең)
табасын.
Ойдо – эгин, тоодо – токой.
Ойдо барга кол жетпейт.
Ойдон бир уйдун мүйүзү сынса, тоодон миң уйдун мүйүзү зыркырайт.
Ойдун гүлдөгөнү – акылдын өркүндөгөнү.
Ойдун да ойт бермеси көп.
Ойдун да, бойдун да ортосу жакшы.
Ойдун деңизи – сөз.
Ойдун түбү жок, сөздүн чеги жок.
Ойдун чалы сөздөн таяк таянат.
Ойлобогондук осол иш, ойлонсо мына ошол иш.
Ойлобой сүйлөгөн адам – журттун азабы.
Ойлобой сүйлөгөн онтобой ооруга жолугат.
Ойлобой сүйлөгөн оорубай өлөр.
Ойлобой сүйлөгөн оорубай өлөт, ойноп сүйлөгөн күндө бир күлөт.
Ойлобой туруп баштаба, баштаган ишти таштаба.
Ойлогон ойду кыстаган турмуш женет.
Ойлогону онунан чыккандын ооматы жүрөт.
Ойлогонун бербеген онтопой ооруга жолугат.
Ойлоп сүйлө, байкап отур.
Ойлоп сүйлөгөн алкыш алаар, ойлобой сүйлөгөн каргышка калаар.
Ойлосоң тең ойло, тең ойлосоң кең ойло.

Ойлуу жердин уурусу, тоолуу жердин бөрүсү.
Оймоксуз аял болбойт.
Оймоктуу катын ишке маш.
Ойногон бала от басат.
Ойноонун да ыгы бар, ойлоонун да сыры бар.
Ойноп айт, ойноп айтсаң да ойлоп айт.
Ойноп айтам деп, оюндагысын айтып алыптыр.
Ойноп айтса да, оюндагысын айтат.
Ойноп жатып ыйлаган бала таз болот.
Ойноп сүйлөсөң да, ойлоп сүйлө
Ойчул ойлогуча, тобокелчил үйүнө барат.
Ок аткан жоодон сыр ачкан өз жаман.
Ок жарааты айыгат, сөз жарааты айыкпайт.
Ок өтпөгөн кара ташты тил кыйратат.
Окубай молдо болбос, чокубай карга болбос.
Окуган – жарык, окубаган – чарык.
Окуганыңды айтпай, токуганыңды айт.
Окуй берсең – көзүңдү ачат, отура берсең – жал-
коолук басат.
Окусаң – чокуйсун, окубасаң – кокуйсун.
Окусаң озоорсун, окубасаң тозоорсун.
Окуу – билим азыгы, билим – ырыс азыгы (же
кызыгы).
Окуу – жакшылык, окуусуз – карангылык.
Окуу, өнөр – тамырлаш.
Окуу – бул эмгек, эмгекчил болсоң – алга бара-
сың, эмгексиз болсоң – артта каласың.
Окуунун түбү жок.
Окшогонго жарашкан, же окшогонго мушташ-
кан.
Олбуй-солбуй теминген, оң-тетири камчы урат.
Олдоксон жигит оору чалдан мурун өлөт.
Олдоксон тамаша, орсойгон чындыкка чыгат.
Олдоксон төөнү жазса муштайт.
Олжо берет молдого отуз күндүк орозо.
Олжого кеткен күң болбойт.

Олпок салганга олпок сал, талпак салганга талпак сал.

Олтурган (же отурган) кыз орун табат.

Олуя да жакынын (жанындагысын) колдойт.

Омурткасын оркойтуп, орокчу болот кембагал, кабыргасын каржайтып, күчтүү болот кембагал.

Он бириксе тон болот, ынтымак бириксе эл болот.

Он күндүк ашын болгончо, бир күндүк эшин (ишин, досун) болсун.

Он түгөттөн – бир табышкер артык.

Он экинин бири жок, уй байларга жиби жок.

Онтоткон – оору, мөгдөткөн – карылык.

Он колундун ачуусун сол колун менен тый (кээде бас).

Онко оюн бузат, тентек жыйын бузат.

Оной – жоо, бекер – олжо болбойт.

Оной олжого тунганың, балээге колду сунганың.

Онсон да өзүңдөн, тонсон да өзүңдөн.

Оогон жыгылганга (талганга) күлөт.

Оогон күнү ооп кетпе, төгүлгөн күнү төгүлүп кетпе.

Ооз – айгак, тил – тайгак.

Ооз – капкан, сөз – шамал.

Ооз – уя, сөз – куш, унчукпаган – байкуш.

Ооз жели маңдай терге тең эмес.

Ооз жыйып алганча омуртка сынаар иш болот.

Ооз кыйшык болсо да, сөз түз болсун.

Ооз сөздүн ээси.

Ооз эшиксиз, тил сөөксүз.

Ооз-бирөө, кулак экөө, бир сүйлөсөн, он тыңша.

Ооздон оозго өтөт сөз шекери, үйдөн үйгө кирет иш бекери.

Ооздугун кемирген, байлоодо туруп семирген.

Ооздун жели опаа болбойт,

Оозу ашка тийгенде тумшугу ташка тийди.

Оозу жаман элди булгайт, өтүгү жаман төрдү булгайт.

Оозу жамандын сөзү жаман.

Оозу кыйшык болсо да, байдын уулу сүйлөсүн.

Оозу майлангандын дили байланат.

Оозу менен орок оруп, буту менен машак терет.

Оозу сүткө күйгөн айранды үйлөп ичет.

Оозу чалпоо жигиттин бир ажалы элинен, аягы суюк аялдын бир ажалы эринен.

Оозу чонго – аш, көзү чонго – жаш.

Оозун бакпаган орой болот.

Оозун баспай тим жүргөн оозун ачып кур калат.

Оозун көптүргөн жумуштан калат.

Оозуна алы жетпеген – осол (кээде оңколойт).

Оозуна келгенин оттогон, укпаган сөздү угат.

Оозунан ак ит кирип, кара ит чыгат.

Оозунан алдырган бөрүдөй.

Оозунан жаңылган турбайт, бутунан мүдүрүлгөн турат.

Оозунда кеби бардын, сөзүндө эми бар.

Оозунда келмеси бардын башында селдеси бар.

Оозун кайсы десе, мурдун көрсөтөт.

Оозуна келген сөздү айтпа, оюнда турган сөздөн кайтпа.

Оокат – байдан, ажал – кудайдан.

Оолукмалуу балага ээликмелүү жин тиет.

Оомалуу кезек, төкмөлүү дүнүйө.

Оомалуу-төкмөлүү дүнүйө.

Оор (кээде күчтүү) болсоң, жердей бол баарын чыдап көтөргөн, тунук болсоң суудай бол, баарын жууп кетирген.

Оор иштен коркпо, оор сөздөн корк.

Оорго чыдашып, женилди колдон алыш.

Оордукту жер көтөрөт, кайгыны эл көтөрөт.

Оору – өмүр бычагы, орой сөз – көңүл бычагы.

Оору батмандап кирип, мыскалдап чыгат (же батмандап кирген оору мыскалдап чыгат).

Оору кадырын соо билбейт, ач кадырын ток билбейт.

Оору кайда болсо жан ошол жерде.

Оору кетет, адат калат.

Оору оору эмес оорулууну баккан оору.

Оору тилинин эми барды издебей, колунун эми барды издейт.

Оору эмгектен качат, эмгек көңүлдү ачат.

Оорубаган онтобойт.

Оорубаган өлүмдөн коркпойт.

Ооруганды сураса айыкканга тете (кээде эсе).

Ооруда чанчуу жаман, сөздү канкуу жаман.

Оорукта уйкучу уул, чабыкта башын сайга таштайт.

Оорулуу айыгат, ажалдуу өлөт.

Оорулуу жылмайса – айыкканга тете, арамза жылмайса – алдаганга тете.

Оорулуу өлбөйт, ажалдуу өлөт.

Оорулууга жардам берсең, эсели эсинен кетпейт.

Оорулуунун ою онго бөлүнөт.

Оорулуунун оюна эмне келип, эмне кетпейт.

Ооруну жашырса, өлүм ашкере кылат.

Ооруну сураса айыкканчалык (же айыкканга тете, айыкканга эсе).

Ооруну эч ким сурап албайт.

Оорунун атын айтса күчөйт, сөздү сөз билген көтөрөт.

Оорунун жакшысы жок, дарынын таттуусу жок.

Оорунун кадырын соо билбейт.

Опсуз баатыр жоого түшөт.

Ор казган өзү орго түшөт.

Ордон чыккан тоого да чыга алат.

Орду жок сөзгө ооз ачпа.

Ордун таппаган орунсуз калат.

Ордуң кайда болсо, катарың да ошондо.

Оро албаган орок тандайт (чаба албаган чалгы тандайт).

Оромол тойго жарабаса да, жолго жарайт.
Орточо болсоң – озгонуң ошол.
Орточолук – озот, катуучулук – тозот.
Орундуу сүйлөгөндүн ооматы кетпейт.
Орус оюндагысын кылат.
Осмо кетет каш калат, оомат кетет баш калат.
Осол өскөн жыгач бутагын көтөрө албас, осол
адам атагын көтөрө албас.
От бар жерде түтүн бар, суу бар жерде түшүм бар.
От дегенден ооз күйбөйт.
От жаккандыкы, тон кийгендики.
От жаккандын кадырын отун алган билет.
От жакпай казан аспайт, таң атпай торгой сай-
рабайт.
От жалындын ичинен ойноп чыккан баатыр.
От жалынын билбеген кайрылат, дос жалынын
билбеген айрылат.
От кармаган күйүктүн ачуусун, музга тонгон
сууктун катуусун сезет.
От койсоң – күйөсүң, ор казсаң – түшөсүң.
От менен ойнобо, ойносоң – оң болом деп ойлобо.
От менен ойносоң күйөсүң, суу менен ойносоң
чөгөсүң.
От менен суу – тили жок жоо.
От өчөт, данк өчпөйт.
От түтүнсүз болбос, жигит жазыксыз болбос.
От чаласынан сөз чаласы жаман.
От чыккан жер – жердин түбү, ит үргөн жер –
үйдүн түбү.
Отсуз түтүн жок.
Отту көп үйлөсө (көөлөсө) өчөт, коңшуну көп
кемитсе көчөт.
Отту үйлөгөн жагаар, акылды ойлогон табаар.
Отту үйлөсө өчөт, коңшуну көөлөсө көчөт.
Отуз жыл ийилип өскөн тал бир жылда тү-
зөлбөйт.

Отуз уулду бир ата асырайт, отуз уул бир атаны асырай албайт.

Отузунда отун албаган, кыркында кылыч чаппайт.

Отун – отко, очок – казанга.

Отун албаганга от жактырба.

Отунду жаккан билет, малды баккан билет.

Отурганга олжо жок.

Ою көптүн уйкусу аз, уйкусу көптүн ою аз.

Оюм ондуу болсун десең, ойлоп сүйлө.

Оюндан от чыгат, оромпойдон бут сынат.

Оюндун түбү – от, ойдун түбү – алтын.

Оюн-күлкү-тамаша, эмгек экөө жанаша.

Оюнчул болсоң да, ойчул бол.

Оюң онго, санааң санга бөлүнөт.

Оюң терең болсо, ишиң жакшы болот.

Ө

Өгөй – өөнчүл, жетим – кекчил.

Өгөөгө бергис бүлөө бар, экөөнө бергис бирөө бар,

Өгүз мүйүздүү инектин сүтү жок, инек мүйүздүү өгүздүн күчү жок.

Өгүз мүйүзүнөн тутулаар, адам сөзүнөн тутулаар.

Өгүз өзүн мактайт.

Өгүз өлбөсүн, араба сынбасын.

Өгүз өлдү, орток айрылды.

Өгүз топоз менен сүзүшүп мүйүзүнөн айрылат.

Өгүздү өргө салба – канатың талат, жаманга жүзүңдү салба – шагың сынат.

Өгүздүн мойну катуу, жоктун жону катуу.

Өгүздүн өлгөн жерине өкүр.

Өжөр жетим соо турбайт, өчөшкөнүн соо кылбайт.

Өжөр өлбөйт, өлсө да эч нерсеге көнбөйт.

Өжөр эмгексиз таалай жок.

Өжөрлүк оор жүктөй артка тартат.

Өжөрлүктүн аягы абийир төгөт.

Өз абийирин сактабаган, өзгө абийирин сактабайт.

Өз агасын агалай албаган, жат бирөөнүн улагасын (өзгө агасын) сагалайт.

Өз айыбы өлгөнчө билинбейт, киши айыбы кирип чыкканча.

Өз акылы – аксак, киши акылы – таскак.

Өз акылың өзөк менен тамыр, киши акылы кишен менен тушуо.

Өз атаңа таарынып, өзгө кайдан барасың?

Өз ата-энесин сыйлай билген киши башкаларды да сыйлайт.

Өз атым өлгөндөн кийин жер бетине чөп чыкпаса койсун.

Өз балаңдан бөлүп кутуласың, неберенден өлүп кутуласың.

Өз балаңды өпкөгө тепсең кетпейт, киши балаңын кишендесең да турбайт.

Өз башы менен кетсин.

Өз башын аябаган, киши башын далдаал кылат, өз бетин аябаган киши бетин чиедей кылат.

Өз башыңда төөнү көрбөй, киши башыңдагы чөптү көрөт.

Өз башыңды доого берсең да, жолдошунду жоого бербе.

Өз бетин аябаган бирөөнүн бетин аяйбы.

Өз бетин аябаган киши бетин далдал (чиедей) кылат.

Өз билгенин бербеген өжөрлүктүн белгиси.

Өз боюңа сак бол, коңшунду ууру тутпа.

Өз ден соолугуңа шалакылык кылсаң, коомго кошо мүшкүл апкелесиң.

Өз жакшылыгыңды доомат кылба, киши (бирөөнүн) жакшылыгын унутпа.

Өз жакынын көрө албас, жатты барып сагалайт.
Өз жамандыгын билбеген өзгөгө кылат чоң милдет.

Өз жер өлөн төшөк, өз эл өмүрлүк жөлөк.

Өз жерин тааныбаган киши башка жерди баалабайт.

Өз жериң – алтын бешик, бөтөн жер – көндөй тешик.

Өз жериңди жаман деп, жат жерге кайдан барасың?

Өз жериңдин сазы – шибер, өз элиңдин сасыгы – атыр.

Өз жоокерин күтө албаган, душманына түтө албайт.

Өз ийининде чычкан да шер.

Өз ишин аткарса дааналап, ак эмгек дайым бааланат.

Өз кадырын билбеген, жат кадырын биле албайт.

Өз камын ойлогон жарыбайт, жарыса да, марибайт.

Өз камын ойлогон өспөйт, эл камын ойлогон көктөйт.

Өз кемчилдигин өлгөнчө билбейт, киши кемчилдигин кирип чыкканча билет.

Өз кемчилдигин сезбөө – наадандык.

Өз кесибинде бечара болуу – чоң кемтик.

Өз колунан иш келбеген адам өзгөлөрдү кордоого устат.

Өз колунда болбосо, өлдүм десең ким берет.

Өз кордугунан жат кордугу жаман.

Өз көйнөгүн бирөөгө кийгизе салуу өтө оңой.

Өз көмөчүнө күл тартат (же тарткан).

Өз күйдүрүп айтат, душман сүйдүрүп айтат.

Өз күчүн билбеген азап менен өтөт.

Өз күчүн билбеген кыйналып жүрүп күн көрөт.

Өз күчүндү өлкөгө арнагын, өзгөлөргө өрнөк кам-
дагын.

Өз күчүндүн өлчөөсүн өзүң билбей ким билет.

Өз кылганың өзүңө, өйдө карап түкүрсөн, кай-
тып түшөт жүзүңө.

Өз мекенинди көздөй сакта.

Өз напсисин жеңген баатыр.

Өз напсисине туткун болгон адам адамгерчилик-
тен биротоло кол жууйт. .

Өз наркыңды кетирбегин желге үйлөп.

Өз өлтүрбөйт, жат жалгабайт.

Өз өнөрүң болбосо, өлөм десең ким берет.

Өз өтүгүң тар болсо, кең дүйнөнүн пайдасы не.

Өз сүйүүсүнөн айбыкпаган пенде эч нерседен ай-
быкпайт.

Өз талканың эттен артык.

Өз тарыхын билбеген адамдын келечеги жок.

Өз төшүн өзү жара (сындыра) муштап эр бол-
бойт.

Өз тууганын кор көргөн, ашуу таппай белде өлөт,
кечүү таппай сууда өлөт.

Өз тууганын кордосо, душманына кор болот.

Өз убалың өзүңө, эки кара көзүңө.

Өз улутун сүйбөгөн адам бөтөн улутка өз болуп
жарытпайт.

Өз улутундун сыймыгы болсоң, башка улуттун
урматы болосун.

Өз уулун өзү жыга чапкан эл болбойт.

Өз үйүм – өлөң, төшөгүм.

Өз үйүм деп сүйлөбө, үй артында кулак бар.

Өз үйүңдө өрмөк сого албаган киши үйүңдө ичик
бычат.

Өз үйүңүн түтүнү жылуу, өз эненин күтүмү жы-
луу.

Өз үйүңдө ашың болсо, киши үйүңдө кашың
барбы.

Өз үнү бар адам – өзгөлөргө жардам.

Өз элимдин башы болбосом да, сайындагы ташы болоюн.

Өз элин күтө албаган, душманына түтө албайт.

Өз элин сүйгөн башка элди кордобойт.

Өз элине батпаган, душманына кор болот.

Өз элинин тарыхын билбегендик – тамырсыздык.

Өз элиң өзөктөш, башка эл канатташ.

Өз элиң өйдө чыксаң – өбөгүн, ылдый түшсөң – жөлөгүн.

Өз элинди жаман деп, жакшы элди кайдан табасың?

Өз элинди жамандап өсө албайсың.

Өз эмгегин көзгө көрүнбөйт, жалкоо элден бөлүнбөйт.

Өз эне тилин унуткан, өз энесин да унуткан.

Өз энесин сыйлаган уул өзгөнү да сыйлайт.

Өз эсерин өз убагында тыя албаган журт – капып.

Өзбек кетип өз калды.

Өзгө – жалган, өлүм – ак.

Өзгө жаккан канга жагат.

Өзгө жерге султан болгуча, өз жеринде ултан бол.

Өзгө өздөй, жатка жаттай.

Өзгөгө капкан салган өзү түшөт.

Өзгөгө өлүм тилегиче, өзүнө өмүр тиле.

Өзгөдөн көңүл тынышпайт, өз көңүлү жамандын.

Өзгөдөн тартып алган өзүнүкүнөн айрылат.

Өзгөнү айтаарда өзүндү ойло.

Өзгөнү коюп, өзүндү айт (түзө).

Өзгөнү көрүп, өзүндү тааныйсың.

Өзгөнүн ишин өзүнө жору.

Өзгөнүн сөзүнө ишенгиче, өзүндүн колуна ишен.

Өздөн чыккан жат жаман, өзөктөн чыккан өрт жаман.

Өздөн чыккан жоону ынтымакка чакыр, ын-
тымакка келбесе, анын башын аяба.

Өздөн чыккан жоону ынтымакка чакыр.

Өздү жаттай сыйлагын, жат жанынан түнүлсүн!

Өздү өзүм дебе, өзгөнү жатым дебе.

Өздүкү өздөй, өзгөнүкү көгөртө койгон көздөй.

Өзөн канчалык терең болсо да түбү бар, тоо кан-
чалык бийик болсо да чокусу бар.

Өзөгү карарган карга таш чокуйт.

Өзөктөн чыккан өрт жаман: өпкө-бооруң куй-
калайт, өздөн чыккан жат жаман: өз ичинен тал-
калайт.

Өзөн башы ашуу болот, жардын башы жазы
(кечүү) болот.

Өзөн бойлоп конбогун, өрт өчкөндөй болбогун.

Өзөн бою турганда, өзгө жерге конбогун.

Өзөн жерде сайлар бар, чык татырбас байлар
бар.

Өзөнгө өзөн кошулса дарыя.

Өзөндүү сууга тал бүтөт, өлбөгөн кулга мал бүтөт.

Өзү алдамчы адам башкаларга ишенбейт.

Өзү билбейт, билгендин тилин албайт.

Өзү бир тыйын, дымагы миң тыйын.

Өзү болбос жигиттин атасын сурап нетесин.

Өзү боштун сөзү бош.

Өзү бөктөй, сөзү октой.

Өзү жакшы болсо, тегин сураба.

Өзү жамандын сөзү жаман.

Өзү жаш болсо да иши маш.

Өзү кары жүрөгү жаш.

Өзү катылган бала ыйлабайт.

Өзү кылган иш, өз башына муш.

Өзү тойбостун көзү тойбос.

Өзү ууру бирөөнү ууру дейт, өзү кара бирөөнү
кара дейт.

Өзү уялбаган, бирөөнү уялтат.

Өзү чоогоол жигиттин бир ажалы чөптөн, бир ажалы көптөн.

Өзү чоктойдун сөзү октой.

Өзү чөлдө, көзү көлдө.

Өзүбек кетип өз калды.

Өзүм билем деген жигит, башына ойрон салганы.

Көп билет деген жигит, башына коргон салганы.

Өзүм өйдө өзүндөн, сөзүм өйдө сөзүндөн.

Өзүм тапкан балага, кайда барам дабаага.

Өзүм турсам төрдө, сөзүм турат өрдө.

Өзүмдө болсо бир айып, кимди карайм шыкырайып.

Өзүмдөн алыс (же ыраак) төркүнүмө.

Өзүмдү өзүм билем, өтүгүмдү төргө илем.

Өзүмдүкү дегенде – өгүз кара күчүм бар, кишиники дегенде – кол тийбей турган ишим бар.

Өзүмчүл киши өзгөгө жакпайт.

Өзүмчүл өргөөгө батпайт.

Өзүмчүлдөн сураба акыл-кенеш.

Өзүн башкара билген башкаруучу – мыкты.

Өзүн башы ашуу болот, жардын башы кечүү болот.

Өзүн гана ойлогон жамандыктын белгиси, өзгөнү да ойлогон адамдыктын белгиси.

Өзүн жамандаган өспөйт, өзүн мактаган даңкка жетпейт.

Өзүн кор кармаган өзгөгө пайда келтирбейт.

Өзүн өзү башкарган ,эл бактылуу, өзүн өзү бийлеген эл бактылуу.

Өзүн өзү билбеген – эселектин белгиси, калпын чыкса артындан адамдын келет өлгүсү.

Өзүн өзү билип, өтүгүн төргө илип.

Өзүн өзү тарбиялоо кишидеги башкы касиет.

Өзүн сактай билген, абийирин барктай билет.

Өзүн сыйлабаган, башканы да сыйлабайт.

Өзүн тойгузбаган өзгөнү да тойгузбайт.

Өзүнө жакшылык кылбаган адамдан өзгөгө жакшылык артпайт.

Өзүнө иштесе – арстандай, өзгөгө иштесе чычкандай.

Өзүнө пайдасыз адам өзгөгө да пайдасыз.

Өзүн-өзү билбеген – эселектин белгиси, калпын чыкса артындан адамдын келет өлүгүсү.

Өзүн-өзү билет, өтүгүн төргө илет.

Өзүнөн мурун коноктун атын сыйла.

Өзүнөн өзү эле эч нерсе пайда болбойт.

Өзүнүн бөгүн бөктөй албаган, бирөөнүн чигин чиктейби.

Өзүнүн уяты жоктун сөзүнүн туруму жок.

Өзүнүн чаркын билген, өзгөнүн наркын билет.

Өзүн адам болгон сон, өлбөсүндү билген сон, кайда барсаң анда бар.

Өзүң бакшы болсоң, молдого зикир үйрөтпө.

Өзүң билбегенден өлгөнчө корк.

Өзүң билбесең билгенден ук.

Өзүң болалбайсың, болгонду көрөлбайсың.

Өзүң да жаша, өзгөнү да жашат.

Өзүң жакшы болсоң, өзгөнүн баары сага жаан.

Өзүң кылган иш, өз башыңа муш.

Өзүң сүйгөндү алба, өзүңдү сүйгөндү ал.

Өзүң таппаган малдын баркы жок.

Өзүңдө турса бир айып, кимге барасың кыдырайып?

Өзүңдөн шектенгениң – өзгөчө ката кетиргениң.

Өзүңдү зорсунба, өзгөнү корсунба.

Өзүңдү кор кылгыча, күчүңдү кар кыл.

Өзүңдү көргүн келсе, касыңдын көзү менен кара.

Өзүңдү өзүң мактаба, сени эл мактасын.

Өзүңдү өлгөнчө билбейсиң, кишини кирип чыкканча билесиң.

Өзүңдү сыйлабасаң, өзгөнү сыйлап жыргата сыңбы.

Өзүңдү эр ойлосоң, өзгөнү шер ойло.

Өзүндүн алачыгын, өзгөнүн ак сарайынан артык.
Өзүндүн жарың болбосо, бирөөнүн жары – башка дарт.

Өзүндүн ордун жоголбойт, өнүп-өссө балдарың.
Өзүнө ишенсен, багыңды сына.

Өзүнө иштесен – арстандай, башкага иштесен – чычкандай.

Өзүнө каалабаганды, өзгөгө каалаба.

Өзүнө карай дос танда.

Өзүнө карап тон быч.

Өзүнө өзүң гана кенешчисиң.

Өзүнө өзүң жакпасан, жакканың ошол элине.

Өзүнө өзүң сак бол, коңшунду ууру тутпа.

Өзүнө урунбас үчүн, өзгөгө жарык кыл.

Өзүрөөккө көбүрөөк, жатыраакка азыраак.

Өйдө карап түкүрсөң, кайтып түшөр көзүнө.

Өйдө тартса – өгүз өлөт, ылдый тартса – араба сынат.

Өйдөсүнүүнүн өзү пастык.

Өйдө-төмөн көп чапса, тулпардын чери жазылат.

Өксүгөн менен пайда жок, өкүрсөң өлгөн табылбайт.

Өктөм келгенден коркпо, өнүп келгенден корк.

Өктөөсү өзөгүндө кеткен өнөксүз сулуу.

Өкүм ат – өткүр бычактай.

Өкүм болмок өзүңдөн, сылык болмок сөзүңдөн.

Өкүмдар өйдөлөгөн сайын жүгү оорлойт.

Өкүмдүн өтү жарылат.

Өкүмөткө ишен, бирок өзүң да аракет кыл.

Өкүмү болбой өнүкпөйт, башчысы болбой марыбайт.

Өкүрүктөн өлүк тирилбейт.

Өлбөгөн жанга жаз келет.

Өлбө жаным, өлбө.

Өлбөгөн адам (киши) алтын аяктан суу ичет.

Өлбөгөн жанда үмүт бар.

Өлбөй турган жан болбойт.

Өлбөй турган эмгек айтылбай туруп иштелет.
Өлбөстү кудай жасабайт, сынбасты уста жаса-
байт.

Өлбөстүккө пенде зар, тойбостугу канында бар.
Өлбөстүн күнүн көрүп, өчпөстүн отун жагып.

Өлгөнгө ыйлаган кайран көз, жаманга айткан
кайран сөз.

Өлгөн арстандан, тирүү чычкан артык.

Өлгөн аттын такасын издеп, алты ай жер каз-
ган байча.

Өлгөн жолборстон (арстандан) тирүү чычкан
(мышык) артык.

Өлгөн менен кошо өлбөйт, өкүргөн менен табыл-
байт.

Өлгөн өксүтөт, кеткен кемитет.

Өлгөн тирилбейт, өчкөн жанбайт.

Өлгөн төөнүн териси бир эшекке жүк.

Өлгөн уй сүттүү болот.

Өлгөнгө өкүнбө, тирүүлүгүңдү тиле.

Өлгөнгө ыйлаган кайран көз, жаманга айткан
кайран сөз.

Өлгөндөр данкталбай, тирүүлөр макталбайт.

Өлгөндү – туулган женет, жоону кууган женет.

Өлгөндү сурасаң тирилгенге тете, ооруганды су-
расаң айыкканга тете.

Өлгөндү топурак суутат, тирүүнү кантип унутат.

Өлгөндү туулган женет, жоону кууган женет.

Өлгөндүн артынан өлмөк жок.

Өлгөндүн жазасы (сазайы) көмгөн, өпкөндүн
жазасы (сазайы) көнгөн.

Өлгөндүн өзүнүн шору.

Өлгөндүн үстүнө көмгөн.

Өлдүң-өчтүң, кеттин-кемидин.

Өлөөр эчки койчунун таягына сүйкөнөт.

Өлкөнүн нукура байлыгы – өзүнүн эли.

Өлкөндөн айрылгыча өмүрүндөн айрыл.

Өлмөйүнчө кишинин иши бүтпөйт.

Өлө албай жатып өлөң айтат.

Өлө жалкоо болбосон, өтө жарды болбоссун.

Өлө жегенче бөлө же.

Өлөйүн десем-жан таттуу, кирейин десем-жер катуу.

Өлөң төшөк өз үйүң – киндик каның тамган жер.

Өлөңдүү жерде өгүз семирет, өлүмдүү жерде молдо семирет.

Өлөөр ит кайышчыл болот.

Өлөөр карга бүркүт менен ойнойт, ыйлаар бала атасынын сакалы менен ойнойт.

Өлөөр киши бой түзөйт.

Өлөөр өгүз балтадан качпайт (же тайбайт).

Өлөөрүндө булбулдун үнү да өзгөрөт,

Өлөр эчки койчунун таягына сүйкөнөт.

Өлөрмандын көзү жаман.

Өлөт деген өлгөн жок, өгүз минген калган жок.

Өлө-тириле манап бол.

Өлсө – кунсуз, сатса – пулсуз.

Өлсөк бир көрдө (же чункурда), тирүү болсок бир дөңдө (же дөбөдө).

Өлүккө жараша ый, кадырга жараша сый.

Өлүм – орток, доо – кезек.

Өлүм – үмүт теңтайлаш, бири коркутат, бири намыс курчутат.

Өлүм адамды коркутат, үмүт адамды курчутат.

Өлүм баарына бирдей, өлүм – ак.

Өлүм бардын малын чачат, жоктун абийирин ачат.

Өлүм жашка карабайт.

Өлүм кабак-кашты ирмегиче.

Өлүм менен конок айтып келбейт.

Өлүм менен үмүт теңтайлаш, бири адамды коркутат, бири ар намысын курчутат.

Өлүм өксүтөт, оору кор кылат.

Өлүм тынчтыкта аз, согушта көп.

Өлүмдөн башканын баары өзү келбейт.

Өлүмдөн башканын эртеси жакшы.
Өлүп калсак кырылып бир чункурга тололу,
тирүү болсок жыйылып бир дөбөдө бололу.
Өлүп тапкан баламды өрдөк чокуп өлтүрдү.
Өлүү болуп көрдө жок, тирүү болуп үйдө жок.
Өлүүлөр жөнүндө он сүйлө, болбосо үндөбө.
Өлүүнү айтса тирүүнүн тынчы кетет.
Өлүүнүн жүзү ары, тирүүнүн жүзү бери.
Өмдөгөн жоо качырат,
Өмүр – жалган, өлүм – ак.
Өмүр – жандын үмүтү, өлүм – жандын күйүтү.
Өмүр – жылт эткен көз ирмем.
Өмүр – кубаныч менен кайгынын эриш-аркагы.
Өмүр – күнүмдүк, өнөр – түбөлүк.
Өмүр – от: башталышы жалын, бүтүшү күл.
Өмүр – таттуу, ажал – ачуу.
Өмүр акпай турбайт, өткөн күн кайра уланбайт.
Өмүр бар жерде өлүм бар.
Өмүр баркын өлөөрүндө билет.
Өмүр бою быкшып жашаганча, көз ирмем бол-
со да жарк этип күлүп өт.
Өмүр бою гүлдөп турган тирилик жок.
Өмүр бою өзүңдү чындыкты айтууга үйрөт.
Өмүр да, намыс да адамга бир келет.
Өмүр деген – жарык күн, өлүм деген – карангы
түн.
Өмүр деген желдей өтөт сезилбей.
Өмүр деген өткөн күндөр эмес, эсте калган күн-
дөр.
Өмүр карыса да, көңүл карыбайт.
Өмүр киндик кан тамган жерден башталат.
Өмүр күнүң – соккон шамал.
Өмүр оттой жанып, күл болуп бүтөт.
Өмүрдөн жамандык күтпө, өлүмдөн жакшылык
күтпө.
Өмүрдөн өткөн бакыт жок, өнөрдөн өткөн би-
лим жок.

Өмүрдү көңүл узартат.

Өмүрдүн ар кыл курагы болот, куракка жараша сынагы болот.

Өмүрдүн ойку-кайкы сырлары көп.

Өмүрдүн узактыгы көңүлгө байланыштуу.

Өмүрдүн чеги бар, өнөрдүн (илимдин) чеги жок.

Өмүрлүү болоюн десен, мээримдүү бол.

Өмүрлүү чыгарманы талант, талыкпас эмгек жаратат.

Өмүрү бүтпөйт тирилик, өткөндөр келбейт тирилип.

Өнөктөштөр өр ашат.

Өнөр – түгөнбөгөн азык, жоголбогон байлык, кемибес кенч.

Өнөр агып жаткан булак, илим жанып турган чырак.

Өнөр алды – кызыл тил.

Өнөр байлыгы – өлбөс байлык.

Өнөр издегенин – өргө кадам шилтегенин.

Өнөр көпкө да, көккө да жеткирет.

Өнөр үйрөнүүгө карылык жок.

Өнөр, эмгексиз талант жок.

Өнөрдү билүүгө да өнөр керек.

Өнөрдүн эң баалуусу (күчтүүсү) сөз өнөрү.

Өнөрлүү – зор, өнөрсүз – кор.

Өнөрлүү адам көпкө таанылат, элге алынат.

Өнөрлүү болсоң өргө чап, кор кылбай асыл жанды бак.

Өнөрлүү журт – амалдуу.

Өнөрлүү киши эрикпейт.

Өнөрлүү кол ач болбойт.

Өнөрлүү өлбөйт, өлөрман көнбөйт.

Өнөрлүү өлбөйт, өнөрсүз күн көрбөс.

Өнөрлүү өргө сүзөт (кээде учат).

Өнөрлүү өргө сүйрөйт.

Өнөрлүүдөн өрнөк ал.

Өнөрлүүнүн колу алтын, акындардын сөзү алтын.

Өнөрпоз ишке таянат, балбан күчүнө таянат.

Өнөрү жок жигит – канаты жок куш.

Өнөрүң болсо өргө чап, кор кылбай асыл жанды бак.

Өнөрүң болсо өргө чап, туушун болсо туура чап.

Өнүп-өскөн мал жакшы, көрүп өскөн жер жакшы.

Өңгө – жалган, өлүм – ак.

Өңдү көрсө, жүз таят.

Өңү сулуу – сулуу эмес, акылы улуу – сулуу.

Өңүн суук болсо да, сөзүн жылуу болсун.

Өнүрүп жүрсө кой өлөт, өбөктөп жүрүп ырчы өлөт.

Өдө кетсең – бөрү жейт, ылдый кетсең – ууру алат.

Өдөкүсү өрткө кетсе, ылдыйкысы селге кетет.

Өдө-төмөн көп чапса, тулпардын чери жазылат.

Өөн бириксе тон болбойт, ынтымак болбой эл болбойт.

Өөн сөздү өзүнө да айтпа.

Өпкөдөн соккон жел жаман, элинен безген эр жаман.

Өрдөк берген каз алат.

Өрдөк жокто чулдук бий, өпкө жокто карын бий.

Өрдөк-каз көлүн сагынат, эр жигит элин сагынат.

Өрдөктү туурайм деп чулдук бутун сындырыптыр.

Өрдөктүн өзү көктө болсо да, көзү көлдө.

Өрнөктүү иште өөн жок.

Өрнөктүү кары жок жерде, өнөрлүү жаш да жок.

Өрт менен суу – тили жок жоо.

Өрткө камыш күйгөндөй, мурунку иштин аты бар.

Өрттү суу өчүрөт, эпке мал киргизет, жакшылап сүйлөшсө бир чөөгүн чай да эпке келтирет.

Өрүүдө көрүшпөгөн, көчкөндө урушат.
Өрүш малдуу – дасторкон майлуу.
Өрүшүндө малы бардын сандыгында пулу бар.
Өскөн айылдын ичинде кемпир менен чал бар,
өскөн төөнүн ичинде инген менен нар бар.
Өскөн жер – өз эне, өзгө жер – өгөй эне.
Өсөөр малда өлүм жок.
Өсөөр өзүн сыйлайт, өспөс жатын сыйлайт.
Өсөөр эл өзүн көтөрөт.
Өсөөр элдин балдары бири бирине дос болот,
өспөс элдин балдары бири бирине кас болот.
Өсөөрүм калбай өлөөрүм калды, өмүрүмдөн кө-
рүм жакын турат.
Өсөр өзүн сыйлайт, өспөс жатын сыйлайт.
Өспөс уул өнбөс доону доолайт.
Өткөнгө өкүнбө, кеткенге кейибе.
Өсүп чыгаар баланын келечек түбүн ойлогун,
жакшы чыгаар жигиттин жолуна жолтоо болбогун.
Өткөн (кайра) келбейт, өлгөн тирилбейт.
Өткөн иш үчүн кайгы чегүү – акылдуу адамдын
иши эмес.
Өткөн ишке айла жок, өкүнгөн менен пайда жок.
Өткөн келбейт, өлгөн тирилбейт.
Өткөн күндө белги жок, салып койгон тамга жок.
Өткөн өмүр – качкан куш, кайрылып келбейт
үндөсө.
Өткөн өмүр – өчкөн көмүр, калган көңүл – кач-
кан куш.
Өткөн өмүр – өчкөн от, өкүнгөн менен жагылбас.
Өткөн өмүр жашарбайт – алтымышта чал кай-
тып, баштагы пейли бузулбайт – жарды болсо бай
кайтып.
Өткөн өмүр, калган кадыр (кеткен көңүл) табыл-
байт.
Өткөн өчү бардын – кетпес кеги бар.
Өткөнгө – баам, келечекке сереп.

Өткөнгө кайрылуу – урпактардын өктөм тилеги.
Өткөнгө өкүнгөн менен айла жок.
Өткөндөр баркталбаса, тирүүлөр даңкталбайт.
Өткөндү барктоо – келечекти сактоо.
Өткөндү билбеген бүгүнкүнү тааныбайт.
Өткөндү билбеген эл – атасын тааныбаган бала-
дай.

Өткөндү билбей туруп, келечекти түшүнүү мүмкүн эмес.

Өткөндү унутсаң, арбактардын азасына каласың, бүгүнкү күнүң менен гана жашасаң, келечектин табасына каласың.

Өткөндү эстеген – жакшы, кектеген – жаман,
Өткөндү эстеген жаман болбойт, мурдагыны кектеген жакшы болбойт.

Өткөндүн, келечектин жибин улап, достошуу ийгиликке алып келет.

Өткүр бычак кол кесет, өтүрүк сөз жан кесет.

Өткүр ок – душманга, өткүр сөз – тууганга.

Өткүр өлбөйт, сук тойбойт.

Өткүр сөз өзөккө тиет.

Өткүр тырмак каргада эмес, шумкарда.

Өтө баатыр жоо жеңет.

Өтө жаман – өзүн мактайт, башкы жаман – баласын мактайт, аяккы жаман – аялын мактайт.

Өтө жаман болбосоң, өлө жарды болбосун.

Өтө жаман өзүн мактайт, жакшыны башка бирөө мактайт.

Өтө кайрат баш жарат.

Өтө курч балта тез мокойт.

Өтө кызыл бат оңот, өпкө кызыл кеч оңот.

Өтө кызыл тез оңот, өтө ысык тез сууйт.

Өтөгөндүн (аюунун) териси өзү жатып ий болбойт (кээде ий болот).

Өтпөгөн өмүр, сынбаган темир жок.

Өтпөс буйрук – бойго кардык.

Өтүгү жаман төрдү булгайт, оозу (кээде сөзү)
жаман элди булгайт.

Өтүгү жокко өзүм барам, тону жокко салам айта
бар.

Өтүгүң жаман болсо бутундун шору, турмушун
жаман болсо жаныңдын шору.

Өтүгүң майрык болгон соң, талаанын түздүгүнөн
не пайда.

Өтүкчү көп алса, өпкөсү тешилет.

Өтүкчү өтүккө жарыбайт, уста балтага жары-
байт.

Өтүкчүнүн жанына жолобо, «бирдедем жогол-
ду» дейт.

Өтүкчүнүн өтүгү жок, устанын тогоосу жок.

Өтүрүк сөз – жанга кас, өтпөс бычак – кынга
кас.

Өчкөн отун мурункудай жаналбайт, аккан жерин
суу кайталап алалбайт.

Өчкөн шамдай дайынсыз, өлгөндөр кайра кел-
беген.

Өчөштүктөн өрт чыгат, эл бузулат.

Өчпөгөн үмүт – жылдыз бар, өлбөгөн жанга тур-
муш бар.

Өчпөс от, солубас гүл болбос.

Өчпөстүн отун жаккан өлбөстүн күнүн көрөт.

II

Паанасы жок сайдан көч, кайрымы жок байдан
кеч.

Падыша тукумун жеке уул даңазалабайт.

Пайгамбар барга назир, жокко кайыл.

Пайгамбар да күйөө баласын сыйлаптыр.

Пайгамбар жашына барганда сууктан кач, ысык-
ка шаш.

Пайда жагын көп карап, бакыл болбо.

Пайданы башына кыл, башыңан ашса досуна кыл.

Пайданы көрсө соодагердин шакыйы кармап, чыдай албай, буту менен эмес, төбөсү менен чуркайт эмеспи.

Пайданы таянууга болот, бирок пайдага отурууга болбойт.

Пайдасы бар жигит дарыя суудай көл менен тең, пайдасы жок жигит эл конбогон чөл менен тең.

Пайдасы жок соода баш жарат.

Пайдасы жок сөз айтып, маңыз сөздү чиритет.

Пайдасы жок тууган – чекеге чыккан чыйкан.

Пайдасы жок чечендик чөп чыкпаган кургактай.

Пайдасыз билим – жаансыз булут.

Пайдасыз тууган – чекеге чыккан чыйкан.

Палан жерде алтын бар, өз жериндей кайда бар.

Паракорлор кызыгат бир токочук тыйынга.

Пейили бузуктун кабагы башка болот, тоюп турса да, курсагы ачка болот.

Пейили жакшы адамдар бетегелүү булундай.

Пейили жакшы кабак – ашта болот, береке – казан-ашта болот.

Пейилине жараша жашоого болот.

Пейли жакшы кем болбойт, пири болбой эл болбойт.

Пейли жакшыны кудай табат, пейли жаманды ит кабат.

Пейли жаман кишиден күтөт, өз ашын жашырып ичет.

Пейли кенен – калысчыл, пейли тар – арызчыл.

Пейли кенен кем болбойт.

Пейли кеткен пенденин, казанынан аш кетет.

Пейли тар адам кең идиштен аш иче албайт.

Пейли тар адамга дүйнө да тар.

Пейли тар киши бай болбойт.

Пенде пейлинен табат.

Пенденин оозунан чыкса, бериштенин кулагына аян болот.

Пенденин оозундагы – кудаанын кулагында, пенденин дилиндеги – кудаанын санаасында.

Пендечилик менен тарчылык ар бир элде бар.

Перзент – жандын кубаты, берен – элдин кубаты.

Перзентти төрөйт миң эне, беренди төрөйт бир эне.

Перилердин ойной турган жери бар, аюунун чээни бар.

Пил көтөрбөгөндү тил көтөрөт.

Пулду берсен, сүткө бер.

Пулсуз – калаа көрксүз, гүлсүз – талаа көрксүз.

Пулу бардын – кеби оң, пулу жоктун – кеби тон.

Пулу бардын оозу чайнайт, пулу жоктун көзү жайнайт.

Пулун пулдай албаган досун сыйлай албайт.

Пулун болсо жаңгелде шорпо.

Пулун болсо, кулунмун.

Пулуна ишенбе, акылына ишен.

Р

Руху күчтүү адамды таалай өзү издеп табат.

С

Саамайдын көркү – кызда, сайманын көркү – узда.

Саамал ичсең – кымыз жок, байтал минсең – кулун жок.

Саан камдагыча, саман (сабаанды) камда.

Саан уйду кысыр уйга алмашпайт.

Сааның жок болсо да сабааң болсун.

Саап ичсең – миң күндүк, союп жесең (чаап ичсең) – бир күндүк.

Сабагы жаман жемиштин мөмөсү да жаман.

Сабатсыз молдонун селдеси чоң болот.

Сабаттуу күн сымак, сабатсыз түн сымак.

Сабына жараша – бычагы, сакалына жараша – искеги.

Сабыр кылсаң, тоодой балаадан кутуласың.

Сабырдуу адам кадырлуу (жылдыздуу).

Сабырдуу болсоң озорсуң, сабырсыз болсоң осолсуң (тозорсуң).

Сабырдуу болсоң, сабырсыздын миңине татыйсың.

Сабырдуу жетер муратка, сабырсыз калар уятка.

Сабырдуулугуң – салтанатың.

Сабырдуулук – бакыттын ачкычы.

Сабырдуулук акылмандыи шериги.

Сабырдуулук акылмандын шериги.

Сабырдуунун багына алма бүтөт, сабырсыздын башына кайгы түшөт.

Сабырдын түбү – сары алтын, санабай билгин кымбатын.

Сабырдын түбү сары алтын саргарбаса неси алтын.

Сабырдын түбү сары алтын, саргарган жетер муратка, ашыккан калар уятка.

Сабырсыздын иши тамырсыз.

Сагызган – элдин жокчусу, карга – элдин бокчусу.

Сагызган сактыгынан өлбөй, суктугунан өлөт.

Сагызгандын баласы агынан көп карасы.

Сагызгандын санаасы жоордо, соргоктун санаасы куйрук-боордо.

Сагынган жигит элин эңсейт, сарала каз көлүн эңсейт.

Сагынычтан – саргаят.

Сайдыкы сайга, кумдуку кумга.

Сайма сая албаган ийне тандайт.

Сайрап айткан эртеңин, замандын билген мерчебин – көсөмдүктүн белгиси.

Сак адамдын үч шерти бар; көргөн жокмун, билген жокмун, уккан жокмун.

Сак башта бир кыял, таз башта миң кыял.

Сак болсоң, ишиң ирээттүү болот.

Сак жүргөн кор болбойт.

Сакадай бою – сары алтын.

Сакал тойдо керек.

Сакал ээк тандабайт, бакал жээк тандабайт.

Сакалга жуккан аш болбойт.

Сакалдуу киши жоого түшөбү?

Сакалдуу койчу жарытпайт, жарытса да марытпайт.

Сакалдуунун баары эле чоң ата эмес.

Сакалдын көркү чалда бар, сулуунун көркү калда бар.

Сакалы узун кишинин акылы кыска.

Сакалың өспөсө, сакалсызга күлбө.

Сакалыңдын агы бар, балалыгың дагы бар.

Сактанбаган алп жардан учуп кетиптир.

Сактанганды – сактаптыр.

Сактанганды кудай сактайт.

Сактансаң – сактаймын, сактанбасаң – отко кактаймын.

Сактансаң соо каларсың.

Сактансаң, сак болосун.

Сактасаң миң күндүк, сактабасаң бир күндүк.

Сактын саны калып, саңыроонун сайда саны калат.

Салаалап сылап сакалды, карылар айтсын макалды.

Саламдашпай сөз баштаба.

Саламсыз кирген уят, жоопсуз чыккан уят.

Салт менен кылмышты айра билген жакшы.

Салтсыздык адамдын өз башын кунсуз кылат.

Салык төлөөнү жакшыртуу – эл турмушун байытуу.

Салынуу капкан – теңсиздик, зарланган муң – элсиздик, аккан жаш – жерсиздик.

Самаган кишиң алдындан чыкса, акыр заман жаныңда.

Саманга кетмен өтпөйт, жаманга кеп өтпөйт.

Самандын башы – сары алтын, жыгачтын бою – жык алтын.

Сан жылдыздын жарыгы жалгыз айча болалбайт.

Санчыга – сан.

Сан тийбеске сан тийди, табак-табак эт тийди.

Санаа – саргайтат, убайым – картайтат.

Санаа жетет, ал жетпейт.

Санаа куюндан (же коендон) да күлүк.

Санаа күлүк изи жок, санаасыз киши жок.

Санаа күлүк көз жеткис.

Санаа менен жетпеген талап менен табылат.

Санаа оорудан жаман.

Санаа самолёттон да күлүк.

Санаа тарткандын ичкени – ирим, жегени – желим.

Санаа эрди саргайтат, кайгы картайтат.

Санаанын изи жок, санаасыз киши жок.

Санаасы жок – уйкучу, ары жок – күлкүчү.

Санаасы жок сары сууга семирет, катыны жок кыздуу үйгө теминет.

Санаасыз суу ичсе да семирет.

Санабай туруп түгөл дебе.

Санасаң айла таппайсың ажал менен өлүмгө.

Сандык жыйгын жүгүнө, сарамжал кылгын үйүнө.

Санчыга – сан.

Саны бар, санаасы (же сапаты) жок.

Саны болбосун, сапаты болсун.

Саны менен бирге даны болсун.

Сапаа – саргайтат, убайым – картайтат.

Сапарбайдын сан жылкысын көрбөй, Кулансарыктын кула бээсин көрүптүр.

Сарала уйдун сарымай, далай дартка дарымай.

Саралалуу көп жылкы булактан келип суу ичсе, булактын чери жазылат.

Сарамжал жанды жыргатат, шалтурук жанды кууратат.

Сарамжалдуу – байлыкка алып баруучу байсалдуу жол.

Сарамжалдуулук – бу да байлык.

Сарамжалдуулук байлыктан артык.

Сараң адамды кесип алса кан чыкпайт.

Сараң байдын коногу болгуча, март кедейдин коногу бол.

Сараң эки эсе төлөйт.

Сараңбай шордуу кулдан да жаман.

Сараңдан жыйнаганды зордукчу чачат.

Сараңдан сурасаң, ал сары оору болот.

Сараңдардын миңинен, жалгыз болсо да март жакшы.

Сараңды берип уялт.

Сараңдын казаны кайнабайт.

Сараңдын колу тар, кайда барса жолу тар.

Саргайгандын баарысы саман эмес, кеткендердин баарысы жаман эмес.

Саргара жортсоң, кызара бөртөсүн.

Сарсанаа болбо жогоңа, санаа жокко жеткирбейт.

Сарт байыса – там салат, кыргыз байыса – катын алат.

Сарт бышырсын, кыргыз туурасын, казак ашасын.

Сарт санаа менен байыйт, убайым менен карыйт.

Сарттын аты жемкор болсо, дорбону тешет.

Сары изине чөп салып.

Сары мышыкпы, кара мышыкпы, чычкан алса болду.

Сая албаган ийне тандайт, саптай албаган учук тандайт.

Сая жолдун да даңгырагысы келет.

Саяпкери болбосо, буудан күлүк болорбу.

Саяпкери жарашса, жаман ат байге алат.

Себепсиз күлгөн тарбиясыздыктын белгиси.

Себепсиз макал айтылбайт.

Сөз атасы – ыр, сөз катасы – чыр.

Сөз маанисин билбеген сөзгө калат.

Сөзгө сөйкөнгөн, кепке кептелет.

Сезимди да башкара билүү зарыл.

Сел кетсе да сай калат, эл кетсе да жер калат.

Сел сайды бузат, ушак элди бузат.

Селде – жүк, сакал – түк.

Селкинин сылык болгону жакшы, жылкынын күлүк болгону жакшы.

Семиздик айбанга жарашат.

Семиздикти кой көтөрөт, эркекти уул көтөрөт.

Сен кимсиң – аны эл билсин.

Сен салар да мен салар, атка чөптү ким салар?

Сен сыйласаң карынды, кудай сыйлайт барынды.

Сен таза болсоң, мен таза болсом – коом таза болот.

«Сен» деген сенек сөз, «Сиз» деген сылык сөз.

«Сеники», «меники» – көңүлдүн тардыгы, «ары жат», «бери жат» – төшөктүн тардыгы.

Септүү кыз болгуча, эптүү кыз бол.

Септүү кыздын калыңы көп.

Серке кой баштайт, баатыр кол баштайт.

Серкеси болбой эл болбойт.

Серпип коюп сүйлөсө каштын чери жазылат, бала-чака көп болсо, аштын чери жазылат,

Сескенгенден сескен, шектенгенден шектен.

Сийдиги тентектин бири тентек, жатыны тентектин баары тентек.

Синер жерге суу жай (сеп), угар кишиге сөз айт.
Сиркеси суу көтөрбөйт.

Согумуң чүйгүн болсо, ичинден кымый.

Согушту көрбөгөн баатырсыйт.

Согуштун көзү сокур.

Сойгону – улак теке, тартканы – кулак, чеке.

Сокку канчалык күчтүү болсо, душман ошончолук басынат.

Сокмо да болсо бөз жакшы, сокур да болсо көз жакшы.

Соко бир кишини багат, соода миң кишини багат.

Сокулуу катын – зор катын, сокусуз катын – кор катын.

Сокур – орой, таз-кыйык, маңкада (бучукта) бар аз кыйык.

Сокур атка котур ат үйүр.

Сокур ит аксак түлкүдөн үмүт кылат.

Сокур иттен аксак ит соогат сурайт.

Сокур киши – шоола менен сүйүнөт, баатыр киши – баана менен сүйүнөт.

Сокур көргөнүн айтат (койбойт), дүлөй укканын айтат (койбойт).

Сокур намыс баш жарат.

Сокур оорукчан келет, таз кыйыкчан келет.

Сокур өлгүчө көзү ачылаарынан үмүт кылат.

Сокур сыйпаганын койбойт, дүлөй тыңшаганын койбойт.

Сокур төөнү да көрбөйт.

Сокур тутса – бек тутат, чолок урса – бек урат.

Сокурга күн да, түн да бирдей.

Сокурдан кароолчу койсоң, элди жоого алдырат.

Сокурдан сакчың болсо, элинди жоо алат.

Сокурдун шаарына барсаң, бир көзүңдү кысып ал.

Сологойдун оңу бар.

Сом темирге балка бар, зордукчулга (чоңсунганга) алда бар.

Сонор кууган аңчыга кыламык жааган кар кызык

Соо болом десен, боюна өлчөп тамак ич.

Соо болом десен, сергек бол.

Соода каш какканча.

Соода сакал сыйпаганча.

Соодагер арзанга алат, эки-үч эсе кымбатка сатат.

Соодагер барган жерин жакын дейт.

Соодагер санаасы менен байыйт, убайым менен карыйт.

Соодагерге мал кайгы, оорулууга жан кайгы.

Соодагерде акча болбосо, сууда балык да болбойт.

Соодагерде нысап жок.

Соодагердин жолу бир, эсеби башка.

Соодагердин төгүлсө бозосу, кошо сынат кесеси.

Соодагердин түбү – берч, дыйкандын түбү – кенч.

Соодада берсен – аласың, алсаң – бересиң.

Соодада достук жок.

Соодада көңүл жок, саламда борчтук жок.

Сооданын иши карт менен.

Соодасы бүткөн соодагердин кейпи бузук.

Соодасы түгөнгөн сарттай болду.

Соолбос өмүр, сынбас темир болбос.

Соолгон көлгө бака айгыр, тул катынга жалчы айгыр.

Соолгон көлгө бака бий.

Соолубас өмүр болбойт, бузулбас буюм болбойт.

Соолутпа жанды, соо болсун десен Ата Журт.

Соонуку – дилинде, мастыкы – тилинде.

Соот кийгендин баары баатыр эмес.

Сопу согон жебейт, жесе кабыгын да койбойт.

Сопунун көөнү азанда, соргоктун көөнү казанда.

Соргок – суусаак, долу – ыйлаак, ырысы жок – таарынчаак.

Соргокко чоң аягыңды көрсөтпө.

Соргоктун баласы «мама» дейт, кыдырчаактын баласы «опо» дейт.

Соргоктун көөнү казанда, сопунун көөнү азанда.

Соргоктун өзү тойсо да, көзү тойбойт.

Сорпосу даамдуу болсо, союлган козуга кайгыруу жок.

Союлду ура билбеген өзүнө тийгизет.

Союлуң күчтүү болсо, душманың алыс болот.

Сөгүп үйрөтпө – сүйлөп үйрөт, сөгүп үйрөтпө – окутуп үйрөт.

Сөз – бороон, катуу соксо көңүл калат.

Сөз – сөөктөн өтөт, жүлүнгө жетет, таяк – эттен өтөт, тез эле унутулуп кетет.

Сөз – үрөн, иш – мөмө.

Сөз – элдин кенчи, чөп – жердин кенчи.

Сөз айласын (жүйөсүн) билбеген сөздү өзүнө келтирет, күч айласын билбеген, көчтө көлүк өлтүрөт.

Сөз айтпагын болбоско, суу куйбагын толбоско, акыл айтпа торпокко.

Сөз атасы – кулак, жол атасы – туяк.

Сөз атасы – ыр, сөз катасы – чыр.

Сөз баштаган эл баштайт.

Сөз башы – тилден.

Сөз башы ачуу болсо, аягы таттуу болот.

Сөз билбеген муштуму менен коркутат.

Сөз билген кор болбойт.

Сөз билген таап айтат, сөз билбеген каап айтат.

Сөз билги – тапчыл, адам сулуусу – акыл.

Сөз билүүчү адамдын ар сөзүндө бир тузак.

Сөз бирөө, кулак экөө.

Сөз да ооздон чыгат, жан да ооздон чыгат.

Сөз доодон да куткарат, жоодон да куткарат.

Сөз жакшысын кулак билет, кыз жакшысын ынак билет.

Сөз жип, кандай созсо кете берет.
Сөз жоодон да куткарат, доодон да куткарат.
Сөз жүйөөсүн билбеген сөздү өзүнө келтирет, көч
айласын билбеген көчтө көлүк өлтүрөт.
Сөз жүйөөсүн тапса, мал ээсин табат.
Сөз жүйөсүн тапса, мал ээсин табат.
Сөз жүрөктө сакталат, бөз ийинде какталат.
Сөз кадыры өмүр кунунан артык.
Сөз кадырын билбеген, өз кадырын билалбайт.
Сөз катыгын билбеген сөз түбүнө жеталбайт.
Сөз келгенде сөзгө жараша сөз айтпаса, сөздүн
атасы өлөт.
Сөз келсе – де, аш келсе – же.
Сөз көркү – макал, эр көркү – сакал.
Сөз кулагы барга айтылат.
Сөз кутулбайт чеченден, мээнет кетпейт бе-
челден.
Сөз куш сыяктуу, учурсаң кайра конбойт колуна.
Сөз куш эмес, ооздон чыкса карматпайт.
Сөз кылычтан өткүр, балдан таттуу.
Сөз маанисин билбеген жолу туюк аскадай.
Сөз октон өткүр, кылычтан курч.
Сөз өзөгү – макал.
Сөз өлсө – кунсуз, сатса – пулсуз.
Сөз санабай гүлүн айт, мишин айтпай бирин айт.
Сөз сөздү табат.
Сөз таасир этпесе, таяк таасир этет.
Сөз тапка киргис кыргыздай (кээде боосуз куш),
ооздон чыкса карматпайт.
Сөз татыгын билбеген – сөздү баалабайт.
Сөз темирди тешет.
Сөз тизгини тилде, кайда бурса кете берет.
Сөз төркүнүн билбеген, сөз түбүнө жеталбайт
(уятка калат).
Сөз тыңшаган жакшы ойдон акыл табат.
Сөз угаарың болбосо, сүйлөбөгүн бекерге.
Сөз уккандан үмүт кыл.

Сөз чынынан бузулбайт.

Сөз энеси – кулак, суу энеси – булак.

Сөзгө – сараң, ойго – терең.

Сөзгө жараша сөз айтпаса, сөздүн атасы өлөт.

Сөзгө ишенбе, көзүнө ишен.

Сөзгө сөлтүк, кепке кемтик болуп жүрбө.

Сөзгө сүйкөнбө, кепке кептелбе.

Сөзгө чоркок муштумун көрсөтөт.

Сөздөн оозго өтөт сөз шекери, үйдөн үйгө кыдырат иш бекери.

Сөздөн сөздүн баркы бар, малдын сексен сегиз наркы бар.

Сөздү сөздө, артын көздө.

Сөздү коюп, бөзгө кел (Сөздү коюп, бөздөн кел).

Сөздү көп сүйлөсө – тантык, сууну көп кечсе – чалчык.

Сөздү сөз жыгат.

Сөздү сөз келгенде айтпаса атасы өлөт.

Сөздү сөздө, артын көздө.

Сөздү уккан жерге айт, сууну сиңген жерге сеп.

Сөздү чын токтотот, сууну чым токтотот.

Сөздүн атасы – ыр, катасы – чыр.

Сөздүн ачыгы жакшы, жолдун жарыгы жакшы.

Сөздүн баркы – кыскалыгында.

Сөздүн башы ачуу болсо, аягы таттуу болот.

Сөздүн башы бир кучак, аягы миң кучак.

Сөздүн көркү – санат, куштун көркү – канат.

Сөздүн көркү макалда, чалдын көркү сакалда.

Сөздүн кызуу темирдей ийилген убагы болот.

Сөздүн сөздөй баркы бар, отуз эки наркы бар.

Сөздүн ток этээр жерин айт.

Сөзү аздын иши көп.

Сөзү жаман элди булгайт, буту жаман төрдү булгайт.

Сөзү калса талаада, өзү калат балаага.

Сөзү кардай аппак, иши көөдөй кара.

Сөзү кыска, айта берсе нуска.

Сөзү менен байыткан, колу менен жарытпайт.
Сөзү өткүрдүн (курчтун) көзү өткүр (курч).
Сөзү суук адамдар баш бербеген торпоктой.
Сөзү таттуу, көңүлү ачуу (катуу).
Сөзү ырас (кээде чын) болсо ордунда турат, сөзү
калп болсо – кудай (арбак) урат.
Сөзү экинин иши да чеки.
Сөзүм өлгөнчө, өзүм өлөйүн.
Сөзүн сыйлаганың – өзүн сыйлаганың.
Сөзүң болбосо, ишиң болсун.
Сөзүң күмүш болсо, тек туруун алтын.
Сөзүң кыска болсун, колуң уста болсун.
Сөзүң менен ишиң айкалышсын.
Сөзүң өлгөнчө өзүң өл.
Сөзүңдү айт укканга, жан дилинен жукканга.
Сөөгү биздики, эти сиздики.
Сөөгү бышып катыгат, сөздү сүйлөп жатыгат.
Сөөгү жакшы сөктүрбөйт.
Сөөгү таза сулуунун көөнү таза болсун.
Сөөк – кайрылат, дос – айрылат.
Сөөк мүлжүбөй этке тойбойт, сыр чечишпей (же
коно жатнай) кепке тойбойт.
Сөөк сынганы күнүмдүк, көңүл сынганы түбөлүк.
Сөөксүз тил сөөктү сындырат.
Сөөктүн эң жаманы суу кечирет.
Сөөлөтүнө жараша сөз ээрчийт, кебетене жара-
ша кеп ээрчийт.
Сөөмдү жакын, карышты алыс көрбө.
Сөөмөй менен түртсөн, муштум менен жооп
аласың.
Спорт – адамдын денесин чыңайт, эмгек – адам-
дын туруктуулугун сынайт.
Спорт менен эмгек эгиз.
Спортко канчалык жакын болсоң, карылык
ошончолук алыстайт.
Сугалак көлмө суудан балык кубалайт.

Сугатчы тилейт эгинин, усталар тилейт темирин.
Сугатчы чакырса – барбайм тебе, сууга аккан
молдону – кармайм тебе.

Сугатчынын аты суусап өлөт.

Сук чычкан сууга түшүп өлөт.

Султан сөөгүн кордобойт, тулпар жүгүн оордо-
бойт.

Сулуу – сулуу эмес, сүйгөн сулуу.

Сулуу – тили жок азыткы.

Сулуу аял көзүндү тойгузат, акылдуу аял мээнд-
ди толтурат.

Сулуу көргөнгө жакшы, акылдуу жашаганга
жакшы.

Сулуу кыздын – саамайы көрк, эр жигиттин –
таалайы көрк, саябан бактын – маанайы көрк.

Сулууга суктанбаган жүрөк болбойт, таалайга
талпынбаган тилек болбойт.

Сулуулугунан жылуулугу (жакшы).

Сулуулук – жандын азыгы, кыялдын канаты.

Сулуулук – өзүнчө байлык.

Сулуулукту көздөн издебе, сөздөн изде.

Сулууну суукта көр, жакшыны жаанда көр.

Сулуунун көз жашы кургабайт.

Сулуунун көркү – көзүндө (мандайда), чечендин
(кээде сөзмөрдүн) көркү – сөзүндө (таңдайда).

Сунайын десем кол жетпейт, алайын десем ал
жетпейт.

Сунган башты суурган кылыч кеспейт.

Сунган моюнду кылыч кеспейт.

Сунса кол узарбайт, жумулса көз ачылбайт.

Сунулган башты суурулган кылыч кеспейт.

Сур булуттун артында нурлуу күн бар.

Сураган адам – кайырчы, уурдаган адам – ка-
ракчы.

Сураган жеңил, жооп бериш оор.

Сурай-сурай Мекеге барат.

Сураган уят эмес, уурдаган уят.

Сураганга бекер бер, суусаганга жеке бер, кыла көрбө текебер.

Сураганга бербеген жаманатты болот.

Сурап бергенче уруп бер.

Сурап ичкен – суу ичкен, тартып өпкөн – жел өпкөн.

Сурап ичкен – суу ичкен.

Сурасаң билим аласың, уялсаң куру каласың.

Суроосу жарашса сөз айтылат.

Суу – жашоонун булагы.

Суу – жерге, байлык – элге.

Суу ага берет, таш кала берет.

Суу адамдын жаны, өсүмдүк каны.

Суу атасы – булак, сөз атасы – кулак.

Суу бар жерде жашоо (тиричилик) бар.

Суу барган жерге сулуулук да барат.

Суу башынан тунат (кээде тонот).

Суу жердин кан тамыры.

Суу жок арыктан кол жууй албайсың.

Суу жок болсо, турмуш жок.

Суу жүргөн өзөн кургабайт.

Суу жээгинен кудук казбайт.

Суу канык – эгиндин даны толук.

Суу кетсе таш калат, сурма кетсе каш калат.

Суу кечпей, кепичинди (кээде бут) чечпе.

Суу кечпес сөздү айтпагын, айтсаң кечкидей кылып баштагын.

Суу көрмөйүнчө өтүк чечпе.

Суу кырк арыкта акса тазарат.

Суу менен жер көгөрөт, эл менен эр көгөрөт.

Суу менен келген жел менен кетет.

Суу менен ойносоң чөгөсүң, от менен ойносоң күйөсүң.

Суу менен өчкөн от кайра күйбөйт.

Суу мол болсо, нан да мол.

Суу өз теренин табат.

Суу сыйлаган зор болор, суу кордогон кор болор.

Суу тартылат, сел токтойт.

Суу ташыса жээгине, эр ташыса элине.

Суу төмөн карай агат, кичипейилдүүлүк адамга жагат.

Суу чайпалып төгүлөт, эл чайпалып түгөнөт.

Суу ылайы – сыркоо булагы.

Суу ылдый агат, баатыр өр талашат.

Суу эркиндикти сүйөт.

Суу, суунун арты – чуу.

Сууга балык түшөт, эрге туяк бүтөт.

Сууга жакын – кудайга жакын.

Сууга тери ий болбос, сугалак жигит бий болбос.

Сууга чөккөн адам өлөт, кайгыга чөккөн адам көнөт.

Сууга чөккөн балыкка пайда, кур кыялга баткан душманга пайда.

Сууган аттын табы бар, сулуунун өз багы бар.

Суудагы балыктын баасы жок.

Суудан айрылса балык өлөт, элден айрылса баатыр өлөт.

Суудан кургак чыгат.

Суудан өзүн (кээде тонун) аябаган, жоодон жанын аябайт.

Суудан сээп бышырган кийиз суудан да, сууктан да сактайт.

Суудан тонун аябаган, жоодон жанын аябас.

Суук сөз тууганга да жакпайт.

Суук сөздөн ырыскы кемип турат.

Суук сөөктөн өттү, чучукка жетти.

Сууну жер бөгөйт, жоону эр бөгөйт.

Сууну көп кечсе чалчык болот, сөздү көп сүйлөсө тантык болот.

Сууну синген жерге куй, сөздү уккан жерге айт.

Сууну чым токтотот, сөздү чын токтотот.

Суунуку – сууга, сайдыкы – сайга.

Суунун башы Сулайман.

Суунун жайын жар билбейт, жоктун жайын бар билбейт.

Суунун жакыны, төркүндүн алысы жакшы.

Суурган кылыч кынга кирбес.

Суусаганга жеке бер, сураганга бекер бер – кыла көрбө текебер.

Суусаганга кымыз бер, сураганга кошо бер.

Суусаганга суу да таттуу көрүнөт.

Суусатпаган сулуу болбостур.

Суусу кетсе – таш калат, сурмасы кетсе – каш калат.

Суусуз – өмүр да жок, көңүл да жок, эгин да жок.

Суусуз жер көгөрбөс, элсиз эр көгөрбөс.

Суучулдун ажалы суудан, мергендин ажалы то-
одон, баатырдын ажалы жоодон,

Суюктун баары сорпо болбойт, теринин баары
көрпө болбойт,

Суюктун сөзү – туюк, кыңырдын сөзү – кыйшык.

Сүзгүсү келген мүйүзүн жашырбайт.

Сүйбөгөн менен жашпоо – өзүңдү өзүң кыйноо.

Сүйбөгөнгө сүйкөнбө.

Сүйбөгөндүн ичкени – суюк атала.

Сүйбөс конок төргө өт.

Сүйгөн кесибиң – ырыс-кешигиң.

Сүйгөнгө үйүр эмес – кошконго үйүр, кошконго
үйүр эмес – сүйгөнгө үйүр.

Сүйгөнүңдүн кемчили болбойт.

Сүйгүзгөн да тил, күйгүзгөн да тил.

Сүйлөгөн себет, тыншаган орот.

Сүйлөгөн сөздү угууга, сүйө билген жан керек.

Сүйлөгөндү сүйсөн, укканды да үйрөн.

Сүйлөй-сүйлөй чечен болосун, көрө-көрө көсөм
болосун.

Сүйлөөк эмес биздин кыз, сүйлөөк кылган өзүңүз.

Сүйлөөрүң болсо оозуң кычышат, кылаарың болсо, колуң кычышат.

Сүйлөөрүң жок болсо, сүйөөрүң болсун, күйөөрүң жок болсо, күтөөрүң болсун.

Сүйлөсө тилинен бал тамат.

Сүйлөсөм тилим ооруйт, сүйлөбөсөм дилим ооруйт.

Сүйлөсөң сөздү татыгы менен сүйлө.

Сүйөөрүң да – от, күйөөрүң да – от.

Сүйрөлгөн иште сүйкүм жок.

Сүйрүсүнө сүт толот, ийрисине эт толот,

Сүйүнгөн менен маңдай айрылбайт, корккон менен жүрөк жарылбайт.

Сүйүнчүнү буюрган киши алуучу, шашкан куру калуучу.

Сүйүү – адам өмүрүнө келген улуу бакыт.

Сүйүү – жаманды жакшы кылат, бактысызды бактылуу кылат.

Сүйүү – жарыкчылыктын башаты.

Сүйүү – кол жеткис бийик, ой жеткис ыйык.

Сүйүү баатырды да женет.

Сүйүү башталган жерде акыл аягына чыгат.

Сүйүү кары-жашты ылгабайт.

Сүйүү оттон ысык, гүлдөн назик.

Сүйүү өлүмдөн күчтүү.

Сүйүү өмүрдү көркүнө чыгарат.

Сүйүү сокурдугу менен барктуу.

Сүйүү сулуу издебейт, уйку төшөк издебейт.

Сүйүүдөн баары жаралды, сүйүүсүз адам карангы.

Сүйүүдөн калган көңүл эч кандай каарга тең келалбайт.

Сүйүүнү коргоо керек, ал өмүрдө бир гана жолу гүлдөйт.

Сүйүүнү сактоо – дүйнөнү сактоо, бакытты сактоо.

Сүйүүнүн көзү сокур.

Сүйүүсүз адамдардын оту күйүшпөйт.

Сүйүүсүз аял карыз алган буюмдай.
Сүйүүсүз өмүр жашоого жарды.
Сүйүшпөгөндүн оту күйүшпөйт.
Сүлөөсүндөй керилген, сүйлөөр сөздөн эринген.
Сүрүп-сүрүп мал бер, сары өркөчтүү нар бер.
Сүт десең уй бак, эт десең кой бак.
Сүт жок жерде мышык сопу.
Сүт менен бүткөн мүнөз сөөк менен кошо кетет.
Сүткө оозун күйгүзгөн айранды үйлөп ичет.
Сүткө түшкөн чычкандай.
Сүттөн кабары жок, айран уюдубу дейт.
Сый – сыйга жарашат, сый билбеген адашат.
Сый – үй-бүлөдөгү ынтымактын, бакыттын не-
гизи.

Сый жерде калбайт.
Сый көрөм десең сыйлай бил.
Сый менен урмат сатылбайт.
Сыйга – сый, сыр аякка (сырага) – бал.
Сыйга берген сыналбайт.
Сыйды сурап албайт, тартууну тартып албайт.
Сыйдын чеги болбойт.
Сыйлаганга аш жок, сыйлап көргүн тил менен.
Сыйлаганга аш таппасаң, сыпаа-сылык сөз тап.
Сыйлаганга сыртыңды салба.
Сыйлаганды күтө бил, кыйнаганды түтө бил.
Сыйлашаарга жат жакшы, ыйлашаарга өз
жакшы.

Сыйлашпаган тууганың, сыр айтпаган душ-
мандай.

Сыйлашуунун белгиси – алыш-бериш, ынтымак-
тын белгиси – барыш-келиш.

Сыйлык – жалкыга, сыймык – жалпыга.

Сыйлыкты эмгектен, билимди китептен изде.

Сыймыгы качкандын үй-бүлөсүнө баркы бол-
бойт.

Сыйынсаң сый аласың, сыйынбасаң балээге ка-
ласың.

Сылап көргүн (билгин) тил менен.

Сылык тил – өмүр дарагы, кайсар тил – рухтун азабы.

Сылыктыктын белгиси- алыш-бериш, ынтымактын белгиси – барыш-келиш.

Сылыңкороз жигиттен сыны кеткен чал өйдө.

Сын чыйралтат.

Сынбай сөөк чор болбойт.

Сынбас темир жок, өлбөс киши жок.

Сынбасты уста жасабайт, өлбөстү кудай жасабайт.

Сынбасты уста жасабайт.

Сынган көңүл сылык мамиледен айыгат.

Сындуу болсо өтүгүн, оорутпасын бутунду.

Сынчынын сыңар өтүгү майрык.

Сыныктан башканын баары жугуштуу.

Сыныктын жаманы – кыйшык (тескери) таңылганы, жигиттин жаманы – оозунан жаңылганы.

Сыңар кепти кетирбей эшиткин.

Сыпаалык сырт кийимден, тазалык ич кийимден.

Сыпайы сызып айтат, чечен кызып айтат, чоркок үзүп айтат, чогуул бузуп айтат.

Сыпайы сырын жашырбайт.

Сыпайы тонбос, калтыраар.

Сыпатты деле колунда барлар көрөт.

Сыр алдырбас киши жок мактанса да, күнөө кылбас киши жок актанса да.

Сыр аяктын сыры кетсе да, сыны кетпейт.

Сырга көк, убадага бек бол.

Сырдашса сыр чечилет, сырдашпаса не чечилет.

Сырды барктаган адам сактай да билет.

Сыркоолук – ажалдын чабарманы.

Сыртта мырза, үйдө кул.

Сырты жалтырак, ичи калтырак.

Сыртын көрүп ичинен түңүлбө.

Сырын албагандын сыртына чыкпа.

Сырын алган байталдын сырт жагына чыкпа-
гын.

Сырын ачкан эмчиге сыйкыр бакпас.

Сырын билгин келсе сөзүн ук.

Сырыңды айтсаң бирөөгө, каласың катуу кү-
нөөгө.

Сырыңды билип алдым, төрүңө кирип алдым.

Т

Таалайлуу менен талашпа, бактылуу менен бай-
лашпа.

Таалайы ачылса, таштанды уул такка конот.

Таалайы жокко таң атпайт.

Таалайы жоктун табышмагы күч, таргыл иттин
алышканы күч.

Таалайына эмнени жазса, ошону көрөсүң.

Таалимсиз өскөн – адепсиз.

Таамай сөз таяктан катуу.

Тааныбаган жердин ой-чункуру көп.

Тааныбасты сыйлабас.

Таанымал жерде бой сыйлуу, тааныбас жерде
тон сыйлуу.

Таап алсаң да санап ал.

Таап сүйлөгөн таттуу сүйлөйт.

Таарынганды тууганга жараткан.

Таарынгандыкы таттуу.

Таарынсаң Таласка бар.

Таарынуу – кек сактоонун бир түрү.

Таарынчаак бала тайкы бала, орой бала – осол
бала.

Таасирдүү сөз – тарбияга көмөктөш.

Таба кылбай тобо кыл.

Табак тамагы менен жарашат, эр жигит жара-
гы менен жарашат.

Табак тарткан тамак сурабайт.

Табарман ташты жарат, таш башты жарат.
Табият кырсыгы аны унуткан жерде көп болот.
Табы келишсе дүлөй угат.
Табылып калса талаадан бир учук жип олжо.
Табыпчы дартка жолдош.
Тагдыр бактылуууну сүйөт, бактысызды сүйрөйт.
Тагдыр жазмыштагыны көрөм деп, отура берүүгө
болбойт.

Тагдырдан ырлар жаралат.

Таеке – жээндин пири.

Тажиктер бөтөн эл эмес, кыргыздарга кан-
даш эл.

Таз арданса, бөрк алат.

Таз базардан келсе, шум кабар айтат.

Таз дарыкер болсо, өзү таз болот беле.

Таз тарангыча той таркайт (же тарайт).

Таза аба жуткуң келсе – эрте тур, таза өмүр
сүргүң келсе – эмгек кыл.

Таза аба өмүргө жөлөк.

Таза адамга чаң жукпайт,

Таза болсоң суудай бол – баарын жууп кетир-
ген, балбан болсоң жердей бол – баарын чыдап
көтөргөн.

Таза жүргөндүн дени сак.

Таза суу – тазалык башаты.

Таза үрөндөн өнгөн дан дыйканды байытат, ак
ниеттен чыккан сөз (кеп) адамды марытат.

Тазалык – соолук белгиси (негизи), соолук – бай-
лык белгиси (негизи).

Тазалык ден соолукту чыңдайт.

Тазалык өмүр булагы.

Тазга бийлик тийсе, муз үстүнө чабат.

Тазга тарактын кереги эмне.

Тазды таз десе өлгүсү келет, сакты (тазаны) таз
десе күлкүсү келет.

Таздын бити саналуу.

Таздын көөнү болбосо да, таза кыздын көөнү калбасын.

Таздын темир тарагы бар, кемпирдин берекелүү тамагы бар.

Тай ат болсо – ат тыныгар, уул эр жетсе – ата тыныгар.

Тай атка чыкса, ат азатка чыгат.

Тай кунанга жеткизер, кунан атка жеткизер, ат муратка жеткизер.

Тай табылгыча таяк ылоо, ат табылгыча аяк ылоо.

Тай туйлап (секирип) такка чыкпайт.

Тайы жаман болсо да, тайлагы бар.

Тайын сыйлаганды кудай сыйлайт.

Тайып жыгылган таянып турар.

Така туякты сактайт, туяк тулпарды сактайт, тулпар эрди сактайт, эр элди сактайт.

Такалуу аттын изи бар, ачуулуунун, тиши бар.

Тактыктан достук бузулбайт.

Такыр жерге суу төксөн, тайгалак болот.

Такыр жерге чөп чыкпайт, тентек балага кеп жукпайт.

Такыры жок жер болбойт, жакыры жок эл болбойт.

Такыялуу башка далай иш түшөт.

Талаа жери кең жер, улуу-кичүүгө (баарыга) тен жер.

Талаа иши башындан сылабайт.

Талаага кетти мээнетим, тартыштым байдын дөөлөтүн.

Талаага түнөгөнчө молого (мүрзөгө) түнө.

Талаада бөрү улуса, үйдөн иттин боору ачийт.

Талаадагыны үйгө болжобо.

Талаадан музоосу эмсе, үйдөн сүтү төгүлөт.

Талаадан табылса, бир ором жип да олжо.

Талаадан тапкан мал олжо, айгып кеткен жан олжо.

Талаалуу жерде тоо болбойт, жакшы элде доо болбойт.

Талаанын көркү мал менен, калаанын көркү эл менен.

Талаанын оту от болбойт, үйдөн качкан катын болбойт.

Талабы күчтүү тоо кулатат.

Талант – кишиге берилген табияттын белеги, ал энеден кошо төрөлгөн асыл касиет.

Талант тартынчаак болот.

Талантка айла жок.

Талантка тарлык кылба.

Талап – табылбас канат.

Талаптанбай муратка жетпейт.

Талаптуу бала талпынган куштай.

Талаштан тактык жаралат.

Талбас эмгек тоодой тоскоолдукту жеңет.

Талдын көркү шагында, аялдын көркү багында.

Талкан десе тап койгон, оюн десе от койгон,

Талпынбай тилекке жетпейт.

Тамагы майлуунун – көйнөгү көөлүү.

Тамагын тартпаган таттуусунан айрылат.

Тамагын майлуу болсо, конушун жайлуу болот.

Тамагыңды жеген бар, таза эмессин деген бар.

Тамак бар жерде дымак бар.

Тамак болбой, дымак болбойт.

Тамак көрсө күлкүсү келет, китеп көрсө уйкусу келет

Тамак үчүн асмандагы куш торго түшүптүр.

Тамакка да топук керек.

Тамаксоонун табагы толбойт, топуктуунун жаманы болбойт.

Тамакты таттуу кылган туз, ыраакты жакын кылган кыз.

Тамактын жакшысы ток, жаманы жок.

Таман акы, мандай тер талыкпастан иштей бер.

Таманың тайгак болсо, таканы мыктап как.

Тама-тама көл болот.

Тамашаны тар адам көтөрбөйт, нар адам көтөрөт.

Тамашанын таттуусу таң атканда билинет.

Тамашанын теңи чындык.

Тамды бузган танасы, кызды бузган энеси.

Тамды тешкен урунун сабы кыска чоту бар.

Тамеки – сөөлөттүкү, насбай – мээнеттики.

Тамеки жашты кары кылат, карыны ары кылат.

Тамеки тартуу баңгиликтин бир түрү.

Тамекиге булгандын, таза денден кур калдын.

Тамекиге түтөдүн, өпкөндү бүтөдүн.

Тамекинин кумары – таза дендин убалы.

Тамчы сел болбойт, душман эл болбойт.

Тамчы суу – өмүр азыгы.

Тамчы суудан тал көгөрөт.

Тамчы тама берсе таш жарат, бир сөз ырбай берсе баш жарат.

Тамчы тамса деңиз болор.

Тамчы ташты тешет, жип жыгач кесет.

Тамчы чогулуп суу болот, чыр чогулуп чуу болот.

Тамчыдан булак, булактан дайра.

Тамыр житкен сайын көкөлөйт.

Тамыр тарткан талыкпайт.

Тамырлуу да жыгылат, такалуу да тайгаланат.

Тамырсыз дарак, тарыхсыз эл болбойт.

Тамыры жок дарак өнбөйт, жеринен ооган жүк оңолбойт.

Тамыры жок дарактын өмүрү кыска.

Тамырына жараша шагы.

Тандаган тазга жолугат, тайгаланган музга жыгылат.

Тандачу элең барчыным (кургурум) тал-тал кара чачтууну, таалайына жазыптыр аарчыган пияз баштууну.

Таң азандан турсаң, ырысқыңдан куру калбайсың.

Таң атпайын дегенге күн да батпайт.

Таң атпаса күн чыкпайт, таз башына жүн чыкпайт, бекер жерден чуу чыкпайт.

Таң жаралса түн кетер.

Таң калгандан тарс жыгыласың.

Таң сүрө иштегениң – таалай, бакыт издегениң.

Танда күнү таң атар, саамал ичер күн тубар.

Танды тоссоң маанайың артылат, талааны баксаң таалайың артылат.

Танкы суукка калсаң да, кечки суукка калба.

Тапкан – эне эмес, баккан – эне.

Тапкан сүйүнөт, тааныган алат.

Тапканга бербейм бакканга берем, тапканга келбейм, бакканга келем.

Тапканыңа сак бол, эсебиңе так бол.

Тар жерде табышкан кең жерде кагышат.

Тар жерден аш жегиче, кең жерден муш же.

Тар жол, тайгак кечүүдө.

Тар үйдө олтуруп тамак жегиче, кең үйдө олтуруп муш же.

Таранчы жеген таруунун бөдөнө тартат азабын.

Таранчыдан корккон таруу айдабайт.

Таранчыдан корккон таруу экпейт.

Тарбия – баасыз байлык.

Тарбия – кишинин дүйнөсүн жаңыртып, жашартып, тазалап туруучу рухий азык.

Тарбия – көп кырдуу, таалим – миң сырдуу.

Тарбия көрбөгөн адам болсо болот, тарбияга көнбөгөн адам болбойт.

Тарбия тилден башталат.

Тарбиянын жакшысы – тагдырдын ачкычы.

Тарбиянын кени мектепте.

Тартар тилинен тартаар.

Тартип бар жерде жеңиш бар.

Тартип кайда болсо, жениш да ошол жерде болот.
Тартипсиз үйгө таалай түнөбөйт.
Тартынбаган тил таттуу турмушту бузат.
Тартынбаганга таяк да курал.
Тартынчаактык – алды тар, арты көр.
Тартып ичкен тай ашырат, аяп ичкен ат ашырат.

Таруусун таштай актаган, катынын кыздай мактаган.

Тарчылык болбой – кеңчилик болбойт, кеңчилик болбой – теңчилик болбойт.

Тарых чындыкты жоюп салалбайт.

Тарых эстеликтери – табылгыс байлык.

Тарыхка кириш кыйын, чыгыш оңой.

Тарыхта бир жакшы адам, бир жаман адам калат.

Тарыхы болбой эл болбойт, тамыры болбой жер болбойт.

Тастандаган кыздан түнүл, жаздай болгон кыштан түнүл.

Таттуу болсоң балдай бол, ачуу болсоң туздай бол.

Таттуу калптан, ачуу чындык жакшы.

Таттуу ооздун даамын кетирбе.

Таттуу тилден жаның жыргайт.

Татыбаган туз жаман, тастаңдаган кыз жаман.

Татынакай келбетти табияттан изде.

Таш бакага таш жааса деле баары бир.

Таш жарган балта кеңеште баш жарат.

Таш койгонго таш кой, кыш койгонго кыш кой.

Таш түш, таалайыңан көр.

Таш түшкөн жеринде оор, иш чыккан жеринде зарыл.

Таш түшсө таалайыңдан, кум түшсө кудайыңдан.

Таш, ташты эриткен аш.

Ташбака өзүн элмин дейт, үнкүр өзүн үймүн дейт.

Ташбакага таш жааса деле баары бир.

Ташка салып айдаса, тулпардан туяк кетилет,
саяпкери жарашса, тулпарга туяк жетилет.

Ташкын өтөөр, таш калаар.

Ташкын суу кечүүсүз болбойт.

Таштанбектин тушунда, таштай каттык ушунда.

Ташты бөлгөн тиш аштан сынат.

Ташты кумдай кылып жанчкан бар, кумду ун-
дай кылып жанчкан бар.

Ташты таш менен урганда козголот.

Ташты ташка урганың менен таңдайыңа тамы-
заарга суу чыкпайт.

Ташты эриткен – аш.

Ташчы ташты тешет, айың (ушак) башты те-
шет.

Ташыркаса бууданды, «баса албайт» деп кор-
добо.

Таягың узун болсо, белиң ийилбейт, канаттуу-
нун териси мээлей болуп кийилбейт.

Таяк жарасы бүтөт, тил жарасы бүтпөйт.

Таяк тайга жеткирет, тай атка жеткирет.

Таяк тапса төкөр сүйүнөт.

Таяк эттен өтөт, сөз сөөктөн (жүрөктөн) өтөт.

Таяктын эки башы бар, аны билгин, иш кылсаң
эки башын тең баса жүргүн.

Таянаарың болбосо, таамай сөздөн пайда жок.

Таянаарың болсо мактан, таянаарың болбосо
сактан.

Таянган кожоң сууга акса, алды-артынан тал
карма.

Таянган тооңу көчкү алса, талдуу бутагыңды ким
калкалайт.

Таянган тоосу бийик болсо, ыргыткан ташы
алыс түшөт.

Таянычы жок адам жаман болот, бөөдөсүнөн ар
дайым залал болот.

Тебеленген балчык, сөз билбеген тантык.

Тегин (же жалган) жерден өрт чыкпайт.
Тегин жерден өрт чыкпайт.
Тегин сыйлаганды Тенир колдойт.
Тегин эмес түшүнүз, оңолот экен ишибиз.
Тегинен эмес кебинен.
Тегирменге колунду чөнтөгүнө салып кирсең деле
ун болуп чыгасың.
Тегирменде туулган чычкан күндүн күркүрөгө-
нүнөн коркпойт.
Тез жанында ийри жыгач жатпайт, (түз бар жер-
де ийри жыгач турбайт).
Тек жүргөн – ток жүрөт.
Тек жүрсөң – тең жүрөрсүң, шок болсоң – жок
болорсуң.
Тек сурамак Тенирден калган.
Тек тургуча, тегин иште.
Теке – тоочул, коён – коңулчул.
Теке – турукка, азамат – урукка.
Теке болсо мейли, сүт берсе болду.
Текебер болот поруму, тентек болот жоругу.
Текенин мүйүзү көккө жетпейт, төөнүн куйругу
жерге жетпейт.
Текенин өзү ойдо болсо да, көзү зоодо.
Тектүү жер – намыстуу эл.
Тели куш учат тегине, кыз бала кетет тие тур-
ган эрине.
Темене тартып төө алат, өрдөк берген каз алат.
Темир – отто, киши жокто – чыңалат.
Темир сынат, өмүр өтөт!
Темир жатса дат басат, буюм жатса чаң басат.
Темир сырын отто таанытат, адам сырын жок-
то таанытат.
Темирди кенден изде, бакытты жерден изде.
Темирди кызуусунда сок, кепти кызуусунда айт.
Темирди соксоң кыл болот, ташты соксоң кум
болот.
Темирди ысыгында сок, кепти кызуусунда сок.

Темирди эриткен көмүр, адамды эриткен көңүл.
Темирдин бир башы ысык, бир башы суук.
Темирдин кадырын уста билет.
Темирдин курчунан эмес, сугарган суусунан.
Темирдин эки башы да ысык.
Темирчи көмүрчүгө үйүр.
Темирчинин бычагы жок.
Тентек бала тез токтолот.
Тентек баланы теке сүзөт.
Тентек чокмор жыйнайт.
Тентекке санат болбосо, журт ырааты бузулат.
Тең жегенди Теңир сүйөт, жеке жеген жерге кирет.
Тең теңи менен, тезек кабы менен.
Тең теңин тапса, деңиздей чалкып жашайт.
Теңатанын жаманы болгончо, ак буудайдын саманы бол.
Теңдиги жок бийден теңдиктүү кул жакшы.
Теңдик деген улуу сөз ынтымакты кармаган.
Теңиби, тең эмеспи – нике буйрук, таалайга жазып койгон кызга буйруп.
Теңин тапса, тегин бер.
Теңине албагандын тегерегине жолобо.
Теңирим бир жааса, терегим эки жаайт.
Теңирчилик – тең биримдик.
Теңсинбегенге тенелбе.
Теңсинбегенди Теңирим сүйбөйт.
Теңтуштан ашкан асыл курбу болобу.
Теңтуштар менен салган обон пейилди тазартып, адамга жакындатат.
Теңтуштун жайын билеби тебелеп жүргөн өз баркын.
Теңтуштун теңири бир.
Тепкенин жазбас тынар бар, кыздан чыккан кыраан бар.
Тер көтөрбөй күлүк болбойт, кеп көтөрбөй жигит болбойт.

Теректей бой бергенче, теменедей акыл берсин
Теректин башы тыт болот, жаман киши кырс
болот, каарына алганда жайдын күнү жут болот.

Теректин көркү жалбырак, адамдын көркү чү-
пүрөк.

Терең адам – капчыгай, чабал адам – Чакчыгай
Терең дарыя тынч агат, акылдуу киши тынч
айтат

Терең ой жүрөктүн теренинен чыгат.

Терең өздөштүрүүнүн негизи – байкоо.

Терең суу менен бойлошпо, билимдүү менен ой-
ношпо.

Терендикти чөккөн билет, бийиктикти чыккан
билет.

Тери тондун ичинде тердесин жигит өлбөсүн куур
тондун ичинде куурасын жигит өлбөсүн.

Терини ашата албаган жыдытат, сүттү уюта ал-
баган иритет.

Төркүндүн төрүндө болгуча, уулдун улагасында
бол.

Терс угулган сөздүн жообу да терс.

Тетиги жигит кыз көрөт, ал жигитти ким көрөт.

Тетири болсо кыялың тартарсың зыянын.

Тиги тоо менен бу тоону самаган түлкү ачка өлөт.
(же ачтан өлүптүр).

Тиешелүү сөз келсе айта албаган дөдөйлүк.

Тизе жерге тийсе, бет кара болот.

Тизелеп жашаганча, тик туруп өлгөн жакшы.

Тийбегенге тийишпе (же сүйкөнбө).

Тийген болсо тилин айт, күнөөсү болсо билип
айт.

Тийип туруп жааган күндөн түнүл, күлүп туруп
сүйлөгөн жандан түнүл.

Тийсе аякка, тийбесе таякка.

Тик айтылбас тил болбойт, жалбырак болбой
гүл болбойт.

Тикен гүлүн коруйт, аары балын коруйт, жаман малын коруйт, жакшы арын коруйт.

Тикенди түбүнөн үз.

Тикенсиз гүл болбойт, тик айтылбас тил болбойт.

Тиккен бак өнбөй калбайт, эр жигит жакшылыкты көрбөй калбайт.

Тил – акыйкаттын ачкычы.

Тил – акыл жарчысы, жүрөктүн ачкычы.

Тил – акыл таразасы, акыйкат жарчысы.

Тил – баш жарат, тамчы (кээде жел) – таш жарат.

Тил – душман, акыл – дос, тиш – коргон.

Тил – жүрөктүн ачкычы.

Тил – көңүлдүн ачкычы.

Тил – кылычтан өткүр, баатырдан баатыр.

Тил – муунсуз, ой – түпсүз.

Тил – ойдун сандыгы.

Тил – топчусуз, ооз – ачкычсыз.

Тил – улуттук байлык, улуттук маданият, улуттук мурас.

Тил – уудан да ачуу, балдан да таттуу.

Тил – элчинин кылычы.

Тил адамды адам кылат, аша чапса жаман кылат.

Тил адамды бакыт, данкка жеткирет, тил адамды шорго салат, өлтүрөт.

Тил азар тилге кирбейт, тилинен өлөөрүн билбейт.

Тил акыйкатты табат.

Тил акыл талаасы (же акылдын жарчысы).

Тил акыл таразасы.

Тил албаган жаманга акыл сөздөн муш жакшы.

Тил албаган уулуң – бел ашпаган арыктай.

Тил албасты жумшагыча, тына-тына өзүң бар.

Тил ачуусу шакардай.

Тил байлыгы – эл байлыгы.

Тил баш жарат, жел таш жарат.
Тил башты багат.
Тил билген дил билет.
Тил билги жүйөөкөч кол ийиктен элпек.
Тил билсең – дил билесин.
Тил бирде тууган, бирде душман.
Тил көргө да түшүрөт, көккө да чыгарат.
Тил курсак тойгузат.
Тил кылычтан өткүр.
Тил менен тикенди да аласың.
Тил менин тууганым, тил менин душманым.
Тил чебери – чечендик.
Тилазар тилге келбейт, тилинен өлөөрүн билбейт.
Тилге күйгөнүн – элиңе күйгөнүн, тилге күйбөгөнүн – мекениңди сүйбөгөнүн.
Тилде сөөк жок – не дебейт, айбанда акыл жок – не жебейт.
Тилден жыгылганча, буттан жыгыл.
Тилден кыйын жоо жок, кыздан кыйын доо жок.
Тилден уу да тамат, бал да тамат.
Тилди бош койсо, тишти сындырат.
Тилди бузуп жаныңды жебе, калпак кийип кыргызмын жебе.
Тилди тил кесет, тиш өтпөгөнгө тил өтөт.
Тилдин кулпусу – тиш.
Тилдин сөөгү жок.
Тилеги бирдин – билеги бир.
Тилеги жаманды ит кабат.
Тилеги каткан элдин тилемчиси көп.
Тилемчинин куржуну толбойт, алыңча берсен аз деп кордойт.
Тили – бал, жүрөгү – муз.
Тили боштун дили бош, өзү түздүн – сөзү түз.
Тили жоктун – үнү жок,
Тили жүгүрүк – кепке, буту жүгүрүк – ашка.
Тили тайгактын оозу айгак.
Тили таттуу аш жейт, тили ачуу муш жейт.

Тили шогураактын батымы жогураак.
Тилин жоготкон калк – тирүүлүгүн жоготот.
Тилин тепсеген – дилин өрттөйт.
Тилин тишине каткан жакшы.
Тилинген жара айыгат, тил жарасы айыкпайт.
Тилинен заар чыгат, бетинен чаар чыгат.
Тилинен өлөөрүн билбей, тилазар тилге келбейт.
Тилиң жүгүргүчө, колуң жүгүрсүн.
Тилиң тишине күбө.
Тилиң түйгөндү тишиң чечпейт.
Тилинди да, дилинди да сыйлай бил.
Тилинди тыйбасаң тишиң талкаланат.
Тилиңе – тибиртке.
Тилсиз жоонун ана башы – өрт.
Тилсиз тирдик да, бирдик да жок.
Тирилигин – зор дөөлөт.
Тириликтин күчү – бирдикте.
Тирүү болсок бир дөбөдө, өлүп калсак бир чуң-
курда (бололук).
Тирүү болуп санда жок, өлүү болуп көрдө жок.
Тирүү жанга өлүм бар.
Тирүү жандын атасы – күн, энеси – жер, каны –
суу, жаны – аба.
Тирүү жандын өз ырыскысы бар.
Тирүү койгонду куру койбойт.
Тирүүдө сыйлашып, өлгөндө ыйлашпаган урук-
тууган, дос-тамыр, куда-сөөктөрдөн оолак болуш-
сун дешет адамдар.
Тирүүдө сыйы жоктун, өлгөндө ыйы жок.
Тирүүлүгүн – зор дөөлөт.
Тирүүлүк – жолдон башталат.
Тирүүлүктө – мал таттуу, өлмөйүнчө – жан тат-
туу.
Тирүүлүктө күдөрүндү (кээде үмүтүндү) үзбө.
Тирүүлүктүн көркү – сый.
Тирүүнүн өз кесиби (насиби) бар.

Тирүүндө сыйлашпасан, өлгөндөн кийин ыйлашпа.

Тиш – ырыскы, тил – дөөлөт, тирүүлүгүн бир дөөлөт.

Тиш барда таш чайноо керек, тиш түшкөндө аш чайналмак эмес.

Тиш өтпөгөнгө тил өтөт.

Тиши бүтүндүн тили так.

Тиши чыккан балага чайнап берген аш болбойт.

Тишим кетик болсо да, көңүлүм тетик.

Тишиң барда таш чайна, тишинден кийин аш кайда.

Тишиң ооруса – жулуп тын, коңшуң жаман болсо – көчүп тын.

Тишиң ооруса тилиңди тарт, көзүң ооруса колунду тарт.

Тишиңди жашырсаң, тилиңди сунарың (же чыгарарсың).

Тишиңе карап ышкыр, мурдуңа карап бышкыр.

Тишти (тилди) кордосоң – сөзгө зыян, чөптү кордосоң – көзгө зыян.

Тиштин сырын тил билет.

Тобокел – кээде жакшы, кээде жаман.

Тобокел – эрдин жолдошу.

Тобокел ишке арман жок.

Тобокел түбү – жел кайык, желесиң да жетесиң.

Тобокелге салгандык – илимден артта калгандык.

Тобокелде кайгы жок.

Тобокелдин кемеси сууга чөкпөйт.

Тобокелдин көөнү ток.

Тобокелчи тоо аттайт.

Тобунан ажыраган торго түшөт.

Тоготпогон жыланды топтошкон кумурска өлтүрөт.

Тогуз катар торкодон токтучагымдын териси жакшы.

Тогуз сокурга бир таяк кесем.
Тозгон казды топтошкон карга алат.
Тозок менен тооруган бейиш менен алдайт.
Тозокко үйрөнгөн от чачышып ойнойт.
Тозокту көргөн от менен ойнойт.
Той – токчулуктун жышааны.
Той – тондуунуку, аш – аттуунуку.
Той да болоор, тойдун эртеси да болоор.
Той шылтоосу менен тон бүтөт.
Тойбогон бай томаяктын аялынан үмүт этет.
Тойбодум деп таарынбайт, сойбодун деп таары-

нат.

Тойбой жеген аш курусун, кордукта жашаган баш курусун.

Тойго барсаң мурун бар, мурун барсаң орун бар.

Тойго барсаң тоюп бар – торко тонун кийип бар, ашка барсаң ачка бар – ала чапаныңды кийиш бар.

Тойго барсаң тоюп бар, жамандыгыңды коюп бар.

Тойгон – таткан – барыга тең.

Тойгон дөбөт үрөөнөк, тойгон жигит жүрөөнөк.

Тойгон ит ээсин тааныбайт.

Тойгондо токтунун эти топурак татыйт.

Тойгонуна сүйүнбө, сиңирээриңе сүйүн.

Тойдо тонумду бер дебе.

Тойдун болгонунан болот дегени кызык.

Тойдун көркү – аш, тоонун көркү – таш.

Тойсуз үй болсо да, ыйсыз үй болбойт.

Ток бала ач, болом деп ойлобойт.

Ток киши тамакты тандап ичет, ач киши табылганын ичет.

Ток чычканга тоң май жакпайт.

Токмогу күчтүү болсо, кийиз казык жерге кирет.

Токмун деп томуктун этин таштаба.

Токой – жердин көркү, эр – элдин көркү.

Токой – эл байлыгы.

Токой тоодо болот, эгин ойдо болот.

Токойдо жүрүп сайраган: булбулдан мундуу куш барбы, өлгөндөн жаман иш барбы.

Токойлуу жер аңсыз болбос.

Токоч – тоют, жарма – оокат.

Токоюна карай аны, учуруна карай заны.

Токсон ооз сөздүн томуктай түйүнү болот.

Токто жеген куйканды текте (кээде түк да) унутпа, текте жеген куйканды токто унутпа.

Токтогулдай ырчыны айт, Толубайдай сынчыны айт.

Токтоолук – бакытка алып баруучу ырыстуу жол.

Токтоолук – толук түшүнгөндүк, мактангандык – өзүн баалабагандык.

Токтоолук жаш адамга жарашпайт.

Токумдай тоосу жок, кемегедей коосу жок.

Токчулукта ит күчөйт, жокчулукта (кээде ачарчылыкта) бит күчөйт.

Токчулукта мүлжүгөн сөөк ачкачылыкта көздөн учат.

Толбоско куйба, тойбоско бербе.

Толгон – төгүлөт, көпкөн – жарылат.

Толгон токойдон орокко сап чыкпаптыр.

Толкунсуз көл болбойт, кайгысыз эл болбойт.

Толкуну жок көл чайпалбайт.

Толтура аяк толугу менен тийбейт.

Толтура буудай салганда кампанын чери жазылат, топ этип жерге түшкөндө жампанын чери жазылат.

Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай ырчы бол.

Томугу толук буудайдын өз колунда болбосо, азабы артык туугандын.

Томуктай нерсени тоодой кылат.

Томуктай чындыктын тоодой баркы бар.

Тон жакасы, журт атасы.

Тон жакасыз болбойт, жигит кыялсыз болбойт.

Тон жылуусун ээси билет, мундуунун мунун мундуу көрөт.

Тон жылуусун ээси билет.

Тон кийбеген тон кийсе, кага-кага бүтүрөт (тозурат), ат минбеген ат минсе, чаба-чаба өлтүрөт.

Тон сактаган тон кийсе, ат сактаган ат минет.

Тонгон тонун мактайт, адашкан жолун мактайт.

Тоо – атасы, суу – энеси кыргыздын.

Тоо – жонум, ат – канатым.

Тоо – ташсыз болбойт, эл – башсыз болбойт.

Тоо арасын суу бузат, эл арасын чуу бузат.

Тоо атасы – кумактан, суу атасы – булактан.

Тоо бийиги чокудан көрүнбөйт.

Тоо бийиктиги алыстан байкалат.

Тоо бөрүсү, токой каракчысы көп.

Тоо койнунда болбой, эл койнунда бол.

Тоо ташсыз болбойт, эл башсыз болбойт.

Тоодактын эти – токтунун эти, улардын эти – улактын эти.

Тоодо да бар таргыл таш, тарыкса чыгат көздөн жаш.

Тоодо жолборс болбосо, маймыл бадыша болот.

Тоодо кийгенин тойдо да киет.

Тоодогу түлкүнү табындагы тайган алат.

Тоодогу эчки күүлөгөндө, теке жүгүрүп келет.

Тоодой баш бергиче, томуктай акыл берсин.

Тоодой калпты томуктай чындык жеңиптир.

Тоодой караны, томуктай ак жеңет.

Тоодой сөздү бергенче, берметтей ишти бер.

Тоодон түшөөрдө – таскак, тоого чыгаарда – аксак.

Тоок туурда какылыктайт.

Тооксуз эле таң атат.

Тоокто акыл болсо, жээр беле бок.

Тооктун түшүнө таруу кирет (же кириптир).

Тоолуу жер аңсыз болбойт, көчмөн эл малсыз болбойт.

Тоолуу жер карсыз болбос.

Тоолуу жердин бөрүсү, ойлуу жердин уурусу (күч).

Тоону бийик дебе – талаптансаң чыгаарсың, жоону күчтүү дебе – кайраттансаң жыгаарсың.

Тоону, ташты суу бузат, адамзатты сөз бузат.

Тоонун көркү – кенинде, талаанын көркү – эгинде.

Тоонун кыздары кыйын келет.

Тоонун түбү – бел болор, жоонун түбү – эл болор.

Тоонун түлкүсү жакшы, бардын күлкүсү жакшы.

Тоону-ташты суу бузат, адамзатты сөз бузат.

Тооң бийик болсо, ыргыткан ташын алыс түшөт.

Тоорумдуу бирге тоорустук, качан көңүл калыштык, чалгынды бирге чалыштык, кай жерде көңүл калыштык.

Тоосу жок жер болбойт, таланты жок эл болбойт.

Тоотпогон жыланды топ кумурска алат.

Топ болуп төртөө болсоң, төбөдөгүнү тушүрөрсүн.

Топ жүргөн мал карышкырга алдырбайт.

Топ кумурска тоготпогон кузгунду алат.

Топтон качкан каракчыга туш болот,

Топтон озгон – чечен, көптөн озгон – көсөм.

Топту карай таш ыргытпа.

Топук кылган адам – бай адам.

Топук кылсаң тоёрсун, уурудукту коёрсун.

Топуксуздун курсагы тойбойт.

Топурагын таптаган дан өнбөйт.

Торко – тозот, туяк – озот.

Торпок көп эмсе ичин сүрөт, бош койсо, челектеги сүттү төгөт.

Тоту – куштун барчасы, кекилик – куштун калчасы.

Тоту жүнү менен, булбул үнү менен.

Тоту куш башын көрүп кубанат, бутун көрүп ар-
данат.

Тоюмдук эмес, көңүлдүк,

Тоюнганда топук күт, толгон салар дүйнө шок.

Төгүлгөн аяк кайра толбойт.

Төгүлгөн сарттын бозосу, сынган сарттын кесеси.

Төгүлгөндүн толугу бар, карысы бардын ырысы
бар.

Төгүн жерден өрт чыкпайт.

Төлгөсү үчтөн, түлөөсү түштөн.

Төлдөш мал – төрдөш.

Төө – бойдон, асыл – койдон.

Төө алгөндө жүк өгүзгө жүктөлөт.

Төө баласы – төрө баласы.

Төө жоголсо төмөнтөн изде.

Төө канча болсо, жүк ошончо.

Төө качып жүктөн кутулбайт.

Төө көп болуп конокко сойбойт.

Төө кыядан өткөн соң «Өч!» дегени курусун.

Төө минген иттен коркпойт.

Төө мингенде жигитти тегеректеп эл жүрөт, жөө
жүргөндө жигитти келекелеп эл күлөт.

Төө мингендин төбөсү бийик.

Төө миндим деп мактанба, жөө жүрдүм деп ар-
данба.

Төө минип эчкиге жашынба.

Төө өлгөндө жүк өгүзгө жүктөлөт.

Төө сойгон, эчки сойгондон эт сураптыр.

Төө талга тойбойт, соодагер малга тойбойт.

Төө чайнаганын билип, жутканын билбейт.

Төө чөлдү ойлосо, бака көлдү ойлойт.

Төөгө алтын артсаң да жегени тикен.

Төөгө жантак керек болсо мойнун созот.

Төөгө минген боюн жашырбайт.

Төөнү кыядан өткөрүп жибердин.

Төөнү мээнет чырмаса, жайдын күнү чоо басат.

Төөнү өргө тартса жулкунаар.

Төөнү сел алса, эчкини асмандан көр.
Төөнүн бир өркөчү кесилсе, бирөөнүн күчү жок
эки эмчектин бири кесилсе, биринин сүтү жок.
Төөнүн куйругу жерге тийгенде.
Төөнүн мазар менен иши жок.
Төөнүн пайдасы талаада билинээр, адамдын пай-
дасы балаада билинээр.
Төөсү бар элдин дөөсү бар.
Төөсүнө жараша – кому, эшегине жараша – чому.
Төөчө чайнаганынды билип, жутканынды бил-
бей калба.
Төп болуп төртөө болсоң, төбөдөгүнү түшүрөрсүң.
Төр көркү – гүл, үй көркү – зайып,
Төрдө орум болсо, эшикке жакын (же улагага)
отурба.
Төркүндүн пири дешет кыз баланы.
Төркүндүн төбөсү – кубат.
Төркүндүн төрүндө болгуча, уулдун улагасында
бол.
Төркүнү бар сөздүн көрсөтө албайт төркүнүн.
Төркүнү жакындын төшөгү жыйылбайт, жыйыл-
са да аягы тыйылбайт. Төркүнүндөн төө сура, корк-
конунан бээ берсин.
Төркүнү жакындын төшөгү жыйылбайт.
Төрт аяктуу мал да мүдүрүлөт.
Төрт өлчөп бир кес, ток этээр сөздү бир айт.
Төрт уулдуу кишинин төрт тарапта малы бар.
Төртөөң төп болсоң төбөдөгүнү аласың, алтооң
ала болсоң алдыдагыны алдырасың.
Төшөгүнө карай аягыңды соз.
Төшөктүн тардыгы – тардык, көңүлдүн тарды-
гы – кордук.
Тубар болсо – тон болор, буудай болсо – ун бо-
лор.
Туз таткан жерине карасанаба.
Тузактан корккон куш кырк жылы жыгачка
конбойт.

Тузакчы өзү көрүнбөйт, жемин гана көрсөтөт.

Тузга кара санаган жарыбайт.

Тузду даам татканга бер, кызды издеп тапканга бер.

Тузду мээнет чырмаса, далкы чыгып шар болот, кызды мээнет чырмаса, атасынын төрүндө көп отуруп кор болот.

Тузу аз болсо туздалар, тузу көп болсо бузулар.

Туйгун күтпөй тайган күт, корооно толот далай мал.

Туйгундун көркү түлөктө, баатырдын көркү жүрөктө.

Тукум кеп уласа, журттун жылдызы жарык.

Тул катынга жалчы айгыр.

Тулпар айланып үйрүн табат.

Тулпар алыс чуркайт, шумкар ыраак учат.

Тулпар жерин, эр элин сагынат.

Тулпар жүгүн (кээде жүнүн) оордобойт, тууган өзүн кордобойт.

Тулпар тушунда, күлүк күнүндө (керек).

Тулпар чаба-чаба жетилет, шумкар ала-ала оңолбойт.

Тулпарды минген турабы, тууганга жетпей тынабы.

Тулпарды тогунда сынаба, ачында сына, ай-ааламдаты эддердин кашында сына. Эр жигитти эл ичинде сынаба, эл четинде сына, канжыгадан баш чечишкен, карыдан кан кечишкен жоо бетинде сына.

Тулпардын бир туягы кем.

Тулпардын изи жоголбойт, бузуктун иши оңолбойт.

Тулпардын туягы кетилсе, сазга бакса жетилет.

Тулпардын туягы кымбат.

Тулпардын үйүрү бир болсо да оттоосу башка.

Тулпардын бир туягы кем.

Тулпардын изи жоголбойт, арамзанын (кээде бузукунун) иши оңолбойт.

Тунук болсоң суудай бол баарын жууп кетирген, токтоо болсоң жердей бол, баарын текши көтөргөн.

Тунук көлдүн түбү курт.

Тунук суу кысыктан жол табат.

«Тур – турдан» кабар келсе, уйкунун мазасы кетет.

Турмуш – дарыя, өмүр – тамчы. Дарыя бөксөрөт, кайрадан толуп-ташыйт. Өмүр бөксөсүн урпак толтурат.

Турмуш – кызык, кыял – күлүк, жан – ширин, илим – күчтүү, уйку – таттуу.

Турмуш – тутанган куурай, өмүр – өчкөн от, кыл – кармалбаган куш, айтылган сөз – атылган ок.

Турмуш ажарыңды да, базарыңды да ылгабайт.

Турмуш бирде күлүп бетин көрсөтөт, бирде ыйлап артын көрсөтөт.

Турмуш оңолмоюн абийир тазарбайт.

Турмуш эшек араба, карабасаң сынып калат.

Турмушта эң кыйын нерсе – акылсыздыкты жөнгө салуу.

Турмуштан өткөн чоң сабак (же тарбиячы) жок.

Турмуштун туткасы – аял.

Турмушун эшек араба, туулдун калдың балаага.

Турнадан бий (башчы) койсоң, кыйгуу кетпейт башыңан.

«Тур-тардан» кабар келсе, куйкудан маза кетет.

Туткундагы эр – канаты жок куш.

Тууган бар болсо көрө албайт, жок болсо асырай албайт.

Тууган бир жакшылыкта, бир жамандыкта.

Тууган издеп достон кетпе.

Тууган катары кучакташтырган – тил, душман катары бычакташтырган – тил.

Тууган күйдүрүп айтат, душман сүйдүрүп айтат.
Тууган менен үч бөлүнсө (кээде урушса да) жат болбойт.

Тууган туугандын казанына аш салбайт.

Тууган түтпөйт.

Тууганга душман болбо, душманга тууган болбо.

Тууганга кара санаган, туура жалчыбайт.

Туугандан өтөм десең кой бак, душмандан өтөм десең аштык бак.

Тууганды тууган кылган – аял, досту дос кылган – аял.

Туугандын азары болсо да, безери болбойт.

Туугандын ачуусу тумшугунун учунда.

Туугандын өзү таарынса да, боору таарынбайт.

Туугандын урушу – торконун жыртишы.

Тууганы көп адамдын күчү да көп.

Тууганына батпаган душманына жалынат.

Тууганың бар болсо көрө албайт, жок болсо асырай албайт.

Тууганың менен мундашкын, досторуң менен сырдашкын.

Тууй элек уйдун узун күтүп.

Туулган адам жаман эмес, турмуштан орун таппаган жаман.

Туулган жер – алтын бешик.

Туулган жерге туунду (кээде түндүгүндү) тик.

Туулган жердин кадырын алыста жүрсөң билесиң.

Туулган жердин суусу – мүрөк, кызы – чүрөк.

Туулган жердин ташы алтын, суусу дары.

Туулган жердин топурагы – алтын, эли – мазар.

Туулган жердин топурагы торко.

Туулган жериң – мазарың.

Туулганда сүйүнөт, өлгөндө күйүнөт.

Туулганына сүйүнбөй, тураарына сүйүн.

Туулдун – өлдүн, тутандын – күйдүн.

Туулуп тууган болбойт, тутунуп тууган болот.
Туура бийде тууган жок, туугандуу бийде ый-
ман жок.

Туура жигит төп сүйлөйт, чечен жигит эп
сүйлөйт.

Туура иштесен элин сүйөт, туура сүйлөсөн тенин
сүйөт.

Туура сөз – темирди тешет, өткүр сөз – кылыч-
ты кесет.

Туура сөз – тууганга жакпайт, катуу айткан –
катынына жакпайт.

Туура сөз кылычтан өткүр.

Туура сөз кылычтын мизинен курч.

Туура сөзгө жооп жок.

Туура сөздү туура дебеген адам калыстыктан
кетет.

Туурамчыдан тууганым болбосун, тоолуу жер
карсыз болбосун.

Туурамчылдан тууганым болгончо, бөкөөлдөн
бөлөм болсун. (Бөкөөл – той, ашта бышкан этти
устукандап, табактарга бөлүштүрүүчү адам)

Туураны туура дебеген адам эмес.

Тууруна сүйүнбө, турарына сүйүн.

Туусу бардын ырысы бар.

Туш (кээде төрт) тарабың кыбыла.

Туш болуп дөөлөт жолукса, душманың келип дос
болот.

Туюнтпай мээнет жолукса, тууганың сага кас
болот.

Туягы бүтүн тулпар жок, канаты бүтүн шумкар
жок.

Түбөлүгү түз болсо болду.

Түбөлүктү ойлогон киши сонун, калкы үчүн иш-
теген киши сонун.

Түбөлүктүн түнү да бир, күнү да бир.

Түбү бирге – түбөлүк, учу бирге – утурумдук.

Түбү бирге кошулат, учу бирге жазылат.

Түбү бирге түтпөйт.
Түбү бөлөктүн түйшүгү бөлөк.
Түбү жакшыдан түнүлбө.
Түгөйсүз жашоо – түгөнбөс арман, түгөйсүз
өмүр – түбү жок жалган.
Түгөнбөгөн дүйнөдөн түркүн-түркүн эр өткөн.
Түгөнөр уй түгүн жейт, түгүнөн кийин өзүн жейт.
Түз жолго чыгыш үчүн аскалуу ашуудан ашыш
керек.
Түз жүрсөң, ток жүрөсүн.
Түз кишиге жүз киши жакын.
Түзөлөр жолго түшпөйм десе, түбөлүк дешкен
досундан кеч.
Түзү ийгиден түнүлбө.
Түзүк эле биздин кыз, түнтөк болгон кылган
өзүңүз.
Түйшүгү болбой, түшүм болбойт.
Түйшүгү жок жан болбойт.
Түк бүткөн (же күткөн) сайын калтырайт.
Түлкү ийинин түбүн карап үрбөсө, котур болот.
Түлкү өз куйругун күбө тартат.
Түлкүнү кырсыкка малган териси.
Түлкүнүн адамдан бир эле амалы кем.
Түлкүнүн башы батты дегиче, өтүп кетти дей бер.
Түлкүнүн душманы – териси.
Түлкүчүнүн жыйганы ичик үчүн.
Түмөн ойдун түйүнүн бир сөз менен чеч.
Түн бакырдыкы.
Түн болбой Айдын баркы билинбейт.
Түндө Ай ордуна Күн чыкпайт.
Түндө көлөкө болбойт.
Түндөгү түлкү – бүгүнкү күлкү.
Түндөн кийин түн түшпөйт.
Түндүк бою от жаксаң, түтүндөтпөй өчүргүн,
түркүн-түркүн кеп уксаң, күлкү менен кечиргин.
Түндүктү көтөргөн кереге менен уук.
Түнкү ууру күндүз кармалат.

Түнт түздөн кек санайт, түз айтканга кек санайт.

Түнттү түртмөйүнчө билбейт.

Түптүү эл түгөнбөйт.

Түптүү элдин түбөлүгү – ынтымак.

Түрдүү миң пикирден акыйкат бир пикир жаралат.

Түркөй кишинин напсиси бир, молдонуку – экөө, ажыныкы – үчөө.

Түркүктү түртпөй билбейт, эмгексиз бакыт үйгө кирбейт.

Түсү ийгиден түнүлбө (кээде түздүүдөн түнүлбө).

Түтүн алынды жейт, акыры жанынды жейт.

Түтүн түмөн ооруну козгойт.

Түтүн үйлөгөн өзү ышталаар.

Түтүндүн ачуусун мор билет.

Түтүнү бөлөктүн түйшүгү бөлөк.

Түтүнү көптүн түйшүгү көп.

Түш онолбой, иш онолбойт.

Түшкө не кирбейт, душман не дебейт.

Түшкү тамактын ээси көп.

Түштүк өмүрүң болсо, кечтик мал жыйна.

Түштүн башы казандай, моюну кылдай, жоруган жакка оойт.

Түшү онолбой, иши онолбойт.

Түшүм алам десең түйшүктөн.

Түшүн жаман болсо сууга айт.

Тыйын, тыйындын иши кыйын.

Тынч турмуштун да түйшүгү көп.

Тынчтык – дүйнө элинин төркү үйү.

Тынчтык, эмгек, ынтымак – эл башына конгон бак.

Тындай билген, сүйлөй билгенден артык.

Тыртыкты алган кудай менин уулумду коёбу (же кимди коёр дейсиң).

Тышка чыксам койчулар кементай жабышат, үйгө келсем кадырым жок.

Тышта музоосу эмет, үйдө сүтү төгүлөт.

Тыштагы душман бүтсө да, ичтеги душман табылар.

Тышы жалтырак, ичи калтырак.

Тышыңды сырлагыча, ичинди сырла.

У

Ууру күч болсо ээси айыпка жыгылат.

Убада аткарылышы менен баалуу.

Убада берүү – анттын баасы, убадасыз болгону – калптын баасы.

Убадасы жокто касиет болбойт, убадалуу эрге касиет конот.

Убадасы көп адамга ишенгиче, убарасы көп адамга ишен.

Убадасыз кишиден жүрүп кеткен жел артык.

Убайым басса, уйку жок.

Убакыт – учкан куш, кайра келбейт.

Убакыт баарын дарылайт.

Убакыттан уттурганың – ырыскыдан куру калганың.

Увазир жакшы – кан жакшы, катын жакшы – эр жакшы.

Угаар жерге сөз айт, сиңээр жерге суу төк.

Угаар кулак, көрөр көз.

Угаары жоктун унчукпаганы эп.

Угар жерге сөз айт, сиңер жерге суу төк.

Угар кулак, көрөр көз.

Угумдуу аңгеменин узагы жок.

Угуп айткан – ушак, көрүп айткан – тузак.

Угуп айткан сөз – кылтык, көрүп айткан сөз – мылтык.

Уз колунан бүткөн иш жоокерге эм.

Узак туугандан, жакын коңшу артык.

Узаткандын жолдоштукка тоому жок.

Уздан учук артат.

Узун бойлуу жигитке, чарчы бойлуу кыз керек.
Узун жолду кыскарт, ат жалына казан ас (от жак).

Узун кескин карагай, кыскасы кый болобу.

Узун күндө – иш көп, узун түндө – түш көп.

Узун тил өмүрдү кыскартат.

Узун тил уудан жаман.

Узун учуктан жип артат.

Узунсуз кыска болбойт, улуусуз нуска болбойт.

Узунсуз кыска болбойт, үлгүсүз уста болбойт.

Уй байлаарга жиби жок, үрүп чыгаар ити жок.

Уй бул болоор, катын бий болоор.

Уй мурдун сасык деп кесип салбайт.

Уй мүйүздүү өгүздүн күчү жок, бука мүйүздүү уйдун сүтү жок.

Уй мүйүзүнөн сынат, адам сөзүнөн сынат.

Уй окусунан (кокусунан) түшөт, күлүк арзанынан түшөт.

Уй сойсоң үч күн үйүнө жолобо, жылкы сойсоң, жети күн үйүнөн чыкпа.

Уй сыйпаганды билбейт, жаман сыйлаганды билбейт.

Уй териси тон болбойт, урушкан киши чоң болбойт.

Уй, уйдан калса кулагын (кээде мүйүзүн) кес.

Уйга – ком, төөгө – чом.

Уйга жүгөн салабы, үйрөнгөн адат калабы.

Уйга килем жапкандай.

Уйга ком, төөгө чом.

Уйдан жок, же уй байлаган жиптен жок.

Уйду мүйүзгө чапса туягы зыркырайт.

Уйду мүйүзүнөн, адамды сөзүнөн карма.

Уйду таанып ал, тааныбасаң таргыл ал.

Уйдун жонун бычак менен тилбе.

Уйдун кыркы кыр ашырбайт, аттын бирөө кыр ашырат.

Уйдун сүтү желининде эмес, тилинде.

Уйдун сүтү тилинде.

Уйдун тууруна күйүп, уузуна күйбөйт.

Уйкашы болсо эле ыр эмес.

Уйку – душман.

Уйку – жарым өлүк.

Уйку – өлүктүкү, иш – тириктики,

Уйку – өлүм.

Уйку деген азгырма, убакыт деген жазгырма.

Уйку менен күлкүдө ар жок.

Уйку төшөк тандабайт.

Уйкуну маалы менен укта, ашты даамы менен же.

Уйкунун көркү түн менен, тузактын керкү чил менен.

Уйкун келип, окуу окуба, урушкун келип иш иштебе.

Уйкучуда санаа жок, эмгекчилде тыным жок.

Уккан – уламал, көргөн – көзөмөл.

Уккан бала тарбия алат, укпаса талаада калат.

Уккан кулакка жазык (айып) жок.

Уккан сөзгө сөз кошулат, көргөн көзгө ишенгин.

Укканда кубанып, көргөндө көңүл сууйт.

Уккандан көргөн артык (чын).

Уккандан уга элегиң, көргөндөн көрө элегиң көп.

Уккандын уламасы көп.

Укканыңа ишенбе, көргөнүңө ишен.

Уккулуктуу сөздүн айтылганы жакшы (адилет).

Укмуштуунун төөсү жорго.

Укпайт деп ушак айтпа, билбейт деп ууру кылба.

Уктабаса – эр башы чоюн, тынбай жортсо – ат туягы болот.

Уктаган – ойгонот, ойлогон – толгонот.

Уктаган жыландын куйругун баспагын.

Уктаган ойгонот, ойлогон – толгонот.

Уктаган уйку алат, түн каткан жылкы алат.

Укк сотунан абийир соту улук.

Укуктук өнүгүү жолу татаал, узак, бирок бирден бир туура жол.

Укурук бою кар жааса, кулдун малы жутабайт.

Улагадан уй ичкен, ирегеден ит ичкен.

Улак – түшкөн үйдүкү.

Улак маарап суу кечет.

Улам кийин дегендин үйүнө жалкоолук үйүр.

Улгайбай турган өмүр жок.

Улугу адил болбосо, убара болгон эл карып.

Улугун сыйлай албаган эл, эч качан улуу боло албайт.

Улугун сокур болсо, бир көзүндү жум.

Улук болсоң – кичик бол, бийик болсоң – жапыз бол.

Улукка пара бергиче, күн өткөрүп бара бер.

Улуктун күчү эл менен, катындын күчү эр менен.

Улуктун укуругу узун.

Улуктун улуулугу – анын элдик экендигинде.

Улуу адам улуу тоо сыяктуу: улуу тоого чыкканда айлананы (жакынды) тааныйсың, алысты көрөсүң.

Улуу адамдын улуулугун мезгил өчүрө албайт.

Улуу жолдун учун улаган билет, улуу тарыхты сураган билет.

Улуу кишини сыйлагандан бой кичирейип калбайт.

Улуу кишини таарынтуу кечиримсиз күнөө.

Улуу көч каякка барса, кичи көч ошол жакка барат.

Улуу менен сүйлөшсөң укпаганды угасың, көрбөгөндү көрөсүң.

Улуу сезим – жылуу сезим.

Улуу сезим – улуу сүйүүнү жаратат, улуу эмгек – улуу акылманды жаратат.

Улуу сөз – өткөн өмүр.

Улуу сөздө уят жок.

Улуу тоого чыккан барбы, улар үнүн уккан барбы?

Улуу тоого чыксаң жакынды тааныйсың, алысты көрөсүң.

Улуу улуу эмес, урмат улуу.

Улуу үйдөгү күлсө, кичүү үйдөгү ырсаят.

Улуу эл жапысын өргө тартып чыгарса, пас эл бийигин көргө сүйрөп түшүрөт.

Улуу эмгек улуу акылманды жаратат.

Улууга – урмат, кичүүгө – ызаат.

Улууга да ушак бар, сулууга да тузак бар.

Улууга каяша айтпа, убададан кайтпа.

Улууга озунуп салам бергин, кичүүнүн саламын алик алып жүргүн.

Улууга сый көрсөтсөн, кичүүдөн урмат көрөсүң.

Улууга урмат кылуучу, жигиттер кызмат кылуучу.

Улуу-кичүүнүн кадырын билем десен, агыны катуу суудан кеч, ашуусу бийик тоодон аш.

Улуулардын сапаты – урпактардын канаты.

Улуулукка жаш жеткирбейт, баш жеткирет.

Улуулуктун белгиси – жөнөкөйлүк менен карапайымдыкта.

Улуулуктун жолу татаал.

Улууну сыйлаган узарат.

Улууну сыйлаганды милдет көрбө, кичүүнү башкарам деп тилдеп көрбө.

Улууну сыйласан, сени эл сыйлайт.

Улууну укпаган адам узак жашабас.

Улууну укпаган узабас.

Улууну урматта, кичүүдөн иймен.

Улууну урматтаган адам узак жашаар, кичүүнү урматтаган адам куунак жашаар.

Улууну урматтаган узарат, уяты чыккан кызарат.

Улууну урматтап, кичүүдөн иймен.

Улууну урматтаса, кут коноор.

Улуунун өмүрү – кичүүгө үлгү.

Улуунун сөзүн урматта, уурулар менен сыр-
дашпа.

Улуусун күтпөгөн жаш уятсыз, арбагын баркта-
баган журт уятсыз.

Улуусун тарбияласан, кичуусун өзү тарбиялайт.

Умтулсаң жакшы жүрүүгө – кадамың узарат.

Умтулуп аракеттенгениң – алга кеткениң, аз-аз-
дан тилек максатына жеткениң.

Ун көрбөгөн бор сугунат, эт көрбөгөн чоң су-
гунат.

Уну бардын оту өчпөйт.

Унут болот жетимдик кургаганда көздөн жаш.

Унутканды сагынба, жекиргенге багынба.

Унчукпаган – макулдуктун белгиси.

Унчукпаган улуу иш.

Унчукпаган үйдөй балаадан кутулат.

Унчукпай калуу – акылдуулук.

Ура албаган чокмор өз башыңа тиет.

Ургаачы өндөнгөн эркектен түнүл, эркек өндөн-
гөн ургаачыдан түнүл.

Ургаачыдан качып өлгөнчө, сайышып өлгөнүн
ийги.

Ургаачынын жаманы кыялынан тул болот.

Ургаачынын жолу улуу.

Ургаачынын мыктысы отко жакса күл болбойт,
олжого кетсе күн болбойт.

Ургаачынын тили – устаранын мизи.

Урган киши дөң менен, урдурган киши жол
менен.

Ургандан жаңсаган (кээде тап берген) жаман.

Урматтаган узарат, уяты чыккан кызарат.

Уругуң жакшы болсо өнүм жакшы.

Урунаарга тоо таппайт, урушаарга жоо таппайт.

Уруусу жок эл болбойт, бөрүсү жок тоо болбойт.

Уруш – ырысты качырат, ынтымак – ырысты
ашырат.

Уруш бар үйдө мээнет бар, ынтымагы бар үйдө дөөлөт бар.

Уруш эки кишиден тең.

Уруш-кериш – душмандыктын белгиси, барыш-келиш туугандыктын белгиси.

Урушпай ажырашсан, уялбай жолугасың.

Урушпай айрылган, уялбай кошулат.

Урушпас (же урушпаган) уул, керишпес (же керишпеген) келин болбос.

Урушса да өз жакшы, талашса да өз жакшы.

Урушта туруш жок.

Урушуу оңой, жарашуу кыйын.

Урушчаактын муштуму кычышса, ушакчынын тили кычышат.

Уста барда колун тый, молдо барда тилиң тый.

Уста кандай болсо, шакирти ошондой.

Уста майданга кетерде балкасы менен коштошот.

Уста менен дос болсон, нар кескенин аласың, ууру менен дос болсон, бир балаага каласың.

Уста өлсө балтасы менен чоту калат.

Уста темирден да алтын кылыч кылат.

Уста уста эмес, шайманы уста.

Уста, устадан – нуска.

Устадан шакирти өтүптүр.

Усталардан дат калат, молдолордон кат калат.

Устанын жакшысы шакиртинен сыр жашырбайт.

Устанын катуулугу – шакиртке пайда.

Устанын тогоосу жок, бекердин чолоосу жок.

Устанын уулу тапса, темирдин суусун табат.

Устанын уусун билгиче, темирдин суусун бил.

Устара кырат, сөз кесет.

Устасы жарашса, темир кылыч алтын болот.

Устасынан шакирти өтөт.

Устат акындын ою көп, сөзү аз.

Устаты таланттуу болсо, шакирти таланттуу болот.

Устукан мүлжүбөй этке тойбойт, коно жатпай кепке тойбойт.

Уу ичкен бир өлөт, ант ичкен миң өлөт.

Уугум, сага айтам, уулум сен ук, керегем, сага айтам, келиним сен ук.

Ууз сүйүү унутулбайт.

Уул адеби менен сүйкүмдүү, кыз кылыгы менен сүйкүмдүү.

Уул аштабаган балтаны кыз аштаар, эр чаппаган кылычты зайып чабаар.

Уул бала жоксуз болсо болсун, карыздар болбосун.

Уул баланын үй күчүк болгону жарашпайт, кыз баланын кыдырма болгону жарашпайт.

Уул болчу бала – улуу сөздү таап айтат, кеп жебес кежир – келер-кетер кепти каап айтат.

Уул жакшысы урмат, кыз жакшысы кымбат, келин жакшысы келбет.

Уул жакшысы-урмат, келин жакшысы – келбет.

Уул жаманы – уйгак, кыз – жаманы – камгак.

Уул жаманы уйгак менен тең, келин жаманы кемпир менен тең.

Уул калса атадан өмүр улайт.

Уул калса мал табат, катын калса эр табат.

Уул таппас аял болбос, анын тураарын айт, мал таппас жигит болбос, анын кураарын айт.

Уул таянган мал таянат, мал таянган жер таянат.

Уул үйлөмөк – урмат, кыз чыгармак кымбат.

Уулга уул тизгиндеш болсо, казандагы аш-тамак бир кайнайт.

Уулдан уят кетсе, келинден келбет кетет.

Уулду төрөйт, уятын кошо төрөбөйт, кызды төрөйт кыялын кошо төрөбөйт.

Уулдун уулу – улактын шыйрагы.

Уулдун уулу мекен коргойт, душмандын астын торгойт.

Уулдун уяты – атага, кыздын уяты – энеге.

Уулдуу болсоң узун сүйлөбө, кыздуу болсоң кыя сүйлөбө.

Уул-кызды үйлөмөк – тукумуна кам көрмөк.

Уул-кызың эрке болсо, дооматты башкага койбо.

Уулсуз ата – канаты кыркылган куш.

Уулу бардын өзү (сөзү) бар, кызы бардын изи (назы) бар.

Уулу жакшы болсо, катардагы атасы бек үйүнөн жай табат, уулу жаман болсо, тоодой болгон атасын төө үстүнөн ит кабат.

Уулу жоктун – мууну жок, кою жоктун – куну жок.

Уулум узун болсо мейли, түндүк көтөрүп бербейби.

Уулун аскер барбаса, ал жөн эле илинип турган калбаса.

Уулун жакшы болсо – өмүрүн узарат, уулун жаман болсо – өмүрүн кыскарат.

Уулун жаман болгон соң, апийим ичкен сарт мен тең, катының жаман болгон сон кетпес кесел дарт мен тең.

Уулун жаман болсо урматың кетет, келиниң жаман болсо уятың кетет.

Уулун көңүлчөөк болсо ат жооруйт, кызың көңүлчөөң болсо баш ооруйт.

Уулун өсөрдө уулу жакшы менен, кызың өсөрдө кызы жакшы менен айыл бол.

Уулун өссө – урумга, кызың өссө – кырымга.

Уулун чонойсо абийирдүү менен айылдаш бол, кызың чонойсо өнөрлүү менен, айылдаш бол.

Уулунду адепке сөз менен эмес, өрнөк менен (өрнөктүү иш менен) үйрөт.

Уунун да дарылыгы бар.

Уунун сырын мерген билет, жоонун сырын жеңген билет.

Ууру «койдум» дебейт, сопу «тойдум» дебейт.

Ууру байыбайт, сук тойбойт.

Ууру дагы сактанат, улук дагы мактанат.

Ууру карыса сопу болот.

Ууру коркот айгактан, уйлар коркот сайгактан.

Ууру күч болсо ээси айыпка жыгылат.

Ууру күч болсо ээсин коркутат.

Ууру күч болсо ээсине жабылат.

Ууру күч болсо, ээси арам өлөт.

Ууру кылган карышкыр терисин төлөйт.

Ууру кылсан жалгыз кыл, жолдошуң айгак болбосун.

Ууру менен конок айттырып келбейт.

Ууру менен кошуна болсоң, кулпу үзүлбөйт эшиктен.

Ууру сойлогон жылан катуу чагаар.

Ууру танапташ, бөрү кулакташ.

Ууру тойгончо жеп, өлгөнчө карганат.

Ууру-бөрү ортоктош.

Ууруга жакын жүрсө чуусу жугат, казанга жакын жүрсө көөсү жугат.

Уурулугун койсо да, «ууру» аты калбайт.

Уурулук кесип эмес, энелүү бала жетим эмес.

Уурулук түбү – кордук.

Уурулук узатпайт.

Уурулуктун арты – ый менен кайгы.

Уурулуктун түбү оңолбойт.

Ууруну айылым дебе, уятсызды катыным дебе.

Ууруну актаганың, уурдоону жактаганың.

Ууруну калкалаган журт да ууру.

Ууруну каракчы урат.

Ууруну карма деп катуу кыйкырат.

Ууруну мактаганың – ууруну жактаганың.

Уурунуку уу менен чууга кетет, жегичтики суудан сууга кетет.

Урунун бир бети кара, айгактын эки бети кара.
Урунун бир көзү ууда, балыкчынын бир буту
сууда.

Урунун жанында ууру жүрөт.

Урунун жолу (чамасы) кууш.

Урунун ичкени – ирим, жегени – желим.

Урунун катыны да уурдалып келген.

Урунун куйругу кыска, ууруга уятсыз уста.

Урунун тапканы жукпайт.

Уурусу күч болсо, ээси өлөт (же уурусу күч бол-
со, ээсин коркутат).

Уруучулук ийнеден башталат.

Учу бирге жазылат, түбү бирге кошулат.

Учаар кушка бир канат.

Учкан кушту кармоого болот, айткан сөздү кар-
моого болбойт.

Учкашкандын баары- дос эмес, урушкандын баа-
ры кас эмес.

Учкундан жалын тутанат.

Учпас – тоок, көчпөс – там.

Учу бирге жазылат, түбү бирге кошулат.

Учур өз адамын тандайт.

Учурунда эгилген, учурунда көктөйт, калкка тү-
зөлбөгөн, калыпка түзөлбөйт. Учушун билип, ко-
нушун билбейт.

Ушак – уудан жаман.

Ушак адамдарды алыстатат.

Ушак айткан урматка (муратка) жетпейт.

Ушак ташыгандын ыйманы күйөт.

Ушак уксаң унутуп сал, эстүү айтылган кеңеш-
ти эсиңе сал.

Ушак ууктурат, чагым өлтүрөт, куйту жеткирет.

Ушак-айың кеп уксаң (кеп үчүн) көңүлүңдү аз-
дырба.

Ушак-айың кеп уксаң (кээде үчүн) көңүлүңдү аз-
дырба.

Ушакчы – ушакчы эмес, ушакты уккан – ушакчы.

Ушакчы болбойм десен, сөздү уккан жерде унут.
Ушакчыдан узак кач.
Ушакчыны жолотпогун жанына, сырынды жайып салат баарына.
Ушакчыны узатпайт, элдер аны тузактайт.
Ушакчынын оозу тынбайт.
Ушакчынын үйү күйөт.
Ушакчынын үстүнөн куурай, сарандын сарамжалы буудай.
Ушу жарык (жалган) дүнүйө, устаранын мизиндей оодарылат күнүгө.
Уюмдун көзү жаман – өлүү музoo тууйт.
Уюткулуу жерде көгөргөнүң жакшы.
Уюткулуу жердин учу узарат.
Уюткусу ирисе – айран сары суу.
Уя көрктүү эмес, шумкар көрктүү.
Уяда бир, учканда башка.
Уяда жаткан жумуртка – эртенки күнү балапан.
Уяда жаткан жумуртка асманда учкан куш болот.
Уядан эмне көрсө, учканда ошону алат.
Уялбаган уйдун бети, упарабаган (узарбаган) төөнүн таманы.
Уялбагандан өзүң уял.
Уялган шыбагасынан куру калар.
Уялгандан кара жер айрылат (же как жарылат).
Уялгандан өлөйүн десем жан таттуу, кирейин десем жер катуу.
Уялчаак өз ырыскысынан куру калат.
Уясы жок күкүк болот, уяты жок түксүз болот.
Уят – өлүмдөн катуу.
Уят – уяттуу үчүн.
Уят өзүнчө бир уруу журт.
Уятсыз дыйкан – жерсирээк, уятсыз катын – эрсирээк.
Уятсыз жигит – жүгөнү жок атка окшош.
Уятсыз уул – урматсыз жээн болор.

Уятсызга кашык салсаң беш ууртайт.
Уятсызга кеп айтсаң тил күйгүзөт.
Уятсыздан убайым күт.
Уятсыздык зыяндуу ишке түртөт.
Уяттуу гана уялат.
Уяты бар азамат ишке түрсүн билегин.
Уяты бар жакшы адам урматка жетээр.
Уяты жок ырчы болот.
Уяты жоктун бети калың.
Уяты жоктун ыйманы жок.

Ү

Үзөңгүнү тең теминбей, иш оңолбойт.
Үзөөнөк торпок сүзөөнөк бука болот.
Үзүлбөгөн нерсени чорт чаап кесет.
Үзүлбөгөн үмүтүн – бул жашоонун белгиси.
Үзүлгөндү улай бил, чачылганды жыйнай бил.
Үй кылган да аял, күл кылган да аял.
Үй сатып алсаң коңшусун сура, жер сатып алсаң
суусун сура.
Үй тигилбес жерди шыпырба, үн угулбас жерге
кыйкырба.
Үй ээсинин кабагы – меймандын сүйгөн тамагы.
Үй-бүлө – боз үй, эне – анын түндүгү.
Үй-бүлө – өмүрдөгү суу ичкен башат.
Үй-бүлө бекем болбой, өлкө эч качан бекем, ту-
руктуу болбойт.
Үй-бүлөдөгү жакшылыктын башаты – аял ме-
нен эркектин бирин бири түшүнүүсүндө, тунук
сүйүүсүндө.
Үй-бүлөнү бузган – чоң шаарды бузганга бара-
бар.
Үй-бүлөсүн сыйлабаган адам эч кимге жакшы-
лык кылбайт.

Үйгө кирген куру чыкпайт, көргө кирген тирүү чыкпайт.

Үйгө кут (кээде үп) кирсе, малга сүт кирет.

Үйгө-жайга орун камда, мейманыңа оюн камда.

Үйдө – арстан, сыртта – мышык.

Үйдө баатыр, жоодо жок.

Үйдө жаткандын үстү кургак.

Үйдө жок бакытты талаадан таппайсын.

Үйдө жүргөн бир чоро, жоого чыкса миң чоро.

Үйдө короз, тышта жөжө.

Үйдө отурган аялдын ашы менен иши бар, кушу менен неси бар.

Үйдө тынчы жоктун талаада кош баракаты бар.

Үйдө чечен доодо (же көптө) жок.

Үйдө ыркы жоктун, талаада сыйы жок.

Үйдөгү кеп көчөгө жарабайт (жакпайт), олжо катын байбичеге жарабайт.

Үйдөгү ойду базардагы нарк бузат.

Үйдөгү ток кыз ашка барам деп ыйлайт, аштагы ач кыз үйгө барам деп ыйлайт.

Үйдөгү уруну ит каппайт.

Үйдөгүлөр күлсө, сырттагылар ырсаят.

Үйдөгүнүн кебин талаадагы сыйлабайт.

Үйдөгүсү майын жейт, мергенчиси жанын жейт.

Үйдөн өлгөн жаман ат, жоодон өлгөн салтанат (жаздыктан өлгөн жаман ат, жоодон өлгөн салтанат).

Үйдөн эки кадам узасаң – мусаапырсын.

Үйду кырк эркек толтура албайт, бир аял толтурат.

Үйдү бекем кылган чамдоосу.

Үйдүн ашы үйгө сонун.

Үйдүн жакшы жаманы кыш түшкөндө билинет. Достун жакшы жаманы иш түшкөндө билинет.

Үйдүн көркү – аялда.

Үйдүн көркү тартипте, ирээттүүлүктө.

Үйдүн чоңу – жут, казандын чоңу – кут.

Үй-жайга орун камда, мейманына оюн камда.

Үй-жайың – алтын бешигиң, эмгегиң – ырыс-кешигиң.

Үйлөнгөндүн көркү – ыр, өлгөндүн көркү – ый.

Үйлөнөм десе бойдокко кеңешпе.

Үйрөнбөгөн бейишиңден, үйрөнгөн тозок жакшы.

Үйрөнгөн адат калабы, уйга жүгөн салабы.

Үйрөнгөн жоо алышарга ийги (жакшы).

Үйрөнгөнүң байлыктан артык.

Үйрөнүү үчүн жаша, жашоо үчүн үйрөн.

Үйрөнчүктүн душманы – эринчээктик.

Үйү ак, ичи как.

Үйү башканын түйшүгү башка.

Үйү жакын иттин куйругу узун.

Үйү өрттөнгөндө кудук казыптыр.

Үйүндө жалам талканы жок, уулунун аты Талканбай.

Үйүндө кашык (бир ууртам) айраны жок уулунун аты Жууратбек, мойнунда жалгыз мончогу жок кызынын аты Шурубек.

Үйүндө көптү талаада урбайт.

Үйүндө тынчы (ыраматы) жоктун, талаада кош баракаты бар.

Үйүң толгон аш болсо, буюрганын ашаарсың.

Үйүндө сүтүң түгөнсө, талаада музооң эмип кетет.

Үйүндө толгон аш болсо, буюрганын ашайсың, кудайдын жылы кумдан көп, буюрганын жашайсың.

Үйүндө ыраматы жоктун талаада кош баракаты бар.

Үйүндү тикпес жерди шыпырба.

Үйүндүн байлыгын көчкөндө көрөсүн.

Үйүндүн ичи тар болсо да, өзүңдүн ичиң тар болбосун.

Үйүнө келгенде таарынчы айтпа.

Үйүрүн сагынбас ат (кээде жылкы) болбойт, элин сагынбас эр болбойт.

Үкү деген ыйык бар, тил билбеген кыйык бар.
Үлгүсүз бычкан иш жаман, төрөсү жок эл жа-
ман.

Үлп эткен учкундан үймөк күйөт.

Үмүт – узак, ажал – кыска.

Үмүт адам менен жашайт.

Үмүт деген аткан таң.

Үмүт менен адам жашайт.

Үмүт менен тилек бар, кубантып кубат алдыр-
ган, кайгы менен азап бар, кубартып отко жандыр-
ган.

Үмүтсүз – шайтан.

Үмүтсүз адам жаралбайт.

Үмүттүн өз дөөлөтү бар.

Үмүттүн түпкү чеги – жакшылык. (А жакшы-
лык деген ыргыткан сайын кайырмагыңа илине
бербейт).

Үн жетпегенге сөз да өтпөйт.

Үн салмагы сөз маанисин арттырат.

Үндөбөгөн үйдөй балаадан кутулат.

Үнүң жетпес жерге кыйкырба, үйүңдү тикпес
жерди шыпырба.

Үңкүр да болсо үйүм бар, аюу да болсо эрим бар.

Үркөнү турган жылкыга айдак десең не зор-
лук.

Үркөр батты, кош жатты.

Үркөр чыкты – чөп чыкты.

Үттүү мончок жерде жатпайт.

Үч киши билген сыр – сыр эмес.

Үч уй сааган үй – көл, үч катыны бар үй – чөл.

Үшүгөнгө от жактырба.

Үшүгөндү шишиген жетелейт.

Х

Хан ак кеңешсе, кул оң көрөт.

Хан болмоктон бек болсун кадырың болбойт
малдан сон.

Хан болбосо эл уюбайт.

Хандан ажырасаң да элден ажыраба.

Ханды кудай ураарда катыны менен кабышат,
эли менен чабышат.

Хандын башы элиңе көпүрө болсо – тепсеп (кээ-
де аттап) өт.

Хандын да бир татым тузу кемиптир.

Хандын да кайырчы тууганы болот.

Хандын каары жаман, жыландын заары жаман.

Хандын каарынан сактан, каракчынын доосу-
нан сактан.

Хандын кызы кашык кармаса колу жооруйт.

Хандын өлүмү – элинин терс караганы, алптын
өлүмү – эл алдында уятка калганы.

Ханды хан кылган анын увазири.

Хан жакшы болбой, калк жакшы болбойт.

Хан жардыгы эки болбойт.

Хан казанын көп астым, канакей колго жук-
каны.

Хан кайда барса нөкөрү калбайт.

Хан кебине кайруу жок.

Хан койнунда калтырап жатканча, кулдун кой-
нунда кутуруп жат.

Хан менен энчиси бирге жыйган ээр-токумун
көтөрүп бош калат.

Хан сарайы – кылычтын мизи, камчынын күчү.

Хан тактысы – кандуу так.

Хан тартуусу – тогуз.

Хан үйүнүн тардыгы ай, кара алачыгымдын кең-
диги ай.

Ханы кайрымдуу болсо, калк башына бак ко-
нот.

Ч

Чаап айтканга таап айт.

Чаба албаган чалгы тандайт.

Чабал өрдөк мурун учат.

Чабалакей менен шилекей алышып достош.

Чабандоздор чогулса, улактын чери жазылат.

Чабандын иши – чатак иш.

Чабуул аты – каралаш.

Чабылар баш болсо, бүгүлсөң да, бүгүлбөсүң да чабылат.

Чабышта жоо аяган өзү жаралуу.

Чабышта таш жарган балта, кеңеште баш жарбайт.

Чагылгандай көздөнгөн, чак эткендей сөздөнгөн.

Чагым – өлтүрөт, мактоо – жеткирет.

Чай болуп төргө өткөн суу бир кезде арыкта акканын унутпаса.

Чайкап сүйлөгөнчө, байкап сүйлө.

Чайнаганың – күмөн, жутканың сеники.

Чайпалса аяк төгүлөр.

Чайырды чайнай берсе сагыз болот, сөздү сүйлөй берсе маңыз болот.

Чакмак (оттук), чакмакты атка берген акмак.

Чакмак таш кууну тутандыргандай, кагылыш болор-болбос себептен чыгат.

Чакпаган жылан ийинден сырткары.

Чакпай турган жылан жок.

Чакпаса жыланды да өлтүрбө.

Чакчыгай табына келсе коён алат.

Чакчыгайга убал жок.

Чакылдаган катынды үй чечкенде (же эл көчкөндө, же кыз бергенде) көрөбүз.

Чакырбаган конок шыпырбаган жерге отурат.

Чакырган коноктун аты улуу.

Чакырганга келбеген ымдаганга зар болот.

Чакыргандан калба, өзүң басып барба.

Чакырса келбес – шыкаалайт, берсе жебес – чымчылайт.

Чакырылбаган конок татардан жаман.

Чакырылган жүз конок үчүн бар, чакырылбаган бир конок үчүн жок.

Чала бүткөн иш жаман, ооруй берген тиш жаман.

Чала жорго жол бузат, чала молдо дин бузат.

Чала иштин чатагы көп.

Чала молдо дин бузат.

Чалгындын иши чатак иш.

Чалдын көркү – сакал, сөздүн көркү – макал.

Чалдын көркү нускада.

Чалкайганга чалкайгын башың көккө жеткенче, ал байгамбардын уулу эмес, энкейгенге энкейгин бетин жерге тийгенче, ал атаңдан калган кул эмес.

Чалкып дөөлөт-бакыт консо – ташыба, жакшылык, дөөлөт кетсе – жашыба.

Чалпоо жигит өз боюн эч адамга тенебейт.

Чалыры турса көзүндө, чаргыты (чалгырты) болот сөзүндө.

Чамгарактап калыптыр.

Чамгырдын оросу бар, кожонун кожосу бар.

Чаначтын берекеси булуңунда.

Чаң созулат тамандан, жакшылык келбейт жамандан.

Чапанды жакасынан киет.

Чапанчанга камчы чапса, көйнөкчөнгө доо кетет.

Чапкан сайын кез чыкпайт, айткан сайын кеп өтпөйт.

Чаппаса билекте калат, айтпаса жүрөктө калат.

Чапса болот кетилет, чарыкка салса жетилет.

Чапсаң – чарчайсың, желсең – жетесиң.

Чапчаң ат арышын таштайт, баары бир күлүктөн ашпайт.

Чапчандык менен ачуудан акыл күнүрт тартат.
Чарайна менен чаптайт, булгаары менен кап-
тайт.

Чаранада козум өлгүчө, чары коюм өлсөчү.

Чарчаган кулда жазык жок.

Чарчаганды унуткан нандын баркын билбейт.

Чатак сүйлөп чычаалак – чыр адамдын мүнөзү,
токтоо сүйлөп жай айткан – сабырдуунун мүнөзү.

Чатактан кан чыгат, кагылыштан жан чыгат.

Чатакты баштоо оңой, токтотуу – кыйын.

Чатактын түйүнүн калыс айткан кеп чечет.

Чатактын чырын калыс чечет.

Чач алакасы үч күндүк.

Чач тараз менен сүйлөшсөн, устара менен кай-
рагын айтар.

Чачылганың жыйналып, кеткениң келер өзүңө.

Чаяндын уулары өздөрүн өлтүрөт.

Чебер адис үстөмдүк кылат, жарнама бергендин
иши жылат.

Чебер барда колунду тый, чечен барда тилиң-
ди тый.

Чебер дарыгердин өнөрү ченгелинде, эрдиги –
эантиктирип ооруну женгенинде.

Чебердин колу орток, чечендин тили орток.

Чебин бек болсо, көңүлүң ток болот.

Чегарачы сак болсо, сар-санаан жок болот.

Чеге таканы сактайт, така тулпарды сактайт,
тулпар эрди сактайт, эр элди сактайт.

Чегиртке – чөп башында, акылман сөз башында.

Чегирткеден корккон эгин экпейт.

Чегирткенин алын көр да, канын сор.

Чексиз бийликте – чексиз наадандык.

Ченебей ичкен мастан түнүл, ыгы жок (кээде
ченемсиз) көпкөн жаштан түнүл.

Ченем сезимин өнүктүрбөй туруп, азаматтын эр-
тени болбойт.

Ченемди билген чегинде ийрилет, чегинде ийрилген өмүргө үйрүлөт.

Ченгел жеринде күркүрөйт.

Чептен эрдин күчү бек.

Черик – журттун ыйыгы.

Четке барып султан болгуча, өз элинде ултан бол.

Четте жүрсөң тарыгаарсын, өз элинди сагынаарсын.

Четтен келген жоону тилге келтирин, ал тилге келбесе, кылычыңды тосун.

Чече сүйлөйт чечендер эл чогулган жерлерде.

Чечен алжыса – намысынын кеткени, баатыр жаңылса – ажалынын жеткени.

Чечен алжыса атагын жейт.

Чечен алжыса төө дейт.

Чечен жигит эп сүйлөйт, көпкөн жигит көп сүйлөйт.

Чечен менен чебер – көпкө орток.

Чечен менен чебер жазуунун ортосу асман менен жердей.

Чечен ойду эритет, сулуу бойду эритет,

Чечен сөздүн эбин табат, дайым кептин кемин табат.

Чечен сүйлөө менен чебер жазуунун ортосу асман менен жердей.

Чечен угаар кулак табылган жерде сайрайт.

Чечен чечен эмес, өкүм (кээде өткүр) чечен.

Чеченде жалпынын сөз акысы бар, байда кедейдин көз акысы бар.

Чеченден өткөн чеченди «кара жаак жез таңдай» дейт.

Чечендин – сөзү, баатырдын – көзү (курч).

Чечендин көркү сөзүндө, адамдын көркү ишинде.

Чечендин көркү-таңдайда, баатырдын көркү – маңдайда.

Чечендин сөзү алтын, устанын колу алтын.

Чечендин сөзү кумдай куюлат.
Чечендин сөзү орток, чебердин колу орток.
Чечендин сүрү сөзүндө, баатырдын сүрү көзүндө.
Чечендин тили (же сөзү) көпкө өртөк, чебердин
колу элге орток.
Чечен-чечен эмес, өкүм чечен.
Чечилбес кара доо болсо, чечендин чери жа-
зылат.
Чечилишип сырдашса, көңүлдүн кири (кээде
көкүрөктүн муңу) кетет.
Чечинген суудан кайтпас, кезенген жоодон кайт-
пас.
Чиелешкен түйүндү чечиш кыйын, үйүгүшкөн
душмандан кетиш кыйын.
Чийки бышып даамына келет, жаш (кичине)
чоңоюп алына келет, азган айланып элине келет.
Чилденин бирөө калса да жут.
Чилденин көркү музда, тамактын көркү тузда.
Чириген жыгач устун болбойт.
Чириген ооздон ириген сөз чыгат.
Чириген тактайга мык кагылбайт.
Чирик – чиритет, бузук – бүлдүрөт.
Чирикке чымын үйүр.
Чиркей да бир жабышса күчтүү келет.
Чобур айгырдан аргымак кулун туулбайт.
Чобурдан оогонду, тулпарга мингизбе.
Чогоолдун чокмору ылдам.
Чоголушта чындык керек, чогууда тынчтык керек.
Чок кармагандын колу күйөт.
Чокморлуу жоого темир калкан камда.
Чоккой кийген бут куурайт, чооголго берген кыз
куурайт.
Чоконун төөсүндөй солкулдап.
Чоң (же улуу) үйдөгүлөр күлсө, кичүү үйдөгүлөр
ырсаят.
Чоң атандын кадырын чоңойгондо билесин.
Чоң аягыңды чоңго атап ич.

Чоң дарыянын акканы жай, нускалуу адамдын сүйлөгөнү жай.

Чоң иш бүтүрөм десен, майдадан башта.

Чоң иштер кичине жардамдан башталат.

Чоң кемеге – чоң толкун.

Чоң өгүздүн териси жука болот.

Чоң үйдөгү тойгончо жутат, кичи үйдөгү кусканча ичет.

Чоң чатактан кичинекей достук артык.

Чоңго чоң аягыңды көрсөтпө.

Чоңго чоң аяк жармаңды арнап ич.

Чоңдун куйругу тегирмен айлантат.

Чоңдун оозу орок орот.

Чоңдун түбү кор болот, кордун түбү зор болот.

Чоочулап жасаган иштен чок баспайсың.

Чоочун адамдын мүнөзү чытырман токой.

Чоочун жол – чытырман токой.

Чоркок киши төөнү жаза муштайт, буканын мурдун муштум менен көзөйт.

Чоркок төөнү жаза муштайт, өнөрлүү тырмак менен казык учтайт.

Чотко түштүң – отко түштүң.

Чоюн каухар (кээде болот) болбойт, карга шумкар болбойт.

Чөбү жок деп жерден түнүлбө, малы жок деп элден түнүлбө.

Чөгөлөп жашаганча, какайып жүрүп өлгөн жакшы.

Чөйрөң таза болбосо, актыгыңдан не пайда.

Чөйчөк менен төөнү сугаргансып.

Чөл жакалап конбой, көл жакалап кон.

Чөлдө кайыкты араба көтөрсө, көлдө арабаны кайык көтөрөт.

Чөлдүн кемеси – төө.

Чөлдүн көркү – суу, көлдүн көркү – куу.

Чөлмөк миң (же кырк) күнү сынбайт, бир күнү сынат.

Чөнтөгүмдө пул болсо, чөлдө шорпо даяр.

Чөнтөгүндө дилден барда ханга салам бербей-
син.

Чөп жыйнаган малын багат, мал жыйнаган жа-
нын багат.

Чөп керек болсо, төө мойнун жантакка созот.

Чөп чыкпаган сайдан кач, кайыры жок байдан
кач.

Чөп ширеси мал семиртет, кеп ширини жан се-
миртет.

Чөпкө (кээде отко) бергис такыр бар, байга бер-
гис жакыр бар.

Чөптөн жапыз, суудан тайыз.

Чөптөн жылан уу жасайт, аары бал жасайт.

Чөптү кор көрсөң (же чөптү кордосоң) – көзгө
зыян, тишти кордосоң – сөзгө зыян.

Чөптү кордосоң көзгө саят, тишти кордосоң сөзгө
зыян.

Чөптү кордосоң көзүңө түшөт.

Чөптүн жакшысы да шыбак, жаманы да шы-
бак, эгиндин жакшысы да арпа, жаманы да арпа.

Чубактын кунундай кууду.

Чубактын чуусундай чубалжыган иш.

Чулдурдун тилин энеси билет.

Чуркаган алат, уктаган калат.

Чуркаган албайт, буюрган алат.

Чуркаган баланы көрүп, чалдын буту зыркы-
райт.

Чүбүттүн жолдошу болгончо, арындын береке-
синде жүр.

Чыбыгында ийилбеген, таягында бүгүлбөс.

Чыбык кармаганга ит өч, чындыкты айтканга
акмак өч.

Чыбык тийсе, чыңк этпес.

Чыга албай турган көз эле, чыгып кетти өзү эле,
айтылбай турган сөз эле, айтылып кетти өзү эле.

Чыгаан болчу уул чыйрак ойнойт.

Чыгаан уулун эл тандайт, үмүт байлап, аны жандайт.

Чыгаан эр элдин башын бириктирет, чыкпас көр элди ичтен иритет.

Чыгармачылык берген жыргал бардык жыргалдардын эң сонуну, асылы, бийиги, кызыктуусу.

Чыгаша чыкпай, киреше кирбейт.

Чыгашага ээси баш, өлүмгө өзү шерик.

Чыгашалуу малга ээси баш.

Чыгданы ачылбас, чырагы жагылбас (жанбас).

Чыгымдан корксоң той кылба.

Чыгымыңды кирешенден мурда эсепте.

Чыдашпаган чыргайдын жолой көрбө кашына.
(Чыргай – сабырсыз, чыр киши)

Чыйкандан жаман оору жок, аны сурап киши жок.

Чыйканды чыйкан десе, тогуздап чыгат.

Чыйрактын шыйрагы сынат.

Чыйыр – жолго барат, жол – элге барат.

Чыйырдан чыкпаган жолдон азбайт.

Чык татырбас Чынарбай.

Чыккан – мээнет, кирген – дөөлөт.

Чыккан – чыгаша, кирген – киреше.

Чыккан (же таянган) тооң бийик болсо, ыргыткан ташың ыраак түшөт.

Чыккан кыз – чийден тышкары.

Чыккан сынгандан жаман.

Чыкпаган аштыкка – өтпөгөн орок.

Чыкпаган жанда үмүт бар.

Чыкпай турган көз эле, чыгып кетти өзү эле.

Чылпагын аарчыймын деп, көзүн чукуган.

Чылык бар жерде былык бар.

Чымчык өзүн жансынат, чырпык өзүн талсынат.

Чымчык өзүн куш ойлойт, чырпык өзүн тал ойлойт.

Чымчык семирп, батманга (кээде уучка) толбойт.

Чымчык учса чий калат, өрдөк учса көл калат.
Чымчыкты сойсо да, касап сойсун,
Чымын майга конот.
Чымын тийген төөгө Ойсулата не керек.
Чымындай чындык алптай калпты женет.
Чымындан жоон болсо, кадик кыл.
Чымындуу жерде курт күчөйт, ырымдуу жерде
дарт күчөйт.
Чымынды дөө кылба, бетинди көө кылба.
Чымынды көрүп, төөнү көрбөптүр.
Чымынды төө кылып көрсөтөт.
Чымындын көпчүлүгү уудан эмес, балдан өлөт.
Чымынын кактырган бакшыдай болду.
Чымыркайлык – чыныгы байлык.
Чын айткандын досу көп, калп айткандын касы
көп.
Чын айтып залал тап – акыры жетерсиң мурат-
ка, калп айтып пайда тап – акырында калаарсын
уятка.
Чын жакшыга жолуксаң, суу ордуна бал берер,
чын баатырга жолуксаң, сен үчүн ал жан берер.
Чын жакшынын ачуусу бар, кеги жок.
Чын калыстын тараза табагына алтын сала кой-
со да кылт дебейт.
Чын пейилинен акылын айтканга, чын ниетиң-
ден алкышыңды айт.
Чын чычалайт, калп каткырат.
Чынар көгөргөн сайын ийилчээк болот.
Чынга чыр жолобойт, калпка кадыр токтобойт.
Чындап ыйласа, сокур көздөн жаш чыгат.
Чындыгыңды жоготконуң – өмүрүңдү корот-
конуң.
Чындык – ачуу, калп – таттуу.
Чындык – сегиз, бакыт – эгиз.
Чындык жерде калбайт.
Чындык жок жерде, шумдук көп.
Чындык ийилет бирок сынбайт.

Чындык көз тешет.
Чындык кудайдан күчтүү.
Чындык күндөн жарык.
Чындык отко күйбөйт, сууга чөкпөйт.
Чындык сөздүн душманы көп.
Чындык чычалатат.
Чындык элди көтөрөт, мыйзамдык элди чөгөрөт.
Чындыкка караганда жалганды табуу оңой.
Чындыктан чындык уланат.
Чындыкты жарадар кылууга болот, бирок аны
өлтүрө албайсың.
Чындыкты жашырганың, жалгандыкты ашыр-
ганың.
Чындыкты танууга болбойт, достукту чанууга
болбойт.
Чындыктын даамы ачуу келет.
Чындыктын куюшканы кабат.
Чындыктын өмүрү миң күндүк, жалгандыкы —
бир күндүк.
Чындыктын чырагы өчпөйт.
Чындын чынары өсөт, калптын чырагы өчөт.
Чынчыл адамга жүгүн.
Чынчыл болсоң, барктуу болосуң.
Чынчыл сөз ачуу.
Чынчыл, калыс бол, чырдан алыс бол.
Чынчылдын чынысы сынбайт.
Чыныгы акындын тулку бою ыр, чыныгы дый-
кандын тулку бою нур.
Чыныгы акындын эки өмүрү бар.
Чыныгы дос сүйө билет, кыйынчылыкта күйө
билет.
Чыныгы дос уялаштан артык (же тууганга тең).
Чыныгы дыйкандын тулку бою нур.
Чынын айткан киши ак.
Чынын айткан чырдан алыс, калп айткан бол-
бойт калыс.
Чың болсоң болоттой бол.

Чыпалагына чымын консо, мээсине доо кетет.

Чыр аялдын күйөөсү эрте карыйт.

Чырайга келбет төп келсе, сулуунун ажары ачылат.

Чырайды чылап ичпейт.

Чырайлуу көзүнөн эмес, сөзүнөн.

Чырайлык чындап келсе бир айлык.

Чырактын жарыгы түбүнө түшпөйт.

Чырга жакын адамдан чыга качып бак кетет,
чырга жакын улуктан чытырап сынып так кетет.

Чырдуу күйөө, ырдуу (ыйлуу) кыз.

Чырдуу кыздын чыргоо жомогу ырбайт.

Чырдын түбү – жамандык.

Чыrm (же чырым) этсе – көзгө пайда, чымчып жесе – этке пайда.

Чыrm этсе – уйкуга пайда, чымчып жесе – тамакка пайда.

Чырпыгы сынса сынсын, чынары аман болсун.

Чырпыгы сынса талындын – чынар болбойт ал кайтып, өткөн өмүр, качкан куш – колуңа келбейт ал кайтып.

Чырпыгым сынса, чынарым бар.

Чырпык жетилсе (кээде сайсаң) чынар болот.

Чырпык өзүн тал ойлойт.

Чырпыктын ийилгени – сынганы, жигиттин уялганы – өлгөнү.

Чытыр деген чөбү бар, сынамакка көрүп ал, күчү кыйын арпадай, ак буудайдай деми бар.

Чычкан – жойчу, түлкү – уучу.

Чычкан ийнине кире албай жатып, куйругуна калбыр байлаптыр.

Чычкан көчүгүн (кээде аягын) көрүп аксайт.

Чычкан мурдун канатпайт.

Чычканга – өлүм, мышыкка – оюн.

Чычканга кебек алдырбаган.

Чычканга түк бүткөн сайын калтырайт.

Чычкандай жүз жыл жашаганча, жолборстой бир жыл жашаган артык.

Чычкылуу болсо боз бала, чычкан алган мышыктай.

Чычкылуу жан – эки аштан куру калат.

Чычкылууга майлуу эт табылбайт.

Ш

Шаа келсе, дөө качат.

Шаарга барып шапке кийбей, же айылда калып аштык айдабай.

Шагылы болбой зоо болбойт, шайыры болбой эл болбойт.

Шайлоочудан өтөөр сынчы жок.

Шайтан азгырганды шамал оодарат.

Шайтан азгырса адам калбайт жаңылбай.

Шайтан болсо, арык аттабай бут сынат.

Шайтан болсо, буламыктан тиш сынат.

Шайтан эң биринчи адамдын башына жана жүрөгүнө асылат.

Шайтанды да бир катарында азгырып, жолдон чыгарып кеткен азазил.

Шайы кеткен шакирт окуудан качат.

Шайыр адам күн сыяктуу, кирген жерин нурдантат.

Шайыр аялдан шылдыңчыл уул туулат.

Шайыры болбой эл болбойт, пейили жакшы кем болбойт.

Шак мөмөлөгөн сайын ийилет.

Шакары бар, майы жок – мендей мундуу бар бекен, көчкөндө көлүк өлтүргөн – сендей мундуу бар бекен?

Шақты шамал иет, бакытты жаман иет.

Шакылдаган жигитти жоо бетинде көрөрмүн, шакылдаган катынды кыз бергенде (үй чечкенде,

эл көчкөндө) көрөрмүн, бакылдаган текени – суу кечкенде көрөрмүн.

Шалакы ата баласынын бактысын уурдайт.

Шалтуруктун шайы жок, камдуунун алы көп.

Шам башка түбөлүк күйбөйт.

Шамал болбосо чөптүн башы кыймылдабайт.

Шамал болот десе, үйүнө аркан сал, Жоо келет десе, колуна кылыч менен калкан ал.

Шамал жерди кургатат, дөөлөт жанды жыр-гатат.

Шамал күлүк – изи жок, каргыш оор – мизи жок.

Шамдагайлык – асыл сапат, шайырлык – алтын сапат.

Шамыяны шайлабай, буурсунду соктурбай, кара жерди кантарбай дыйкандарга мал кайда.

Шарап ичкен атак албайт, эмгегин сүйгөн артта калбайт.

Шараптын баш оорусу кетет, байлыктын баш оорусу кетпейт.

Шарият билбеген молдонун шайтаны көп.

Шарыят – буйлалаган төө, каякка жетелесең кете берет.

Шарыятты укмак бар, куумай жок.

Шатыра жалкоо жигиттен сарамжалдуу чал жакшы.

Шашкалактык кыраакылыкты жоготуп коёт.

Шашкан иштин болбойт изи.

Шашкан коён аңга батпайт.

Шашкан шайтандын иши.

Шашканга шайтан шерик.

Шашкандыктын аягы кейиш болот.

Шашмалык – иш билбестиктин бир белгиси, токтоолук эстүү жандын зор мүнөзү.

Шашылыш бүткөн иш – иш саз болбойт, чала бышкан аш – аш болбойт.

Шашылыш бүткөн иштен кырсык чыгат.
Шеги бар шекийт (же шектүү шекинет).
Шектенүү – шерттешкен достукту бузат.
Шектүү секирет, шеги жок кекирет.
Шектүү шексинет.
Шектүүнү -шерттешкен достукту бузат.
Шермендесин чыгарам деп шер кылып алба,
этектен тартам деп эр кылып алба.
Шибегени капка ката албайсың.
Шилби көрсөң жулбагын, быбык көрсөң ур-
багын.
Шодокондун бүркүтүндөй жутунба.
Шок болсоң жок болоорсун.
Шордууга бакыт алыс, кырсык жакын.
Шордууга шорполуу тамак жакпайт.
Шордууга ыргыткан союлдун жоон учу тиет.
Шору көптүн сөзү көп.
Шору мойнуна шорподой төгүлдү.
Шум дүйнөнүн алдоосу, жалганы көп.
Шумдуктуунун төөсү жорго.
Шумкар баласы саркыт койбой жем жебейт, же-
тесинде тойбогон тоймоюнча кел дебейт.
Шумкар көктү энсейт.
Шумкарга эркиндик, адамга бейпилдик керек.
Шумкардан карга, каргадан шумкар туулбайт.
Шумкарды жүнүнөн тааны, жакшыны үнүнөн
тааны.
Шыбыр кеп болбойт, шыйрак эт болбойт.
Шыбыраган сөз жаман, шыкаалаган көз жаман.
Шыкаалагандын көзү сегиз.
Шылдындап бирөөгө күлбө, ага окшоп өзүң да
жүрбө.
Шыпааны шыпаа менен кагып чыгарат.
Шыраалжын куурап куурай болду, тулаң куу-
рап сарыбычан болду.

Ы

Ыза тозокко алып барат.

Ызааты жок туугандан ысык көргөн жат жакшы.

Ызакор – ырыс кыйды.

Ый көздү алат, күйүт көкүрөктү алат.

Ый менен күлкү аякташ.

Ый менен өлгөнчө, ыр менен өл.

Ыйбаалууга ырыс токтойт.

Ыйдын да өз күлкүсү бар.

Ыйдын түбү – ый, сыйдын түбү – сый.

Ыйкы-тыйкы болсоң чачыларсың.

Ыйлаар бала атасынын сакалы менен ойнойт.

Ыйлагандан коркпо, күлгөндөн корк.

Ыйлаганды сураба өлгөнү бардыр, күлгөндү сураба билгени бардыр.

Ыйлагандын көзү жаман, айткандын оозу жаман.

Ыйлап жүрүп кулак байла, ырдап жүрүп суу сугар.

Ыйламайынча балага эмчек кайда?

Ыйлап жүрүп арык казсан, ырдап жүрүп суу сугарасың.

Ыйлап жүрүп кулак байла, ырдап жүрүп суу сугар.

Ыйласа – сураба, күлсө – сура.

Ыйлашаарга өз жакшы, сыйлашаарга жат жакшы.

Ыйман бар жерде ырыс бар.

Ыйман турар токтуктан, ыйман качаар жоктуктан.

Ыймандуу уул болбосо, баланын баласына кор экен.

Ыймандуудан ырыс качпайт.

Ыймандуулук – жакшылыктын башаты.

Ыйманы бар боз бала күйүп турган чырактай, ыйманы жок боз бала, жакын да болсо ыраактай.

Ыйманы бардын – ырысы бар, ырысы бардын – ынтымагы бар, ынтымагы бардын – жыйынтыгы бар.

Ыйманы тазага ырыс жугат.

Ыйык сезим жүрөктү кытыгылайт.

Ылай суу – оору булагы.

Ылайдын күчү бел менен, дыйкандын күчү жер менен.

Ылайсыз дубал курулбайт.

Ылдыйга аккан сууну өйдө агыза албайсың.

Ылдыйкы бутак – өйдөкү бутактын тиреги.

Ымыркай бала куштун көлөкөсүнө тоңот.

Ынанымы жоктун адеби жок.

Ынкылап, ынкылапта ынтымак.

Ынсап эч кимди кор кылбайт.

Ынсапсыз ыйманына камчы чабат.

Ынсапсызга кашык салсаң – беш ууртайт.

Ынсапсыздык – уятка калтыруучу иш.

Ынсапсыздык кишини орго салат.

Ынсаптуу болсоң озосун, ынсапсыз болсоң осолсун.

Ынсаптуулук адамдын дүйнөсүн тазартып, касиетин арттырып турат.

Ынсаптын түбү жок, марттыктын чеги жок.

Ынтымагы бар болсо, базары жүргөн чарбактай.

Ынтымагы бар жерди ырыс уялайт.

Ынтымагы бар элге ырыс жугат, ынтымагы жок элди каргыш урат.

Ынтымагы бар элдин жарыла сүйлөйт чечени, ынтымагы жок элдин жабыла сүйлөйт нечени.

Ынтымагы бар элдин ырыскысы мол (карды ток) болот.

Ынтымагы жоктун ырысы жок.

Ынтымагың бар болсо, айылың менен журтка тең болоорсун.

Ынтымагың болбосо, жашоо кыйын тынчыраак.
Ынтымагың болбосо, ит менен кушка жем бо-
лоорсуң.

Ынтымак – Ата журттун көрөңгөсү.

Ынтымак – бейкуттуктун керөңгөсү, ымала –
ырыстуу элдин жөрөлгөсү.

Ынтымак – ийгиликтин башаты.

Ынтымак – ырыс булагы.

Ынтымак – элдин жолун ачат, ынтымак болбо-
со, ырыс качат.

Ынтымак баарынан ыйык.

Ынтымак бар жерде (же элде) ырыс бар.

Ынтымак бар жерде ырыс түнөк табат (уялайт).

Ынтымак болбой иш оңолбос, ырыс токтобос.

Ынтымак болбой эл болбойт, ырыстуу кары кем
болбойт.

Ынтымак болбой, ырыс турбайт.

Ынтымак болсо калкыңда, душманыңдан тар-
тынба.

Ынтымак болсо үйүңдө, ырыскы толот күнүгө.

Ынтымак достордун жолун ачат, ынтымак бол-
босо ырыскың качат.

Ынтымак жакшы, ырк жакшы, ынтымактуу
журт жакшы.

Ынтымак жок үйдө ырыс жок.

Ынтымак кеткенде ырыс качат.

Ынтымак көкөлөтөт, чыр-чатак көмөлөтөт.

Ынтымак курулган жерге ырыскы өзү келет.

Ынтымак менен адилеттик бар жерде душман
күчсүз, элдин маанайы жарык.

Ынтымак турбай ырыс турбайт.

Ынтымак түбү – ийгилик, тирилик түбү – бир-
дик.

Ынтымак ыдыраса – баары желге кетет.

Ынтымаксыз атадан алтоо болсоң – оңбоссун,
ынтымактуу атадан алтоо болсоң – жолборссун.

Ынтымаксыз эл жетим.

Ынтымактан айрылсаң, колундагы иш кетет.
Ынтымактуу атадан алтоо болсоң – жолборссун.
Ынтымактуу жамааттын көрүүчү көзү, сүйлөөчү
сөзү бар.

Ынтымактуу үйгө ырыс түнөйт.

Ынтымактуу эл утат.

Ынтымакты кармаган адамда бар ынтымак.

Ыңырчагы ырдагандын, келини (керегеси) кер-
дейт.

Ыңырчакта сыр жок, кыңаракта кын жок.

Ыр – өмүрдүн булагы.

Ыр – сөздүн падышасы.

Ыр – ыйык дүйнө.

Ыр кадырын акын билет, сыр кадырын жакын
билет.

Ыр менен күлкү – тамактын тузу.

Ыр менен күлкү бүткөндө жашоо токтойт.

Ыр чыгарат черди (көнүлдү), ырсyz өткөн өмүр
өмүрбү.

Ыр, гүл – өмүрдүн канаты.

Ыраазычылыкта нааразычылык жок.

Ыраактагы туугандан, жакындагы дос өөдө.

Ырайы бар боз балдар күйүп турган чырактай.

Ырайына жараша ыйманы.

Ыракатсыз өмүрдөн, уктап көргөн түш жакшы.

Ыракмат мээнеттен кийин.

Ырахат издесең мээнетинен коркпо, кубаныч
издесең кайгысынан коркпо.

Ырахатсыз өмүрдөн, уктап көргөн түш артык.

Ыргайдан катуу шиш болбойт, кебептен ширин
эт (көш) болбойт.

Ырдай билүү – ырыс.

Ырдап жүргөн ыры бардын бүтпөй жүргөн чы-
ры бар.

Ырдуу күйөө, чырдуу кыз.

Ыржың кызга тыржың (кээде мылжың) күйөө.

Ырксыз үйдүн баласы тентек, баштуу үйдүн карысы жөнтөк.

Ыркы жок элдин уурусу күч, доочусу көп.

Ыркы жокко барк конбос.

Ыркыраган үйдөн ыктуу кокту жакшы.

Ырлардын ажарын ырчы ачат.

Ырчы – сынчы, зөөкүрдү сабаар – камчы, кургак жерге тамчы, дүлөйгө – кулак, чөлгө – булак.

Ырчы менен думананын жүрбөгөн жери жок.

Ырчылардын (жамакчынын) сөзү алтын.

Ырчылык – чоң өнөр.

Ырчынын тилинде мурчу болбосо, сөзүнүн курчу болбойт.

Ырчынын ыры түгөнбөйт, сынчынын сыны түгөнбөйт.

Ырылдашып жашаган үй – тозок.

Ырыс – жугушат, дөөлөт (билим) – оошот.

Ырыс алды – ден соолук, андан кийин ак жоолук.

Ырыс алды – ынтымак, ыркы жокко конбос бак.

Ырыс алды ынтымак, ынтымагың болбосо, алдындан таяр алтын так.

Ырыс жугушат, билим (же акыл) оошот.

Ырыскы – иште, иш – колдо.

Ырыскыны жер берет, ынтымакты эл сүйөт.

Ырыскысыз киши болбойт.

Ырыстуу элдин карысы карыганда казына болот, чырлуу элдин карысы карыганда касап болот.

Ырыстууга – жуучу, ырысы жокко – доочу.

Ырыстуунун аты күлүк, кызы сулуу чыгат.

Ырысты көрсө жалган качат, жолборсту көрсө тайган качат.

Ырысы барга бөлтөк, ырысы жокко келтек.

Ырысы жок элдин ырымы күч.

Ырысы жокко ышкындан айтпайт, кешиги жокко кемирчектен айтпайт.

Ырысы жоктун аты кара чабуулда жүгүрөт.

Ырысы жоктун ырымы күч, таалайы жоктун табышмагы күч.

Ырысы жоктун этегине буудай салса төгүлөт.

Ысабы жокко кашык салсан беш ууртайт.

Ысарда (Букарда) булу бардын көңүлү ток.

Ысык болсоң оттой бол – жашообузга дем берген, арыбас болсоң абадай бол – адамга өмүр кең берген.

Ысык суу да бир кезде муздак болгонун унутпайт.

Ысыктын суугу, арыктын семизи, токтун ачы бар.

Ышкысы жоктун ыйманы жок.

Э

Эбепке – себеп, эгиз улакка – айры шыбак.

Эби бар иш бүтүрөт, кеби бар сөз бүтүрөт.

Эби жок тантып сүйлөгөн, адамдын сырын билбеген.

Эбин таап кармаса, үйдүн көркү катында.

Эбин тапкан (билген) темирди да үзөт.

Эбин тапкан эки (же этин) жейт.

Эгем бир улак жаратса, бир түп шыбак кошо жаратат.

Эгер адамзат жай менен кыш, ысык менен суук, ачуу менен таттууну көрбөсө, бул чиркин бир катырган сүрөт эмеспи.

Эгер эне азап тартса, ага уулу күнөөлүү.

Эгерде болсо ынтымак, үйүндө бакыт кулпунат.

Эгиз козудай болуп.

Эгиз улакка – айры шыбак.

Эгизден төл өсөт, эмгек менен эр өсөт.

Эгилбеген жер жетим, элинен азган эр жетим.

Эгин айдоо – байлык айдоо.

Эгин көп болуп эки жыл ичпейт, төө көп болуп конокко сойбойт.

Эгин өссө кырман табылаар, канаттуу көбөйсө ормон табылаар.

Эгин сатсаң ороонон сат, мал сатсаң короонон сат.

Эгин эгип мал бакпаптыр, эптеп-септеп жан сактаптыр.

Эгин эккен арыктайт, түшүмүнө семирет.

Эгиндин барар жери тегирмен.

Эгиндин жайын эккен билет, арабанын жайын чеккен билет.

Эгиндин кандайлыгы – чардан, кыштын кандайлыгы – кардан, күндүн кандайлыгы – таңдан, кептин кандайлыгы – тилден.

Эгинчи жоодо тынат, балыкчы доодо тынат.

Эже кийгенди синди киет.

Эжекем эрге тийди, эскиси мага тийди.

Эжекеме ишенип эрсиз калдым.

Эжелүү кызга – эски тон.

Эжелүү кызга тон кайда, эчкилүү койго суу кайда.

Эжени көрүп синди өсөт, аганы көрүп ини өсөт.

Эзелден душман журтту тууган кылуу – бул эң бийик сыймык.

Эзелден желки тон болбойт, эптесең жээн эл болбойт.

Эзели душман эл болбойт.

Эки адам баш кошсо – бүтүм, эки таш баш кошсо – күкүм.

Эки адам чатакташса – акылдуусу күнөөлүү.

Эки айылды эриктирбей, бир айылды бириктирбей.

Эки арамза дос болбойт.

Эки ат минген кеч калбайт, элдүү түлкү ач болбойт.

Эки ат эр карытат.

Эки атаны төрткө бөлгөн кол башчы жоодон өлөт.

Эки аяктуу адам түгүл, төрт аяктуу мал аксайт.

Эки аял – базар, үч аял – жарманке.

Эки аял мундашкан кезде эже-синди болуп чыга келет.

Эки баатыр эрегишсе, бирөө өлүп, бирөө калат.

Эки бай куда болсо – жорго алышат, эки кедей куда болсо – дорбо алышат.

Эки байдын ортосунда кедей байыбайт.

Эки бакыр – бир тукур.

Эки бузук бириксе – баары кыйшык.

Эки бээлүү эл сактайт, жалгыз бээлүү жан сактайт.

Эки доочу бир келсе – амалындын кеткени, эки оору бир келсе – ажалындын жеткени.

Эки дөө кагылышса, орто жерде кара чымын кырылат.

Эки жагыңа байкап иш кыл, жылкыңа карап ышкыр.

Эки жакшы баш кошсо – тунук суудай, эки жаман баш кошсо – ылай суудай.

Эки жакшы баш кошсо – ырыс, бир жаман менен бир жакшы баш кошсо – дурус, эки жаман баш кошсо – күн сайын уруш.

Эки жакшы бир жайлоого чыкса кудалашып түшөт, эки жаман бир жайлоого чыкса, кубалашып түшөт.

Эки жакшы бириксе көкөлөп учат, муратына жетет.

Эки жакшы дос болсо, кыл өтпөй калат арадан, эки жаман жоо болсо, кол кетпей калат жакадан.

Эки жакшы кас болбойт, эки жаман дос болбойт.

Эки жакшы кошулса, бирин бири кыйышпайт, эки жаман кошулса, кең дүйнөгө сыйышпайт.

Эки жаман баш кошмок ар кайда, эки жакшы баш кошмок күн кайда.

Эки жаман таарынышса – амандашпайт, эки жакшы таарынышса – жамандашпайт.

Эки жаманга олжо түшүптүр, аны бөлө албай топко түшүптүр.

Эки жарты, бир бүтүн – эптүү кыздын калыңы, сексен жылкы, сегиз төө – септүү кыздын калыңы.

Эки жинди бир кетти – эсен барып, соо келсин.

Эки жол айры болсо, иттин башы каңгы болот.

Эки жоо беттешсе, коркогу мурда кол салат.

Эки жүздүү – эл бузат.

Эки зыкым куда болалышпайт.

Эки иштен бир иш.

Эки кайталанган сөздүн ээси табылбайт.

Эки катын аламын деп, не балаага калыпмын.

Эки катын алганча, эки каптал чай керек, эки семиз бээ керек.

Эки катын алганың – чоң балаага калганың.

Эки кеменин башын кармаган сууга кетет.

Эки киши күнөкөр, бир киши данакер.

Эки киши күрөшсө – балбаны женет, эки эл чабышса – эстүүсү женет.

Эки киши урушса, жеңилгени акылдуу.

Эки коёнду кууган бирин да кармай албайт.

Эки кочкордун башы бир казанга кайнабайт.

Эки көз – ээсине жетет, элдик көз – тагдырды чечет.

Эки көздүн бири жоо чыккан заман.

Эки көзүң ойносо жакут эмей эмине, эки колун ойносо бакыт эмей эмине.

Эки кузгун талашса, бир каргага жем түшөт (жем болоор).

Эки күнгө ээси бербейт, бир күнгө өгүз өлбөйт.

Эки кылыч бир кынга сыйбайт.

Эки кырчангы бир токойдон табышат (же бир токойдо батышпайт).

Эки молдо – бир киши, бир молдо – катын киши.
Эки нар жөөлөшсө, ортодогу бейажал чымын
өлөт.

Эки ой бир көөдөнгө сыйбайт.

Эки ойлоп, бир сүйлө.

Эки ооз бириксе, жалгыз ооз тим турат.

Эки оору бир келсе – ажалындын жеткени, эки
доочу бир келсе – амалындын (абийириңдин) кет-
кени.

Эки өчтүүнү бир күчтүү кошуптур.

Эки сарыдан маймылча тууйт, эки карадан кар-
гача тууйт.

Эки таш беттешкен жерде – күкүм, эки дос бет-
тешкен жерде – бүтүм.

Эки текем бир букача жок бекен.

Эки тентек элге сыйбайт.

Эки тизгин бир чылбыр, эби менен булкундур.

Эки тоо кошулбайт, эки адам кошулат.

Эки тоонун чөбүн самаган кийик ач калат (же
ачтан өлүштүр).

Эки төө жөөлөшсө, ортосунда бейажал чымын
өлөт.

Эки тоо кошулбайт, эки адам (эл) кошулат.

Эки туйгун качырса, каздын шору.

Эки тууган урушат – эртесинде табышат.

Эки уй баккандын үйү – айран, эки зайып ал-
гандын үйү – ойрон.

Эки уйлуунун үйү айран, эки аялдуунун үйү ой-
рон.

Эки чанач, бир козу – эр жигиттин жолдошу.

Эки шумкар талашса, бир кузгунга (же каргага)
жем болот.

Эки эл тарап болсо, эптүү жигит катын алат.

Эки эр бириксе бийик дабан, бел ашат.

Эки эр өлтүргөн бир эр өлтүргөндү кандуу моюн
дейт.

Эки эргежээл бул ааламга батпаптыр.

Эки эргежээлге дүйнө тар.

Эки эрдин достугу – бир белден ашырат, эки элдин достугу – миң белден ашырат.

Эки эчкиң болсо, үйүң толо быштак, эки аялың болсо, үйүң толо мушташ.

Экономика эмгектенсе, мамлекет сүрдөнөт.

Экөө турмак бирөө жок, бирөө турсун күйөө жок.

Экөөнө бирөө бата албайт, аттууга жөө жете албайт.

Экпей консоң эгин жок, үйрөнбөсөң билим жок.

Экпесең жер кысыр, асырабасаң көл кысыр.

Эксең эгин – ичерсиң тегин.

Эл – башы менен, тоо – ташы менен, аяк – ашы менен.

Эл – жердин гүлү.

Эл – көл, элди билбес – чөл.

Эл – мазар, элден чыккан (же кеткен) -азар.

Эл – намысынан жоого тиет, катын – намысынан кара киет.

Эл – ыйык, элден чыккан – суюк.

Эл – ырыстын киндиги, эр – ырыстын коргону.

Эл – эл болду, Элебай акем не болду?

Эл – элден, суу – жерден.

Эл – эне, жер – ата.

Эл (көп) менен көргөнгө, кабак салбай кайрат кыл.

Эл агасыз, суу жакасыз болбойт.

Эл айтпайт, эл айтканда кем айтпайт.

Эл айтса, эп айтат.

Эл акылсыз болбойт, көл казсыз болбойт.

Эл акысын жер жебейт.

Эл аралаган сынчы болот, жыгач аралаган үйчү болот.

Эл аралык кадыр-барк – өнүгүүнүн зор булагы.

Эл багуучу эр жигит эли менен кеңешет.

Эл байлыгынан жер байлыгы.

Эл байынан жер байы (көп).

Эл бар жерде – жениш бар.

Эл бар жерде эр бар, эр бар жерде – жениш бар.

Эл башчылар достошсо, бактысы болот жур-
тунун.

Эл башы болгуча, суу башы бол.

Эл башы болмок оной, эл баштамак кыйын.

Эл башына иш түшсө, кыштын күнү үй чечет.

Эл башына күн түшсө, жан аяган жигитпи.

Эл башына күн түшсө, эл эңсеген эр келет, эр
убайын эл көрөт.

Эл башына түшкөн күн, эр башына түшкөн түн.

Эл бийлиги – адилет, келечеги – акыйкат, тая-
нычы – калыстык.

Эл бийлиги – баарынан жогору.

Эл бийлөөгө амал керек миң – түмөн, ошентсе
гана ачылмакчы түн – туман.

Эл бириксе, ажаанды женет.

Эл бириксе, жениш болот.

Эл биримдиги – бардык баалуулуктан жогору.

Эл болбосо, эр болбойт.

Эл бузган шүмшүккө эл көрбөгөн жаза керек.

Эл бузган эң жаман иш.

Эл дайра болсо анын нугу – салт.

Эл дарбыса, эшек кошо дарбыйт.

Эл деген залкар байлык, түгөнбөс кенч.

Эл деген киши ээрден түшпөйт.

Эл достугу – элчиден.

Эл дөөлөтү – эмгек, эмгек – баарын женмек.

Эл жакалай конбосо, бетегелүү бел карып.

Эл жакасын бейкут багаар кыраандарың бар
болсун!

Эл жарыткан чыракты үйлөп өчүргөндүн сака-
лы күйөт.

Эл жасаса жүрөгүм ооруйт, өзүм жасасам белим
ооруйт.

Эл жеринде бий болгуча, өз жеринде кул болгон
жакшы.

Эл жоосуз болбойт, жер тоосуз болбойт.
Эл ичи – алтын бешик.
Эл ичи – өнөр кенчи.
Эл ичинде эл жүрөт, жең ичинде кол жүрөт.
Эл камын ойлоп башкаргандык – кемеңгерлик,
эл тагдырына кол көтөргөндүк – текебердик.
Эл караган бетибизди жер каратып.
Эл каргаса, жерге батпайт.
Эл коргосоң озорсун, коргобосоң тозорсун.
Эл көзү – сынчы.
Эл көрбөгөн шумдукка, эл көрбөгөн жаза керек.
Эл көркү – мал, өзөн көркү – тал.
Эл кулагы – элүү.
Эл маакул тапканды – эр маакул табат.
Эл маакулга сен да маакул.
Эл мазар, элден чыккан азаар.
Эл менен базарсың, элсиз сен азаарсың.
Эл менен көргөнчө, кабак салбай кайрат кыл.
Эл менен көтөргөн жүк жерде калбайт.
Эл менен сен адамсың, элден чыксаң жамансың,
эл менен сен бийиксиң, элден чыксаң кийиксиң.
Эл менен эл достошсо дөөлөт келет, эл менен эл
касташса мээнет женет.
Эл менен эр көгөрөт, суу менен жер көгөрөт.
Эл менен эрегишпе, эр (же баатыр) менен жоо-
лашпа.
Эл мыктылары элеттен чыгат.
Эл намысы – эр намысы.
Эл намысын эр коргойт.
Эл оозу элек, же эл оозунда элек жок.
Эл оозуна калкан коё албайсың.
Эл оозунда жашаган ыр өлбөс кенч, түбөлүк му-
рас.
Эл оозунда элек жок.
Эл өмүрүн үлгү туткан киши караңгыда чырак-
туу.
Эл өнөрү – эртеңкинин энчиси.

Эл сагынбас эр болбойт, жер (же үйрүн) сагын-
бас ат болбойт.

Эл сүйбөгөн жер сүйбөйт.

Эл сүйгөн эр – чынарлуу бутак.

Эл сүйгөндөй досун болсун, жер сүйгөндөй кошун
болсун.

Эл сыйлаган адам эшикке жатпайт.

Эл сыйлаган эр өлбөйт, эр жетилткен эл өлбөйт.

Эл тагдырына кол көтөргөндүк – текебердик.

Эл тараза: жаманыңды каталбайсың, жакшың-
ды басалбайсың.

Эл тарткан азапты эл менен кошо тарт.

Эл таянган азамат – жер таянбайт.

Эл тилеги – жакшылык.

Эл турмушун билем десең, базарына бар.

Эл түзгөн нерселер ар дайым асыл жана баалуу.

Эл түркүгү элетте.

Эл үйлөсө жел болор, көп түкүрсө көл болор.

Эл үмүтүн эр актаар, эр атагын (же арыгын) эл
сактаар.

Эл үчүн жашагың келсе, элден үйрөн.

Эл үчүн кылган жакшылык эбилип жерге түшпөс.

Эл үчүн эзил, калк үчүн кыйнал.

Эл четинде жоо жоолап, курман болгон жигит-
ти өлдү деген жалган кеп.

Эл четине жоо келсе – жан аяган жигитпи, жак-
шы көргөн досунан – мал аяган жигитпи.

Эл ынтымагы – бийик дубал.

Эл ынтымагы – кут, бийлик биримдиги – бакыт.

Эл ырыскысы – ынтымакта.

Эл ырысын – эл тандайт.

Эл элге батса, үй үйгө батпайт.

Эл эмгегин жер жебейт.

Эл эмне болсо, сен да ошо болосун.

Эл энчисин жеп алып, сары ооруга баткан бар.

Эл эшиги сом темир – эритүүгө эр керек, дөөлөт
деген томолок – токтотууга эр керек.

Элге арналган өмүр – өчпөс өмүр.
Элге берген куруттан мени эмне куруттун?
Элге бергениң текке кетпейт.
Элге жаап өтсө, мага таамп өтөт.
Элге жаккан жигит кор болбойт.
Элге жөлөнгөн ээн калбайт.
Элге караганга эл да аркасын салбайт.
Элге кызмат эткениң, улуу урматка жеткениң.
Элге кылган жакшылык жерде калбайт.
Элге сиңген сөз эзели өлбөйт.
Элге таянган эр өлбөйт.
Элге ылайык эр туулат, эрге ылайык ат туулат.
Элге эл кошулса – дөөлөт, элден эл кетсе – мээнет.
Элге эмгек кылган өсөт, эл эрдикке кошот.
Элге эр кымбат, эрге эл менен жер кымбат.
Элге эркиндикти эмгек берет, энгезердей тоскоолдукту эмгек женет.
Элде болсо ынтымак – элден кетпейт ырыс-бак.
Элде жүргөн эл тааныр, кырда жүргөн жер тааныр.
Элден безген – эр эмес, жоодон качкан – шер эмес.
Элден жеген пул арам, жолобогун эч адам.
Элден чыккан азамат – эл деп иштеп агарат.
Элден эл бөлүнсө – мээнет, элге эл кошулса – дөөлөт.
Элдештирмек – элчилден, жоолаштырмак – жуучудан.
Элди баккан жер өлбөйт, эр төрөгөн эл өлбөйт.
Элди бириктире турган да аял, ириттире турган да аял.
Элди да үйрөт, элден да үйрөн.
Элди жеңүү мүмкүн эмес.
Элди иш бириктирет, сөз бузат.
Элди талап учурат, кушту канат учурат.
Элди үйрөткөн элден үйрөнөт.

Элдик оюндар – элдин энчиси.

Элдики – элге, суунуку – сууга.

Элдин – энчиси, тондун – топчусу.

Элдин акылы ченемсиз.

Элдин алтынын алба, алкышын ал.

Элдин багы – малынын башына жараша, эрдин багы – жакындарынын башына жараша.

Элдин байманалуу жашашы, падышанын ниетине жараша.

Элдин даңкын эл билет, дыйкандын даңкын жер билет.

Элдин жолу кенен жол, ээрчиген киши адашпайт.

Элдин иши эрдин мойнунда.

Элдин көзү көп (болот).

Элдин пейили оңолбосо, жердин пейили оңолбойт.

Элдин салты – атанын наркы.

Элдин сөзү – чындык көзү.

Элдин сөзү элде калсын, душман сөзү жерде калсын.

Элдин тили – эм.

Элдин тиреги – акылман.

Элдин укугун коргоочулар – адилет, чындыкты коргоочулар.

Элдин уурусунан жердин уруусу жаман.

Элдин эки тиреги бар, биринчиси – акылман, экинчиси – балбан.

Элдин элчилиги, журттун журтчулугу – даназа.

Элдин эриши – элден, аркагы – жолдон.

Элдин эсебинен чыкпа, жердин чегинен чыкпа.

Элдин эчкисине карасанасаң, өзүңдүн төөнө көрүнөт.

Элдүү адам – белдүү адам.

Элдүү жерде ууру бар, тоолуу жерде бөрү бар.

Элдүү жерде элек бар, катындуу жерде челек бар.

Элдүү түлкү ачка өлбөйт.

Элебей элге тенелет, эчки койго тенелет.
Элек сурап барып эрге тийип кетиптир.
Элетти билген эл – жерди билет.
Эли азгандын – жери тозгон.
Эли байдын – дили бай.
Эли байдын өзү бай.
Эли бузук болсо – беги бузук.
Эли жок деп элден түнүлбө, чөбү жок деп жерден түнүлбө.
Эли журтун болбосо, ай-күнүндөн не пайда.
Эли менен эр көрктүү, жери менен эл көрктүү.
Эли мыктынын бели мыкты.
Эли тозмоюн эл кадыры билинбейт, жери тозмоюн жер кадыры билинбейт.
Эликти көрсөң атып өт, селдени көрсөң качып өт.
Эликтин мойнун ок кесет, эрдин мойнун жок кесет.
Элим жаман дебегин, жүрөөр жерин эл.
Элин коргоп, жоо сайган – баатырлардын адаты.
Элин ойлобой калган башчы айыкпас дарт, жу-гуштуу ылан.
Элин сагынбас эр болбойт, үйүрүн сагынбас ат болбойт.
Элин сактап, туу кармап, эр өлбөсө, эл өлбөйт.
Элин саткан жоодон өлөт.
Элин сүйбөс эр болбойт, жерин сүйбөс эл болбойт.
Элин сүйгөн – өсөөр, элден качкан – тозоор.
Элин сүйгөн эр өлбөйт, жерин жетилткен эл өлбөйт.
Элин сыйлабаган тилин жээрийт.
Элин сыйлабас четте калат, жерин сыйлабас дартка чалдыгат.
Элине арка болуучу уул – эки миздүү канжар.
Элине моюндашкан азамат душманына тизе бүкпөс.

Элинен азганга эки жылы эл жок, жеринен азганга жети жылы жер жок.

Элинен безген эр онбос, көлүнөн безген каз оңбос.

Элинен качканды бөрү жейт.

Элиң барда шордуумун тебе, мекениң барда жардымын тебе.

Элиң менен бийиксиң, элден чыксаң кийиксиң.

Элиң сынганы – белиң сынганы.

Элиң түлкү болсо түлкү бол, бөрү болсо бөрү бол.

Элиң тынч болсо, жаның тынч болот.

Элинде жаманың болсо – эрмегиң ошол.

Элинде тынчтык жок болсо, алдындан таяр алтын так.

Элинди жаман көрсөң, элге кантип батасың, жеринди жаман көрсөң көргө кантип батасың.

Элпек болсоң элиң сүйөт, курбу-курдаш теңин сүйөт.

Элсиз эрдин күнү жок, эрсиз аялдын күнү жок.

Элүү жашың – энген жаш, даанышмандык келген жаш.

Элүү жылда эл жаңы, жүз жылда жер жаңы.

Элүүндө белден ашкан короздойсун.

Элчиге өлүм жок.

Элчилер элди жакындаштырат.

Элчиси эссиз болсо, башчысынын башына бак конбос.

Эмгеги аздын – өнмөгү аз (же эмгек аздан өнмөк аз).

Эмгегин сүйгөн адам артта калбайт.

Эмгегине карай өнмөгү.

Эмгегинен бакыт тапкан адам чыныгы сулуу адам.

Эмгегин – ырыс-кешигин, үй-жайың – кут конгон алтын бешигин.

Эмгегиң адал болсо, татканың таттуу болоор.

Эмгегиң күчтүү болсо, сөзүн, өткүр.

Эмгегин менен элге жак, кор кылбай асыл жан-
ды бак.

Эмгегин шандуу болсо, жегенин майлуу болот.

Эмгегинден баар тапсаң, мартабаң чоңоет.

Эмгек – адамдын үзүрү.

Эмгек – азоо ат, максат – аны үйрөтүш.

Эмгек – бакыт булагы, билим – өмүр чырагы.

Эмгек – дайра, билим – кеме.

Эмгек – кишинин тун уулу.

Эмгек – чыйралтат, өмүр – үйрөтөт.

Эмгек – эл ырысы.

Эмгек – эрдин көркү, эр – элдин көркү.

Эмгек адамды жыргатат, бекерчилик ыйлатат.

Эмгек адамды чыйралтат.

Эмгек- азоо ат, максат – аны үйрөтүш.

Эмгек бакытка эшик ачат.

Эмгек бар жерде жылыш бар, жылыш бар жер-
де ырыс бар.

Эмгек бар жерден дөөлөт күт.

Эмгек даңкка жеткизет.

Эмгек жокко жеткизет, эрикпей кетменди ал-
гын колуна.

Эмгек иштегенге имерилет, бакыт издегенге ба-
гынат.

Эмгек кылбай элге ачууланба, эгин айдабай жер-
ге ачууланба.

Эмгек кылбай эр оңбос, бирдик болбой эл бол-
бос.

Эмгек кылбай эр оңбос, бириндеген эл оңбос.

Эмгек кылса ач калбайт, жара чыкса түк кал-
байт.

Эмгек кылсаң жашыңдан, дөөлөт кетпейт ба-
шыңдан.

Эмгек кылсаң эринбей, тоёт кардың тиленбей.

Эмгек кылсаң – өнмөк бар.

Эмгек менен жер көгөрөт, эл менен эр көгөрөт.

Эмгек сиңирген эрдин эл арасында аты өчпөйт.

Эмгек текке кетпейт.

Эмгек үстү – күлкү, күлкү арасы – өмүр.

Эмгек эрдикке жеткирет, эрдик элдикке жеткирет.

Эмгек эрезеге жеткирет.

Эмгек эткен күлкү аттай арыбайт, бетине бырыш түшсө да карыбайт.

Эмгек этсең – үзүрүн көрөсүң.

Эмгексиз адам эч нерсе албайт.

Эмгексиз бакыт – тузу жок тамактай.

Эмгексиз дыйкандын күнү өтпөйт.

Эмгексиз иш бүтпөйт, эринчээктин колу тийбейт.

Эмгексиз киреше – бетке чиркөө.

Эмгексиз тапкан мал эсепсиз кетет.

Эмгексизге ыракат жок.

Эмгекте жеңишке жетишкен, тынчтыктын чебин бекиткен.

Эмгектен артык эм-жок, кайраттан артык дем жок.

Эмгектен арыктасан, түшүмүнө семиресиң.

Эмгектен булчуң чыңалат, эринчээкке конбос бак.

Эмгектен качпа, ырыскынды чачпа.

Эмгектен качпагын, ушак сөз айтпагын.

Эмгектен качсаң – дөңгөккө, дөңгөктөн качсаң сөңгөккө.

Эмгектен өткөн ырыс жок.

Эмгектенсең – жетесиң муратка, жалкоолонсоң – каласың уятка.

Эмгектенсең жылыш бар, жылыш бар жерде ырыс бар.

Эмгектеп жылсаң да эртеңине умтул.

Эмгекти барктасан, эмгек сени барктайт.

Эмгекти билбеген адам – урмат-сыйга татыксыз жолбун.

Эмгекти көрбөгөн – ыракаттын кадырын билбейт.

Эмгекти сүйбөгөн адам – эси жок наадан.
Эмгектин деңгээлин мезгил тастыктайт.
Эмгектин көркү ыракат, эринчээкке конбос бак.
Эмгектин наны таттуу, жалкоонун жаны тат-
туу.

Эмгектин түбү – ырахат, эринчээкке конбос бак.
Эмгектүү (же жазган) кулда чарчоо жок.
Эмгектүү кулда чарчоо жок.
Эмгектүүнүн – наны таттуу, жалкоонун – жаны
таттуу.

Эмгектүүнүн аты калат, эселектин даты калат.
Эмгекчил журтка таанылат, жалкоо дартка ка-
былат.

Эмгекчил киши кадырлуу, эмгекеиз киши жа-
бырлуу.

Эмгекчил таң атаарын күтөт, жалкоо күн ба-
таарын күтөт.

Эмгекчил токтоно албайт иш болбосо.

Эмгекчил эрди эл ээрчийт.

Эмгекчилдин малы семиз, телегейи тегиз.

Эмгекчилдин эмгеги байлык, билимдүүнүн пи-
кири байлык.

Эмдик боз минсең оозун тарт, элдүү жерде тилиң
тарт.

Эмне эксең – ошону оросун.

Эмчектүү аял үмүттүү, эрсиз аял күйүттүү.

Эне – кыздын төркүнү.

Эне – өмүр булагы, бала – өмүр чырагы.

Эне – тоодогу булак, бала – чөлдөгү кулан.

Эне – үйдүн куту, чырагы, касиети.

Эне адаты – кызга үлгү.

Эне болуу – эрдик.

Эне деген касиеттүү от.

Эне көңүлү балада, бала көңүлү талаада.

Эне көөнү – бешикте, бала көөнү – эшикте.

Эне көргөн тон бычат, ата көргөн ок жонот.

Эне өлсө – төркүн жок, ата өлсө – тууган жок.

Эне өлсө төркүндөн кадыр кетет.
Эне сабырында чек жок,
Эне сүтүн актоо – унутулгус карыз, эне тилин сактоо – ыйык парыз.
Эне сыйлаган элине жагат.
Эне сыры – кызында, ата сыры – уулунда.
Эне тилди барктоо – башкы маданияттуулук.
Эне тилин билбеген элин сүйүп жарытпайт, эне тилин сүйбөгөн, эси жогун аныктайт.
Эне тилин билбеген, эли-жерин сүйбөгөн.
Эне тилин жериген уул – кул! Өз улутун кем-синткен кыз – күң!
Эне тыйбас кыздан түнүл, ата тыйбас уулдан түнүл.
Эне тыйган кыз эмес, эндик тийген бет эмес.
Эне элжиресе – өпкө-боорун чабат, баласы акылдуу болсо – ысык мээрим табат.
Эне элжиресе өпкө-боорун чабат, баласы акылдуу болсо – ысык мээрим табат.
Энеге баланын алалыгы жок.
Энеге жакканың-балалык, элге жакканың-адамдык.
Энеде кээр болбосун, мээр болсун.
Энеден – тарбия, атадан – акыл.
Энеден бир, турмуштан миң тууласын.
Энеден кийин төркүн жок, эрден кийин жыргал жок.
Энеден сүт ич, акылмандан акыл ич.
Энеден төрөлгөнүң эстей жүргүн, ак сүтүн эмгенинди актай билгин.
Энелүү баланын өзү ток, энесиз баланын көзү ток.
Энелүү жетим – эрке жетим, аталуу жетим – арсыз жетим.
Энелүү кыз – никесиз, атасыз уул – жетесиз.
Энелүү кыз – уз, аталуу уул – элпек.
Энени коргоо – баланы коргоо.

Энени коргоо – тынчтыкты, бейкуттукту, келечекти камсыз кылуу.

Энени көрүп кыз өсөт, эжени көрүп синди өсөт.

Энени сыйлаган кыз – элчил, атаны урматтаган уул – акыйкатчыл.

Эненин ачуусу жазгы кардай.

Эненин баскан жери бейиш.

Эненин дени сак болсо, улуттун дени сак болот.

Эненин колунан кыз тойбойт, эрдин колунан куш тойбойт.

Эненин көөнү балада, баланын көөнү талаада.

Эненин отуз уулу болсо да, көңүлчөөгүн көп көрбөйт.

Эненин сөзү – нур, атанын сөзү – ур.

Эненин сүйүүсүнө тең келүүчү эч нерсе жок.

Эненин сүтү – ыйык, элдин тузу ыйык.

Эненин тогуз уулу болсо да көп көрбөйт.

Эненин эмгеги эки дүйнөдө эстен кетпейт, ата кадырга жетпейт.

Энеңдин баткакта жатканын айтып келгенге сүйүн.

Энени жонуна көтөрүп үч ирет Мекеге жөө барсаң да карызыңдан кутулбайсың.

Энеси болушчаактын кызы ыйлаак, атасы болушчаактын уулу урушчаак.

Энеси жок кыз, атасы жок уул – жетесиз.

Энеси жоктун – кызы баш, атасы жоктун – уулу баш.

Энеси көрбөгөнүн кызы көрөөр, атасы көрбөгөнүн уулу көрөөр.

Энеси-атасы бир болгону менен кыз баланын эли-жери бөлөк.

Энесиз үй-бүлө – билиги өчкөн шам чырак.

Энесин көрүп кызын ал, эшигин көрүп төрүнө өт.

Эң асыл байлык – ынсап.

Эң ачуу да тил, эң таттуу да тил.

Эң жакыным деп, сырынды билгенди айт.

Эң сонун ойлоп тапкан жаңылыгың – небак унутулган эскилик.

Эң чоң жоготуу – наалат менен каргышка калуу.

Эң чоң сынчы (сот, тараза, калыс) мезгил, ал баарын иргеп, өз өз ордуна коёт.

Эңкейгенге эңкейгин-башың жерге тийгенче, чалкайганга чалкайгын – төбөң көккө жеткиче.

Эңкейгенге эңкейгин – атандан калган кул эмес, какайганга какайгын – падышанын уулу эмес.

Эңсеген таппайт, издеген табат.

Эңсегенине жетмейинче эркин болбойсуң.

Эп келтирип сүйлө – ырдын көркү акында.

Эп келтирип сүйлөсөн, эл сөзүңдү угат да.

Эп көргөндү эп көр, жек көргөндү жек көр.

Эпкиндүү болсо элиң сүйөт, курбу-курдаш, теңиң сүйөт.

Эптеп айткан сөзү артык.

Эптүү жигит – эңчилеш.

Эптүү зайып жартыны бүтөйт, кысканы узартат.

Эптүү сүйлөп чөгөлөсө, кулдук кылып, баш уругун.

Эптүү уулдан, септүү кыз туулат.

Эпчил төөнү жаса муштагандай иш кылат.

Эпчил эки ичет.

Эр – баш, катын – моюн.

Эр – намыстын кулу.

Эр – туулган жеринде, ит – тойгон жеринде (жашайт).

Эр – түркүк, зайып – анын жары.

Эр – улан болбойт, ат – кунан болбойт.

Эр – чачат, аял – катат.

Эр – эгиз, эмгектүү – жалгыз (же сегиз).

Эр – элден – суу – жерден.

Эр – элден, балык – суудан.

Эр адамдын ачуусу бар, кеги жок.

Эр адамдын жан жолдошу – ат.
Эр азамат – элдин көркү.
Эр азамат өлсө, Чубактын кунун куугандай куу.
Эр азамат эл үчүн туулат, элге кыйын иш түшсө,
эл үчүн белин буунат.
Эр азаматка намыс, коёнго камыш керек.
Эр азыгы менен бөрү азыгы жолдон.
Эр айланып элин табат, тулпар айланып казы-
гын табат.
Эр атасыз болбос.
Эр аттан айрылганда – жөө, эр элден айрылган-
да – алсыз, жетим.
Эр атын зайып чаба албайт.
Эр ачтан өлбөйт, ардан өлөт.
Эр барданы бек болсун, ат барданы бош болсун.
Эр башына иш түшсө өтүгү менен суу кечет, ат
башына иш түшсө, ооздугу менен суу ичет.
Эр башына иш түшсө өтүгү менен суу кечет.
Эр бир өлсө, эс миң өлөт.
Эр болсоң көк бол, айткан сөзүнө бек бсш.
Эр болсоң эрдигинди элге көрсөт, арык казсаң
күчүндү жерге көрсөт.
Эр болсоң эрдигинди элге көрсөт, арык чапсаң
күчүндү жерге көрсөт.
Эр болсоң, көк бол, айткан сөзгө бек бол.
Эр бөрү жолдуу.
Эр даңкын эл чыгараар.
Эр деми – эм.
Эр достугу – эгиз, эл достугу – дениз.
Эр жакшысы таз болот, ат жакшысы боз болот.
Эр жалдаган эмгегинен табат.
Эр жандаган муратка жетет, ит жандаган сууга
кетет.
Эр жаны колго түшөөр, куш жаны торго түшөөр.
Эр жаңылса да, эл жаңылбайт.
Эр жаңылып колго түшөөр, куш жаңылып тор-
го түшөөр.

Эр жараатсыз болбойт.

Эр жигит – эл четинде, жоо бетинде.

Эр жигит ачкадан өлбөйт, ардан өлөт.

Эр жигит бир сырдуу, миң кырдуу.

Эр жигит бирде мырза, бирде кул.

Эр жигит жарагы менен болот, аш табагы менен болот.

Эр жигит жолго жүрөр жолдош менен, карышкыр жолдош болбойт жолборс менен, бир жүрбө миң-миллиард берсе дагы акылы жок акмак наадан менен.

Эр жигит жолу болобу этеги шорго малынбай, эр жигит жолу болобу кез-кезде торго чалынбай.

Эр жигит кези келсе жата калып кар жейт, кези келсе казы кертип, жал жейт.

Эр жигит күрөшпөгүн балбан менен, балбанды жыга албайсың чалган менен.

Эр жигит менен бөрү азыгы – жолдо.

Эр жигит үйдө туулат, жоодо өлөт.

Эр жигит эки айтпайт.

Эр жигит эл камын ойлойт.

Эр жигит эл карытат, ат арытат.

Эр жигит эл менен, каз-өрдөк көл менен.

Эр жигит эл четинде, жоо бетинде.

Эр жигит элдин камын жейт, эселек малын жейт.

Эр жигит эмгекти сүйөт, эмгектин үзүрүндө жүрөт.

Эр жигит энеден туулат, эл үчүн өлөт.

Эр жигитке жетимиш түрлүү өнөр аз.

Эр жигитке жетимиш түрлүү өнөр аздык кылат.

Эр жигитке эки миң өнөр аз.

Эр жигитке эрдик деген улуу урмат, жигитке эрдик атын актоо – кымбат.

Эр жигитти жандасаң – эрсин, коркокту жандасаң – кемсиң.

Эр жигитти эл ичинде сынаба, эл четинде сына.

Эр жигиттин алганы жарашпаса, алка жакасы ак болобу да, элине эмгек сиңип бак конобу.

Эр жигиттин аты жакшы болсо бир бакыт, алган жары жакшы болсо миң бакыт.

Эр жигиттин башы канжыгада, каны көөкөрдө.

Эр жигиттин башына нелер келип, нелер кетпейт.

Эр жигиттин белгиси эптүү болуп термелет.

Эр жигиттин жакшысы эгин айдап, мал багат.

Эр жигиттин ичине ээр токумдуу ат батат.

Эр жигиттин кадырын агайын билбейт, жат билет.

Эр жигиттин сөзү өлгөнчө өзү өлсүн.

Эр жигиттин убададан тайганы – өлгөнү.

Эр жолдошу – тобокел.

Эр кадырын эр билет, зер кадырын зергер билет.

Эр кадырын эр билет, эр билбесе ким билет.

Эр кайраттуу болсо, катын уяттуу болот.

Эр кайраты бир күндүк, эл кайраты миң күндүк.

Эр канаты – күлүк ат, журт тиреги – эр жигит.

Эр кармаган эмгегинен кутулат.

Эр картайса эрки кетет, аял картайса көркү кетет.

Эр киши сом темир, эритерге эр керек.

Эр колбашчы өлсө – кол жетим.

Эр коңураттан жер коңурат өтүптүр, ана катындан бала катын өтүптүр.

Эр көрбөгөн кыйшыкты зайып түзөйт.

Эр күзгүсү – эмгеги.

Эр күнүлөсө үй түзөлөт, катын күнүлөсө үй бузулат.

Эр мактанса бир октук, бай мактанса бир жуттук.

Эр малын чачпай – аты чыкпайт, элге алынбайт.

Эр мыктысы эмгегинен байкалат.

Эр намыстын кулу.
Эр намысы – эл намысы.
Эр ортону – элүү жаш.
Эр өлсө да, эл өлбөйт.
Эр өлтүрүп, эриш бузганым жок.
Эр өлүмгө күлүмсүрөп барат.
Эр сайышта коркогу өлөт.
Эр соргогу үй толтурат, катын соргогу үй курутат (же түгөтөт).
Эр сыйлаган катын эшикке олтурбайт.
Эр сыйлаган эшикке жатпайт, ат сыйлаган жөө баспайт.
Эр сынаар кучкачмын, бир сынабай учпасмын.
Эр тайын (тагасын) тартат, ит атасын тартат.
Эр тамагы – элден, бөрү тамагы – жолдон.
Эр ташыса – элине, суу ташыса – жээгине.
Эр төрөгөн эл өлбөйт.
Эр төркүнү эшиктен, аял төркүнү төрдөн кайтат.
Эр төрөгөн эл өлбөйт.
Эр туулса, элге мактан.
Эр уйкусу – куш уйкусу.
Эр улан болбойт, ат кунан болбойт.
Эр үчүн кылган жакшылык эбилип жерге түшпөс.
Эр чекишпей бекишпейт (билишпейт).
Эр шашканда белгилүү болот, ат чапканда белгилүү болот.
Эр элдин оң жагынан каалоосу, жол жагынан паанасы.
Эр эмгеги менен, жер жемиши менен (данктанат).
Эр эмгегин эл баалайт.
Эр эмгегин эл жебейт, эл эмгегин жер жебейт.
Эр эмилбей мал кайда, кетмен чаппай дан кайда?
Эр энеден туулат, тулпар бээден туулат.
Эр энеден туулат, элге кызмат кылат (же эл үчүн өлөт).

Эр энөө болот.
Эр эңсегенине жетет.
Эрге берсең ашынды, эрлер сыйлаар башынды.
Эрге жаккан аял элге да жагат.
Эрге кезек келгенде эки күлүк тең байлайт, жерге кезек келгенде арпа, буудай тең чардайт.
Эрге келет бир кезек, эрге кезек келгенде эки күлүк ат байлайт, ага-иниси бак байлайт.
Эрге кылган жакшылык – элге жакшылык.
Эрге кылган жакшылык жерде калбайт.
Эрге тиймек бат экен, өтүк ултармак кеч экен.
Эрге уйку жоо.
Эрге чарык табылат, жеген иттин бетине кара.
Эрден ашмак бар, элден ашмак жок.
Эрден багы ачылбаган аял, эшекке токулган аргымак ээрдей.
Эрден безсең да, элден безбе.
Эрден кийин сый жок, энеден кийин төркүн жок.
Эрден кийин эрмек жок, уулдан кийин урмат жок.
Эрден чыксаң да, элден чыкпа.
Эрден ыйман качып кутулбайт.
Эрден эрдин неси артык? Эптеп айткан сөзү артык.
Эрди баккан жер өлбөйт, эр төрөгөн эл өлбөйт.
Эрди даназалаган эли, жерди даназалаган кени.
Эрди жарыткан да аялы, арыткан да аялы.
Эрди жоо үстүндө көр.
Эрди кабагынан сына.
Эрди карыганда көрбө, аргымакты арыганда көрбө.
Эрди катын бир үйдүн – айы менен күнү.
Эрди катындын ынтымагы – капкалуу калаанын берекеси.
Эрди көңүлдө сыйлан, жоону көрбөй баалан.
Эрди кудай ураарда котур болуп кашынат, атты кудай ураарда аягынан басынат.

Эрди кудай урарда элүүсүндө жаш болот.
Эрди намыс өлтүрөт, коёнду камыш өлтүрөт.
Эрди талап учурат, кушту канат учурат.
Эрди эл баалайт.

Эрди эли сактайт, эр элдин эмгегин актайт.
Эрди эне, күлүктү бээ тууйт.

Эрди эр кылган да аял, жер кылган да аял.

Эрди этегинен, нарды буйласынан кармайт.

Эрдиги тоодой, кеңдиги көлдөй.

Эрдигинен Солто кырылды, энөөлүгүнөн Колдош
кырылды.

Эрдигиң бар эсиң жок, эчтеме менен ишиң жок.

Эрдик билекте эмес, жүрөктө.

Эрдик күрөштө туулат.

Эрдик кылсаң, сүрө кыл.

Эрдик кылып кой сойду (сойсоң), иттик кылып
төш тартты (тартпа).

Эрди-катын – эриш-аркак.

Эрди-катын урушат, эси кеткен болушат.

Эрди-катын чабышат, эртесинде табышат.

Эрди-катындын жаңжалы шал оромол курга-
ганча.

Эрди-катындын ортосундагы мамиле сактай бил-
сең – миң күндүк, сактабасаң – бир күндүк.

Эрди-катындын ынтымагы – капкалуу калаанын
берекеси.

Эрдиктин мыктысы – жөнөкөйлүк.

Эрдиктин түбү өзүнө жоо көбөйтөт.

Эрдин ажалы эрден.

Эрдин азыгы белде, бөрүнүн азыгы чөлдө.

Эрдин асылы күчүнөн билинет, аялдын асылы
ишинен билинет.

Эрдин аты алыска кетет.

Эрдин аты эрге тең.

Эрдин атын алыстан ук, жанына келсе бир киши.

Эрдин атын эмгек чыгарат.

Эрдин баркын эл билет.

Эрдин бир журту – өз эли, бир журту – кайны,
бир журту – тайы.

Эрдин даңкын – эл билег, дыйкандын даңкын –
жер билет.

Эрдин даңкын алыстан (же сырттан) ук.

Эрдин даңкын эл (эмгек) чыгарат.

Эрдин даңкын эл билет, дайкан даңкын жер би-
лет.

Эрдин ичине ээр токумчан ат батат, катындын
ичине кара башыл киши батат.

Эрдин камы элде.

Эрдин кесири элге, катын кесири эрге, аттын
кесири ээсине.

Эрдин көзү өтсө – чамгарак отто, зайыптын көзү
өтсө – куттун качканы.

Эрдин көркү эл менен.

Эрдин куну нардын булу эмес.

Эрдин күнү – эл менен, элдин күнү – жер менен.

Эрдин күчү – эшектин осурагы.

Эрдин күчү чептен бек, алышарга эр керек.

Эрдин күчү эл менен.

Эрдин күчүн эл сынайт.

Эрдин малы – элдин малы.

Эрдин мыктысы ишинен билинет.

Эрдин намысы өз колунда.

Эрдин насиби элден.

Эрдин өзү эр эмес, сөзү эр.

Эрдин өзүн көрбө, даңкын ук.

Эрдин өзүнө караба, сөзүнө кара.

Эрдин сөзү өлгүчө, өзү өлсүн.

Эрдин сөзү эки эмес.

Эрдин сөзү элде калсын, душман сөзү жерде кал-
сын.

Эрдин тебетейине карап зайбын сына, атына
карап затын сына.

Эрдин эриши элден, аркагы жолдон.

Эрдүү катын таяк жейт, койлуу катын куйрук жейт.

Эрегиш чыкса элчи бол, эл-журтундун кенчи бол.

Эрегишкен душманга жалгыз кирген эр эмес.

Эрегишкен эл болбойт, эсептешкен дос болбойт.

Эрегишпес жоо болбойт, тоолуу болбой коо болбойт.

Эрегиштен эр өлөт, кара кулак шер өлөт.

Эрендер чыккан элет бар.

Эрендер элдин четинде, үзөнгүдөн жан берет.

Эренди ээрге отурганда сына.

Эр-зайыптын экинчи кудайы.

Эри жокко этеги да душман.

Эри өлгөндө катынга төркүнү жакын.

Эри өлүп эрге тийген – журттун адаты, эри туруп эрге тийген – беттин карасы.

Эри сүйбөс катынга эндик-упа не пайда? Шылдыр чачпак не керек?

Эриккен – койчу, эси кеткен – жолоочу.

Эрикпей кезген жолоочу эшек менен Мекеге барат, зерикпей иштеген бакыр ийне менен кудук казат.

Эрин баккан аял элин багат.

Эринбес эмгегинен өнөт.

Эринен айрылган көмгөнчө ыйлайт, элинен айрылган өлгөнчө ыйлайт.

Эринчээк булут минип учат.

Эринчээк түшкө чейин уктайт, кечке чейин эстейт.

Эринчээк эгинчиден эринбеген машакчы озот.

Эринчээк этегине аарчыйт.

Эринчээк эшикке чыкса ат жалдайт.

Эринчээкке бүгүндөн эртең оной.

Эринчээкке эшик арт.

Эринчээктин башы камдуу, таарынчаактын иши жандуу.

Эринчээктин шылтоосу көп.

Эринчээктин эрдин ит жалайт.
Эринчээктин эртеңи бүтпөйт.
Эриң сыйласа – элиң сыйлайт.
Эриңе ишенгиче эки улагаңа ишен.
Эрите албасаң алтын ирийт, ийлей билбесең тери
чирийт.

Эришине жараша аркагы, эшегине жараша ту-
шагы.

Эрк күчтүү болсо, тоо талаага айланат.

Эрке бала – туз, ташбоор бала – муз.

Эрке бала жаңы кийимге сүйүнөт, жетим бала
тойгонуна сүйүнөт.

Эрке бала эрте бузулат.

Эрке катын ыйлаак.

Эрке козу – эки энеге тең.

Эркек – асман танап, ал аялга жарык берип, күн
сыяктуу жылытат.

Эркек – сел, аял – көл.

Эркек атын зайып чаба албайт.

Эркек бала шок болсун, шок болбосо жок бол-
сун.

Эркек баланы туурап кыз колуна сиет.

Эркек берешен болсо – заар, ургаачы берешен
болсо – каар.

Эркек бий азууга салат, катын бий амал менен
алат.

Эркек болбосо, үй жетимсирейт.

Эркек болсоң сөзүңдө тур.

Эркек көктөн түшкөн жок, аял анын энеси, аял
көктөн түшкөн жок, эркек анын жетеси.

Эркек козу туулганда курмандыкка жараткан,
эркек бала туулганда намыс үчүн жараткан.

Эркек опкогу үй толтурат, аял опкогу үй түтөтөт.

Эркек өзүн менсинет, эркекти ким теңсинет.

Эркек туумак, кыз туумак эсте болсун.

Эркек үндүү аялдын уяты жок, катын үндүү эр-
кектин кубаты жок.

Эркек эшиктен тапканды билсе, аял үйдөн улаганды билиш керек.

Эркекке жүрөк, аялга жөлөк керек.

Эркектен ийменген зайып, элине сыйлуу көрүнөт.

Эркектен ийменген катын элине сыйлуу.

Эркектин баркы аялда.

Эркектин бузулганы көзүнөн билинет, аялдын бузулганы үнүнөн билинет.

Эркектин жаманы – зайпаана, аялдын жакшысы – жайкама.

Эркектин жаманы – катындын экинчи кудайы.

Эркектин жылуу мамилеси түгөйүнүн өмүрүнө өмүр улайт.

Эркектин кой сойгону, аялдын сайма сайганы менен тең.

Эркектин лөгү сөзгө көнөт, катындын лөгү сүзүп иет.

Эркектин шапалагы болбосо, аялдын шайтаны күч алат.

Эркелетип тарбиялай албаган, коркутуп тарбиялай албайт.

Эркелик балага жагат, зайып эркелеткен эркек сиз басып калат.

Эркелээрин болбосо, эмшийгениң кимге таң.

Эркенин жашы кургабайт, жоргонун тери кургабайт.

Эркең эселек болот, карыса да эресеге жетелек болот.

Эркин жүргөн катын – мурунтугу бош кунажын.

Эркиндикке андан коркпогон киши жетишет.

Эркиндикке жетүү үчүн, эң биринчи мээ менен жүрөктү кулдуктан бошотуш керек.

Эркиң келсе, эки кулагынды чой.

Эрксиз адам ээ болуп жарытпайт, эңилчек баскан жер болуп жарытпайт.

Эрлердин аты чыгат эли менен.

Эрлүү катын таяк жейт.

Эрөөл милдетин так аткарган жоокер өлбөйт.

Эрөөлдө жоокерге уйку жоо, сол көзү үргүлөп, оң көзү сак карабаса – жоокердин чын ажалы уйкудан.

Эрте жазда куймак жеген, кеч күздө ээрдин тиштейт.

Эрте жатып, кеч турган эринчээктин (жалкоолуктун) белгиси.

Эрте өнбөгөн кеч өнбөйт, кеч өнбөгөн эч өнбөйт.

Эрте сепсен бир күнү, эрте оросун бир жума.

Эрте соода – соода, кечки соода – коога.

Эрте турган – сергек, ырыскыга – теңдеш.

Эрте турган адамдын насибеси (насип) артык.

Эрте турган жигиттин бир ырысы артык, эрте турган катындын (кээде аялдын) бир иши (же жумушу) артык.

Эрте турган көзүн ачып, оозун сүртөт, кеч турган оозун ачып, көзүн сүртөт.

Эрте тургандын күнү узун.

Эрте тургандын этеги толот.

Эрте туруп кеч жатсаң да уйкуң канат, эрте турган адамга ырыс тамат.

Эрте чыксаң алдыңдан күн чыгат, кеч чыксаң алдыңдан түн чыгат.

Эрте ысыган бат муздайт.

Эртең кыямат кайым болсо да бутак сайып кой, жакшыдан бак калат.

Эртең маакул, бүгүн жок.

Эртең менен башталган иш ийгиликтүү болот.

Эртең менен жолу болсо, кечке чейин таскагын жазбайт.

Эртең мененки насиптен калба, кечки насипке барба.

Эрте оңбогон кеч оңбойт, кеч оңбогон эч оңбойт.

Эртең тамактана турган идишинди бүгүн жуу.

Эртең, эртең деп жүрүп эринчээк өлөөр, көрүнгөнгө жем болуп жүрүп көңүлчөөк өлөөр.

Эртеңки ашка күт, кечки ашка күтпө.

Эртеңки базар кечкидей болбойт.

Эртеңки иш эшекти да кайгырткан.

Эртеңки куйруктан бүгүнкү өпкө (артык).

Эртеңки күндүн камын бүгүн көр.

Эртеңкини бүгүн тарбияла.

Эртеңкини ойлогон бала эрте эсейет.

Эртеңкинин эрте-кечи жок.

Эс-акыл – эмгектин энеси, кесип – кенен жашоо кемеси.

Эсеби тактын иши так.

Эсеби тактын көөнү ток.

Эсебин эптеп билебиз, эшегин кантип минебиз.

Эсебиң так болсо, ийгилигиң бат болот.

Эсебиң так болсо, көңүлүң ток болот.

Эсебиң так болсо, эртеңиң нак болот.

Эсен (өлбөгөн) кулга одал бүтөт, мал бүткүчө эс кетет, эшикке келген дос кетет.

Эсен болсо эр жетер, эр жеткенче эс кетер.

Эсен болуп эстей жүр.

Эсен уул ыйлабас.

Эсеп билбес – чот (эп) билбес, жыйганынан айрылат.

Эсеп, эсеп билбеген эшек.

Эсепке төө да чөгөт.

Эсептешкен дос болбойт.

Эсептүү дос айрылбайт, эсепсиз дос кайрылбайт.

Эсепчини жут алат.

Эсеп-чоттун тагы жакшы, эмгегиндин агы жакшы.

Эсеп-чоту болбосо, иш оңолбойт.

Эсери болбой эл болбойт, такыры болбой жер болбойт.

Эсерликтин саатынан эсил жан өлөт.

Эси жок адам бир күндө үч жолу учурашат.

Эси жок курсагы тойгондо эсирет.
Эси жок пенде өзүнө душман.
Эси жок элчи эки элди бузат.
Эси жокко ишенгиче эки босогоно ишен.
Эси жокко көп айтпа.
Эси кеткен сокурга түлкү кактырат.
Эсинен эге тайыса, эр башын жутар миң чыл-
быр.
Эсиң барда этегинди жап.
Эсиң болсо эчки бак, эчки тууйт төрт улак, эч
оокатың болбосо, эгин айдап, жериң чап.
Эсирген серке аскадан секирсө, артындагы ак-
сак койлор ташка жанчылаар.
Эсирген эрке, мерт болор эрте.
Эсирген эркек жаза басат, эсинен жаңылган ур-
гаачы эр кызганат.
Эсиргиси келген эсепсиз ичет.
Эски – жаңыга аралжы, аз – көпкө аралжы.
Эски (эки) сөздүн бири жалган, бири чын.
Эски даракты түбүнөн кырк.
Эски дос эстен кетпейт, жаңы дос баркка (ка-
дырга) жетпейт.
Эски досун кас болбос, эски касың дос болбос.
Эски жоо атышаарга жакшы, эски дос алышаар-
га жакшы.
Эски журттун кадыры өрүүдө билинет.
Эски калтар таптырбайт, эстүү булбул бакта
ырдайт.
Эски карыз – жаңы табылга.
Эски көч кайда барса, жаңы көч ошого барат.
Эски мечитке күкүк азанчы, эси кеткен адамга
эшек азанчы.
Эски тон жырылбайт.
Эскини жаңыртпа, жаңыны эскиртпе.
Эскини тиксең эсиң кетет.
Эскини эптеп кий, жаңыны сактап кий.
Эскиси жоктун жаңысы жок.

Эссизге эписиз молдо.

Эсти алыш оңой, элди алыш кыйын.

Эстүү – көпчүл (же элчил), эселек – тууганчыл.

Эстүү адам эмгектен качпайт, эзели жаман жакка баспайт.

Эстүү адам эсирбейт.

Эстүү бала тилегине жетет, эси жок бала тетири кетет.

Эстүү бала элпек, эси жок бала тентек.

Эстүү жандар энесин коргойт.

Эстүү жигит эл багат, мыкты дыйкан жер багат.

Эстүү зайып жартыны бүтөйт, кысканы узартат.

Эстүү киши – элим дейт, эл жактаган жеңилбейт.

Эстүү киши билбейби, башын чайкап күлбөйбү.

Эстүү киши кыйшайбай, эл-журтуна тең болот.

Эстүү киши өз катасын өзү сезет.

Эстүү уялтып айтат, эси жок коркутуп айтат.

Эстүүгө эки ооз сөз жетет.

Эстүүлүктүн белгиси – эпчилдик.

Эстүүнүн өзүн сыйлап, сөзүн сүйгүн, билимиң аз-көп болсун ойго түйгүн.

Эт – этке, сорпо – бетке.

Эт жакшысы картадыр, бир чалымы тартадыр.

Эт жасаган колун жалайт.

Эт жасаган эбин табат.

Эт жебеген куш болбойт, эки жакшы туш болбойт, эки жакшы туш болсо, чамгарагы ыш болбойт.

Эт жеген да ууру, сорпо ичкен да ууру.

Эт жокто – карын, эл жокто – барын.

Эт кайнаса шорпо жок, эки сөздүн (убаданын) бири жок.

Эт көрбөгөн чоң сугунат, кант (же ак) көрбөгөн бор сугунат.

Эт көрбөгөнгө өпкө таңсык.

Эт менен челдин ортосунда.

Эт ооруса айыгат, нээт ооруса айыкпайт.

Эт экен деп жебегин, адалы жок арамдан, малы бар деп сураба, көңүлүң калар сараңдан.

Эт, май – бир тууган, пияздан күйгөнү күйгөн.

Эт, сүт менен эл баккан, тери, жүн менен пул тапкан, коргоол – көң менен от жаккан, эмгектүү адам кой баккан.

Этеги шалтак болсо да, бай катыны эмеспи.

Этегибиз элтек, жеңибиз желтек.

Этек табылса, тезек табылбайт, тезек табылса, этек табылбайт.

Этек-жеңди жыя отурсаң – абийирге аралжы, тизгинди жыя кармасаң – жанга аралжы.

Этекке жетсе, жеңге жок, энгиреген дүйнө – бок.

Этекти кесең жең болбойт, эзелки душман эл болбойт, жеткилең бийик жол болбойт, жээн-тага эл болбойт.

Эти кирди бит чагат, нээти кирди ит кабат.

Эти тургай табагымды таппай жүрөм.

Эти этиме тийген катыныма баркым жок.

Этин тургай табагыңды таап ал.

Этиятсыздык зыяндуу ишке түртөт.

Этияттык – канжардан күчтүү курал.

Этке жетпей туз тынбайт, эрге жетпей кыз тынбайт.

Эттен өткөн таяктан, сөөктөн өткөн сөз жаман.

Этти касапчы сомдойт, төөнү жүгү бар комдойт.

Этти тарткан билбейт, туураган билет.

Эттин тагы кетет, көңүл (кээде беттин) тагы кетпейт.

Эч нерсе иштебеген адам гана жаңылбайт.

Эч нерсеси кемибеген хандын бир татым тузу кемиштир.

Эч оокатың болбосо, эгин айдап, жерин чап.

Эч өнөрүң болбосо, көмүр өчүр, тал аарчы.

Эчки болбосо теке болсун, сүтү болсо болду.

Эчки жаан жааганда – койдун бакыры, күң тийгенде анын баатыры.

Эчки мүйүздүү болом деп, кулагынан ажыраптыр.

Эчки өзү тууй албай атып койго аначы түшүптүр.

Эчки өлөөрүндө сүзөөнөк.

Эчки семирсе тоого чыгат, кызыл кулак семирсе соода чыгат, катын семирсе коога чыгат.

Эчки сойсо бакырат, элдин баарын (кээде эли-журтун) чакырат.

Эчки сүйөт баласын «тенгегим» деп, кой сүйөт баласын «жөнтөгүм» деп.

Эчки тону этинде, эрдик сыны бетинде.

Эчки эгиз тууп койдон ашпайт, дарыя ташып тоодон ашпайт.

Эчки эгиз тууп койдон ашпайт.

Эчки эгиз, иттики сегиз, арстандыкы жалкы, жалкы болмок кимдин паркы.

Эчкини сааса булак, ичи толгон улак эле, териси эгинге кап, мүйүзү бычакка сап, тогуз карын майы, токсон чакмак куруту бар эле.

Эчкинин тууганы эгиз, иттики сегиз, арстандыкы жалкы, жалкы болмок кимдин наркы.

Эчкиң болсо, сүт да болот.

Эчкиче бакырып өлгөнчө, койчо онтоп өл.

Эчтемкеден жаңылбаган олуяны табуу кыйын.

Эшеги азан чакырат, эси кеткен бакырат.

Эшеги бир теңге, токуму миң теңге.

Эшегине жараша акыры.

Эшегине жараша тушагы, эришине жараша аркагы.

Эшегине жараша чому, төөсүнө жараша кому.

Эшегине карай тушагы, эришине карай аркагы.

Эшегинин тушагы жок, төөсүнө чом жасаар имиш.

Эшек айкырса булбул тынчып калыптыр.

Эшек баксаң ардактап тулпар болбойт, эли башка бул арам тууган болбойт.

Эшек баксаң ардактап, буудан болбойт алчактап.

Эшек баласы тулпар болбойт, карга баласы шумкар болбойт.

Эшек барга саналса да, малга саналбайт.

Эшек кашыганды, жаман сыйлаганды билбейт.

Эшек мактанып тулпар болбойт, карга мактанып шумкар болбойт.

Эшек минген ат сурабайт, балык жеген эт сурабайт.

Эшек мингендин эки буту тынбайт, эки катын алгандын кулагы тынбайт.

Эшек сайда заңкылдайт, маалым болсун баткакта.

Эшек сайда заңкылдаса, баткак берер жазанды.

Эшек семирсе ээсин тебет.

Эшек табылса, тезек табылбайт, тезек табылса, этек табылбайт.

Эшек тапталып ат болбойт, күйкө тапталып куш болбойт.

Эшек эртеңкисине кайгырат.

Эшек эшектен калса кулагын кес.

Эшектен жыгылганды элирген атка мингизбе.

Эшекти кандай ардактап баксаң да, буудан болуп бербейт.

Эшекти кырк жыл күрүч берип бакса да, күлгө оонаганын койбойт.

Эшекти отко айдаса бокко качат.

Эшектин жүгү женил болсо, жаталак (жатак) болот.

Эшектин кулагы узун, ушакчынын тили узун.

Эшектин күчү адал, сүтү арам (же эшектин сөөгү арам, күчү адал).

Эшектин күчү кыйын, кебетеси тайдан ашпайт.

Эшигин көрүп төрүнө өт, энесин көрүп кызын ал.

Эшик алдынан жел келгиче, үй артынан жоо келсин.

Эшик ачык болсо да сурап кир.

Эшик түрткөндү албай, бешик түрткөндү ал.

Эшикке чыксам эчки каапыр тебелейт, үйгө кирсем кайненем каапыр жемелейт.

Эшиктеги иш – эркектики, үйдөгүсү – аялдыкы.

Эшиктен келип төр меники дейт, жолдон келип тон меники дейт.

Эшиктен келип төр меники дейт.

Эшиктен киргенди «эненди» дебе, бирөөнүн бергенин бекер деп жебе.

Ээгиндеги сакалын, эрксиз (элсиз) жүрсөң агарат.

Ээк астында элди ойло.

Ээн жерде ойло, эл ичинде сүйлө.

Ээн жердин көк бөрү.

Ээн жердин сууру алты айгырга жүк.

Ээн көлдү шайтан ээлейт.

Ээн ооз сөздү сапырылта берүү эселектик.

Ээнбаштык менен тапкан малың өз башыңа жүк болоор, эмгек менен тапкан малың өлгөнүнчө мүлк болоор.

Ээр токумдуу ат ээсин түгөтөт.

Ээрге олтурганда эле көчүгү кыйшык болучу.

Ээси арамза болсо, аты чакар (котур) болот.

Ээси жалкоонун аты чалпоо.

Ээси итин жумшайт, ит – куйругун жумшайт.

Ээси келсе, бээсин бер.

Ээси көрмөксөн болсо, малы көтөрүм болот.

Ээси теңдикке көнсө да, ууру жанын жеп көнбөйт.

Ээси укмуштуу болсо, уйу жорго болот.

Ээси эки кылам десе, эгем бир кылат.

Ээсизди ээлеймин деп душман басат.

Ээсин сагынган кулдан сактан.

Ээсин сыйлаган итине сөөк таштайт (же ээсин сыйласаң итине сөөк сал).

Ээсине буюрбаган мал башкага буюрбайт.

Ээсине керек болсо, коңшу таарынбайт.

Пайдаланылган адабияттар

Койчуманов Жумаш Ыбырай уулу, Кадыров Ысмайыл. Макал-лакаптар, нуска сөздөр, накыл кептер, залкар ойлор.

М А З М У Н У

«Эр Эшим» поэмасындагы тарых жаңырыгы	3
Эр Эшим (<i>Тоголок Молдонун вариантында</i>)	15
Түгөлдүн байлыгы	16
Түгөл байдын сөзү	36
Эмки сөз суук душман Ажаан деген калмактын кыргызга кол салышынан башталат	43
Мисалы	62
Эр Эшим айылга барды	73
Эр Эшимдин амалы	81
Бадик	85
Макал-лакаптар	
Сөз башы	88
А	94
Б	160
В	201
Г	202
Д	210
Ж	272
З	273
И	282
К	346
Л	346
М	357
Н	358
О	365
Ө	381
П	383

Р	383
С	383
Т	402
У	429
Ү	441
Х	445
Ч	446
Ш	457
Ы	460
Э	465

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

ЭР ЭШИМ, МАКАЛ-ЛАКАПТАР

13-том

Т ү з г ө н д ө р:

*Акматалиев Абдылдажан, Касымгелдиева Малина,
Тойчубек кызы Жазгүл*

Техн. редактору *Жусупбекова А.*
Корректорлору: *Касымгелдиева Малина,
Тойчубек кызы Жазгүл*
Компьютердик калыпка салган *Абдыкалыкова А.*

Терүүгө 04.06.2016-ж. берилди.
Басууга 14.06.2016-ж. кол коюлду.
Кагаздын форматы 84x108¹/₃₂.
Көлөмү 31,5 б.т. Нускасы 500. Заказ № 04.

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс» ЖЧК
басмаканасында басылды
Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз к. 49.